

**II. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI
GENÇ AKADEMİSYENLER KONGRESİ**

HUKUK, İKTİSAT VE İDARİ BİLİMLER BİLDİRİLERİ

SATIR
YAYINLARI

SATIR
YAYINLARI

II. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI
GENÇ AKADEMİSYENLER KONGRESİ
Hukuk, İktisat ve İdari Bilimler Bildirileri

Editörler

Dr. Mustafa Alper ENER
Dr. Ömer Faruk KARAMAN
Cihad İslam YILMAZ

II. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI
GENÇ AKADEMİSYENLER KONGRESİ
Hukuk, İktisat ve İdari Bilimler Bildirileri

Editörler: Dr. Mustafa Alper ENER
Dr. Ömer Faruk KARAMAN
Cihad İslam YILMAZ

Satır Yayınları : 004

© Satır Yayınları.

Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Yayın Hakları Satır Yayınlarına aittir. Kitabın hiçbirbölümü yayıncının izni olmadan fotokopi ve bilgisayar ortamında yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

1. Baskı, 2025

Genel Yayın Yönetmeni: Dr. Mustafa Murat BATMAN
Yayın Yönetmeni: Dr. Necmettin AYAN
Redaksiyon: Fatma Melike KOCABIYIK
Kapak ve İç Tasarım: Genç Akademisyenler Birliği

Sertifika No: 52518

KÜTÜPHANE KARTI

Editör: ENER, Mustafa Alper, KARAMAN, Ömer Faruk, YILMAZ, Cihad İslam
II. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI GENÇ AKADEMİSYENLER KONGRESİ HUKUK,
İKTİSAT VE İDARİ BİLİMLER BİLDİRİLERİ

1. Baskı, 17x24 cm

288 sayfa, kaynakça var

ISBN: 978-605-73290-3-5

1. Türk 2. Kongre 3. Akademisyenler

SATIR YAYINLARI

Şenyuva Mahallesi Şeyhan Caddesi, No:11-C/13 Keçiören/Ankara

Satır Yayınları, Genç Akademisyenler Birliği markasıdır.

İçindekiler

- 7 KONGRE BİLGİLERİ
- 13 E-TİCARETTE E-İHRACATIN YERİ
Mehmet Çelebi CAN
- 21 TÜRKİYE CUMHURİYETİ İDARİ TEŞKİLATINDA TÜRK
DÜNYASI FİKRİNİN YANSIMALARI
Halim Alperen ÇITAK
- 39 ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ DEVLETİ'NİN ANAYASAL
TEMELLERİ
Gulrukh DADAKHON KHASAN
Zeynep AYDOĞAN
- 57 TÜRK DEVLETLERİ ARASINDA YABANCI YATIRIMLARIN
GELİŞTİRİLMESİ: ÇİFTE VERGİLENDİRMEYİ ÖNLEME
ANTLAŞMALARI VE TAHKİMİN ROLÜ
Abdülkerim KÜÇÜK
- 69 2009 NAHÇIVAN ZİRVESİ: KARABAĞ MESELESİ HAKKINDA
İLHAM ALİYEV'İN SÖYLEMLERİ
Emre Dağhan TOKGÖZ
Pelşin KURUÇAY
- 85 TÜRK DÜNYASINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR ŞEHİRCİLİK VE
HAVA KİRLİLİĞİ: BİŞKEK ÖRNEĞİ
Ömer Faruk KARAMAN

- 95 COMMON CULTURAL TIES ARE THE FOUNDATION OF COOPERATION AMONG TURKIC STATES
Umid ERGASHEV
- 103 JEOPOLİTİK REKABET: KÜRESEL GÜÇLERİN TÜRK DÜNYASI POLİTİKALARI
Ahmet ALAN
- 117 SOFT POWER IN TÜRKİYE: CULTURAL DIPLOMACY IN THE TURKISH WORLD
Gabriel Enrique Sánchez RAMÍREZ
- 127 ECONOMIC INTEGRATION WITHIN THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES FOR A UNIFIED FUTURE
Sharifa GIRITLIOGLU
- 141 ŞEHİR PLANLAMA YOLUYLA TÜRK DÜNYASI BİRLİĞİ İÇİN STRATEJİLER
Fatiha Nur TERLEMEZ
- 157 TÜRKİYE VE AZERBAYCAN GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİNİN İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI'NA ETKİSİ
Mehmet Tarık COPUR
- 169 TÜRKİYE'NİN TÜRK DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLERİ VE TBMM'NİN 28. DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN TÜRK DEVLETLERİ İLE PARLAMENTOLARARASI DOSTLUK GRUPLARI'NIN YÖNETİM KURULLARI
Esin YÜZBAŞI

- 193 TÜRKDÜNYASI'NINGELECEĞİNDEYERELYÖNETİMLERİN
ROLÜ
İhsan ÇAPCIOĞLU
Esra ÇAĞIRAN
- 205 DİJİTAL TEKNOLOJİNİN SİVİL HAVACILIK EKONOMİSİNE
ETKİSİ
Selçuk GÜN
Fatih ŞAHİN
Halime ALTUNİŞİK
- 215 TÜRKİYE'NİN KAMU DİPLOMASİSİ KURUM VE
FAALİYETLERİNİN ORTAK TÜRK DÜNYASI İDEALİNE
YANSIMALAR
Ömer TEKİN
- 231 TÜRKİYE'NİN ASYAPOLİTİKASININ KEŞMİR MESELESİNİN
ÇÖZÜMÜNDE ROLÜ
Gülfem AKYILDIZ
- 243 SOSYAL GİRİŞİMCİLİK: TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE
KALKINMA İÇİN YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR
Məmmədova SAMİRƏ
- 251 ZİRVE DİPLOMASİSİ BAĞLAMINDA TÜRK DEVLETLERİ
TEŞKİLATI: BÖLGESEL İŞ BİRLİĞİ VE KÜRESEL ETKİLER
Aidana BAKTYBEK KYZY
- 271 MANASSOSYALARAŞTIRMALAR DERGİSİNDE YAYINLANAN
ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK
ANALİZİ
Seyil NAJİMUDİNOVA
Akif KORKMAZ
Salih KIRDEMİR
Elbek KALBEKOV

KONGRE YÜRÜTÜCÜSÜ

Genç Akademisyenler Birliği

DESTEKLEYEN KURUMLAR

T. C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı

Türkiye Maarif Vakfı

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)

Yunus Emre Enstitüsü

PAYDAŞ ÜNİVERSİTE VE KURUMLAR

Ankara Üniversitesi

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bartın Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Erzurum Teknik Üniversitesi

Gazi Üniversitesi

Kayseri Üniversitesi

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Sakarya Üniversitesi

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi

Taşkent Devlet Doğu Araştırmaları Üniversitesi

Türk Dünyası Parlamenterler Vakfı

Uluslararası Akademisyenler Derneği

Yalova Üniversitesi

Yıldız Teknik Üniversitesi

KONGRE ONUR KURULU

- Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Türk Dünyası Parlamenterler Vakfı Başkanı
Abdullah EREN, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı
Prof. Dr. Abdurrahman ALİY, Yunus Emre Enstitüsü Başkanı
Prof. Dr. Ali Cengiz KÖSEOĞLU, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Birol AKGÜN, Türkiye Maarif Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı
Prof. Dr. Bülent ÇAKMAK, Erzurum Teknik Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Eyüp DEBİK, Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Fahrettin ALTUN, T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı
Prof. Dr. Hamza AL, Sakarya Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Kayseri Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Mehmet BAHÇEKAPILI, Yalova Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Mehmet SARIBIYIK, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Mustafa Kasım KARAHOCAGİL, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Naci BOSTANCI, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Necdet ÜNÜVAR Ankara Üniversitesi Rektörü
Serkan KAYALAR, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanı
Prof. Dr. Orhan UZUN, Bartın Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. R. Gulchehra Shavkatovna, Taşkent Devlet Doğu Araştırmaları Üni. Rektörü
Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. R. Islambek RUSTAMBEKOVİCH, Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Uğur ÜNAL, Gazi Üniversitesi Rektörü

KONGRE BİLİM KURULU

- Prof. Dr. Abdulkerim YILDIRIM (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet ÜNSAL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Saim KILAVUZ (Mudanya Üniversitesi)
Prof. Dr. Almir FATIC (Sarajevo Üniversitesi-Bosna Hersek)
Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi-Kırgızistan)
Prof. Dr. Arshi KHAN (Aligarh Muslim Üniversitesi-Hindistan)
Prof. Dr. Ayşen APAYDIN (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Azra ZAIMOVIC (Sarajevo Üniversitesi-Bosna Hersek)
Prof. Dr. Bakhtiyor RASULOV (Andijon Devlet Pedagoji Enstitüsü Rektörü)
Prof. Dr. B. Shahnez SOUMAYA (E. Abdülkadir İslami İlimler Üniversitesi- Cezayir)
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz BUYAR (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi-Kırgızistan)
Prof. Dr. Dildora UMARKHANOVA (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi – Özbekistan)
Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Eldar ASLANOV (Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi-Azerbaycan)
Prof. Dr. Elman QULIYEV (Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi-Azerbaycan)
Prof. Dr. Elnur Hasan MİKAİL (Kars Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Eyüp BAŞ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih KOCA (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferruh TUZCUOĞLU (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Gaybulla BABAYAR (Özbekistan Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Habibullaev Davlatjon YULCHİBOYEVİCH (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamid LAHMAR (Sidi Mohamed Ben Abdellah Üniversitesi-Fas)
Prof. Dr. Hazratqulov Odilbek TURSUNOVICH (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim AYDINLI (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim ERMENEK (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İldor TULYAKOV (Özbekistan Devlet Gelişim ve Strateji Merkezi)
Prof. Dr. Inom MAJIDOV Urishevich (Özbekistan Milli Üniversitesi)
Prof. Dr. İrfan ASLAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. İrfan AYCAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Prof. Dr. İslambek RUSTAMBEKOV (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi-Özbekistan)
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Silk Road International Üniversitesi-Özbekistan)
Prof. Dr. Jusup PIRIMBAEV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi-Kırgızistan)
Prof. Dr. Kamalia MEHTİYEV (Paris 1 Panthéon Sorbonne Üniversitesi-Fransa)
Prof. Dr. Katerina TOSHEVSKA (SS. Cyril And Methodius-Kuzey Makedonya)

Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV (State Institute of Arts and Culture-Özbekistan)
Prof. Dr. Mehmet ÖZDAMAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa SARIBIYIK (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Münire Kevser BAŞ (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Narziev Otabek SADİEVİCH (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Neslihan KARATAŞ DURMUŞ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramakrushna PRADHAN (Hindistan Guru Ghasidas Vishwavidyalaya Ün.)
Prof. Dr. Rodziah Binti ATAN (Putra Üniversitesi-Malezya)
Prof. Dr. Said GULYAMOV (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi-Özbekistan)
Prof. Dr. Selçuk COŞKUN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Shuhrat SİROJİDDİNOV (Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üni. – Özbekistan)
Prof. Dr. Sönmez KUTLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Şahin AHMETOĞLU (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekeriya AKMAN (Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Adem YILDIRIM (Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Damira JAPAROVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi-Kırgızistan)
Doç. Dr. Denis KUZNETSOV (Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü-Rusya)
Doç. Dr. Dilfuza JORAKULOVA (Semerkant Devlet Üniversitesi-Özbekistan)
Doç. Dr. Francirosy CAMPOS BARBOSA (São Paulo Üniversitesi-Brezilya)
Doç. Dr. Hasan Ali ÇELİK (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Doç. Dr. Kemal ŞAMLIOĞLU (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehtap YÜCEL BODUR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Obidjon SHOFİYEV (Termiz Üniversitesi-Özbekistan)
Doç. Dr. Oğuz GÖKSU (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Tezcan ABASIZ (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Doç. Dr. Tuba TOMBULOĞLU (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Zaur GASIMOV (Bonn Üniversitesi – Almanya)
Dr. Eduard EGAMBERDİYEV (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi-Özbekistan)
Dr. Hamid SLİMİ (Kanada Dini Araştırmalar Merkezi-Kanada)
Dr. Hilola SHARİPOVA (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi-Özbekistan)
Dr. Raziyyahan ABDİEVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)

KONGRE DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Dr. Yunus KOCABIYIK

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Oğuz GÖKSU

Doç. Dr. Hasan SÖZEN

Dr. Mustafa Alper ENER

Dr. Mustafa Murat BATMAN

Dr. Necmettin AYAN

Dr. Ömer Faruk KARAMAN

Dr. Uğur KARCIOĞLU

Dr. Emre Emrullah BOĞAZLIYAN

Dr. Abdullah ÇELİK

Dr. Muhammad Ali TURDİALİEV

Dr. Volkan KUTLUCA

Dr. Vahdeddin ŞİMŞEK

Öğr. Gör. Cihad İslam YILMAZ

Öğr. Gör. Nurşen ÇAĞLAK

Öğr. Gör. Zeyid KORKMAZ

Arş. Gör. Tuğba TÜRKAN

Seher ARIK

Şükrü ÇETİN

Dr. Ali Asqarhon KOSİMOV

Akmaljon AKRAMOV

Diyora IMAMALİYEVA

Elnora INAMDJANOVA

E-TİCARETTE E-İHRACATIN YERİ

Mehmet Çelebi CAN*

Özet

Elektronik ticarete dair birçok tanım bulunmakla birlikte, “fiziki olarak karşı karşıya gelmeksizin, elektronik ortamda gerçekleştirilen çevrim içi iktisadi ve ticari her türlü faaliyet” şeklinde 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun m. 2/a’da yasal açıdan tanımlandığı görülmektedir. Emtia, ticarete konu olan altın, gümüş, petrol, doğal gaz, bakır, pamuk, mısır, buğday, şeker, kahve gibi malların tümüne verilen addır. Bu malların alım-satımının gerçekleştirildiği pazaryerleri mevcuttur. Aynı şekilde hayvan alım satımının yapıldığı pazaryerleri de vardır. Bu pazaryerlerinin mevcut olduğu piyasa, borsa olarak adlandırılmaktadır. Geleneksel ticarete yer alan pazaryerleri artık günümüzde dijitalleşen dünya ile birlikte çevrimiçi platformlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi ürünlerine ve/veya ürün kategorilerine odaklanan e-ticaret sitelerinden daha fazlası olan, üçüncü taraf satıcıların üyelik/komisyon üzerinden yer bulduğu pazaryerlerine, ülkemizde yargı kararlarında da süje olarak yer almaları bakımından Trendyol, Amazon, Hepsiburada, Pttavm, Pazarama, Çiçeksepeti ve n11 önemli örnekler olarak gösterilebilir.

Bu esnada, dünya çapında ticaret yapılan ve ürün ve hizmetlerin küresel ölçekte ülkeler arasında satıldığı pazar yerini ifade eden bir kavram olarak “Küresel pazaryeri” terimine dikkat çekmek gerekir. E-ihracat bakımından önem arz eden de burasıdır. Yurt dışı e-ticareti kapsayan bu kavram, en dar anlamda ifade edilecek olursa sınır ötesi pazar yerlerine ve e-ticaret sitelerine yapılan gönderilerle gerçekleşmektedir. Geleneksel ihracata göre, daha az prosedürün ve riskin bulunduğu, gümrük muafiyetlerinin söz konusu olabildiği, ölçek ekonomisi bakımından yüksek kar marjının ve alım gücü yüksek müşterilere ulaşım imkanının kolaylaştığı ve benzeri avantajları haiz olan e-ihracat 5986 sayılı E-İhracat Destekleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararı ile yasal bir tanıma kavuşmuştur. Bu kararın tanımlara ilişkin m.2/d hükmünde, “uzaktan iletişim araçlarıyla basitleştirilmiş gümrük beyannamesi veya gümrük beyannesi ile başka bir ülkeye yönelik olarak gerçekleştirilen ve e-ticaret olarak beyan edilen mesafeli mal satışı” ile e-ihracat kavramının ifade edildiği görülmektedir.

Bu çalışmada e-ticarette e-ihracatın yeri ve e-ihracatın yasal düzenlemeler bakımından görünümüne kısaca bakılacaktır.

Anahtar Kelimeler: E-Ticaret, E-İhracat, Pazaryeri

* Doç. Dr, ORCID ID: 0000-0001-7177-6998, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, celebi.can@hbv.edu.tr

The Place Of E-Export In E-Commerce

Abstract

There are various definitions of electronic commerce (e-commerce); however, it is legally defined in Article 2/a of Law No. 6563 on the Regulation of Electronic Commerce as “any economic and commercial activity conducted online in an electronic environment without physical face-to-face interaction.” The term “commodities” refers to all goods subject to trade, including gold, silver, oil, natural gas, copper, cotton, corn, wheat, sugar, coffee, and similar products. There are markets where these goods are bought and sold, as well as marketplaces for the trade of livestock. The markets where such transactions occur are referred to as “exchanges” or “bourses.”

Marketplaces in traditional commerce have now evolved into online platforms in the increasingly digitalized world. Beyond e-commerce sites that focus on their own products or product categories, there are marketplaces where third-party sellers operate based on membership or commission systems. In Türkiye, notable examples include Trendyol, Amazon, Hepsiburada, PttAVM, Pazarama, Çiçeksepeti, and n11, all of which have also been considered as subjects in judicial decisions.

At this point, attention should be drawn to the concept of a “global marketplace,” which denotes platforms where goods and services are traded globally across countries. This concept is particularly significant in the context of e-export. E-export, which refers to shipments made to cross-border marketplaces and e-commerce platforms. E-export, which entails fewer procedures and risks compared to traditional export practices, also offers advantages such as potential customs exemptions, higher profit margins due to economies of scale, and easier access to customers with high purchasing power. E-export has been formally defined under Presidential Decree No. 5986 on E-Export Incentives. Article 2/d of the said Decree defines e-export as “the remote sale of goods to another country declared as e-commerce through a simplified customs declaration or customs declaration via remote communication tools.”

This paper will briefly address the position of e-export within e-commerce and provide an overview of its legal framework

Keywords: E-commerce, E-export, Regulation of Electronic Commerce

GİRİŞ

21. Yüzyılda söz konusu olan teknolojik ilerleme dünya genelinde her kavram ve kurumu etkilediği gibi ticarete dair kavram ve kurumları da etkilemiş, ticaret hukuk rejimlerinde tanımlanan kadim kavram ve kurumların ya yeniden adlandırılması ya da içerik bakımından yeniden tanımlanması ve kapsamalarının değiştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çağımızda tanıklık ettiğimiz dijital dönüşüm, hem ulusal hem de küresel ticaretteki değişen ihtiyaçlar ve alışkanlıklar doğrultusunda e-ticaret ekosisteminin doğumuna yol açmış ve gelişmelerdeki dinamizm güncel adaptasyonu kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkarmıştır.

Güncel olan artık geleneksel ticaret değil, elektronik ticarettir. Dolayısıyla geleneksel ticaretin ve tabii ki ticaret hukukunun klasik kavram ve kurumlarının buna göre yeniden adlandırılması ya da tanımlanması gerekmektedir. Örneğin Türk Ticaret Kanunu m.11'deki "ticari işletme, esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin devamlı ve bağımsız şekilde yürütüldüğü işletmedir" tanımı ya yeniden yapılacak ya da burada geçen kavram ve kurumların içi güncel olana göre tekrar yorumlanacaktır. Elektronik ticaret bakımından ticari işletme kavramı ve kurumu güncel olana göre yeniden değerlendirilmeye muhtaçtır. Ancak bu şekilde dijital dönüşüm çağının güncel sorunları anlaşılabilir ve bunların çözüm yolları bulunabilir.

Huzurdaki çalışmanın çerçevesi, elektronik ticareti her yönüyle değil elektronik ihracat bakımından ve kapsamında ele almak üzere çizilmiştir. Bu noktada referans alınan ise Ticaret Bakanlığı tarafından 2023 üçüncü çeyreğinin başında açıklanan e-ihracat destek paketi ve buna dair 2024 için duyurulan planlamalar olmuştur. Hakikaten dünya genelinde gerçekleşen dijital dönüşümü ve küresel ticaretteki değişen ihtiyaçlara Türkiye Cumhuriyeti de kayıtsız kalmamış ve mevzuatta dönüşüm ve sektörü bu dönüşüme teşvik için bir perspektif ilan edilmiştir. Burada öngörülen hedef; Türkiye e-ihracatının genel ihracat içerisindeki %1,5 oranındaki payını %10'a çıkararak, dünyada hızla yükselmekte olan sınır ötesi e-ticaret pazarında Türkiye ihracatçılarının etkin ve aktif bir şekilde rol almasını sağlamaktır. Bu çalışmada da, bu hedefin gerçekleşmesi bakımından yapılan ve yapılmakta olan mevzuat değişikliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından ilk adımın atılması amaçlanmış, bu noktada da e- ticaret ve e-ihracat tanımları özelinde konu ele alınmıştır.

KAVRAM VE KURUMLAR

Elektronik ticarete dair birçok tanım^{*} bulunmakla birlikte, “fiziki olarak karşı karşıya gelmeksizin, elektronik ortamda gerçekleştirilen çevrim içi iktisadi ve ticari her türlü faaliyet” şeklinde 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun m. 2/a’da yasal açıdan tanımlandığı görülmektedir. Emtia, ticarete konu olan altın, gümüş, petrol, doğal gaz, bakır, pamuk, mısır, buğday, şeker, kahve gibi malların tümüne verilen addır. Bu malların alım-satımının gerçekleştirildiği pazaryerleri mevcuttur. Aynı şekilde hayvan alım satımının yapıldığı pazaryerleri de vardır. Bu pazaryerlerinin mevcut olduğu piyasa, borsa olarak adlandırılmaktadır. Geleneksel ticarete yer alan pazaryerleri artık günümüzde dijitalleşen dünya ile birlikte çevrimiçi platformlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi ürünlerine ve/veya ürün kategorilerine odaklanan e-ticaret sitelerinden daha fazlası olan, üçüncü taraf satıcıların üyelik/komisyon üzerinden yer bulduğu pazaryerlerine, ülkemizde yargı kararlarında da süje olarak yer almaları bakımından Trendyol, Amazon, Hepsiburada, Pttavm, Pazarama, Çiçeksepeti ve n11 önemli örnekler olarak gösterilebilir.

Bu esnada, dünya çapında ticaret yapılan ve ürün ve hizmetlerin küresel ölçekte ülkeler arasında satıldığı pazar yerini ifade eden bir kavram olarak “Küresel pazar-yeri” terimine dikkat çekmek gerekir. “Elektronik ihracat (E-ihracat)”^{***}; ülke içinde bulunan bir ürün ya da hizmetin çeşitli çevrimiçi platformlar üzerinden seçenekli dijital pazarlama yöntemleriyle yani e-ticaret yoluyla yurtdışında satılmasıdır. Yurt dışı e-ticareti kapsayan bu kavram, özetle sınır ötesi pazar yerlerine ve e-ticaret sitelerine yapılan gönderilerle gerçekleşmektedir. Geleneksel ihracata göre, adeta mikro ihracat kurallarına tabii olan, yani daha az prosedürün ve riskin bulunduğu, gümrük muafiyetlerinin söz konusu olabildiği, ölçek ekonomisi bakımından yüksek kâr marjının ve alım gücü yüksek müşterilere ulaşım imkânının kolaylaştığı ve benzeri avantajları haiz olan e-ihracat 5986 sayılı E-İhracat Destekleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararı ile yasal bir tanıma kavuşmuştur. Bu kararın tanımlara ilişkin m.2/d hükmünde,

* Elektronik ticaret kavramı Ticaret Bakanlığı tarafından; “Avrupa Birliği tarafından elektronik ticaret (e-ticaret) “mal ve hizmetlerin internet üzerinden satılması” olarak tanımlanmaktadır. OECD, e-ticareti “internet üzerinden yapılan ticari işlemler” şeklinde tanımlamakta ve “işletmeler arası (B2B) ve işletmelerle son kullanıcı arasında (B2C) olan ticari işlemler” olarak iki esas kategoriye ayırmaktadır. Ülkemizde ise e-ticaret, 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanunda “fiziki olarak karşı karşıya gelmeksizin, elektronik ortamda gerçekleştirilen çevrimiçi iktisadi ve ticari her türlü faaliyet” olarak tanımlanmaktadır. Bkz. <https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/elektronik-ticaret/dijital-ticaret-tanim-ve-kavramlar> (Erişim tarihi, 28/02/2025).

** Sınır ötesi E-Ticaret Ticaret Bakanlığı tarafından; Sınır-ötesi e-ticaret (e-ihracat ve e-ithalat), uluslararası çevrimiçi (online) ticareti kapsamaktadır. Ürünlerin online mağazalardan, ulusal sınırlar üzerinden alım-satımını ifade etmektedir. Sınır-ötesi e-ticarette alıcı ve satıcı aynı ülkede ikamet etmemekte, genellikle aynı para birimini kullanmamakta, farklı dil konuşmakta ve farklı yargı hükümlerine tabi olmaktadır. Bkz. <https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/elektronik-ticaret/dijital-ticaret-tanim-ve-kavramlar> (Erişim tarihi, 28/02/2025)

“uzaktan iletişim araçlarıyla basitleştirilmiş gümrük beyannamesi veya gümrük beyannesi ile başka bir ülkeye yönelik olarak gerçekleştirilen ve e-ticaret olarak beyan edilen mesafeli mal satışı” ile e-ihracat kavramının ifade edildiği görülmektedir.

E-TİCARETTE E-İHRACATIN YERİ

Bu çalışmada, e-ticarette e-ihracatın yeri ve e-ihracatın yasal düzenlemeler bakımından görünümüne kısaca bakılarak klasik ticaret hukuku kavramlarının yerine ya da yanı sıra literatüre giren birtakım kavramların hukuki niteliğine bakmak ya da hiç değilse dile getirerek farkındalık yaratmak amaçlanmaktadır. Hakikaten ticaret hukukundaki tacir, ticari iş ve ticari işletme kavramları dünün saç ayağını oluştururken bugün satıcı/sağlayıcı/içerik sağlayıcı, aracı hizmet sağlayıcı ve online pazaryeri/yer sağlayıcı kavramlarına sıklıkla rastlanılmaktadır. Pandemi ile birlikte çok hızlı gelişen tüketiciye yönelik e-ticaret ve e-ihracat işlemleri bakımından bu çalışmada ağırlıklı bir değerlendirme yapılmayacaktır. Esasen bu çalışmada esnaf faaliyet sınırlarını aşan şekilde ticari işletme olarak nitelendireceğimiz satıcı/sağlayıcının muhatabının 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m.3 kapsamına girmediği faraziyesinden hareketle konuyu ticaret hukuku, ticari iş ve olası uyumsuzluklarda da ticari dava konusu bakımından da değerlendirmesi gereğine vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte mevzuata bakıldığında e-ihracattan kastedilenin, -aşağıda ayrıntılarıyla yer verildiği üzere- değeri 15 Bin Euro’yu ve ağırlığı 300 kg’u aşmayan ürün ve hizmetlerin ETGB ile yurtdışına satılması bakımından, Basitleştirilmiş Gümrük Beyannamesi veya Gümrük Beyannamesi ile başka bir ülkeye gerçekleştirilen ve “E-ticaret” olarak beyan edilen mesafeli mal satışı olduğu sıklıkla görüldüğünden konunun kaçınılmaz şekilde Tüketici Hukuku bakımından da değerlendirilmesi zarureti ortaya çıkmaktadır. Bahsi geçen işlemlerin miktarının esnaf faaliyet sınırını aşıp aşmaması, satıcı/sağlayıcının yıllık işlem sayısı ve tutarı, muhatabının tek seferlik işlem yapma yapmasına göre farklı değerlendirmeler yapılabileceğini de burada not düşelim.

Yukarıda bahsi geçen e-ihracat destek paketinin e-ihracatın genel ihracat içerisindeki %1,5 oranındaki payını %10’a çıkarma hedefi de ticari işler bakımından ağırlıklı olarak gerçekleşmesi halinde mümkün olabilecektir. Yoksa tüketiciye yönelik genel ihracat miktarların seviyesi çok düşüktür. Bu noktada kendimizle çelişmemek adına hizmet ihracatının yerinin ayrı olduğunu, yazılım ve program üzerinden hizmet ihracatı yapabilen Türk ihracatçısının Google Play Store hem de Apple App Store*

* Google Play Store ve Apple App Store’da amaçlanan aynı olup, bu da bir uygulamayı aramak, indirmek ve yüklemektir. Her iki platformda bulunan öğeler de aynı olan amaca uygun şekilde aynıyet içerir. Her iki platformda da, bir açıklama, bir simge veya logo, ekran görüntüleri veya resim galerisi, incelemeler ve bir

üzerinden önemli miktarda gelir elde edebildiğinin örneklerine de rastlanıldığının farkında olduğumuzu belirtelim.

E-İHRACATIN OLUMLU YÖNLERİ

Türkiye e-ticaretini farklı boyutlara taşıma potansiyeli olan e-ihracatın geleneksel ticaret ve ticaret hukuku dinamiklerinden farklarına avantajları penceresinden değerlendirmekte fayda görüyoruz. Aşağıda sıralanan olumlu yönler örnek kabilinden olup, numerus clausus değildir.

Satış hedeflenen yabancı ülkede şirket kurmadan, şube açmadan, tacir yardımcılara ihtiyaç duymadan, personel masrafı olmaksızın, lojistik giderler ve mevzuata dayalı klasik ihracat prosedür ve maliyetlere katlanmaksızın büyük ölçekli yatırım gereksizdir ihracat yapma olanağı mevcuttur.

E-ihracat yoluyla satılan ürünler, B2B yani firmadan firmaya ya da B2C yani doğrudan nihai tüketiciye yönelik gönderilebilir. Bu çalışmanın B2B ana odaklı kaleme alındığı vurgusunu yapmakta fayda görüyoruz.

E-ihracatın kapsamı çok geniştir. Bu nedenle de ağırlıklı olarak hızlı kargo işlemlerine konu olan kısma bakılması konunun anlaşılması bakımından faydalı ve bu çalışma bakımından da çizilen kapsama göre yeterli olur. Bu çerçevede de Elektronik Ticaret Gümrük Beyannamesi (ETGB) uygulaması kapsamına giren e-ihracat ürünlerinin incelenmesi, konuyu soyut olarak ifade etmek yerine somut olanı göstermesi bakımından yararlıdır *. Burada ifade edilen ve sınırlanan e-ihracata konu ürünlerden hareketle de, bahsi geçen ağırlık ve maliyet sınırlandırması dolayısıyla, herhangi bir taşıma riziko ve/veya engelinin vuku halinde, geleneksel ihracata göre ticari işletmeler bakımından karşılanabilir zararların söz konusu olacağı sonucuna varmak mümkündür. Dolayısıyla da mevzuattan kaynaklanan bu tür sınırlamalar e-ihracatı nitelik video veya fragman vb. bir algılamaya yönelik işaretler mevcuttur.

* Aşağıda belirtilen hızlı kargo işlemleri ETGB kapsamında yapılabilir:

- Değeri 150 Avro'yu geçmeyen kişisel kullanıma mahsus kitap veya benzeri basılı yayın,
- Miktarı brüt 300 kilogramı ve değeri 15.000 Avro'yu geçmeyen ihracat rejimine konu eşya,
- Değeri 1.500 Avro'ya kadar olan ve diplomatik eşya ve yolcu eşyası hariç olmak üzere miktarı brüt 30 kilogramı geçmeyen serbest dolaşıma giriş rejimine konu ticari miktar ve mahiyet arz etmeyen eşya,
- Numunelik eşya ve modeller,
- Yolcunun gelişinden bir ay önce ve üç ay sonraki sürelerde gelen kişisel eşyası,
- Kamu kurum ve kuruluşlarına, kütüphanelere, müzelere, eğitim veya bilimsel araştırma ile uğraşan kuruluşlara gönderilen veya bunlar tarafından emin edilen kitap veya basılı yayın.

Ayrıca gümrük mevzuatı uyarınca, cep telefonu, takviye edici gıdalar, sporcu gıdaları, kozmetik ürünleri, elektronik sigara ve kartuşlarının hızlı kargo kapsamında yurda ithali yasaktır. Bununla birlikte, reçete, doktor raporu gibi belgelerle şahsi tedavide kullanılan ilaçların ve belli koşullar altında sporcu gıdalarının girişine izin verilebilmektedir. (Bkz.<https://gumrukrehberi.gov.tr/sayfa/hangi-i%C5%9Flemeler-etgb-uygulamas%C4%B1-kapsam%C4%B1nda-yap%C4%B1l%C4%B1r>, Erişim tarihi, 28/02/2025)

ve nicelik olarak sınırlaması bakımından ilk başta dezavantaj gözükse de, riskin öngörülebilir ve katlanabilir olması açısından bakıldığında nihayetinde faydalı bir özellik olarak ifade edilebilir.

Ödemeler doğrudan o ülke para biriminden alındığından ülke bazlı enflasyon vb. ödeme zamanına dayalı kayıplar olmaksızın daha fazla kar elde etme teorik olarak mümkündür. Dijitalleşme ile birlikte, ödeme yöntemleri de çok çeşitli şekilde seçenek olarak sunulmakta hem paranın satın alma gücünün kaybına yönelik hem de çeşitli suiistimallere yönelik olarak koruyucu önlemler alabilme imkânları sunulmaktadır.

E-ihracatı teşvik odaklı katma değer vergisi muafiyeti sunulma örneklerine de rastlanılmaktadır.

E-İHRACATA YÖNELİK MEVZUATTAKİ BAŞLICA GELİŞMELER

24/08/2022 tarihli 5986 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararı ile “E-İhracat Destekleri Hakkında Karar” ertesini gün resmi gazetede ilan edilmiştir (RG 31934, 25/08/2022). Bu karara ilişkin E-İhracat Desteklerine İlişkin Genelge ise 3.12.2024 tarihinde çıkarılmıştır. Sipariş Karşılama Hizmeti Sunan Firma Listesi, Sipariş Karşılama Hizmeti Sunan Pazaryeri / E-ticaret Sitesi Listesi gibi listeler bu genelge ekinde yer almaktadır. Ayrıca destek üst limitleri de bu genelge ekinde yer almaktadır. Örneğin 2025 Yılına İlişkin E-İhracat Destekleri Üst Limitleri aşağıda TL olarak verilmiştir.

Şirketler	57.232.379
Perakende E-ticaret Siteleri	171.697.139
B2B Platformları	15.260.422
Pazaryerleri	171.697.139
E-İhracat Konsorsiyumları	171.697.139

Yukarıda bahsi geçen 24/08/2022 tarihli ve 5986 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile yürürlüğe konulan E-İhracat Destekleri Hakkında Karar ve ilgili Karar kapsamında yayımlanan Genelge ile Genelge Ekleri kapsamında bir yardımcı kaynak olarak

E-İhracat Destekleri Rehberi* hazırlanarak, yararlanıcıların ve işbirliği kuruluşlarının E-İhracat Desteklerine yapacakları müracaatlarda izlenecek aşamaların açıklanması ve dikkat edilmesi gereken hususlarda bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. Bahsi geçen mevzuattaki değişikliklerine göre Rehber güncelliğini yitirdiği takdirde esas olan mevzuat hükmüdür.

SONUÇ

Bu çalışmada amaçlanan; e-ticarette e-ihracatın yeri ve e-ihracatın yasal düzenlemeler bakımından görünümüne kısa bir bakıştır. Bu sırada da, geleneksel ticaret hukuku rejiminde yer alan kavram ve kurumların yeniden adlandırılması ya da değişen kapsam ve içeriğe göre yeniden tanımlanması gereğine vurgu yapılmıştır. Bunun için verilen örnek ticari işletme kavramı olmuştur. Dijitalleşen dünyada, ticari faaliyetler de kaçınılmaz olarak dijitalleşerek elektronik ticaret ve özelinde elektronik ihracat kavram ve/veya kurumlarını gündeme getirmiştir. Kanun koyucuların bu gelişmeleri göz ardı etmesi mümkün değildir. Kaçınılmaz olan dijitalleşmeye mevzuatı uydurmak ve bu gelişmelerdeki dinamizme ket vurmamaktır. Türk mevzuatı da bu gelişmeler doğrultusunda düzenlemelere gitmiş, hatta teşvik edici kararlar almış ve geleceğe yönelik bir perspektif sunmuştur. Ticaret hukuku bakımından geleneksel ticaretin yanı sıra ve hatta daha sıklıkla elektronik ticaret ve özelinde elektronik ihracat ile ilgili hukuki sorunların çözümünü için inceleme ve değerlendirmelerle literatüre katkıda bulunmalı; ticaret hukukunun geleneksel kavram, kurum ve tanımlamaların nasıl çözüm sağlayacağını göstermek üzere ve/veya çözüm sağlamadığı durumlara ya da olasılıklara şimdiden hazırlıklı olmak üzere başlatılan dijital dönüşümü gerek ticaret hukuku mevzuatında gerekse ticaret hukuku literatüründe hızlandırmalıyız.

KAYNAKÇA

<https://gumrukrehberi.gov.tr/sayfa/hangi-i%C5%9Flemler-etgb-uygulamas%C4%B1-kap-sam-%C4%B1nda-yap%C4%B1%C4%B1r>

<https://ticaret.gov.tr/data/632b143413b8767974670b97/E-%C4%B0hracat%20Destekleri%20Rehberi.pdf>

<https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/elektronik-ticaret/dijital-ticaret-tanim-ve-kavramlar>

* Bkz. <https://ticaret.gov.tr/data/632b143413b8767974670b97/E-%C4%B0hracat%20Destekleri%20Rehberi.pdf> (Erişim tarihi, 28/02/2025).

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İDARİ TEŞKİLATINDA TÜRK DÜNYASI FİKRİNİN YANSIMALARI

Halim Alperen ÇITAK*

Özet

Devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinden oluşan idare, uzvî anlamıyla, kamu yararını amaçlayan, kamu hizmeti sunan, kamu düzenini temin eden ve kamu gücü ayrıcalıklarından yararlanan bir organizasyondur. Yürürlükteki Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre idarî teşkilatın çerçevesi, kanunlar ve cumhurbaşkanlığı kararnameleri tarafından çizilir. Her iki düzenleyici tasarruf da, kendilerini vaz' eden merciler (Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı) itibarıyla, millet iradesinin tecellisi olarak görülebilir. Bu açıdan Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatının, milletin arzu ve beklentileri istikametinde şekillenmesi şaşırtıcı değildir.

Türk Dünyası, öteden beri Türkiye kamuoyunun ilgisini ve hassasiyetini celbetmiş bir fikirdir. Söz konusu ilgi ve hassasiyet, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra artarak kamu politikalarını ve pozitif hukuku etkileyecek düzeye ulaşmıştır. Türk Dünyası fikri doğrultusunda hukuk düzenine dâhil edilen milletlerarası antlaşmalar, kanunlar, cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve diğer düzenleyici işlemler; Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatının da çehresini değiştirmiştir. Bu kapsamda (gerek mevcut kamu tüzel kişilerinin bünyesinde özelleşmiş birimler gerekse ayrı kamu tüzel kişileri olarak) birçok yeni idarî organ ortaya çıkmış, zaten var olan idarelerin görev ve yetkilerinde ise ciddi değişiklikler olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatının, Türk Dünyası fikrinden etkilendiği açıktır. Bu tebliğ, varlığı bilinen bu etkinin düzeyini ve somut yansımalarını ortaya koyma amacını taşımaktadır. Mevzuat / literatür taraması ve metin analizi gibi yöntemlerin kullanılacağı çalışmada öncelikle Türk Dünyası fikri ve bu fikrin Türkiye kamuoyunu biçimlendirme gücü ele alınacak, akabinde Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatının bu fikirden etkilendiğini gösteren olgular takdim edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İdarî Teşkilat, Türk Dünyası, İdare Hukuku

* Dr. Öğr. Üyesi, Halim Alperen Çıtak, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye, halim.citak@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8355-4815.

Reflections of the Turkic World Idea in the Administrative Organization of the Republic of Türkiye

Abstract

The administration, which consists of the State and other public corporate bodies, is an organization that aims at the public interest, provides public services, ensures public order and benefits from the privileges of public power. According to the current Constitution of the Republic of Türkiye, the framework of the administrative organization is drawn by laws (statutes) and presidential decrees. Both regulatory acts can be seen as the manifestation of the national will, in terms of the authorities that impose them (the Grand National Assembly of Türkiye and the President of the Republic). In this respect, it is not surprising that the administrative organization of the Republic of Türkiye is shaped in line with the wishes and expectations of the nation.

The Turkic World is an idea that has long attracted the interest and sensitivity of the Turkish public. This interest and sensitivity increased after the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics and reached a level that would affect public policies and positive law. International agreements, laws (statutes), presidential decrees and other regulatory acts that were included in the legal order in line with the idea of the Turkic World have also changed the face of the administrative organization of the Republic of Türkiye. Within this scope, many new administrative organs have emerged (both as specialized units within existing public corporate bodies and as separate public corporate bodies), and there have been serious modifications in the powers and duties of the already existing administrations.

It is clear that the administrative organization of the Republic of Turkey has been influenced by the idea of the Turkic World. This paper aims to reveal the level and concrete reflections of that influence. In the study, where methods such as legislation search, literature review and text analysis will be used, first the idea of the Turkic World and the power of this idea to shape Turkish public opinion will be discussed, and then the facts showing that the administrative organization of the Republic of Türkiye has been influenced by this idea will be presented.

Keywords: Administrative Organization, Turkic World, Administrative Law

GİRİŞ

Türk Dünyası, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Türkiye kamuoyunun ilgisini ve duyarlılığını üzerinde toplamaya başlamış bir fikir olarak, Türk dili konuşan halkların birliğine duyulan inancı yansıtır. Uzun yıllar boyunca aydınlar ve sivil toplumun bir kısmı tarafından sahiplenilen Türk Dünyası fikri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî söylemine dâhil olmuş ve pozitif hukuku dönüştürecek seviyeye erişmiştir. Bu kapsamda hukuk düzenine katılan milletlerarası antlaşmalar, kanunlar, cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve diğer düzenleyici işlemler; Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatının görünümünde de önemli değişikliklere yol açmıştır. Türk Dünyası fikri, yeni kamu tüzel kişilerinin kurulmasına vesile olurken başta devlet tüzel kişiliği olmak üzere mevcut kamu tüzel kişilerinin yapısını ve işlevlerini de etkilemiştir. Okuduğunuz çalışma, söz konusu etkinin derecesini ve bazı somut örneklerini ortaya koyma amacındadır.

TÜRK DÜNYASI FİKRİNİN SERENCAMI VE POZİTİF HUKUKA NÜFUZ EDİŞİ

Pozitif hukukta gün geçtikçe artan bir frekansla kendisine yer bulan Türk Dünyası (Turkic World) tabirinin anlamını objektif bir şekilde ortaya koymak kolay değildir. Zira bu tabirin bir yüzü gerçekliğe (olana), diğer yüzü ise ideale (olması arzu edilene) bakmaktadır. Türk Dünyası tabirinin gerçekliğe (olana) bakan yüzünü tarif etmenin en iyi yolu, Türk dilini ve bu dilin etrafında teşekkül eden kültürü esas almaktır. Bu yönüyle Türk Dünyası, Türk dillerinin (Turkic languages / langues turciques) yaygın şekilde konuşulduğu ve kültür üretiminde aktif rol oynadığı yerleri ifade eder. Başka bir deyişle Türk Dünyası, dilsel-kültürel bir ortam olarak; Adriyatik kıyılarından Çin Seddi'ne, Kuzey Buz Denizi'nden Orta İran'a uzanan son derece geniş bir coğrafyayı kapsar (Johanson, 2001).

Türk Dünyası tabirinin ideale (olması arzu edilene) bakan yüzü, Türk dillerini konuşan insan topluluklarının işbirliği içinde hareket ederek hayatın her alanında dayanışma göstermesi isteğini / beklentisini yansıtır. Bu yönüyle Türk Dünyası tabiri; Avrasya'daki bütün Türkî halkların kültürel, sosyal, iktisadî ve siyâsî birliğine duyulan inancı ifade eder (Köstem, 2017). Türk Dünyası ifadesini salt betimleme olmaktan çıkarıp bir fikre dönüştüren de onun ideale bakan ikinci yüzüdür.

XIX. asrın sonlarına doğru Çarlık Rusyası'nın Kazan, Bahçesaray ve Bakü gibi Türk dilli halklarca meskûn şehirlerinde ortaya çıkan Türk Dünyası fikri, bu şe-

hirlerde yetişmiş aydınlar vasıtasıyla İstanbul'a ulaşmıştır. Bir kısmı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin muhtelif kademelerinde görev alan bu aydınlar, Osmanlılık ve İslâmcılık siyasetlerinin iflâsı üzerine, Birinci Dünya Savaşı boyunca Türkçülük siyasetinin benimsenmesinde ve Yeni Türkiye'nin Türk kimliğine dayalı bir ulus-devlet olarak kurulmasında etkili olmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti, söz konusu etkiye rağmen, uluslararası koşullar (Kurtuluş Savaşı yıllarında Sovyetler Birliği'nin bir denge unsuru olarak kullanılması, İkinci Dünya Savaşı yıllarında tarafsız kalma gerekliliği ve Soğuk Savaş yıllarının Batı Bloku'nda geçirilmesi) sebebiyle ihtiyatlı davranmış ve sınır-ötesi çağrışımları bulunan Türk Dünyası fikrine mesafeli durmuştur. Resmî söylemde kendisine yer bulamayan Türk Dünyası fikri, Soğuk Savaş'ın sonuna dek Türkçü-Turancı-ülkücü çevrelerce sahiplenilmiş ve –en azından Türkiye kamuoyunun bir bölümünde- canlı tutulmuştur (Köstem, 2017).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 senesi; Türk Dünyası fikrinin toplumda daha geniş kesimlere yayılmasını ve kamu politikalarına yön vermesini sağlayan bir dönüm noktası olmuştur. Soğuk Savaş boyunca Türk Dünyası fikrini canlı tutan milliyetçi sivil toplum örgütleri / aktörler, ortaya çıkan yeni uluslararası konjonktürde Türkiye Cumhuriyeti'nin millî menfaatlerinin tekrar tanımlanması ve Türk Dünyası fikrinin dış politikada anahtar bir kavrama dönüşmesi için yoğun çaba göstermeye başlamıştır. Gelişmelere hazırlıksız yakalanan siyasî karar alıcılar ve bürokratlar, bağımsızlığını henüz kazanmış bulunan Türkî cumhuriyetlerle söz konusu sivil toplum örgütleri / aktörler üzerinden ilişki kurmuş ve Türk Dünyası fikrini devletin resmî söylemine dâhil etmişlerdir (Köstem, 2017).

Türkiye'de pozitif hukukun en üstün kurallarını içeren 1982 Anayasası'nda (aşağıda yalnızca Anayasa olarak anılacaktır), Türk Dünyası tabiri yer almamaktadır. Ancak Anayasa'nın, Türk Dünyası fikrinin hukuk sistemine nüfuz etmesine mani olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Her şeyden önce Anayasa, yasamanın asliliği ve genelliği esaslarını benimsemiş durumdadır. Buna göre yasama organı, Anayasa'da hiç bahsi geçmeyen bir konuyu, Anayasa'ya aykırı olmamak kaydıyla, ilk elden ve dilettiği ayrıntıda düzenleme imkânına sahiptir. Yani Anayasa'da Türk Dünyası'ndan söz edilmemesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu konuda kanun çıkarmasının önünde kategorik bir engel oluşturmaz. Milletlerarası antlaşmalara ilişkin rejim de yukarıdaki tespiti destekler mahiyettedir. Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrası, usulüne uygun yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmaları kanun hükmünde saymaktadır. Dahası bu fıkra, kanunlardan farklı olarak, milletlerarası antlaşmalar hakkında Anayasa'ya

aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamayacağını ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınacağını öngörmektedir. Şu halde, Türk Dünyası fikri doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti ile Türki cumhuriyetler (veya sınırları içerisinde Türk dilli nüfus barındıran başka bir devlet) arasında yapılacak milletlerarası antlaşmalar, pozitif hukuku -tıpkı kanunlar gibi- şekillendirebilecektir.

Anayasa'daki bazı hükümlerin, Türk Dünyası fikrini destekler tarzda yorumlanması mümkündür. Başlangıç bölümünde Anayasa hükümlerinin, Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı doğrultusunda anlaşılacağı ifade edilmektedir. "Cumhuriyetin nitelikleri" başlıklı, değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez 2. maddede ise Türkiye Cumhuriyeti'nin "Atatürk milliyetçiliğine bağlı" olduğu hükme bağlanmıştır. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, Türk Dünyası fikrini de içermektedir. Kendisi de mevcut Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları dışında (Selanik'te) doğmuş ve Ziya Gökalp gibi Türkçü aydınlardan etkilenmiş bir Türk milliyetçisi olan Mustafa Kemal Atatürk, dönemin şartları gereği realist ve ihtiyatlı bir politika izlemesine rağmen Dış Türkler'e hiçbir zaman bigâne kalmamıştır (Çallı, 1998; Kılıç, 2000). Anayasa'nın başlangıç bölümünde atıfta bulunulan başka bir husus, Türklüğün tarihi ve manevi değerleridir. Bünyesinde Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumunu barındıran Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ise doğrudan doğruya Anayasa'nın 134. maddesinde öngörülmüş bir kamu tüzel kişisidir. Bu maddede kurumun Atatürk'ün manevi himayesinde olduğu ve "Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla" faaliyet göstereceği düzenlenmektedir. Bu bakımdan Türk Dünyası fikri istikametinde yürürlüğe konacak kuralların ve gerçekleştirilecek uygulamaların –başkaca hukuka aykırı bir yön içermedikleri takdirde- Anayasa koyucu tarafından tasvip ve hatta teşvik edildiği iddia edilebilir.

Anayasa'nın Türk Dünyası fikrini dışlamaması (hatta bilakis teyit etmesi), Türkiye Cumhuriyeti'nin 1991 sonrası dönemde değişen dış politikasının ve resmî söyleminin hukukî düzleme kolayca aksedebilmesini sağlamıştır. Bu süreç boyunca çok sayıda milletlerarası antlaşma akdedilmiş ve nihayetinde Türk Devletleri Teşkilatı, TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı) ve TÜRKPA (Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi) gibi uluslararası örgütler ortaya çıkmıştır. İç hukukta, bahsi geçen milletlerarası antlaşmaların uygulanması kapsamında muhtelif düzenlemeler

yapılmıştır. Ayrıca aslî düzenleme yetkisine sahip mercilerin (Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı), Türk Dünyası fikrini gerçekleştirmeye yönelik olarak bizzat (diğer devletlerin iradesi dâhil olmaksızın) yürürlüğe koydukları hukuk kuralları (kanunlar, cumhurbaşkanlığı kararnameleri) da mevcuttur. Türk Dünyası fikri, Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatına, işte bu düzenlemeler / kurallar aracılığıyla yansımakta ve onu biçimlendirmektedir.

Devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinden oluşan idare; kamu yararını amaçlayan, kamu hizmeti sunan, kamu düzenini sağlayan ve kamu gücü ayrıcalıklarından yararlanan bir organizasyondur. İdarenin uzvî / organik boyutuna işaret eden idarî teşkilat terimi, söz konusu organizasyona karşılık gelir. Yani çalışmanın asıl konusu olan Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatı, merkezî idarenin (devlet tüzel kişiliğinin) ve yerinden yönetim kuruluşlarının (diğer kamu tüzel kişilerinin) örgütsel yapısını ifade etmektedir.

Anayasa'nın "İdare" başlıklı alt bölümünün ilk maddesinde (m. 123), idarenin kanunla düzenleneceği öngörülmek suretiyle, idarenin kanuniliği ilkesi benimsenmiştir. Bu ilkenin bir istisnası olarak, Anayasa'nın muhtelif maddelerinde idarî teşkilatın bazı kısımlarının (Bakanlıklar, Devlet Denetleme Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu gibi) cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulmasına yahut düzenlenmesine de imkân tanınmıştır (m. 106/son, 108/son, 118/son ve 123/3). Kanun yapma yetkisi yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisine, cumhurbaşkanlığı kararnamelerini çıkarma yetkisi ise yürütme organı olan Cumhurbaşkanına aittir (m. 7, 8, 87 ve 104/17). Her iki organ da doğrudan doğruya halk tarafından seçilerek teşekkül eder (m. 75 ve 101). Şu halde idarî teşkilatın mevcudiyeti ve ana hatları / çerçevesi, millet iradesinin tecellisi sayılabilecek kurullarla belirlenmektedir. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatında Türk Dünyası fikrinin yansımalarını tespit etmek, aynı zamanda bu fikrin Türkiye kamuoyunca ne ölçüde sahiplenildiğini somut bir şekilde ortaya koymak anlamına gelecektir.

TÜRK DÜNYASI FİKRİNİN ETKİSİYLE KURULAN KAMU TÜZEL KİŞİLERİ

Hukukta bütün haklar, yükümlülükler ve sorumluluklar; kişi adı verilen birim üzerine inşa edilir. Kişiler, tam ve sağ doğmuş insanları ifade eden gerçek kişiler ve belli bir mal yahut kişi topluluğuna hukukî varlık tanınmasıyla ortaya çıkan tüzel kişiler olmak üzere ikiye ayrılır. Tüzel kişilerin bir kısmı özel hukuk işlemleriyle (vakıf senedi, şirket ana sözleşmesi gibi) vücuda gelir. Bu şekilde varlık kazanan tüzel kişiler, bazı işlemleri bakımından idare hukukuna tabi tutulabilmekle beraber, hiçbir

zaman kamu tüzel kişisi olarak kabul edilmez ve idarî teşkilat içerisinde yer almaz. Çünkü Anayasa'ya göre kamu tüzel kişiliği, ancak kanunla veya cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulabilir (m. 123/son). Kanunla veya cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulan her tüzel kişiye de kamu tüzel kişisi denemez. Böyle kurulmuş bir tüzel kişinin, kamu tüzel kişisi olarak görülmesi için ise herhangi bir kamu gücü ayrıcalığından yararlandırılıp yararlandırılmadığına bakılmalıdır. Şu halde bir tüzel kişinin, kamu tüzel kişisi sayılması ve idarî teşkilata dâhil olabilmesi, kanunla yahut cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulma ve en az bir kamu gücü ayrıcalığından yararlanma şartlarının birlikte gerçekleşmesine bağlıdır (Gözler, 2020).

Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatında devlet tüzel kişiliğinden ayrı bir kamu tüzel kişiliğine sahip olan idareler, yerinden yönetim kapsamında mütalaa edilir. Bu idareler, son tahlilde merkezî idarenin denetim ve gözetimine tabi olmakla beraber, onun karşısında belli bir idarî ve malî özerklikle donatılmışlardır. Kendi başlarına etkili hukukî işlemler yapabilen yahut davalarda taraf olabilen söz konusu idarelerin, üzerinde yine kendi başlarına tasarruf edebilecekleri müstakil bütçeleri vardır. Herhangi bir kamu hizmetinin, devlet tüzel kişiliği dışında, ayrı bir kamu tüzel kişiliği kurularak örgütlenmesi, o hizmetin temelinde yatan fikrin hususî bir önem arz ettiğini gösterir. Türk Dünyası da, böyle bir fikir olarak, yeni kamu tüzel kişilerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının üzerinden henüz bir ay bile geçmeden, Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatında Türk Dünyası fikrini yansıtan bir kamu tüzel kişisi doğmuştur. Bakanlar Kurulunun 24.01.1992 tarihli kararıyla çıkarılan 480 sayılı Kanun Hükmünde Kararname*, Dışişleri Bakanlığına bağlı ve kamu tüzel kişiliğini haiz Ekonomik, Kültürel, Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığını kurmuştur. Söz konusu Kanun Hükmünde Kararname'nin "Amaç" başlıklı ilk maddesinde, yeni varlık kazanan bu kamu tüzel kişisinin, "Türk dilinin konuşulduğu cumhuriyetlere" yönelik faaliyet göstermek üzere kurulduğu açıkça vurgulanmaktadır. Nitekim uygulamada, kurumun ilk temsilciliklerinin Türkî cumhuriyetlerde açıldığı görülmektedir (Kılıçoğlu & Yılmaz, 2017).

02.05.2001 tarih ve 4668 sayılı Kanun**, ortaya çıkan yeni kamu tüzel kişisini Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı şeklinde yeniden adlandırarak Başba-

* Mülga..

** Mülga.

kanlığa bağlı bir kuruluş haline getirmiştir. Köklü bir yapısal değişiklik öngörmeyen Kanun'un asıl amacı, kurumun etkinliğinin artırılmasıdır. Bu doğrultuda uzmanlık gerektiren işler bakımından nitelikli personel sayısı artırılmış, politika belirleyici organ olan koordinasyon kurulunun bakan riyasetinde ve daha sık toplanması sağlanmıştır (Hatipoğlu, 2018). Bakanlar Kurulunun 24.10.2011 tarihli kararıyla çıkarılan 656 sayılı Kanun Hükmünde Kararname*, kuruma hâlihazırdaki Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı ismini kazandırmış ve kurumun teşkilat yapısını aradan geçen on yılın ihtiyaçlarına göre revize etmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi'ne geçilmesinin akabinde kurum, ismi ve ana örgütlenmesi korunmak ancak Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlanmak suretiyle, bu kez 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin otuz yedinci bölümünde kendisine yer bulmuştur.

4 sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin "Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı" başlıklı otuz yedinci bölümü, 520 ilâ 531. maddeleri kapsamaktadır. Buna göre TİKA, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı, kamu tüzel kişiliğini haiz ve özel bütçeli bir kurumdur (m. 521/1). Hükümü idare hukuku terminolojisiyle yeniden ifade etmek gerekirse TİKA; merkezî idarenin hiyerarşisi altında bulunmayan, idarî ve malî özerkliğe sahip bir hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşudur. Merkezî idarenin TİKA üzerindeki idarî vesayet benzeri denetim ve gözetim yetkisi ise, devlet tüzel kişiliği adına Kültür ve Turizm Bakanı tarafından kullanılacaktır. Diğer kamu tüzel kişilerinde olduğu gibi, TİKA'nın kendi bünyesinde ayrı bir hiyerarşi mevcuttur. 4 sayılı CBK'ya göre söz konusu hiyerarşinin tepesinde, "en üst amir" sıfatıyla Başkan bulunmakta, ayrıca Başkana yardımcı olmak üzere üç Başkan Yardımcısı atanabilmektedir (m. 523). Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûllerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin (3 sayılı CBK) 3. maddesi uyarınca, TİKA Başkanının ve Başkan Yardımcılarının ataması Cumhurbaşkanı kararıyla yapılmaktadır.

TİKA'nın görevleri, 4 sayılı CBK'nın 522. maddesinde, toplam on iki bent halinde düzenlenmiştir. Öngörülen görevler, kuruluş maddesinden (m. 521) ilhamla; "işbirliğinde bulunulması hedeflenen devletler ve topluluklarla iktisadi, ticari, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki ilişkileri projeler, programlar ve faaliyetler aracılığıyla geliştirmek, yapılacak katkı, yardım ve ilgili süreçleri yürütmek" şeklinde özetlenebilir. TİKA'nın görevlerine ilişkin bu düzenlemelerin lâfzında Türk Dünyası yahut Türk Cumhuriyetleri gibi ifadeler geçmemektedir. Bu durum, esas itibarıyla

* Mülga.

Türk Dünyası fikri istikametinde kurulmuş olmasına rağmen, TİKA'nın zaman içerisinde Türk dilli olmayan ülkelere / halklara yönelik işbirliği ve yardım faaliyetlerini de üstlenmiş olmasından ileri gelmektedir (Kılıçoğlu & Yılmaz, 2017; Çuvalcı Köroğlu & Kalkan, 2024).

Yedisi muhtelif daire başkanlıkları, biri hukuk müşavirliği olmak üzere toplam sekiz hizmet birimine sahip olan TİKA; yurtdışında yürüteceği program, proje, faaliyet ve yardım işlemlerinin gerektirdiği koordinasyonun sağlanması için program koordinasyon ofisleri kurabilmektedir (m. 524 ve 525). Başka bir deyişle TİKA'nın, merkez teşkilatına ilaveten, yurtdışı teşkilatı ihdas etme yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca TİKA'ya, görev alanına giren konularla ilgili olarak çalışmalarda bulunmak üzere diğer bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, özel sektör temsilcileri ve konu ile ilgili uzmanların katılımı ile geçici çalışma grupları oluşturma imkânı da tanınmıştır (m. 526).

Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatı içerisinde koordinasyon sağlama ve diğer kamu tüzel kişilerinin sunacağı hizmetlerde kanal vazifesi görme, esas itibarıyla merkezî idarenin görevidir. İhtisas prensibinin geçerli olduğu hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları, kural olarak yalnızca belli bir konu özelinde ve başka idarelerle asgarî ilişki içerisinde faaliyet gösterirler. TİKA, işte bu bakımdan da kendine özgü bir kamu tüzel kişisidir. Bir hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşu olmasına karşın TİKA'ya, idarî teşkilatın tamamına hitap eden bir koordinasyon ve kanal teşkil etme görevi yüklenmiştir. Buna göre TİKA, hizmet ve görevleriyle ilgili konularda diğer kamu kurum ve kuruluşları ve mahalli idareler ile gerekli işbirliği ve koordinasyonu sağlayacaktır (m. 529/1). Dahası; yurtdışında teknik, kültürel, sosyal, insani ve benzeri yardım faaliyetlerinde bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kaynağı kullanan diğer kuruluşlar, bu yardım faaliyetleriyle ilgili projelerini gerekli görülen hallerde TİKA kanalıyla gerçekleştirebilecektir (m. 529/2). Kendisine yüklenen bu görevlerle TİKA'nın, deyim yerindeyse küçük bir Dışişleri Bakanlığı gibi çalıştığı ve merkezî idareye benzer bir pozisyon kazandığı söylenebilir.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)

Türkiye Cumhuriyeti, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra (1992-1993 eğitim-öğretim yılından itibaren), bağımsızlıklarını yeni kazanan Türkî cumhuriyetlerden gelecek 10.000 gencin Türkiye'de devlet bursuyla ortaöğrenim ve yükseköğrenim görmesini hedefleyen Büyük Öğrenci Projesi'ni uygulamaya koymuştur. İlgili devletlerle yapılan ikili antlaşmalar sonucu başlatılan proje, iç hukukta 14.10.1983 tarih ve 2992 sayılı Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı

Uyruklu Öğrencilere İlişkin Kanun* ve bu Kanun'a istinaden hazırlanmış muhtelif yönetmelikler, yönergeler ve şartnameler çerçevesinde yürütülmüştür (Terzi, 2013, s. 24-33; Kavak & Baskan, 2001).

Türk Dünyası fikrinin bir ürünü olan Büyük Öğrenci Projesi, Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatı üzerinde, başlar başlamaz etkisini göstermiştir. 30.04.1992 tarih ve 3797 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun** ile ana hizmet birimi olarak kurulan Yurt Dışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü, projeden sorumlu tutulmuştur. Kanun'da Yurt Dışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğünün görevleri sayılırken “yurt dışında bulunan vatandaşlarımızın ve ortak dil, kültür birliği olanların Türkçelerinin geliştirilmesi ve Türk Kültürü ile bağlarının sürdürülmesi amacıyla gerekli çalışmaları yapmak ve uygulamaya koymak” ifadesinin kullanılması da bu açıdan dikkat çekicidir (m. 21/1-b).

Büyük Öğrenci Projesi, uzun süre uygulandıktan sonra, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı adı altında, Millî Eğitim Bakanlığında (merkezî idarede) ayrı bir kamu tüzel kişiliğinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 24.03.2010 tarih ve 5978 sayılı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun***, bu kamu tüzel kişisinin, “soydaş ve akraba toplulukları ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bu topluluklara yönelik faaliyetler yürütmek” üzere, özel bütçeli ve Başbakanlığa bağlı olarak kurulduğunu ifade etmektedir (m. 1/1-b, m. 4). Kanun, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına, “kamu kurum ve kuruluşlarınca ülkemizde eğitim görmesi uygun görülenlerle, uluslararası anlaşmalar çerçevesinde ülkemize gelen öğrencilerin, ülkemizdeki eğitim süreçlerinin başarılı bir şekilde sonuçlandırılması için her türlü esası belirleyerek, ilgili kurumlar arasındaki koordinasyonu sağlama” görevini de vermiştir (m. 1/1-c). Bu kapsamda alınan 11.01.2012 tarihli Yabancı Öğrenci Değerlendirme Kurulu kararı, Büyük Öğrenci Projesi’ni, Türkiye Bursları ismiyle yeniden yapılandırarak Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının uhdesine bırakmıştır. Akabinde söz konusu burs programı, mezkûr Kanun’a istinaden çıkarılan Türkiye Bursları Yönetmeliği ile detaylı olarak düzenlenmiştir.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçildikten sonra, ismi korunmak fakat Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlanmak suretiyle, 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin elli birinci bölü-

* Mülga.

** Mülga.

*** Mülga.

münde tekrar tanzim edilmiştir. Bu bölümde Başkanlığın, kamu tüzel kişiliğini haiz ve özel bütçeli olduğu hükme bağlanmıştır (m. 735). İdarî ve malî özerklikten yararlanması, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının, Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatında bir hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşu olarak konumlandığını göstermektedir. Başkanlık üzerinde idarî vesayet benzeri denetim ve gözetim yetkileri ise merkezî idare adına Kültür ve Turizm Bakanı tarafından kullanılacaktır. Her kamu tüzel kişisi gibi, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının da kendi içinde bir hiyerarşisi vardır. Başkan, en üst amir sıfatıyla bu hiyerarşinin tepesinde yer alır. Görevlerinde Başkana yardımcı olmak ve Başkana karşı sorumlu olmak üzere en çok üç başkan yardımcısı atanabilir (m. 736). Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûllerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin (3 sayılı CBK) 3. maddesi uyarınca, Başkan ve Başkan Yardımcılarının ataması Cumhurbaşkanı kararıyla gerçekleştirilir.

Sekizi muhtelif daire başkanlıkları, biri hukuk müşavirliği olmak üzere dokuz hizmet birimi bulunan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının, 4 sayılı CBK'nın kendisine verdiği görevler çerçevesinde üç ana faaliyet alanı olduğu söylenebilir. Birinci alan, Türk diasporasına yönelik faaliyetlerdir. Başkanlık bu kapsamda, diasporanın Türkiye ile irtibatının korunmasına ve kuvvetlendirilmesine, ayrıca diasporanın bulunduğu ülkelerde güçlü bir pozisyon edinmesine hizmet eder. İkinci alan, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıyla müşterek bir geçmişe veya kültüre sahip olan halklar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesidir. Üçüncüsü ise yabancı uyruklu ve nitelikli öğrencilere Türkiye'de yükseköğrenim almalarını sağlamak üzere verilecek bursların organizasyonudur.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, faaliyet alanının gereği olarak, hem yurt içinde hem de yurtdışında teşkilatlanma yetkisiyle donatılmış bir kamu tüzel kişisidir. Bu kapsamda Başkanlık, Başkanın teklifi ve Bakanın (Kültür ve Turizm Bakanının) onayıyla koordinasyon ofisleri açabilmektedir (m. 747/2). Başkanlığa, görevleri ve süresi belirli olmak kaydıyla özel ihtisas ve araştırma komisyonları kurma imkânı da tanınmıştır. Söz konusu komisyonların kuruluşu da, koordinasyon ofisleri gibi, Başkanın teklifine ve Bakanın (Kültür ve Turizm Bakanı) onayına bağlanmıştır (m. 747/1).

TÜRK DÜNYASI FİKRİNİN İDARİ TEŞKİLAT ÜZERİNDEKİ DİĞER ETKİLERİ

Türk Dünyası, Türkiye Cumhuriyeti'nin hem dış hem de iç politikasını dönüştüren önemli bir fikir olarak, yeni kamu tüzel kişileri yaratmanın yanı sıra, mevcut

kamu tüzel kişilerinin yapısında ve işlevleri üzerinde de geniş çaplı etkiler doğurmuştur. Söz konusu etkilerin tüketici bir listesini çıkarmaktan ziyade varlığını göstermeyi amaçlayan bu çalışmada, dikkat çekici bazı örneklerin sunulmasıyla iktifa edilecektir. Örneklerin seçiminde tebliğin sunulduğu tarih (15 Şubat 2025) itibarıyla yürürlükte bulunan hukukî durum esas alınacak ve mülga mevzuata değinilmeyecektir.

Türkiye’de yakın zamana kadar benimsenen parlâmenter hükûmet sisteminde ülkenin genel siyasetini ve kamu politikalarını belirleme yetkisi, Bakanlar Kuruluna aitti. 16.04.2017 tarihli halkoylamasıyla kabul edilen ve sonraki süreçte uygulamaya konulan Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi’nde ise Bakanlar Kurulu ortadan kaldırılmış ve yürütme organının tek bir kişiden (Cumhurbaşkanı’ndan) oluşacağı öngörülmüştür (Anayasa, m. 8). Ülkenin genel siyasetini ve kamu politikalarını belirleme yetkisinin Cumhurbaşkanı’na bırakılması, ona bu hususta yardımcı olacak istişarî heyetler kurulması ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Söz konusu ihtiyacı karşılamak üzere, merkezî idare içerisinde Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları adlı yeni bir teşkilat birimi ihdas edilmiştir (Erol, 2020). Türk Dünyası fikri, ülkenin genel siyasetinin ve kamu politikalarının belirlenmesinde ciddi işlevleri bulunan bu idarî teşkilat birimine de sirayet etmiş durumdadır. Zira 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Kültür ve Sanat Politikaları Kuruluna, “soydaş ve akraba topluluklarla sosyal, kültürel, iktisadî ve diğer alanlarda ilişkilerin korunup geliştirilmesine yönelik stratejilerin belirlenmesine yardımcı olma” görevi vermektedir (m. 28/1-b).

Bakanlıklar, parlâmenter sistemdeki politika belirleyici konumlarını kaybetmelerine rağmen, Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatı’nda hâlâ ciddi bir yere sahiptir. Cumhurbaşkanınca atanan, her biri kendi alanında devlet tüzel kişiliğini temsil eden ve o alandaki merkezî idare teşkilatının hiyerarşik amiri olan Bakanlar, doğrudan doğruya Anayasa’nın düzenlediği ve diğer kamu ajanlarına nazaran ayrıcalıklı bir statü içerisinde bulunur. Bakanlık teşkilatlarının yapısı, görevleri ve yetkileri ise cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve bunlara istinaden çıkarılan yönetmeliklerle biçimlenir (m. 106, m. 124). Türk Dünyası fikrinin, Bakanlıklar açısından da son derece etkili olduğu görülmektedir. Bu kapsamda öncelikle birden fazla Bakanlığı ve muhtelif sınıflardan çok sayıda devlet memurunu ilgilendiren Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonundan söz edilmelidir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’na 04.07.2001 yılında dâhil edilen Ek Madde 36 hükmü, “Türk kültürünün yurt dışında tanıtılması, yayılması ve korunması, yurt dışındaki Türk vatandaşları ile soydaşların kültürel bağlarının korunması, güçlendirilmesi ve dini konularda aydınlatılması ile Türk dili-

nin öğretilmesi amacıyla” görevlendirilecek personele ilişkin bazı hususları düzenle-
mekte ve görevlendirme yetkisini Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonu adlı bir
heyete vermektedir. Bakanlar Kurulu, bu hükmün uygulanması amacıyla, 05.06.2003
tarih ve 2003/5753 sayılı Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonunun Çalışma Esas
ve Usulleri ile Bu Komisyon Tarafından Yurtdışında Görevlendirilecek Personelin
Nitelikleri ile Hak ve Yükümlülüklerinin Belirlenmesine İlişkin Karar’ı çıkarmıştır.
Dışişleri Bakanlığının koordinatörlüğünde Maliye, Milli Eğitim ve Kültür ve Turizm
Bakanlıkları ile Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının yetkili temsilci-
lerinden oluşan Komisyon, Türk Dünyası fikrine hizmet etmek üzere yurtdışına gön-
derilecek kamu görevlilerinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

02.07.1992 tarih ve 3835 sayılı Ahıska Türklerinin Türkiye’ye Kabulü ve İska-
nına Dair Kanun; Türk Dünyası fikrinin, Bakanlıklar hâlinde örgütlenen merkezi ida-
reye nasıl nüfuz ettiğini gösteren başka bir örnektir. Kanun’un 1. maddesinin, amacını
da ortaya koyan ilk cümlesi şu şekildedir: “Eski Sovyetler Birliğini oluşturan cumhu-
riyetlerde dağınık halde yaşayan ve ‘Ahıska’ Türkleri olarak adlandırılan soydaşları-
mızdan Türkiye’ye gelmek isteyenler, en zor durumda bulunanlardan başlamak üzere,
Cumhurbaşkanınca belirlenecek yıllık sayıyı aşmamak kaydıyla, serbest veya iskanlı
göçmen olarak kabul olunabilirler”. Kanun, söz konusu kabul ve iskân işlemlerini
gerçekleştirmek üzere merkezde Bakanlıklar nezdinde bir üst komisyonun, taşrada
ise valilikler nezdinde alt komisyonların kurulmasını öngörmektedir (m. 2 ve m. 3).

Bugün Türkiye Cumhuriyeti’ndeki hemen her Bakanlığın, Türk Dünyası fikri-
ni yansıtan bir görevi, faaliyeti yahut birimi mevcuttur. Örneğin Ulaştırma ve Altyapı
Bakanlığının bünyesinde bulunan ve ilk bakışta Türk Dünyası fikriyle ilgisiz görüle-
bilecek İnternet Geliştirme Kurulunun görevleri arasında dahi “Türk Kültürü, Türk
Tarihi ve Türk Dünyasıyla ilgili bilgilerin internet ortamında daha fazla yer alması ve
bunların tanıtılması hususunda çalışmalar yapmak, yaptırmak ve öneriler hazırlamak
ve Bakana sunmak” yer almaktadır (İnternet Geliştirme Kurulu Yönetmeliği, m. 6/1-
b). Benzer şekilde, Millî Eğitim Bakanlığı içerisinde oluşturulan yayın kurullarına dair
bir düzenlemede “ülke dışında yaşayan vatandaşlar ile akraba topluluklara yönelik
hazırlanacak eserlerin, onların kültürel kimliklerini, millî ve manevi değerlerini,
duyarlıklarını korur ve güçlendirir nitelikte olması” hususuna, bir değerlendirme il-
kesi olarak rastlanabilmektedir (Eğitim ve Kültür Yayınları Yönetmeliği, m. 9/1-e).
Nakledilen bu örneklerin yanında, Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Koroları ve
Toplulukları Yönetmeliği’nin Devlet Türk Dünyası Müzik ve Dans Topluluklarını

kurmuş ve düzenlemiş olması hiç de şaşırtıcı değildir (m. 1, m. 4, m. 28).

Diyanet İşleri Başkanlığı, varlığı doğrudan doğruya Anayasa’da öngörülmesi (m. 136) ve merkezî idarenin (Cumhurbaşkanlığının) tüzel kişiliği bulunmayan bağlı kuruluşu olarak örgütlenmiş bir idaredir (1 sayılı CBK, m. 37/1-c). Diyanet İşleri Başkanlığının teşkilat yapısında ve görevlerinde de Türk Dünyası fikrinin yansımalarını görmek mümkündür. 22.06.1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Başkanlık bünyesinde bir Dış İlişkiler Genel Müdürlüğünün bulunmasını öngörmüş ve söz konusu genel müdürlüğe, soydaş ve akraba topluluklara din hizmetleri ve din eğitimiyle ilgili işlerde yardımcı olma vazifesini yüklemiştir (m. 7/1-d-1). Kanun ayrıca yurt dışında yaşayan soydaş topluluklara yönelik değişik dil ve lehçelerde yayınlar hazırlamayı, hazırlatmayı ve gerektiğinde bunları ücretsiz dağıtmayı, Başkanlığın başka bir ana hizmet birimi olan Dini Yayınlar Genel Müdürlüğünün görevleri arasında saymaktadır (m. 7/-1-ç-3). Doğrudan Başkanlığa bağlı olarak kurulan Diyanet Akademisinin de Türk Dünyası’na yönelik görevleri vardır. Kanun’un Diyanet Akademisini düzenleyen 7/A maddesinde; yurt dışından eğitim almak üzere gelecek mahallin din görevlilerinden söz edilmektedir. Bu hükme dayalı olarak çıkarılan iki yönetmelikte ise mahallin din görevlisi, “yurt dışındaki vatandaş, soydaş ve akraba toplulukları ile İslam dinine mensup diğer topluluklara hizmet sunmak amacıyla Akademide eğitim görmek üzere yurt dışından gelen” kimseler olduğu ifade edilmektedir (Diyanet Akademisi Görev ve Çalışma Yönetmeliği, m. 4/1-j; Diyanet Akademisi Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği, m. 4/1-m).

Türk Dünyası fikri, merkezî idarenin taşra teşkilatına kadar nüfuz etmiştir. Bu durumun çarpıcı örneklerinden biri, İstanbul Valiliği bünyesinde bulunan Türk Dünyası ve Akraba Toplulukları Koordinatörlüğüdür. 11.03.1993 tarih ve 3295 sayılı Başbakanlık Genelgesi’ne istinaden, İstanbul Valiliğinin 14.01.1998 tarih ve 71 sayılı oluru ile kurulan birim, yine İstanbul Valiliği tarafından çıkarılan Türk Dünyası Hizmetleri Koordinatörlüğü Kuruluş ve Çalışma Yönergesi ile düzenlenmektedir. Koordinatörlük, Türkî cumhuriyetlerden ve akraba topluluklardan İstanbul’a gelenlere rehberlik etme, yardımda bulunma ve çeşitli sosyokültürel hizmetler sunma konularında görevlendirilmiştir (T.C. İstanbul Valiliği, 2025).

Yeni kamu tüzel kişilerinin kurulmasına sebep olan ve devlet tüzel kişiliğini (merkezî idare teşkilatını) biçimlendiren Türk Dünyası fikri, doğrudan bu fikrin sonucu olarak kurulmayan diğer kamu tüzel kişilerini de dönüştürmektedir. Örneğin Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), mevcudiyeti ve kamu tüzel kişiliği (özerk-

liği) bizzat Anayasa tarafından güvence altına alınmış bir hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluğu olarak (m. 133/son), Türk Dünyası fikrinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik, TRT'nin hizmet birimlerinden Dış Yayınlar Dairesi Başkanlığına “yurt dışında yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, soydaşları ve akraba toplulukları ile Türkiye Türkçesi konuşanların, Türkiye ve Türk Kültürü ile bağlarının devamını sağlayıcı ve pekiştirici yayınlar yapmak” görevini vermektedir (m. 14/1-b). Bu görev doğrultusunda 2009 yılında kurulan TRT AVAZ isimli kanal; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ı öncelikli yayın alanı olarak belirlemiştir. Kanalda bu ülkelerde konuşulan Türk dillerinde yayınlara da yer verilmektedir (TRT AVAZ, 2025).

Üniversiteler; idarî, malî ve bilimsel özerklikleri Anayasa hükümleriyle korunan kamu tüzel kişileridir (m. 130). Milletlerarası hukuk tasarruflarıyla kurulan ve bu çalışmanın konusu dışında kalan Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi gibi yükseköğretim kuruluşlarının yanında, Türkiye Cumhuriyeti'nin iç hukuku çerçevesinde kurduğu üniversitelerin teşkilat yapısında da Türk Dünyası fikrinin önemli tesirleri bulunmaktadır. Örneğin bu çalışmanın yapıldığı tarih (Şubat 2025) itibarıyla Türkiye üniversitelerinde Türk Dünyası fikrini yansıtan uygulama ve araştırma merkezlerine ilişkin toplam 23 yönetmeliğin yürürlükte bulunduğu görölmektedir (bu sayıya Mevzuat Bilgi Sistemi'nde arama yapılarak ulaşılmıştır). Söz konusu uygulama ve araştırma merkezlerine ilaveten, Ege Üniversitesinde bir Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü mevcuttur. 28.03.1983 tarih ve 2809 sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu'nun 17. maddesinde yapılan değişikliğe istinaden 11.07.1992 tarihinde kurulan Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü; “Türk Dili ve Lehçeleri”, “Türk Dünyası Edebiyatları”, “Türk Halk Bilimi (Folkloru)”, “Türk Tarihi”, “Türk Sanatı” ve “Türk Dünyası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal İlişkiler” ana-bilim dallarında lisansüstü eğitim vermektedir (Ege Üniversitesi, 2025).

SONUÇ

Türk dilli halklar arasında kültürel, sosyal, iktisadî ve siyasî birlik inancını ifade eden Türk Dünyası fikri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılından itibaren Türkiye kamuoyunda daha geniş bir kabul görmüş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî söylemine dâhil olmuştur. Fikrin, yasamanın genelliği ve idarenin kanuniliği gibi anayasal esaslar çerçevesinde pozitif hukuka ve Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatı'na nüfuz etmeye başlaması da aynı döneme rastlar. Bu açıdan

çalışma, dış siyasetteki gelişmelerin ve toplumda yaygın olarak benimsenen fikirlerin kamu idaresini biçimlendirme gücünü ortaya koymuştur.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı ile Yurtdışı Türkler ve Ak-raba Topluluklar Başkanlığı, varlığını doğrudan doğruya Türk Dünyası fikrine borçlu olan kamu tüzel kişisidir. Zira her iki yerinden yönetim kuruluşu da, faaliyet alan-ları zaman içinde genişlemiş olmakla beraber, esas itibarıyla Türki Cumhuriyetlere ve Türk dili konuşan topluluklara yönelik hizmet vermek üzere ihdas edilmişlerdir. Kamu tüzel kişiliği kurmak, belli bir faaliyeti kamu hizmeti hâline getirerek idarî ve malî özerkliğe sahip bir organizasyona kavuşturmak anlamına gelir. Türk Dünya-sı fikrinin Türkiye Cumhuriyeti İdarî Teşkilatı içerisinde ayrı kamu tüzel kişilerine vücut vermiş olması, bu fikrin kamuoyu ve siyasî karar alıcılar nezdinde ne derece ehemmiyet arz ettiğini göstermektedir.

Türk Dünyası fikri, iki yeni kamu tüzel kişiliği ortaya çıkarmanın yanında, mevcut kamu tüzel kişilerini de derinden etkilemiştir. Merkezî idarenin (devlet tüzel kişiliğinin) her kademesinde -Cumhurbaşkanlığı Politika Kurullarından Bakanlıklar-a, Diyanet İşleri Başkanlığından valiliklere (taşra teşkilatına) varıncaya kadar- Türk Dünyası fikrinin etkisiyle kurulmuş alt birimlere / verilmiş görevlere tesadüf etmek mümkündür. Aynı etki, merkezî idare dışında bulunan Türkiye Radyo Televizyon Ku-rumu ve üniversiteler gibi kamu tüzel kişilerinde de rahatlıkla gözlemlenebilir.

Kanunlar, cumhurbaşkanlığı kararnameleleri ve yönetmelikler gibi iç hukuk ta-sarruflarıyla şekillenen idarî teşkilat üzerindeki derin ve yaygın etkisi, Türk Dünya-sı fikrinin, Türkiye Cumhuriyeti'nce içeriden benimsendiği ve milletlerarası hukuk alanındaki gelişmelerden -görece- bağımsız biçimde ayakta kalabileceği anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun. (1992). Resmî Gazete. Yayım Tarihi: 11.07.1992. Sayısı: 21281.
- Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018). Resmî Gazete. Yayım Tarihi: 15.07.2018. Sayısı: 30479.

- Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonunun Çalışma Esas ve Usulleri ile Bu Komisyon Tarafından Yurtdışında Görevlendirilecek Personelin Nitelikleri ile Hak ve Yüklümlülüklerinin Belirlenmesine İlişkin Karar. (2003). Resmî Gazete. Yayım Tarihi: 03.07.2003. Sayısı: 25157.
- Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018). Resmî Gazete. Yayım Tarihi: 10.07.2018. Sayısı: 30474.
- Çallı, İ. (1998). Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Dünyası. Erdem, 11(32), 471-482.
- Çuvalcı Köroğlu, S. & Kalkan, E. (2024). Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı: Doğu Afrika'da TİKA'nın Faaliyetleri. İmgelem, (14), 33-72.
- Devlet Memurları Kanunu. (1965). Resmî Gazete. Yayım Tarihi: 23.07.1965. Sayısı: 12056.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. (1965). Resmî Gazete. Yayım Tarihi: 02.07.1965. Sayısı: 12038.
- Ege Üniversitesi. (2025). Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü (Hakkımızda - Tarihçe). <https://tdae.ege.edu.tr/tr-1159/tarihce.html>
- Ekonomik, Kültürel, Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı Kurulması, 206 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin İki Maddesinin Değiştirilmesi ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellere Bir İlave Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (1992). Resmî Gazete. Yayım Tarihi: 27.01.1992. Sayısı: 21124.
- Erol, Ö. F. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 26(1), 107-130.
- Johanson, L. (2001). Türk Dünyası'nın Sınırları: Türk Topuluklarının Gelişmesinde Bağlayıcı ve Ayırıcı Unsurlar. (N. Demir, Çev.). Türkbilig, (2), 168-177.
- Gözler, K. (2020). Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı Neye Yarar? In B. Öztürk et. al. (Eds.), Me-tin Günday Armağanı (cilt I, pp. 477-500). Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Hatipoğlu, O. (2018). Farklı Bir Kamu Kurumu Olarak TİKA: Örgüt Yapısının Dönüşümü Hakkında Bir Analiz. Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 1(1), 99-116.
- Kavak, Y. & Baskan, G. A. (2001). Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topuluklarına Yönelik Eğitim Politika ve Uygulamaları. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20(20), 92-103.
- Kılıç, S. (2000). Atatürk'ün Büyük Özlemi Türk Dünyası'nda Kültür Birliği. Atatürk Dergisi, 3(1), 53-60.
- Kılıçoğlu, G. & Yılmaz, A. N. (2017). Bir Kamu Diplomasisi Kurumu Olarak TİKA'nın Ak Parti Döneminde Kullanılması. Türk Dünyası Araştırmaları, 116(229), 171-182.
- Köstem, S. (2017). When Can Idea Entrepreneurs Influence Foreign Policy? Explaining the Rise of the "Turkic World" in Turkish Foreign Policy. Foreign Policy Analysis, 13(3), 722-740.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Koroları ve Topulukları Yönetmeliği. (2006). Resmî Gazete. Yayım Tarihi: 06.07.2006. Sayısı: 26220.

- Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (1992). Resmî Gazete. Yayımlanma Tarihi: 12.05.1992. Sayısı: 21226.
- Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Kültür Yayınları Yönetmeliği. (2014). Resmî Gazete. Yayımlanma Tarihi: 03.10.2014. Sayısı: 29138.
- T.C. İstanbul Valiliği. (2025). Türk Dünyası ve Akraba Toplulukları Koordinatörlüğü. <http://www.istanbul.gov.tr/turk-dunyasi-ve-akraba-topluluklari-koordinatörlugu#>
- Terzi, H. M. (2013). Türkiye'nin Büyük Öğrenci Projesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ufuk Üniversitesi, Ankara.
- TRT AVAZ. (2025). Hakkımızda. <https://www.trtavaz.com.tr/hakkimizda>
- Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (2001). Resmî Gazete. Yayımlanma Tarihi: 12.05.2001. Sayısı: 24400.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2011). Resmî Gazete. Yayımlanma Tarihi: 02.11.2011. Sayısı: 28103.
- Türkiye Bursları Yönetmeliği (2014). Resmî Gazete. Yayımlanma Tarihi: 17.06.2014. Sayısı: 29033.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982). Resmî Gazete. Yayımlanma Tarihi: 20.10.1982. Sayısı: 17844.
- Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilere İlişkin Kanun (1983). Resmî Gazete. Yayımlanma Tarihi: 19.10.1983. Sayısı: 18196.
- Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik. (2009). Resmî Gazete. Yayımlanma Tarihi: 20.10.2009. Sayısı: 27382.
- Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı İnternet Geliştirme Kurulu Yönetmeliği. (2013). Resmî Gazete. Yayımlanma Tarihi: 14.12.2013. Sayısı: 28851.
- Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûllerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018). Resmî Gazete. Yayımlanma Tarihi: 10.07.2018. Sayısı: 30474.
- Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (2010). Resmî Gazete. Yayımlanma Tarihi: 06.04.2010. Sayısı: 27544.
- Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu (1983). Resmî Gazete. Yayımlanma Tarihi: 30.03.1983. Sayısı: 18003.

ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ DEVLETİ'NİN ANAYASAL TEMELLERİ

Gulrukh DADAKHON KHASAN*

Zeynep AYDOĞAN**

Özet

Özbekistan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bağımsızlığını ilan etmiş ve uluslararası sistemde yeni bir devlet olarak kendi yerini almıştır. 8 Aralık 1992 tarihinde Özbekistan Anayasası kabul edilerek bağımsızlığın hukuki temelleri atılmıştır. Bu anayasa söz konusu dönemde yaşanan iç karışıklıkların etkisinin yanı sıra komünist elitlerin yönetimde bulunmasından dolayı sert bir anayasa olarak ön plana çıkmaktadır. Diğer post-Sovyet ülkelerin anayasaları kadar uzun ve ayrıntılı olmasa da yine de biçimsel yönden kazuistik bir anayasadır. Özbekistan Anayasası "Başlangıç" hariç 6 kısım, 26 bölüm ve 128 madde ile kabul edilmiş olup, 2023 yılının Nisan ayında yapılan değişiklikler ile birlikte "Başlangıç (Muqaddima)" bölümünün yanı sıra 6 kısım, 27 bölüm ve 155 madde olarak yeniden düzenlenmiştir. Özbekistan'ı ilk kez sosyal, laik ve hukuk devleti olarak tanımlayan anayasa değişikliği ile yüzde 65 oranında bir yenileşme gerçekleştirilerek insan haklarına ve kadın haklarına daha fazla vurgu yapılmıştır.

1991 yılında oluşturulan Özbekistan Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak zeminini hangi esaslar üzerine oluşturduğu, bu esasların demokratik devlet biçimine nasıl katkı sağladığı ve ne ölçüde hayata geçirildiği konusu çalışmamızın temel sorularıdır. Yapılan değişiklikler neticesinde ortaya çıkan yeni metnin, eski metinle karşılaştırmalı analizinin yapılması ve yeni değişikliklerin demokratikleşme sürecine etkisinin ortaya koyulması araştırmanın temel amaçlarını teşkil etmektedir. Anayasa metinlerinin yalnızca hukuki bir belge değil, bununla birlikte politik, toplumsal ve iktisadi yaşamı biçimlendiren bir kılavuz olduğunun ön plana çıkarılarak Özbekistan örneğinde bir anayasanın devletin istikrarı ve gelişimindeki rolünün de ele alınması makalenin katkılarından bir diğeridir. Sosyal bilimler alanında yaygın olarak kullanılmakta olan nitel araştırma yöntemine başvurulmuş olup yenilenmiş anayasanın öncesine kıyasla daha demokratik normlar içerdiği sonucuna erişilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa; Özbekistan; Demokratikleşme; Bağımsızlık; Anayasa Değişikliği

* Bilim uzmanı, bağımsız araştırmacı, e-posta: gulrukh.dadakhon.khasan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9451-8286, Özbekistan

** Bilim uzmanı, bağımsız araştırmacı, e-posta: zeynepaydogan3418@gmail.com ORCID: 0000-0003-2149-4321, Türkiye

Constitutional Foundations of the Republic of Uzbekistan

Abstract

Following the dissolution of the Soviet Union, the Republic of Uzbekistan declared its independence and took its place in the international system as a newly sovereign state. On December 8, 1992, the Constitution of Uzbekistan was adopted, establishing the legal foundations of independence. Influenced by the internal turmoil of the period and the continued presence of communist elites in the administration, this constitution stands out as a relatively strict one. Although not as lengthy or detailed as the constitutions of other post-Soviet countries, it is still considered a formally casuistic constitution. Excluding the “Preamble,” the 1992 Constitution originally consisted of 6 parts, 26 chapters, and 128 articles. However, following the amendments made in April 2023, the constitution was revised to include a “Preamble,” 6 parts, 27 chapters, and 155 articles. With this constitutional reform—introducing a 65% renewal—the new constitution defined Uzbekistan for the first time as a social, secular, and rule-of-law state, placing greater emphasis on human and women’s rights.

The main questions of this study revolve around the foundational principles upon which the Republic of Uzbekistan, established in 1991, based its existence as an independent state, how these principles contribute to the formation of a democratic state model, and to what extent they have been implemented in practice. The core aim of the research is to conduct a comparative analysis of the new constitutional text with the previous version and to evaluate how the recent amendments influence the democratization process. A further contribution of this article lies in its analysis of the constitution’s role in promoting state stability and development within the context of Uzbekistan, by foregrounding the notion that constitutional texts function not merely as legal instruments, but as foundational frameworks that shape and regulate political, social, and economic life. The study employs qualitative research methodology, which is commonly used in the social sciences, and concludes that the revised constitution incorporates more democratic norms compared to its predecessor.

Keywords: Constitution, Uzbekistan, Democratization, Independence, Constitutional Amendment

GİRİŞ

Orta Asya'nın merkezinde konumlanan Özbekistan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin dağılışının ardından 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık sonrası, 8 Aralık 1992 tarihinde anayasanın kabul edilmesiyle birlikte Özbekistan, bağımsızlığının hukuki temellerini atmıştır. Tarihsel süreç içerisinde güçlü devletlere ev sahipliği yapmış olması Özbekistan'a köklü bir devlet geleneği kazandırmıştır. 1992 yılında kabul edilen anayasada bu zengin devlet geleneğinin izlerine rastlanmaktadır. Özbekistan Anayasası kabul edildiği dönemin sosyal, siyasi ve ekonomik koşullarını yansıtmaktadır. O dönemde yaşanan bir takım etnik çatışmaların ve yaşanan ayaklanmalardan kaynaklanan istikrarsız ortamın ruhunu yansıtan bir anayasa olduğunu görmek mümkündür. Anayasa, zaman içerisinde birçok kez değişikliğe uğramış; her dönemin ihtiyaçlarına ve toplumsal beklentilerine göre güncellenmiştir. En son yapılan anayasa değişikliği referandumu 30 Nisan 2023 tarihinde gerçekleşmiş ve bunun sonucunda anayasada yüzde 65 oranında bir yenilenme yaşanmıştır. Yeni anayasanın temel özelliklerinden biri, temel insan hak ve özgürlüklerini koruyan ve güvence altına alan hükümlerin getirilmesidir. Bu reform, Özbekistan'ın yönetim yapısını uluslararası insan hakları standartlarıyla uyumlu hâle getirme ve daha demokratik bir toplum inşa etme amacını taşıyan daha geniş kapsamlı bir dönüşüm sürecinin parçasıdır. Bu çalışmada, Özbekistan Cumhuriyeti'nin anayasal gelişim süreci incelenerek, 2023 yılında yapılan son değişiklikler de dâhil olmak üzere anayasal temellerin ortaya konulması, mevcut anayasanın analiz edilmesi ve önceki anayasa ile karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Sosyal bilimler disiplininde sıklıkla tercih edilen nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Özbekistan'ın bağımsızlık sonrası anayasal dönüşümleri, ülkenin anayasal yapısının olgunlaşmasında kritik bir aşama teşkil etmekte olup, 2023 değişikliklerinin incelenmesi ve önceki anayasa ile karşılaştırılması, literatürdeki güncel boşlukların giderilmesine katkı sağlamaktadır.

ÖZBEKİSTAN SSC'NİN ANAYASAL GELİŞİMİ (1924-1991)

27 Ekim 1924 tarihinde Sovyetler Birliği'ne bağlı Özbekistan SSC'nin kurulmasının ardından ilk anayasa 30 Mart 1927 tarihinde kabul edilmiştir. Özbekistan Sovyetlerinin II. Kurultayı'nda kabul edilen anayasada Özbekistan SSC'nin "işçi ve köylülerin sosyalist devleti" olduğu, tüm iktidarın işçi, köylü ve Kızıl Ordu askerlerinden oluşan Sovyetlere geçtiği ve temel üretim araçlarının devlet mülkiyeti olarak belirlendiği ilan edilmiştir (Collins, 1951). Bu anayasa ile proletarya diktatörlüğü tesis edilirken yeni bir rejim hakim kılınmış, özel mülkiyet ortadan kaldırılmıştır. İşçi,

Köylü ve Kızıl Ordu Temsilcileri Sovyetleri Kongresi en üst organı olarak kurulmasına karşın ülke uygulamada Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi Başkanlığı ve Özbekistan SSC Halk Komiserleri Konseyi tarafınca yönetilmekteydi. Elbette kuvvetler ayrılığı söz konusu değildi (Xabibullayev & Abduxalimov, 2022). Özbekistan SSC'nin başkenti Semerkant olarak belirlenmiş ve Tacikistan ÖSSC de bu sınırlar içinde yer almıştır. İlk anayasa on yıl yürürlükte kalmış olup 1936 yılında SSCB'de Stalin Anayasası* kabul edilince Özbekistan SSC'nin anayasası da 1937'de yeniden düzenlenmiştir. Önceki anayasada olduğu gibi ülke “işçi ve köylülerin sosyalist devleti” olarak kabul edilmiştir. 1929 yılında Tacikistan ÖSSC bir birlik cumhuriyetine dönüştürülerek Özbekistan SSC'den ayrılmış ve yerine Karakalpakistan ÖSSC Özbekistan SSC'ye dahil edilmiştir. Başkent Taşkent'e taşınmıştır. Sovyetler Kongresi'nin yerini Özbekistan SSC Yüksek Sovyet'i almıştır. 1978 yılında Stalin Anayasası Brejnev Anayasası ile değiştirilmiştir. Bu anayasada, Özbekistan SSC “cumhuriyeteki tüm milliyet ve etnik grupların, işçilerin, köylülerin ve aydınların irade ve çıkarlarını temsil eden ulusal sosyalist devlet” olarak ilan edilmiştir. Söz konusu anayasada Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) “öncü ve yönlendirici rolü” anayasal olarak güvence altına alınmıştır. Böylece, Komünist Parti Merkez Komitesi Birinci Sekreterleri en yüksek organ olan Özbekistan Yüksek Sovyet'i ve onun Prezidyumuna kıyasla daha geniş yetkilere sahip olmuştur. Yüksek Sovyet, en yüksek yürütme organı olan Bakanlar Konseyi'ni kurmuştur. 1978 Anayasası Özbekistan bağımsızlığının ilanından yeni anayasa kabulüne kadarki süreç boyunca birkaç değişikliğin yapılmasıyla yürürlükte kalmaya devam etmiştir (Latipov, 2021).

ÖZBEKİSTAN ANAYASASI'NIN KABULÜNE GİDEN SÜREÇ

Özbekistan Anayasasının kabulüne giden, hazırlanma ve yürürlüğe girme aşamaları için devlet kurma sürecinin ayrılmaz parçaları diyebiliriz. Bu bağlamda atılan on hukuki adımı en önemli tarihi olaylar olarak sıralamak gerekmektedir. Zira anayasanın yaratılış tarihi, bağımsızlık mücadelesinin ruhunu besleyen bir unsurdur. Bu anlamda ilk yasal adım, 21 Ekim 1989 tarihinde hararetli tartışmaların ardından Özbek diline devlet dili statüsünün verilmesi olmuştur (Nosirov & Temirova, 2022). İşbu gelişme, uzun yıllar SSCB yönetimi altında varlığını sürdüren halk için, ulusal kimliğin güçlendirilmesi ve kültürel bağımsızlığın pekiştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Anayasa oluşturma yolunda atılan ikinci adım, 1990 yılının mart ayında Özbekistan SSC Yüksek Sovyet'inin 12. Toplantısının 1. Oturumunda cumhurbaşkanlığı makamının *Sovyet döneminin anayasal sisteminde yaşanan dönüşümler için bkz: Aleskerov Alesker, (2007). Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişimleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı/Genel Kamu Hukuku, Doktora Tezi, Ankara.

kurulması, devlet sembollerini hazırlayacak komisyonun oluşturulması olmuştur. Bağımsız Özbekistan'ın ilk anayasasının hazırlanması fikri de bu oturumda ortaya atılmıştır. Üçüncü hukuki adım, 20 Haziran 1990'da Özbekistan Yüksek Konseyinin, “Bağımsızlık Bildirgesi”ni ilan etmesi olmuştur. O dönemde bu nitelikte bir belge ilk kez eski Sovyetler Birliği sınırları içindeki Özbekistan'da kabul edilmişti (Constitution.uz, t.y.). Dördüncü hukuki adım, 21 Haziran 1990'da Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov tarafından alınan kararla 64 üyeden oluşan Anayasa Komisyonu kurulmasıdır. Bu komisyon iki yıl süren çalışmalarla anayasa taslağını hazırlamıştır. Beşinci yasal adım, darbe girişiminin gerçekleşmesiyle ilişkilidir. Kerimov, 17-19 Ağustos 1991 tarihleri arasında Hindistan'a gerçekleştirdiği resmi ziyaret ile Özbekistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonraki ilk dış ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bu süreçte Rusya'da darbe girişimi gerçekleşmiş ancak Kerimov GKÇP yetkililerinin Özbekistan SSC topraklarında aldığı kararları iptal etmiştir. Darbe girişiminin başarısız olmasıyla bağımsızlığa giden yol açılmıştır (Mamadayupova, 2022). Altıncı önemli adım, 31 Ağustos 1991'de Özbekistan Yüksek Sovyet'inin 12. dönem 6. Olağanüstü oturumunda Özbekistan Cumhuriyeti bağımsızlığının ilan edilmesi olmuştur. 1 Eylül bağımsızlık günü olarak kabul edilmiştir. Aynı gün “Devlet Bağımsızlığının Temelleri Hakkında” anayasa kanunu kabul edilmiş olup bu kanun, anayasanın kabulüne kadar geçici anayasa görevi görmüş, hukuki dayanak olarak kullanılmıştır. Yedinci adım, 29 Aralık 1991'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi olup, İslam Kerimov cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Constitution.uz, t.y.). Sekizinci adım, 8 Eylül 1992'de Anayasa taslağının kamuoyunda tartışılmak üzere yayımlanması olmuştur (Tulyaganov, 2021). Dokuzuncu adım, 21 Kasım 1992'de tekrar anayasa taslağının halk tartışmasına sunulmak üzere yayımlanmasıdır. Böylece iki aşamalı kamuoyu tartışması gerçekleşmiş oldu. Onuncu adım, 6 Aralık 1992'de son kez tartışılan taslağın 8 Aralık 1992'de Özbekistan'ın ilk Anayasası olarak kabul edilmesi olmuştur (Nosirov & Temirova, 2022). Bu anayasa en gelişmiş devletlerin anayasa deneyimlerinden faydalanılarak, Özbekistan'ın ihtiyacına uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Anayasanın kabul tarihi Özbekistan Cumhuriyeti'nde ulusal bayram olarak ilan edilmiştir (Xabibullayev & Abduxalimov, 2022). Özbekistan, bağımsızlığın ilanıyla birlikte dünya sahnesinde egemen devlet olarak yerini almışken, ilk anayasanın kabul edilmesiyle bağımsızlığının hukuki temelleri atılmıştır.

ÖZBEKİSTAN ANAYASASI

Anayasanın Genel Yapısı ve Sistematiği

Anayasalar yazıldığı dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik dinamiklerini yansı-

tan metinlerdir. Diğer bir deyişle tarihsel bağlam, ideolojik eğilim, toplumsal yapı ve ekonomik koşullar, devletin anayasal düzenini şekillendirir. Bu bakımdan post-Sovyet ülkelerden biri olan Özbekistan’da Sovyetler Birliği’nin dağılım sürecinde yaşanan bir takım toplumsal kargaşa ve ayaklanmalar anayasa metnini doğrudan etkilemiştir. Nitekim Özbekistan Anayasasının devlet düzenini korumaya yönelik önleyici hükümler içerdiğini görmek mümkündür (Asker, 2021). Ancak buna rağmen diğer BDT ülkelerinde olduğu gibi Özbekistan’da da sosyalist sistemden demokrasiye geçiş nedeniyle anayasal düzenin temelleri, bu devletler için yeni olan demokratik ilkeler üzerine kurulmuştur. Demokratik devlet yapısının kabulü, halk egemenliği, hukukun üstünlüğü, siyasi çoğulculuk, laiklik, temel hak ve özgürlüklerin korunması gibi uluslararası kabul görmüş demokratik ilkeler anayasal güvence altına alınmıştır (Бағлая ve ark. 2004).

Özbekistan Anayasası “Başlangıç”, “Temel İlkeler”, “İnsan ve Vatandaş Temel Hak, Özgürlük ve Ödevleri”, “Toplum ve Birey”, “İdari-Mülki ve Devlet Yapısı”, “Devlet Hakimiyetinin Teşkilî”, “Anayasanın Değiştirilmesi Usulü” olarak adlandırılan 6 kısım, 26 bölüm, 128 maddeden oluşmaktadır. Anayasa biçimsel olarak ayrıntılı (kazistik) olarak kabul edilmesine karşın içerdiği maddeler kısa ve anlaşılır olup uzun ve detaylı düzenlemeler barındırmamaktadır (Dadakhon Khasan, 2023). Anayasanın hiçbir maddesinde kenar başlık yer almamaktadır. Özbekistan Anayasası, değiştirilmesini zorlaştıran katı usuller içermesi nedeniyle sert anayasa olarak nitelendirilmektedir. Eğer anayasa değişikliği, âdi (olağan) kanunların değiştirilmesinden farklı olarak özel ve değiştirilmesi zorlu yöntemlere tabi tutulmuşsa, bu tür anayasalar “katı/sert” anayasa olarak sınıflandırılır (Teziç, 1998). Özbekistan Anayasasının “Anayasanın Değiştirilmesi Usulü” başlıklı altıncı kısmının 127. maddesinde anayasa değişikliğinin nitelikli çoğunluk kuralına göre, yani yasama kamarası milletvekili ve senato üye tam sayılarının en az 2/3 çoğunluğuyla kabul edilen kanunla veya referandum yoluyla gerçekleştirileceği belirtilmiştir (Özbekistan Anayasası, madde 127). Değişiklik ve ilaveler hakkında kanunu, ilgili teklifin gündeme alınmasından sonra geniş şekilde müzakere edilmesi şartıyla altı ay içinde kabul edilir. Eğer parlamento (Oliy Majlis) teklifi geri çevirirse işbu konu bir yıl geçmeden tekrar gündeme getirilemez (madde 128). Bu hükümlerin varlığı, Özbekistan Anayasasını sert/katı anayasa kategorisine dahil etmektedir.

Anayasanın “Başlangıç” (Muqaddima) kısmında ülkenin yetkili temsilcileri aracılığıyla hangi ilke ve hedefler doğrultusunda bu anayasayı kabul ettikleri ifade edilmektedir. “Temel İlkeler” adlı birinci kısmın “Devlet Egemenliği” adı altında düzenlenmiş olan birinci bölümünde Özbekistan Cumhuriyeti’nin bağımsızlığı, egemenliği ve sosyo-politik

kimliği belirtilmektedir. Özellikle bu bölümde, her egemen ve bağımsız devlete özgü olan unsurlar belirtilmiş ve güvence altına alınmıştır. Bunlar; devletin yönetim biçimi (madde 1), devletin niteliği (madde 2), ülkenin toprak yapısı ve bütünlüğü (madde 3), resmi devlet dili (madde 4), devlet sembolleri (madde 5) ve Özbekistan Cumhuriyeti'nin başkenti (madde 6) olarak sıralanmıştır (Xusanov, 2023). Özbekistan'ın egemen demokratik cumhuriyet olduğu vurgulanmış olup devlet dili Özbek dili olarak kabul edilmiş, başkentin Taşkent şehri olduğu onaylanmıştır. Orta Asya Cumhuriyetleri anayasalarında laik/seküler devlet ilkesi açıkça yer almaktayken Özbekistan anayasasında laik devlet ilkesi, devletin temel özelliklerinden biri olarak doğrudan vurgulanmak yerine anayasanın çeşitli maddelerinde laik devlet anlayışına uygun düzenlemelere yer verilmiştir (Asker, 2021).

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde yaşanan siyasi ve toplumsal istikrarsızlıklar bağımsızlığı yeni kazanan devletlerin anayasal düzenlerini şekillendirirken güvenlik ve istikrarı önceliklendirerek önleyici hükümlere yer vermelerine sebep olmuştur (Atar, 2000). Anayasanın 57. maddesinde siyasi partilere ilişkin kısıtlamalar getirilmiştir. İşbu maddeye göre anayasal düzeni zor kullanarak değiştirme amacı güden Cumhuriyetin egemenliğine, toprak bütünlüğü ve güvenliğine, vatandaşların anayasal hak ve özgürlüklerine karşı çıkan siyasi, savaş, sosyal, milli, ırkî ve dini düşmanlık propagandası yapan, halkın sağlık ve ahlakına kasteden siyasi partilerin ve onlara eşit sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri, ayrıca silahlı oluşumlar, milli ve dini esaslara dayalı siyasi partilerin kurulması ve faaliyetleri, gizli dernek ve birliklerin kurulması yasaktır. “Anayasa ve Kanunların Üstünlüğü” adlı üçüncü bölümün 15. maddesinde devlet, onun organları, yetkililer, sivil toplum kuruluşları, vatandaşlar anayasa ve kanunlara uygun faaliyet göstermek mecburiyetinde olduğu ifade edilmektedir. Bu maddede, hukuk devletin temel özelliklerinden biri olan hukukun üstünlüğü ilkesinden ziyade kanunların üstünlüğüne dayalı bir sistemin benimsendiğinden söz etmek mümkündür. Kanun devletinde adaletin tesisinden çok resmi ideolojinin meşruiyetinin ve devamlılığının sağlanması söz konusudur (Göksu, 2007). Bu durum hukuki olmayan, insan haklarını ihlal eden kanunların da iktidar erki tarafınca yürürlüğe konabilmesine olanak tanımaktadır.

Anayasanın “Kişisel Hak ve Özgürlükler” başlıklı yedinci bölümünün 29. maddesinde vatandaşlara sunulan özgürlüklerle birlikte bazı kısıtlamaların da yer aldığını görmek mümkündür. Herkesin düşünce, ifade ve inanç özgürlüğüne sahip olduğu, anayasal düzene karşı olmayan ve kanunla öngörülen diğer sınırlamalar dışındaki her türlü bilgiyi arama, elde etme ve yayma hakkını bulundurduğu belirtilmektedir. Düşünce özgürlüğü ve onun ifadesi, devlet sırrı ve diğer sınırlar gerekçesiyle kanun-

larla sınırlandırılabilirliği yer almaktadır. Burada diğer kısıtlamalara ilişkin herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Her ne kadar inanç özgürlüğü anayasa tarafından güvence altına alınmış olsa da, ilgili maddede “kanunla belirlenen diğer kısıtlamalar” ifadesinin yer alması, bu özgürlüğün sınırlandırılmasına imkan tanımaktadır (BBC News O’zbek, 2013). Radikal İslami örgütlerin etkin olduğu Özbekistan’da Kerimov döneminde dini alanda birçok kısıtlamalar getirilmiş, dini ve siyasi tutuklular sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Kerimov yönetimi boyunca insan hakları ihlalleri oldukça yaygın bir şekilde gözlemlenmiş olup, 2005 Andican Olayları* bu ihlallerin en dikkat çekici örneklerinden biri olarak verilebilir.

Anayasanın beşinci kısmında “Devlet Hakimiyetinin Teşkili” ele alınmış olup Sovyet dönemi anayasalarından farklı olarak, 1992 Anayasasında yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığına dayanan başkanlık sistemine geçilmiştir. Post-Sovyet ülkelerin Sovyet sonrası dönemde geniş yetkilere sahip başkanlık sistemine geçiş yaptıkları gözlemlenmiştir. Bilhassa Türk cumhuriyetlerinde devletin ve hükümetin başı olan cumhurbaşkanı bu sisteme geçerek otoriter yönetimin hukuki zeminini hazırlamış oldu. Özbekistan’da da başkanlık sistemi benimsenmiş olup otoriter yönetimin temelleri oluşturulmuştur. Mark Tushnet’e göre otoriter rejimlerde anayasa, rejimi sağlamlaştırmak amacıyla stratejik bir araç olarak kullanılmakta olup anayasal düzen, otoriter bir yönetimi sürdürebilecek şekilde şekillendirilmektedir (Tushnet, 2020).

Özbekistan Anayasasında yasama yetkisini, Yasama Kamarası ve Senato olarak iki kamaradan oluşan “Ali Meclis” kullanılmaktadır. Özbekistan, anayasanın kabul edilmesi sürecine kadar başkanlık sistemiyle yönetilmiş olup 2003’te anayasada yapılan değişiklikle yarı başkanlık sistemi tesis edilmiştir (Dadakhon Khasan, 2023). Bu tarihten itibaren yürütme yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmiş olup görevleri 98. maddede yer almaktadır. Buna karşın devletin başı olan ve devlet erkleri arasında uyumlu çalışmayı sağlayan cumhurbaşkanına anayasanın 93. maddesinde geniş yetkiler sunulmuştur. Özbekistan Cumhuriyeti’nin yargı hakimiyeti 22. bölümde yer almakta olup yasama, yürütme organlarından, siyasi parti ve sivil toplum kuruluşlarından bağımsız faaliyet gösterdiği belirtilmektedir. Yargının, temel hak ve özgürlüklerin güvencesini sağlaması gerekirken post-Sovyet rejimlerde yargı, rejimin baskı araçlarından biri olarak kullanılmış olup bu ülkelerde mahkemeler rejime muhalif olanları yargılayan, cezalandıran ve iktidarın baskıcı uygulamalarını hukuki zeminde meşrulaştıran kurumlar olarak işlev görmektedir (Asker, 2021).

* Bkz. Salih Bıçakçı, “Andijon’da Nima Bo’ldi? Özbekistan’da Terör, Güvenlik ve Demokrasi”, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2008, Cilt:3, Sayı:6, (ss. 1-22), s.13.

1992-2023 Arası Yapılan Değişiklikler

Özbekistan Anayasası, kabul edildiği 8 Aralık 1992 tarihinden itibaren 2023 yılına kadar toplam 15 kez değiştirilmiştir. İlk değişiklik 28 Aralık 1993 tarihinde kabul edilen kanunla anayasanın 77. maddesinin 1. kısmında yer alan “milletvekilinden” kelimesinin “milletvekillerinden” şeklinde değiştirilmesiyle gerçekleşmiştir (Sputnik. uz, t.y.). İkinci değişiklik, 24 Nisan 2003’te kabul edilen kanunla tek meclisli Ali Meclis’in iki meclisli hale getirilmesi ve cumhurbaşkanının görev süresinin 5 yıldan 7 yıla çıkartılması olmuştur. Aynı zamanda cumhurbaşkanı devlet ve yürütme organının başı olmasına karşın artık Bakanlar Kurulunun başkanı değildi. Bu değişikliğin parlamentonun rolünü arttırdığını ifade eden hukukçu Mirakulov’a göre ülkenin, başkanlık ve parlamenter cumhuriyetin niteliklerini taşıyan karma cumhuriyet olarak sınıflandırılmasına olanak sağladığını belirtmiştir. Üçüncüsü, 11 Nisan 2007 tarihli kanunla anayasanın üç maddesinde değişiklik yapılmış olup bunlar Cumhurbaşkanına yerel yönetim organlarını koordine etme, ihlallerde bulunan il ve ilçe valilerini görevden alma yetkisinin tanınmasıyla ilişkilidir. Aynı yıl cumhurbaşkanı, yürütme organının başı olma görevini bırakmıştır (Latipov, 2021). Dördüncüsü, 25 Aralık 2008’de seçim mevzuatının iyileştirilmesine ilişkin değişikliğin yanı sıra yasama meclisinin 150 milletvekilinden oluşacağı hükme bağlanmıştır. Beşincisi, 18 Nisan 2011 tarihli kanunla Cumhurbaşkanının görevini yerine getiremeyecek durumda olması halinde, görev ve yetkilerinin geçici olarak Senato Başkanı’na devredilmesi ve üç ay içinde cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gerçekleştirileceği kararlaştırılmıştır. Altıncısı, 12 Aralık 2011’de Cumhurbaşkanının görev süresi 7 yıldan 5 yıla indirilmiştir. Yedinci, 16 Nisan 2014’te altı madde değiştirilmiş olup devlet organlarının faaliyetleri üzerindeki kamu denetiminin uygulanma usulünün kanunla belirleneceği hükmü getirilmiştir (Kenjayev, 2022). Sekizinci, 6 Nisan 2017 tarihinde yedi madde üzerinde değişiklik gerçekleştirilmiş olup en önemlisi “Yüksek Ekonomi Mahkemesi” ibaresinin “Yüksek Hâkimler Kurulu” ibaresiyle değiştirilmesi olmuştur. Dokuzuncu, 31 Mayıs 2017’de en önemli değişiklik Anayasa Mahkemesi’nin bağımsızlığının güçlendirilmesine ilişkin olmuştur. Onuncu, 29 Ağustos 2017 tarihinde Taşkent şehri valisinin yetkilerine eklemeler yapılmasına ilişkin iken on birinci değişiklik 15 Ekim 2018’de kent meclislerinde başkanın seçilmesi üzerine olmuştur. On ikinci, 18 Şubat 2019’daki temel değişiklik, Milli Güvenlik Teşkilatı’nın Devlet Güvenlik Teşkilatı’na dönüştürülmesiydi (Daryo. uz, 2019). On üçüncüsü 5 Mart 2019’da Bakanlar Kurulu üyelerinin onaylanması ve görevden alınmasıyla alakalı iken on dördüncü değişiklik 4 Eylül 2019’da bazı kişilerin seçimlere katılmasının engellenmesine ilişkin olmuştur. On beşinci değişiklik 8 Şubat

2021’de 117. maddenin 2. fıkrasındaki “aralık” kelimesinin “ekim” ile değiştirilmesi olmuştur (Kenjayev, 2022). Görüldüğü üzere anayasa, tarihsel süreçte pek çok kez değişiklik aşamalarından geçmiş olsa da en çarpıcı değişiklik, 30 Nisan 2023 tarihinde yapılan referandum neticesinde kabul edilen yeni anayasa ile gerçekleşmiştir.

2023 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ

Özbekistan’da Anayasa referandumunun yapılması konusu 2021 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında gündeme gelmiştir (Saidov, 2024). Süreç, aynı yılın Kasım ayında ikinci kez seçilmesinin ardından göreve başlama konuşmasında revize edilmiş bir anayasaya ihtiyaç olduğunu vurgulayan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev tarafından başlatılmıştır (Avezov, 2023). 20 Mayıs 2022’de Özbekistan Âli Meclisi Senato ve Yasama Meclisi Konseyleri ortak toplantı yaparak, toplumun tüm kesimlerinden gelen Anayasa değişikliği ve ekleme önerilerini almakla yükümlü bir Anayasa Komisyonu oluşturmuştur. Anayasa Komisyonu çalışmalarında “toplum reformların başlatıcısıdır” düşüncesiyle hareket etmiştir (Saidov, 2024). Vatandaşların ve kamuoyunun tekliflerinin Anayasa Komisyonuna sunulması amacıyla “Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası’na Değişiklik ve Ekler Hakkında” isimli bir yasa tasarısı hazırlanmıştır. Bu doğrultuda “Mening Konstitutsiyam (Anayasam)” isimli online bir platform oluşturulmuş ve öneri ile yorumların iletilebilmesi için çağrı merkezi, e-posta, posta ve özel bir Telegram botu gibi çeşitli iletişim kanalları geliştirilmiştir. Anayasa Komisyonu çalışmalarını üç aşamada tamamlamıştır: İlk aşama önerilerin alınması, özetlenmesi ve analiz edilmesidir. Parlamento tarafından geliştirilen ve iyileştirilen Anayasa taslağının ulusal bir tartışmada ele alınması ikinci aşama iken; üçüncü aşama ise son halini alan anayasa taslağının Cumhurbaşkanı’nın önerisine dayalı bir referandumla kabul edilmesidir. Anayasa düzenlenirken; sosyal, demokratik-hukuksal ve gerçek halk devletinin temellerinin oluşturulmasına, halkın refahının artırılmasına, insan haklarının, çıkarlarının ve onurunun daha da yükseltilmesine, yaşamın bütün alanlarının özgürleştirilmesine büyük önem verilmiştir (Sharipova, 2023). 30 Nisan 2023’te yapılan anayasa referandumu sonucunda yüzde 90,21 “Evet”, yüzde 9,35 ise “Hayır” yanıtı verilmiştir (Abdülkerimov, 2023). Bu yüzdeler oran, halkın “Yeni Özbekistan” umudunun anayasaya yansımaları göstermektedir (Kodirova, 2024).

Önemli Yenilikler

Yüzde 65 oranında değişikliğe uğrayan anayasa metninde madde sayısı 128’den 155’e (Martyniuk & Datsiuk, 2024) anayasa normları ise 275’ten 434’e çıkarılmıştır. Toplam 27 yeni madde eklenmiş olan anayasada Özbekistan ilk kez sosyal, laik ve

hukuk devleti olarak tanımlanmıştır (Abdülkerimov, 2023). Kişisel hak ve özgürlükler, ekonomik ve sosyal haklar alanındaki normların sayısı neredeyse 3 kat; insan hak ve özgürlüklerini güvenceye alan alanlar 3,5 kattan fazla; aile ile ilgili olanlar ise 2 katına çıkmıştır (Akhmedov, 2025). 1 Mayıs 2023 tarihinde yürürlüğe giren (Qurbonboeva ve ark., 2024) Anayasa, ilk kez herkesin kendisiyle ilgili bilgileri koruma ve hukuka aykırı şekilde toplanan verilerin silinmesini talep etme hakkını güvence altına almıştır. Herkesin yazışma, telefon görüşmeleri, posta, elektronik ve diğer mesajların gizliliği hakkına sahip olduğu belirlenmiş ve bu hakkın yalnızca yasaya uygun olarak ve mahkeme kararına dayanarak kısıtlanabileceği öngörülmüştür. Sonuç olarak, kabul edilen yeni anayasa, “Yeni Özbekistan” stratejisinin uygulanması için siyasi ve yasal çerçeveyi oluşturmuş ve ulusal devletçiliğin gelişiminde tarihsel olarak önemli bir aşamada devletin ve toplumun daha da geliştirilmesi için öncelikli alanları belirlemiştir (Orzikulova, 2024). 2023 anayasa değişiklikleri, işleyen bir demokrasinin temel bileşenleri olan konuşma, toplanma ve din özgürlüğü de dahil olmak üzere medeni özgürlükleri koruma taahhüdünü yansıtmaktadır (Habibjonov, 2024).

En önemli yeniliklerden biri anayasanın birinci maddesinde yapılmıştır. Buna göre; “Özbekistan egemen demokratik bir cumhuriyettir” (Lex.uz, 2021) hükmü “Özbekistan, cumhuriyet yönetim biçimine sahip egemen, demokratik, hukuksal, sosyal ve laik bir devlettir” (Lex.uz, 2023) şeklinde düzenlenmiştir. Buradaki kavramları tek tek ele alacak olursak; cumhuriyet yönetim biçimi, devlet iktidarının en yüksek organlarının halk tarafından belirli bir süre için seçilmesi; egemen devlet, kendi toprakları üzerinde tam bağımsız yönetime ve mutlak yargı yetkisine sahip olmak anlamlarına gelmekteyken; demokrasi ise, halkın gücünü ifade etmekte ve herkesin devlet yönetimine eşit katılımını sağlamaktadır. Hukukun üstünlüğü ilkesi, tüm süreçlerin hukuki temeller üzerine kurulu olmasıdır. Bütün yurttaşlar kanun önünde eşittir ve devletin en yüksek organları kanuna tabidir. Özbekistan sosyal devlet ilkesiyle, her vatandaşın insanca bir yaşam sürmesi için gerekli koşulları yaratmayı taahhüt etmekteyken; laik devlet ilkesiyle ise din ve devlet işlerini birbirinden ayırmaktadır. Devlet, dini inançlara bakılmaksızın herkese eşit davranmakta ve dini konularda tarafsız bir tutum sergilemektedir. Yeni anayasanın 154. maddesinde, 1. maddenin değiştirilemeyeceği hükme bağlanmakla birlikte, bu hükmü içeren 154. maddenin de değiştirilemeyeceği belirtilmiştir. Başka bir deyişle, bu norm, Özbekistan’ın asla demokrasiden vazgeçmeyeceği, hukukun üstünlüğüne bağlı kalacağı ve asla bir monarşi veya İslam cumhuriyeti olmayacağı anlamına gelmektedir (Chegaboyev, 2023).

Anayasanın 15. maddesine “doğrudan uygulanma” ibaresi eklenmiştir. Buna göre; “Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası, ülke genelinde en yüksek hukuki güce sahip ve doğrudan uygulanabilir olup, tek bir hukuk alanının temelini oluşturmaktadır” (Lex.uz, 2023). Anayasanın doğrudan uygulanması, vatandaşların kanunların yanı sıra anayasa hükümlerine de dayanarak hak arayabilmelerini sağlamaktadır (Chegaboyev, 2023). Yeni anayasanın 19. maddesine (eski 18) aşağıdaki norm eklenmiştir: “Özbekistan Cumhuriyeti’nde insan hakları ve özgürlükleri; uluslararası hukukun genel kabul görmüş normları ve bu anayasa uyarınca tanınmakta ve güvence altına alınmaktadır. İnsan hakları ve özgürlükleri doğuştan herkese aittir”. Ayrıca aynı maddenin 3. normu “İmtiyazlar yalnızca kanuna uygun olarak belirlenir ve sosyal adalet ilkelerine uygun olmalıdır” (Lex.uz, 2023) şeklinde revize edilmiştir. Anayasanın 20. maddesine; “Kişi ile devlet organları arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan her türlü hukuki uyuşmazlık ve belirsizlikler kişi lehine yorumlanır” (Lex.uz, 2023) normu eklenmiştir. Bu norma göre, mevzuatta açıkça düzenlenmemiş konularda uyuşmazlık çıkması halinde, uyuşmazlık devletin değil, kişinin lehine çözülecektir. 54. maddede “insan hak ve özgürlüklerini sağlamak devletin en yüksek amacıdır” ibaresine yer verilmiştir. Bu noktada 2023 anayasa değişiklikleri ile birlikte insan haklarının anayasal düzeyde güçlendirilmiş olduğuna vurgu yapmak yerinde olacaktır. Nitekim devlet halkın çıkarına hizmet eder ve insan haklarını korumakla yükümlüdür (Agzamova, 2023). Madde 106 uyarınca cumhurbaşkanı görev süresi 5 yıldan 7 yıla çıkarılmıştır. Ayrıca başbakan adayını artık kazanan parti tarafından değil, cumhurbaşkanı tarafından belirlenmektedir. Önceki sistemde başbakan adayını Yasama Meclisi’nde en fazla milletvekili bulunan parti tarafından önerilmekteydi (Chegaboyev, 2023). Anayasanın 92. maddesine göre senato üyeleri 100’den 65’e düşürülmüştür (Abdurazakova, 2024). Buna göre; 14 bölgeden 6 yerine 4 kişinin senatör olarak seçilmesi ve başkanın atadığı senatör sayısının 16’dan 9’a düşürülmesi kararı alınmıştır. Anayasanın 128. maddesine “Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı için erken seçim çağrısında bulunma hakkına sahiptir” (Lex.uz, 2023) normu ile Cumhurbaşkanı’nın erken cumhurbaşkanlığı seçimi çağrısı yapma yetkisi eklenmiştir.

Devlet Sisteminin Yapısı ve İşleyişi

Yasama

Anayasanın 91. ve 104. maddeleri dahil olmak üzere bu aradaki tüm maddeler yasama erkine ayrılmıştır. Anayasaya göre; Özbekistan Cumhuriyeti Âli Meclisi, devletin en yüksek temsil organıdır ve yasama yetkisini kullanmaktadır. Özbekistan Cumhuriyeti Âli Meclisi iki meclisten oluşmaktadır: Yasama Kamarası (alt meclis) ve

Senato (üst meclis). Yasama Kamarası ve Senato'nun görev süresi beş yıldır (madde 91). Özbekistan Cumhuriyeti Âli Meclisi Yasama Kamarası, kanuna uygun olarak seçilen yüz elli milletvekilinden oluşmaktadır. Senato'nun dokuz üyesi, Cumhurbaşkanı tarafından, bilim, sanat, edebiyat, üretim gibi devlet ve toplum faaliyetinin diğer alanlarında geniş pratik deneyime ve özel meziyetlere sahip en yetkili vatandaşlar arasından atanmaktadır. Milletvekili ve Senato üyesi, seçim tarihinden itibaren yirmi beş yaşını doldurmuş olması ve Özbekistan Cumhuriyeti topraklarında en az beş yıldır sürekli ikamet eden Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşı olması gerekmektedir. Milletvekili adaylarında aranan şartlar kanunla belirlenmektedir. Bir kimse aynı anda hem milletvekili hem Senato üyesi olamaz (madde 92). Özbekistan Cumhuriyeti Âli Meclisi Yasama Kamarası ve Senatosunun ortak yetkileri madde 93'te belirtilmektedir. 94. maddede Yasama Kamarasının yetkileri düzenlenmekteyken madde 95'te ise Senatonun yetkilerine yer verilmiştir (Lex.uz, 2023).

Yürütme

Anayasanın 19. bölümü (105-113. maddeleri) “Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı” başlığını; 20. bölüm (114-119. maddeleri) ise “Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu” başlığını taşımaktadır. Madde 105'e göre; “Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, devletin başıdır ve devlet organlarının koordineli çalışmasını ve iş birliğini sağlar”. Cumhurbaşkanı 35 yaşından küçük olmayan kişiler, resmi dili iyi bilenler, seçimden önceki en az 10 yıldır daimî olarak Özbekistan topraklarında ikamet eden Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşı kimseler arasından seçilebilir (madde 106). Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri anayasanın 109. maddesinde düzenlenmiştir. Madde 114'e göre; “Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu yürütme yetkisini kullanır. Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu; Özbekistan Cumhuriyeti Başbakanı, yardımcıları ve bakanlardan oluşur. Karakalpakistan Cumhuriyeti Hükümet Başkanı, Bakanlar Kurulunun doğal üyesidir”. Bakanlar Kurulu, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen yürütme erkinin temel talimatları çerçevesinde faaliyetlerini yürütür. 115. maddede Bakanlar Kurulunun; 117. maddede ise Başbakan'ın görevleri bulunmaktadır (Lex.uz, 2023).

Yargı

Yargı erki ile ilgili genel hükümler; Özbekistan Cumhuriyeti Anayasasının 23. bölümünde (130-140. maddeler) yer almaktadır. Madde 130'a göre: “Özbekistan Cumhuriyeti'nde adalet yalnızca mahkemeler tarafından gerçekleştirilir. Özbekistan Cumhuriyeti'nde yargı, yasama ve yürütme organlarından, siyasi partilerden ve diğer si-

vil toplum kuruluşlarından bağımsız olarak faaliyet göstermektedir”. Ayrıca; “Özbekistan Cumhuriyeti’nde yargı sistemi ve mahkemelerin faaliyet şekli kanunla belirlenir” (Lex.uz, 2023). Özbekistan Cumhuriyeti’nde mahkemeler; vatandaşların hak ve özgürlüklerini, işletmelerin, kurumların ve örgütlerin haklarını, ayrıca anayasa, diğer yasalar ve uluslararası insan hakları belgeleriyle koruma altına alınan menfaatleri güvence altına almakla yükümlüdür. Mahkemenin faaliyetleri hukukun üstünlüğünü, sosyal adaleti, vatandaşların huzurunu ve uyumunu sağlamayı amaçlamaktadır (Ismoiljonova & Muminov, 2024).

Ülkenin İdari Yapısı

Özbekistan Cumhuriyeti, 12 vilayet, 1 özerk bölge ve 3 büyük şehirden oluşmaktadır (CIA World Factbook, t.y.). Özbekistan Cumhuriyeti, üniter bir devlettir ve başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Özbekistan’ın devlet sınırı ve toprakları dokunulmaz ve bölünemezdir (madde 3). Madde 11 gereğince; “Özbekistan Cumhuriyeti’nin devlet hakimiyeti sistemi, kuvvetler ayrılığı ilkesine, yasama, yürütme ve yargı organlarına dayanmaktadır” (Lex.uz, 2023). Özbekistan Cumhuriyeti’nin başkenti Taşkent şehridir (madde 6). Hiçbir ideoloji devlet ideolojisi olarak tesis edilemez (madde 12). Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası’nın dördüncü kısmı “idari-bölgesel ve devlet yapısı” başlığını taşımaktadır. Bu kısımda “Özbekistan Cumhuriyeti’nin idari-bölgesel yapısı” ve “Karakalpakistan Cumhuriyeti” isimli on altıncı ve on yedinci bölümler bulunmaktadır.

Özbekistan Cumhuriyeti; vilayetler, ilçeler, şehirler, kasabalar, köyler ve mezarların yanı sıra Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti’nden oluşmaktadır (madde 83). Karakalpakistan Cumhuriyeti, Özbekistan Cumhuriyeti’nin bir parçasıdır. Karakalpakistan Cumhuriyeti’nin egemenliği Özbekistan Cumhuriyeti tarafından korunmaktadır (madde 85) ve kendi Anayasasına sahiptir (madde 86). Ancak Karakalpakistan Cumhuriyeti Anayasası, Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası’na aykırı olamaz (madde 86) ve Özbekistan Cumhuriyeti kanunları Karakalpakistan Cumhuriyeti topraklarında da bağlayıcıdır (madde 87). Karakalpakistan Cumhuriyeti’nin toprakları ve sınırları, onun rızası olmadan değiştirilemez. İdari ve toprak yapısına ilişkin konuları bağımsız olarak çözmektedir. Karakalpakistan Cumhuriyeti, halkının genel referandumu temelinde Özbekistan Cumhuriyeti’nden ayrılma hakkına sahiptir (madde 89). Özbekistan Cumhuriyeti ile Karakalpakistan Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası çerçevesinde Özbekistan Cumhuriyeti ile Karakalpakistan Cumhuriyeti arasında akdedilen anlaşmalarla düzenlenmektedir. Özbekistan Cumhuriyeti ile Karakalpakistan Cumhuriyeti arasındaki uyuşmazlıklar uzlaştırma yoluyla çözümlenmektedir (Lex.uz, 2023).

SONUÇ

Özbekistan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş olup bu tarihten itibaren ulus-devlet olarak kurumsallaşma sürecine girmiştir. 8 Aralık 1992 tarihinde kabul edilen anayasa ile Özbekistan, bağımsızlığının yalnızca siyasi değil, aynı zamanda hukuki ve kurumsal temellerini de oluşturmuştur. Anayasa, oluşturulduğu dönemin sosyo-politik ve ekonomik gerçeklikleri doğrultusunda şekillenmiştir. Sovyet sonrası dönemde karşılaşılan ekonomik geçiş süreci, siyasi istikrarsızlık, etnik gerilimler ve toplumsal dönüşüm sancıları gibi bir takım zorluklar anayasa metnine yansımıştır. Bu koşullar, anayasanın daha merkezîyetçi bir yönetim yapısını öngörmesini, kamu düzenine ilişkin düzenlemelerin ön planda tutulmasını ve siyasi istikrarın sağlanmasını önceleyen bir anlayışı beraberinde getirmiştir. Özellikle, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve adalet gibi kavramlar, son yıllarda yapılan anayasa değişikliklerinde daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Bu noktada 2023 yılında gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri, önceki anayasa metnine kıyasla daha demokratik normlara dayanması bakımından önem taşımaktadır. Bilhassa temel hak ve özgürlüklerin kapsamı genişletilmiş, bireyin devlete karşı korunması ilkesine dayalı yeni düzenlemeler getirilmiştir. Örneğin; ifade özgürlüğü, özel hayatın gizliliği gibi haklar anayasal güvence altına alınırken, sosyal haklar da daha ayrıntılı ve bağlayıcı biçimde tanımlanmıştır. Ayrıca, anayasanın yeni halinde hukukun üstünlüğü ilkesi, yalnızca şekli bir ilke olarak değil, devletin tüm organlarını bağlayan bir yönetim anlayışı olarak ön plana çıkarılmıştır. Sonuç olarak, 2023 anayasa değişiklikleri, Özbekistan'ın yalnızca yüzeysel bir reform sürecinden değil, insan haklarına dayalı, katılımcı ve hesap verebilir bir yönetim sistemine geçiş iradesinden beslenen derinlikli bir anayasal dönüşüm süreci içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdurazakova Kamolakhon Yusupovna. (2024). "New Uzbekistan-New Constitution!", American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 29, 72-74.
- Abdülkerimov. B. (2023). "Özbekistan'da anayasa değişikliği insan hakları ve ifade özgürlüğünü genişletiyor", AA, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ozbekistanda-anayasa-degisikligi-insan-haklari-ve-ifade-ozgurlugunu-genisletiyor/2886583> (Erişim Tarihi: 21.03.2025).
- Agzamova, G. (2023). "Inson huquqlari kategoriyasi konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanmoqda", Daryo.uz, <https://daryo.uz/2023/02/28/inson-huquqlari-kategoriya-si-konstitutsiyaviy-darajada-mustahkamlanmoqda> (Erişim Tarihi: 21.03.2025).

- Akhmedov, K. (2025). "Constitution and the Goals Of Sustainable Development in the Development Strategy of New Uzbekistan", *IJSSIR*, 15(1), 53-57.
- Asker Ali, (2021). "Özbekistan'da Anayasal Dönüşüm ve Siyasi Rejimin Niteliği", İçinde: Özbekistan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, (ss.297-310).
- Atar Yavuz, (2000). *Demokrasilerde Anayasal Değişmenin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı*, MIMOZA Yayınları, Konya.
- Avezov, A. (2023). "Old Tricks in a New Uzbekistan: Constitutional Reform and Popular Legitimacy", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2023/04/old-tricks-in-a-new-uzbekistan-constitutional-reform-and-popular-legitimacy/> (Erişim Tarihi: 20.03.2025).
- BBC News O'zbek, (2013). "O'zbekiston: Fikr yuritishni cheklovchi Konstitutsiya", https://www.bbc.com/uzbek/lotin/2013/12/131209_latin_uzbek_constitution_bans (Erişim Tarihi: 21.03.2025).
- Bıçakçı Salih, (2008). *Andijon'da Nıma Bo'ldı? Özbekistan'da Terör, Güvenlik ve Demokrasi*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Cilt:3, Sayı:6, (ss. 1-22).
- Chegaboyev, K. (2023). "Yangi konstitutsiya. 10 ta asosiy o'zgarish", *Kun.uz*, <https://kun.uz/news/2023/05/02/yangi-konstitutsiya-10-ta-asosiy-ozgarish> (Erişim Tarihi: 20.03.2025).
- CIA World Factbook, Uzbekistan, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/uzbekistan/> (Erişim Tarihi: 22.03.2025).
- Collins, Henry H. (1951). "The Constitutions of the Soviet Republics", *Science & Society* 15, no. 1, 17-30.
- Dadakhon Khasan Gulrukh, (2023). *Özbekistan Cumhuriyeti: İnşası, Gelişimi ve Türk Devletleri Politikası (1991-2023)*, (Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
- H. T. Göksu, (2007). "Kanun Devletinden Hukukun Üstünlüğüne", *Sayıştay Dergisi* (64), 59-68.
- Habibjonov Izzatbek Dilshodjon ugli. (2024). "Guarantees of Individual Freedoms in the New Constitution of the Republic of Uzbekistan", *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(8), 111-116.
- Ismoiljonova Mubinakhon Umidjon Kizi & Muminov Khusanboy Madaminjonovich. (2024). "Judicial System in the Constitution and Legislation of the Republic of Uzbekistan", *American Journal of Social Sciences and Humanity Research*, 4(1), 90-93.
- Kenjayev K. (2022). "Karimov va Mirziyoyev davrida Konstitutsiya necha marta o'zgardı?", *Qalampir.uz*, <https://qalampir.uz/uz/news/uzbekiston-konstitutsiyasi-bugungacha-necha-marta-va-k-anday-uzgartirilgan-62103> (22.03.2025)
- "Konstitusiyamizning yaratilishi tarixi", https://constitution.uz/oz/pages/Konstitusiyamizning_yaratilishi (21.03.2025)
- Latipov Shuxrat, (2021). *Orzudagi Konstitutsiya*, *Gazeta.uz*, <https://www.gazeta.uz/oz/2021/12/08/constitution-day/> (22.03.2025)

- Mamadayupova Vasila, “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining Yaratilish Tarixi va Ahamiyati”, Scientific Journal Impact Factor, 2022, vol:2, issue:11.
- Martyniuk, R., & Datsiuk, O. (2024). “Constitutional Referendum in Uzbekistan on April 30, 2023: Declared Goals and Results”, Konteksty Społeczne, Vol. 10, No. 2(20), 53-74.
- Nigorakhon Yakubbekovna Kodirova. (2024). “The Constitution of the Republic of Uzbekistan is a Guarantee of Progress and Development”, American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 24, 82-85.
- Nosirov Rashod, Temirova Svetlana, (2022). Mustaqil O‘zbekiston Konstitutsiyasining Qabul Qilinishing Tarixi, TSTU Conference 2, vol:3.
- O‘zbekiston Konstitutsiyasi haqida nimalarni bilamiz, Sputnik.uz, <https://oz.sputniknews.uz/20221208/uzbekiston-konstitutsiyasi-21150450.html> (22.03.2025)
- O‘zbekiston konstitutsiyasiga nechta o‘zgartirish kiritilgan? 8 Yanvar 2019, Daryo.uz <https://daryo.uz/2019/12/08/uzbekiston-konstitutsiyasiga-nechta-ozgartirish-kiritilgan> (22.03.2025)
- O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 01.05.2023, <https://lex.uz/uz/docs/-6445145#-6445150> (Erişim Tarihi: 21.03.2025).
- O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, 09.02.2021, <https://lex.uz/docs/-20596?ON-DATE=09.02.2021#-38885> (Erişim Tarihi: 21.03.2025).
- Orzikulova, R. O. (2024). “History and Significance of the Creation of the New Constitution of Uzbekistan”, Miasto Przyszłości, 54, 1719-1721.
- Qurbonboyeva, Z. et. al. (2024). “The Constitution of the Republic of Uzbekistan and Changes in It”, Ijtimoiy Fanlarda Innovasiya Onlayn Ilmiy Jurnalı, 4(1), 100-104.
- Saidov, A. (2024). “Yangi O‘zbekiston Konstitutsiyasi: yaratilishi, qabul qilinishi va ijro etilishi”, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi, <https://parliament.gov.uz/news/yangi-ozbekiston-konstitutsiyasi-yaratilishi-qabul-qilinishi-va-ijro-etilishi> (Erişim Tarihi: 20.03.2025)
- Sharipova, F. (2023). “Yangi O‘zbekiston Konstitutsiyasi-Mening Konstitutsiyam”, International Scientific Journal: Modern Science and Research, 2(11), 557-560.
- Teziç Erdoğan, (1998). Anayasa Hukuku, 27. Basım, Beta Yayınları, İstanbul.
- Tulyaganov A.A., (2021). “The Evolution of the Constitution of Uzbekistan: History, Importance and Its Role in the Restoration of the New Uzbekistan”, The American Journal of Political Science Law and Criminology, vol:3, (17-22).
- Tushnet Mark, (2020). Otoriter Anayasacılık, Astana Yayınları, Ankara.
- Xabibullayev Xojjakbar, Abduxalimov Otabek, (2022). O‘zbekiston Konstitutsiyasi Tarixiga Chizgilar, TSTU Conference 2, vol:3.
- Xusanov O.T., (2023). Konstitutsiyaviy huquq, «JXU» nashriyoti.
- Коллектив авторов, (2004). Конституционное право зарубежных стран, (Под ред. Баглая М.В., Лейбо Ю.И.), Юридическое издательство Норма, Москва.

TÜRK DEVLETLERİ ARASINDA YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞTİRİLMESİ: ÇİFTE VERGİLENDİRMEYİ ÖNLEME ANTLAŞMALARI VE TAHKİMİN ROLÜ

Abdülkerim KÜÇÜK*

Özet

Bu çalışmada, Türk devletleri arasında sosyal ve ekonomik birliği güçlendirmede yabancı yatırımların önemi, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının ve tahkim yöntemlerinin bunları teşvik etmedeki etkisi değerlendirilerek, Türk devletleri arasında sürdürülebilir ekonomik kalkınma için somut bir yol haritası sunulması amaçlanmıştır.

Araştırma, uluslararası yatırım hukuku ve vergi hukuku literatürüne dayalı olarak yürütülmüştür. Çalışmada, Türk devletleri bağlamında yabancı yatırımların tanımı, faydaları ve potansiyeli teorik olarak ele alınmış, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının ve tahkim yöntemlerinin pratikteki yeri ve etkisi analiz edilmiştir.

Yabancı yatırımların Türk devletlerinde ekonomik büyüme, teknoloji transferi, istihdam yaratma ve altyapı geliştirme fırsatları sağlama açısından yararlı olduğu, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının yatırımcıların aynı gelir üzerinden birden fazla vergilendirilmesini önlediği, vergi teşviklerinin yatırım maliyetlerini düşürmede ve yatırımcıları teşvik etmede etkili bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Türk devletleri arasında tahkim mekanizmalarının eksikliğinin yatırımcıların isteksiz olmasına neden olduğu anlaşılmıştır.

Yabancı yatırımlar, Türk devletleri arasındaki ekonomik iş birliğini artırmak için kritik bir araçtır. Burada, vergi teşvikleri ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları yatırımcılar için daha cazip bir ortam yaratmada kilit rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Türk devletleri arasında kapsamlı çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları yapılmalı ve mevcut anlaşmalar güncellenmelidir. Ayrıca, yatırımcıların hukuki güvenliğini artırmak için Türk devletleri arasında ortak bir tahkim merkezi kurulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri, Yabancı Yatırımlar, Çifte Vergilendirmeyi Önleme Antlaşmaları, Tahkim

* Lawyer/PHD Student, Abdülkerim KÜÇÜK, Marmara University, Türkiye, abdulkerimkucukk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8256-8833.

Development of Foreign Investments Among Turkic States: The Role of Double Taxation Avoidance Treaty and Arbitration

Abstract

This study aims to evaluate the importance of foreign investments in strengthening social and economic unity among the Turkish states, the effect of double taxation avoidance treaties and arbitration methods in encouraging these, and to present a concrete roadmap for sustainable economic development among the Turkish states.

The research was conducted based on the literature on international investment law and tax law. In the study, the definition, benefits and potential of foreign investments in the context of the Turkish states were theoretically addressed, and the place and effect of double taxation avoidance treaties and arbitration methods in practice were analyzed.

It was determined that foreign investments are beneficial in terms of providing economic growth, technology transfer, employment creation and infrastructure development opportunities in the Turkish states, that double taxation avoidance treaties prevent investors from being taxed more than once on the same income, and that tax incentives play an effective role in reducing investment costs and encouraging investors. It was also understood that the lack of arbitration mechanisms among the Turkish states causes investors to be reluctant.

Foreign investments are a critical tool for increasing economic cooperation among the Turkish states. Here, tax incentives and double taxation avoidance treaties play a key role in creating a more attractive environment for investors. In this context, comprehensive double taxation avoidance treaties should be made between the Turkish states, and existing agreements should be updated. In addition, a joint arbitration center should be established between the Turkish states to increase the legal security of investors.

Keywords: Turkish States, Foreign Investments, Double Taxation Avoidance Treaties, Arbitration

ENTRANCE

Today, with the impact of globalization, international capital movements have accelerated, and foreign direct investments have become one of the main tools of economic development, especially for developing countries. One of the most important factors of economic cooperation developed between the Turkish states based on historical and cultural ties is mutual investment relations. Therefore, increasing and developing investments between the Turkish states is very important. However, a secure and predictable legal system is necessary for the sustainability of international investments.

In this context, two important instruments stand out: double taxation avoidance treaties and arbitration. Double taxation avoidance treaties help reduce costs for investors by preventing double taxation. On the other hand, arbitration allows parties to choose a faster, more specialized and confidential solution instead of state courts. This study will examine the potential of these two legal instruments to increase foreign investments between the Turkic states.

FOREIGN INVESTMENTS BETWEEN TURKIC STATES

Historical Development

Foreign investments were mostly realized within the framework of colonial activities until the Second World War. (Van Harten, 2009: 14). In the period before World War II, investments were generally unilaterally directed from colonial states to their own colonial regions and generally focused on natural resources. Especially from the late 19th century onwards, US and European capital turned to states that were lagging in industrialization but rich in energy resources. Investment flows between colonial states themselves were almost non-existent (Tiryakioğlu, 2003: 13) (Tuncer, 1968: 14) (Sornarajah, 2000: 249).

In the post-World War I period, independence and nationalist movements would emerge in colonized countries, and with the division of large colonial empires after World War II, many countries would gain political independence and become more influential internationally. During these periods, states that gained independence would engage in large-scale nationalization movements to gain control over their own resources and economies because they were not satisfied with the current economic order and structure (Ünsal, 2015: 44). These developments created the need for a legal system beyond the exploitation regime.

To meet the need for a new legal system, the World Bank sought a solution

through international agreements. The “Multilateral Investment Guarantee Agency Agreement” and the “Agreement on the Settlement of Investment Disputes between States and Persons of Nationality of Other States” came into being in this context (Tunç, 2010: 16). With the trust and encouragement provided by these international agreements, bilateral investment agreements between states have also increased rapidly. As of the 2000s, almost all states have become parties to at least one investment agreement (Tunç, 2010: 19). For the Turkish states, this process has developed particularly with the dissolution of the Soviet Union. The dates of bilateral investment agreements signed by Turkey with other Turkish states are as follows: TURKMENISTAN: “Türkiye Cumhuriyeti ile Türkmenistan Arasında İmzalanan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması’nın Onaylanması Hakkında Karar” 15.01.1995, KAZAKHSTAN: “Kazakistan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar” 11.02.1995, UZBEKISTAN: “Özbekistan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar” 12.02.1995, KYRGYZSTAN: “Kırgızistan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar” 12.02.1995 and AZERBAIJAN: “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması’nın Onaylanması Hakkında Karar” 26.05.1997.

Encouragement of Foreign Investments

The expansion of foreign investments among Turkic states will provide many economic and social benefits for both the source and host states, such as economic growth, technology transfer, employment creation, infrastructure development and increased inter-communal relations. In this expansion, double taxation avoidance treaties and arbitration dispute resolution methods are two important tools.

DOUBLE TAXATION AVOIDANCE TREATIES

International Double Taxation Problem

States have the authority to levy taxes within their borders as an extension of their sovereignty (Tezel, 1989: 1) (Kaneti, 1989: 39) (Martha, 1989: 43). This authority is the authority of states to obtain a financial share from the income and wealth of taxpayers in accordance with their sovereign rights (Uslu, 2019: 64) (Uluatam, 1990: 31) (Yaltı, 1995: 16). On the other hand, the international dimension of trade, service and capital movements, in other words, the fact that companies and individuals opera-

te in more than one country, has brought international taxation to the agenda. Here, the fact that financial gains can fall under the sovereignty of more than one state has led to problems regarding which state will tax the relevant financial gains. This has led to the overlapping of the taxation powers of the countries and the problem of double taxation arising from this overlap (Yusufoğlu, 2020: 25). In this context, double taxation is the collection of more than one tax of the same nature from the same taxpayer in the same taxation period (Yaltı, 1995: 3).

International double taxation creates an additional tax burden on taxpayers, disrupts resource distribution and may cause tax evasion. This situation leads to international problems and negatively affects economic activities and investments (Akdoğan, 2009: 173). Therefore, attempts are being made to prevent international double taxation to ensure tax justice and prevent the slowdown of international economic activities, investments and commercial activities (Yaltı, 1995: 2). Therefore, various methods have been developed in international law to prevent international double taxation. One of these methods is international double taxation avoidance treaties.

Definition of Double Taxation Avoidance Treaty

Double Taxation Avoidance Treaty is an agreement in which countries agree to share taxation rights and prevent double taxation (Pires, 1989: 213) (Tuncer, 1974: 35). Double Taxation Avoidance Treaty is a very important tool in preventing double taxation. With Double Taxation Avoidance Treaty, international tax evasion and tax avoidance can be prevented. In this way, the sharing of tax revenues between states, tax justice, prevention of discrimination and the development of economic development are ensured (Yaltı, 1995: 31-33).

Sharing of Taxation Powers in Double Taxation Avoidance Treaties

Tax treaties apply to persons who are residents of one or both contracting states. In other words, the state in which a person's income or wealth will be taxed is determined by the person's residence. Residence indicates that the taxpayer is resident in that state according to the domestic laws of the relevant state (Yaltı, 1995: 123) (Bayraklı, 1991: 78) (Tuncer, 1990: 62).

On the other hand, since states define residency in different ways and that in today's real life, a person can conduct business and own a residence in more than one place at the same time, we may encounter the problem of double residence. In these cases, the taxation authority of the states overlaps (Yaltı, 1995: 123). Different

regulations are determined in the Double Taxation Avoidance Treaties regarding this situation, depending on whether the person is a natural person or a legal entity.

In Terms of Natural Persons

For taxpayers who are natural persons, residence is determined gradually according to criteria such as the place where the person lives, where his property is located, the centre of his vital interests, the place where he is accustomed to stay, and the place of his nationality (Yalti, 1995: 125).

In Terms of Companies

For legal entity taxpayers, the determination is made according to different criteria such as the place of establishment of the company, the place where the business center is located, the place where the legal center is located, the place where the effective management center is located, the place where the head office is located, the place where the main activities of the company are carried out and the place where the financial residences of the company partners are located. These criteria may vary from country to country, and countries use some of these criteria while not accepting others (Yalti, 1995: 129). Turkey accepts the criteria of the place where the business center is located and the place where the legal center is located (Corporate Tax Law, 2006).

Since countries can accept more than one and different criteria for legal entities or interpret the same criteria differently, the problem of double residence also arises for legal entities. In this case, the state where the legal entity has its actual management center is considered the state where it is resident and the income it earns is subject to the taxation authority of the state where the actual management center is located (Yalti, 1995: 130). As a result, these regulations foresee the sharing of authority and try to prevent double taxation. In this context, expanding the scope of the Double Taxation Avoidance Agreements concluded between the Turkish states and including clearer definitions will create a preferable area for investors. This will encourage and accelerate investments among the Turkish states (Ener, 2024: 95).

ARBITRATION

International Investment Disputes

Disputes arising in international investments arise from the non-fulfillment or incomplete fulfillment by the contracting states of their obligations regarding the treatment of foreign investors in bilateral investment agreements. In practice, there are many reasons for these, such as economic instability, legal and political changes in

the host state, expropriation, tax changes against the investor, corruption and irregularities, internal unrest in the host country, war, non-compliance of the host state with international agreements, dysfunction of the host judicial system and authoritarian oppressive control of the state (Sornarajah, 2010: 69).

Due to the risks listed above, serious disagreements occur in international investments and various disputes arise as a result. For example, a foreign investor who starts his investment with a production sharing agreement is negatively affected in his control, efficiency and profits over his investment due to the new taxation and similar transactions that the host state imposes within the scope of new financial obligations, and he experiences financial losses. These situations cause various disputes between the parties (ICSID Case No. ARB/08/5). One of the most effective ways to resolve these disputes is arbitration, which is a type of alternative dispute resolution method.

Definition of Arbitration

Arbitration is a dispute resolution method in which the parties in dispute appoint a third person or persons as arbitrators instead of going to state courts to resolve the dispute (Koral, 1947: 193) (Yılmaz, 2014: 539). Here, the parties agree among themselves to leave the resolution of the dispute between them to private persons or non-official institutions and decide that the dispute will be examined and decided by these private persons (Baki, Arslan, Yılmaz, 2014: 779).

Essentially, judicial authority belongs to the state as a reflection of the sovereign right (Yeğencil, 1974: 102). The state exercises this authority through the courts it establishes (Ansay, 1960: 44) (Kuru, 2001: 37). However, it cannot be said that all disputes in different country legal systems should always be resolved and are resolved only by state courts. The trial of disputes related to certain areas permitted by the state, in other words, foreseen by the relevant legal system, can also be carried out through the arbitration method, which is an alternative to state courts (Pekcanitez, Özokes, Akkan, Korkmaz, 2018: 583). Therefore, when the parties apply to the arbitration method for the dispute they experience in the relevant areas, the subject of the dispute will be subject to trial in the sense that it is in state courts, and the decision given by the arbitrator at the end of the trial will be final and enforceable like court decisions (Taşkın, 2005: 7).

Advantages of Arbitration

Speed

Arbitration has certain advantages compared to state litigation. The most im-

portant of these advantages is that disputes are resolved in a short time by the arbitration method. In state litigation, due to reasons such as intensity, high workload, lack of sufficient judicial personnel in matters requiring expertise, etc., the resolution of disputes takes a considerable amount of time (Yıldırım, 2002: 37-44). However, arbitration focuses on a single dispute with expert arbitrators determined by the parties. Therefore, arbitration, which is a dispute resolution method that allows the dispute to be resolved in a much shorter time compared to state litigation, is a preferable method for the parties in dispute (Nomer, Eksi, Öztekin, 2008: 16).

Expertise

Another important advantage of the arbitration method is that the dispute subject to arbitration is resolved by experts. In the arbitration method, the parties in dispute can choose arbitrators who are specialized and experienced in the relevant field to resolve the dispute between them (Akıncı, 2020: 8). In this way, the trial is carried out faster and a more reliable and accurate decision is obtained both in terms of the relevant dispute and the parties' belief that justice has been achieved.

Cost

Another advantage of the arbitration method is related to cost. Although it is a debatable issue whether the arbitration method is low-cost or not, it is less costly than state courts, especially for large-scale disputes (Akıncı, 2020: 9). In addition, considering that the dispute between the parties can be resolved in a much shorter time in the arbitration method, the time gained here avoids spending during this period, the parties can continue their work without interruption and protect their gains thanks to the rapid resolution of the relevant dispute, which makes arbitration less costly for many disputes. In addition, in the arbitration method, since the relevant dispute is previously examined by experts in the field, there are no costs such as expert witnesses, expert reports, etc., which supports the fact that arbitration proceedings are less costly than state courts (Şanlı, 1986: 24).

Confidentiality

Another of the most important advantages offered by the arbitration method to the parties in dispute, compared to state courts, is that the trial can be conducted confidentially. Arbitration proceedings, unlike state courts, are conducted in a special environment that is not fixed and can be chosen by the parties, in the presence of an arbitrator or arbitrators chosen by the parties, with the participation of the parties themselves and/or their attorneys (Dayınlarlı, 2014: 8) (Akıncı, 2020: 9).

The fact that the dispute process can be carried out confidentially in the arbitration method is especially important for parties such as investors and merchants. Because merchants who are in dispute do not want to share any trade secrets or personal data with rival companies, market elements they are in or their customer portfolio. At this point, with arbitration, which is an alternative dispute resolution method, merchants could resolve their disputes without having to share any trade secrets or personal data and even without disclosing the financial status and commercial book records of their companies if they mutually agree (Akıncı, 2020: 9). In addition, merchants who are in dispute can hide the fact that they are in dispute thanks to the confidentiality of the arbitration trial and prevent their commercial reputation and brand values from being tarnished (Yasan, 2011: 777-806).

CONCLUSION

Foreign investments are a critical tool for increasing economic cooperation between Turkic states. At this point, reducing tax burdens through double taxation avoidance treaties and protecting investments through arbitration are two important legal tools that will make the investment environment attractive. Here, tax incentives and double taxation avoidance treaties will play a key role in creating a more attractive environment for investors. In this context, comprehensive double taxation avoidance treaties should be made between Turkic states, and existing agreements should be updated. Tax incentives should be aligned with a common model. Again, the establishment of a common arbitration center between Turkic states, which will increase investors' legal security, will increase the trust and courage of Turkic states and investors towards each other.

As presented in this study, strengthening comprehensive Double Taxation Avoidance Agreements among the Turkic states, expanding arbitration practices and establishing a common arbitration institution in this direction will increase mutual trust and investment flow. Thus, both economic integration between states will develop and regional economic growth will become sustainable.

Bibliography

- Akıncı, Z. (2020). *Milletlerarası Tahkim*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Akdoğan, A. (2009). *Kamu Maliyesi, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 13. Baskı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bayraklı, H. (1991). *Türk Alman Vergi Hukukunda Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Vergi İkametgahı ve Önemi*. Afyon: Anadolu Üniversitesi Afyon İktisadi ve İdari Bilimler

Fakültesi.

- Burlington v. Ecuador, Burlington Resources, Inc. v. Republic of Ecuador, ICSID Case No. ARB/08/5.
- Çağan, N. (1982). Vergilendirme Yetkisi. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları.
- Dayınlarlı, K. (2014). Milletlerarası Tahkim Rehberi. Ankara: Dayınlarlı Yayıncılık.
- Ener, Mustafa A. (2024). Uluslararası Yatırım Hukuku. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İlhan Postacıoğlu, E. / Altay, S. (2020). Medeni Usul Hukuku Dersleri, 8. Bası. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Kaneti, S. (1989). Vergi Hukuku, 2. Bası. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Krane, J. (2015). Stability Versus Sustainability: Energy Policy in the Gulf Monarchies. The Energy Journal, Vol: 36, S. 4, sa. 1-21.
- Koral, R. (1947). Yeni ve Eski Hukukumuzda Tahkim. İstanbul: İÜHFİM, Cilt: 13, sa. 193-218.
- Koruyucu, Y. (2015). Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Tahkim. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Kuru, B. / Arslan, R. / Yılmaz, E. (2014). Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 6100 Sayılı HMK'na Göre Yeniden Yazılmış 25. Baskı. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Kuru, B. (2001). Hukuk Muhakemeleri Usulü, 6. Baskı. İstanbul: Demir Yayıncılık.
- Kurumlar Vergisi Kanunu. (2006). T.C. Resmi Gazete (26205, 21 Haziran 2006).
- Martha, R. (1989). The Jurisdiction to Tax In International Law. Deventer. The Netherlands: Kluwer Law and Taxation Publishers.
- Nevhis Yıldırım, D. (2002). Tahkimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri. Ankara: Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 4, sa. 37-44.
- Nomer, E. / Ekşi, N. / Öztekin, G. (2008). Milletlerarası Tahkim Hukuku. İstanbul: Cilt: I, 3. Bası.
- Pires, M. (1989). International Juridical Double Taxation of Income, Deventer. Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers, c1989.
- Pekcanitez, H. / Özekes, M. / Akkan, M. / Taş Korkmaz, H. (2018). Medeni Usul Hukuku. İstanbul: Oniki Levha Yayınları.
- Sornarajah, M. (2010). The International Law on Foreign Investment. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sornarajah, M. (2000). The Settlement of Foreign Investment Disputes, Kluwer Law International. The Netherlands.
- Stability versus Sustainability: Energy Policy in the Gulf Monarchies on JSTOR, (Erişim: 01.09.2023).
- Şakir Ansay, S. (1960). Hukuk Yargılama Usulleri. Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Şanlı, C. (1986). Milletlerarası Ticari Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Taşkın, A. (2005). Hakem Sözleşmesi, 2. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi.

- Tezel, A. (1989). Uluslararası Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları ve Türkiye Uygulaması. İstanbul: TÜSİAD Yayın No: T/89.3.126.
- The Energy Journal on JSTOR, (Erişim: 01.09.2023).
- Tiryakioğlu, B. (2003). Doğrudan Yatırımların Uluslararası Hukukta Korunması. Ankara: Dayınlarlı Hukuk Yayınları.
- Tuncer, B. (1968). Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu. Ankara: AÜSBF Yayınları: 241.
- Tuncer, S. (1974). Çifte Vergilendirme ve Milletlerarası Vergi Anlaşmaları, Ankara: Sevinç Matbaa.
- Tuncer, S. (1990). Vergi Kanunlarımızda İkametgah Kavramı (II). Vergi Dünyası, Sayı: 106.
- Tuncer, S. (1990). Vergi Hukuku Açısından Medeni İkametgah ve Mali İkametgah. İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 33. Seri.
- Tunç, Mehmet A. (2010). Türkiye’nin Taraf Olduğu ICSID ve İki Taraflı Yatırımların Korunması ve Teşviki Antlaşmaları Çerçevesinde Yatırım Uyuşmazlığı Nedir?. İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Uslu, Y. (2019). Dar Mükelleflerin Sanal Reklam Faaliyetlerinin Vergilendirilmesinin Uluslararası Vergi Hukukundan Doğan Yükümlülükler İle Uyumluluğu. İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Uluatam, Ö. (1990). Türk Vergi Hukuku, Ankara: Adım Yayınları.
- Ünsal, H. (2015). Enerji Yatırım Uyuşmazlıklarında Yetki Sorunu ve Esasa Uygulanacak Hukuk. Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Uluslararası Özel Hukuk) Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Van Harten, G. (2009). Investment Treaty Arbitration and Public Law. Oxford: Oxford University Press.
- Yaltı Soydan, B. (1995). Uluslararası Vergi Anlaşmaları, 1. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yasan, C. (2011) Milletlerarası Tahkimde Gizlilik, Prof. Dr. Ata Sakmar’a Armağan. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, sa. 777-806.
- Yılmaz, E. (2014). Tahkimde İtirazın İptali Davası ve Tahkime Elverişlilik Kuralı. İzmir: DEÜHFD, Cilt: 16, Özel Sayı, sa. 531-554.
- Yeğengil, R. (1974). Tahkim (L’arbitrage). İstanbul: İstanbul Cezaevi Matbaası.
- Yusufoğlu, A. (2020). Uluslararası Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Tahkim Müessesesinin İncelenmesi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi.

2009 NAHÇIVAN ZİRVESİ: KARABAĞ MESELESİ HAKKINDA İLHAM ALİYEV'İN SÖYLEMLERİ

Emre Dağhan TOKGÖZ*

Pelşin KURUÇAY**

Özet

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Türk dili konuşan ülkeler arasında işbirliğini güçlendirmeyi amaçlayan uluslararası bir teşkilattir. 2009 yılında Nahçıvan Zirvesi, bu teşkilatın önemli bir toplantısı olarak tarihe geçmiştir. Türk Devletleri Teşkilatı, 2009 yılında imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile resmîyet kazanmış ve Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye gibi ülkeleri bir araya getirmiştir. İlham Aliyev'in 2009 yılında Nahçıvan Zirvesi'nde yaptığı konuşma, dönemin tartışmalı Karabağ meselesine ilişkin önemli söylem teşkil etmektedir. Bu çalışma, Aliyev'in konuşmasının bir kısmı olan Karabağ meselesini ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmada, resmi kaynaklarda yer alan konuşma dökümü ile beraber Azerbaycan ve Türkiye dijital basınında konuyla ilgili yer alan haberler incelenmiştir. Türk devletlerinin liderlerini potansiyel işbirliğini teşvik etmek amacıyla bir araya getiren zirve sırasında Aliyev, Azerbaycan'ın Karabağ üzerindeki sarsılmaz hak iddiasını vurgulamıştır. Tarihsel sahiplik söylemini ve toprak anlaşmazlıklarının daha geniş çerçevesindeki etkilerini dile getirmiştir. Aliyev'in konuşması, bölgenin Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu ileri sürerek hem Türk devletleri arasında destek toplamayı hem de Azerbaycan'ın uluslararası arenadaki konumunu güçlendirmeyi amaçlamıştır. Aliyev'in söylemi, Azerbaycan Türkleri arasında ulusal dayanışma için bir toplanma çağrısı işlevi görürken, aynı zamanda Azerbaycan'ı uzun süredir devam eden çatışmaya diplomatik bir çözüm arayışında sorumlu bir aktör olarak konumlandırmıştır. Aliyev'in konuşması, Sovyetler sonrası coğrafyayı karakterize eden kimlik siyaseti ve devlet egemenliğinin karmaşık dinamiklerini yansıtarak, ortak zorlukların ele alınmasında bölgesel işbirliğinin önemini vurgulamıştır. Sonuç olarak, İlham Aliyev'in Nahçıvan Zirvesi'nde yaptığı konuşma, Karabağ'ı çevreleyen söylemde önemli bir anı temsil etmekte ve Azerbaycan'ın dış politika hedeflerini ifade etmek için bölgesel forumları stratejik olarak kullanması hakkında fikir vermektedir. Bu çalışmada görüleceği üzere, söylemler yalnızca Azerbaycan Türk milliyetçiliğini özetlemekle kalmamış, aynı zamanda çağdaş dönemde Türk devletleri arasındaki ilişkileri tanımlayan işbirliği etkileşiminin de altını çizmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Karabağ, Nahçıvan Zirvesi, İlham Aliyev, Türk Devletleri Teşkilatı

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Emre Dağhan Tokgöz, Ege Üniversitesi, Türkiye, emretdaghan@gmail.com, ORCID:0000-0002-3553-1018

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Pelşin Kuruçay, Ege Üniversitesi, Türkiye, pelsinavsin21@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9371-1594

2009 NAKHCHIVAN SUMMIT: STATEMENTS OF ILYAM ALIYEV ON THE KARABAKH CONFLICT

Abstract

The Organisation of Turkic States (OTS) is an international organisation aiming to strengthen cooperation among Turkish-speaking countries. The Nakhchivan Summit in 2009 is recognized as a historic and pivotal meeting for this organization. The Organisation of Turkic States was formalised with the Nakhchivan Agreement signed in 2009, bringing together countries such as Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Türkiye.

Therefore, Ilham Aliyev's speech at the Nakhchivan Summit in 2009 constitutes an essential discourse on the disputed Karabakh issue of the period. This study aims to address the Karabakh issue, which is a part of Aliyev's speech. The study examines the transcripts of speeches available in official sources, as well as related news articles in Azerbaijani and Turkish digital media. During the summit, which brought together leaders of Turkic states to promote co-operation, Aliyev emphasised Azerbaijan's unwavering claim on Karabakh. Aliyev articulated the discourse of historical ownership and the implications of territorial disputes for the broader framework of national sovereignty. Aliyev's speech aimed both to gather support among Turkic states and to strengthen Azerbaijan's position on the international stage by arguing that the region is an integral part of Azerbaijan.

Aliyev's statements served as a rallying call for national solidarity among Azerbaijani Turks, while at the same time positioning Azerbaijan as a responsible actor in the search for a diplomatic solution to the long-standing conflict. Aliyev's speech highlighted the importance of regional cooperation in addressing common challenges, reflecting the complex dynamics of identity politics and state sovereignty that characterise the post-Soviet landscape. In conclusion, Ilham Aliyev's speech at the Nakhchivan Summit represents an important moment in the discourse surrounding Karabakh and provides insight into Azerbaijan's strategic use of regional forums to articulate its foreign policy objectives. As this study will show, the speech not only summarised Azerbaijani Turkic nationalism, but also underlined the cooperative interaction that defines the relations between Turkic states in the contemporary period.

Keywords: Azerbaijan, Karabakh, Nakhchivan Summit, Ilham Aliyev, Organisation of Turkic States

Giriş

Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali yalnızca Azerbaycan'ın dış politikasını şekillendiren temel unsurlardan biri olmakla kalmamış, aynı zamanda küresel ölçekte uluslararası ilişkiler üzerinde de derin etkiler bırakmıştır. Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra yeniden bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'a yönelik şiddet ve saldırıların yanında Karabağ meselesi de eklenerek Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü sarsılmıştır (Özyılmaz, 2013, s. 200). Yukarı Karabağ bölgesinin Ermenistan tarafından işgal edilmesi ve ülkede Ermeniler tarafından katliamların yaşanması Azerbaycan'ın hem iç politikasında hem dış politikasında belirleyici unsur olmuştur. Bu bağlamda Azerbaycan'ın uluslararası diplomatik ilişkilerde bu meseleye yönelik sergilediği tutum ve atılan diplomatik adımlar, bilhassa İlham Aliyev önderliğindeki bu girişimler daha dinamik bir şekil almıştır (İğdeli ve Asal, 2022, s. 22).

2009 yılında Türk Devletleri Teşkilatı üyelerinin katılımıyla Nahcivan'da düzenlenen Nahcivan Zirvesi'nde İlham Aliyev'in Karabağ meselesini gündeme getirmesiyle, mesele ulusal sınırların dışına çıkmıştır, bu açıdan bakıldığında önemli bir uluslararası platform haline gelmiştir. Bu zirve sadece aynı dili konuşmanın vermiş olduğu akrabalık ve kültürel bağları kuvvetlendirme platformu değil, aynı zamanda bölgesel güvenliğin sağlanması esasında oluşabilecek ekonomik fırsatların da masaya yatırıldığı bir toplantı olmuştur. Bu zirve ile İlham Aliyev Karabağ meselesindeki tutumunu ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü bir kez daha duyurmuştur. İlham Aliyev'in zirvede yaptığı vurgular, toprak bütünlüğünün sağlanmasının yanı sıra, Türk Dünyası ile bağlarını kuvvetlendirme isteğini de göstermektedir. Karabağ meselesi sadece bir toprak meselesi değil, aynı zamanda tarihi ve ulusal kimlik bağlamında da önemli bir meseledir. Bu bağlamda Aliyev'in söylemleri de toprak bütünlüğü ve ulusal egemenliğin korunması bakımından oldukça önemli olmakla beraber, söylemlerinde Türk devletlerinden destek beklentisinde olduğunu da dile getirmiştir. Bu çalışma 2009 Nahcivan Zirvesi bağlamında İlham Aliyev'in Karabağ sorununa yönelik söylemlerini ele almayı amaçlamaktadır. Aliyev'in konuşmalarında vurguladığı konular, işbirlikleri ve Türk dünyası ile olan ilişkileri çerçevesinde değerlendirilecektir.

Yöntem

İlham Aliyev'in 2009 Nahçıvan Zirvesi'nde Karabağ meselesi ile ilgili resmi açıklamasında geçen söylemlerinin incelenmesini sağlamak amacıyla söylem analizi metodu kullanılmıştır. Söylem analizi metodu, sosyal ve kültürel araştırma alanları için kullanılan, metinler ve konuşmalar yoluyla anlam üretme çabasıdır (Çelik ve

Ekşi, 2008, s. 99). Van Dijk'a (2003) göre söylem araştırmaları, yalnızca söylenen ve yapılan konuşmalar düzeyinde cümleyi esas alan değil metne ya da konuşmaya yüklenen çeşitli kültürel, toplumsal, siyasi mesajları anlama üzerinedir. Bunun yanı sıra, söylem analizinin genellikle toplumsal sıkıntılar ve siyasi sorunlara odaklandığından bahsetmiştir (Dijk, 2003, s. 467).

Araştırma süresince kaynaklardan elde edilen Nahçıvan Zirvesi'nin İlham Aliyev'e ait olan konuşma dökümü, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yerelleştirilmiş ve bir başlık altında özet halinde çalışmada yerini almıştır. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi, iki yazı dilinde de, söz varlığı, cümle dizimi ve fonoloji gibi noktalarda oldukça yüksek bir oranda ortak değerler bulundurduğundan dolayı, Türk dilinin lehçeleri arasında en fazla karşılıklı anlaşılabilirliğe sahip lehçelerdir (Karataş ve Çevik, 2017, s. 605).

Araştırmada kullanılacak veri kaynakları internet üzerinden erişime açık olan dijital basın kaynakları ve resmi kaynaklardan sağlanmıştır. Veri toplama esnasında Google üzerinden 2009 yılı Ekim ayı ve 2010 yılı Ocak ayı arasında "Nahçıvan Zirvesi", "İlham Aliyev, Nahçıvan", "2009 Nahçıvan Zirvesi" anahtar kelimeleri kullanılarak internet kaynağı taraması yapılmıştır. Azerbaycan Milli Kitabxanası, Azertac gibi resmi kaynaklar ve Islam Times gibi haber siteleri kaynaklarından ulaşılabilen ve erişime açık olan konuşma dökümleri incelenmiştir. Tüm bu veriler yardımı ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in söylemleri politik ve ideolojik çerçeve kapsamında incelenip, analiz edilmiştir.

Karabağ Sorunu

Öncelikle Karabağ ismini incelemek gerekirse, Karabağ'ın Türkçe kökenli bir isim olduğu araştırmalar neticesinde saptanmıştır. Karabağ "kara" ve "bağ" kavramlarından oluşup, "kara" Türkçedeki siyah, koyu, büyük anlamlarında kullanılmıştır. Bu yüzden birçok tarihi belgede Karabağ için, "kara yapraklı bağ" denilmektedir veya büyük Türk aşiretinin olduğu bölge olarak geçmektedir (Aslanlı, 2015, s. 12). Evliya Çelebinin Seyahatnamesinde Karabağ için "Küçük Azerbaycan" tabiri kullanılmıştır, Türklerin bölgede hâkimiyet kurmasının ardından, Karabağ adı yaygın bir şekilde benimsenmiştir (Karaman, 2007, s. 3). Tarihsel olarak incelendiğinde Karabağ bölgesinin coğrafi olarak verimli topraklara sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu verimli topraklar tarım ve hayvancılık faaliyetleri için elverişli olmuş, bölgenin ekonomik ve sosyal yapısı şekillenmiştir. Stratejik konumu nedeniyle tarih boyu birçok medeniyetin ilgisini çekmiş ve siyasi mücadelelere sahne olmuştur. Tarih boyunca birden fazla topluluğa ev sahipliği

yapmıştır. Bölge coğrafi konumunun sağlamış olduğu stratejik avantajlara da sahiptir. Karabağ'dan bahsettiğimizde Türkmençay Antlaşmasından da bahsetmek gerekir. Bu antlaşma için, bugüne kadar uzanan Karabağ meselesinin tohumlarının atıldığı bir antlaşma olarak bahsedilebilir (Özyılmaz, 2013, s. 195).

Safeviler Devleti'nin zayıflaması ile ülkede siyasi iktidarsızlık artar ve bölgede güç dengeleri değişir, 1747 yılında Nadir Şah'ın ölümü ile de ortaya çıkan otorite boşluğundan sonra Hanlıklar oluşur. Bu süreçte ortaya çıkan Hanlıklardan birisi de Karabağ Hanlığıdır. (Özdemir, 2021, s. 85).

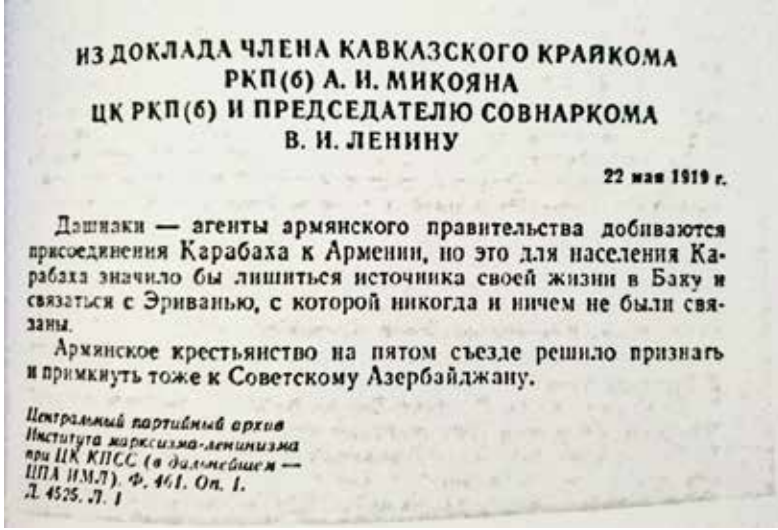
Çarlık Rusya'sının yayılcı politikası doğrultusunda Güney Kafkasya stratejisi, tarihi Azerbaycan topraklarının işgali ile sonuçlanmıştır. Hem Karabağ hem de diğer hanlıkları alması, İran'ın Çarlık Rusya'ya savaş açmasına sebep olmuştur. Savaşı İran kaybeder ve Türkmençay antlaşması imzalanır (Özyılmaz, 2013, s. 196). Bu antlaşmaya göre Aras nehri iki ülke arasında sınır olarak kabul edilmiş ve Azerbaycan topraklarının güneyi İran'a, kuzeyi Rusya'ya bırakılmıştır, topraklar ikiye bölünmüştür. Bu antlaşmayı ilginç kılan en önemli unsurlardan biri, üzerinde anlaşmaya varılan Azerbaycan Türklerinin hiçbir söz hakkına sahip olmamasıdır. İran ve Rusya, bir milletin kaderi üzerinde belirleyici olmuştur. 1991'de Sovyetler dağıldıktan sonra 8 milyon Kuzey Azerbaycan Türkü özgürlüğüne kavuşmuştur fakat Türkmençay Antlaşması ile İran'ın hâkimiyetinde kalan 30 milyon Azerbaycan Türkü mevcuttur (Sariahmetoğlu vd., 2016, s. 37).

Bu antlaşmadan önce nüfusun çoğunluğunun Azerbaycanlılar olduğu bölgede, daha sonra gerçekleşen göçlerle birlikte Ermeni nüfusunun arttığı görülmüştür. Bu konu hakkında, Ermenilerin mevzubahis bölge ile bir ilişkisinin ve bağının bulunmadığını gösteren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Beydilli (1998) Osmanlı-Rus Savaşı döneminde Ermenilerin Doğu Anadolu'dan Rusya'ya göç ettirilmesinden bahsettiği kitabında göç eden Ermenilerin özellikle Ruslar tarafından Kafkasya bölgesinde Hıristiyan nüfusunu artırma stratejisi için kullandığını şu sözleriyle açıklamıştır. “Muhacirler Nahçıvan ve Revan bölgelerine doğru yönlendirileceklerdir. Zira buralarda Hıristiyan nüfus özellikle arttırılmak istenmektedir.” (Beydilli, 1998, s. 368). Öte yandan, Şavrov (1911), 19.yy da Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni isyanlarının yaşandığı dönemde göç eden Ermenilerin Bakü vilayetine geldiğinden bahsetmiştir. Bu Ermeni göçmenlerin Ruslar tarafından bölgeye yerleştirildiğinin ve 1 milyondan fazla sayıya sahip olan Ermeni nüfusun aslında bu bölgenin yerlileri olmadığını altını çizmiştir (Şavrov, 1911, s. 60). Ermeni göçlerinden önce bölgede çoğunluk Türk ve

Müslümanken, daha sonra Ermeni ve Hristiyan sayısının artmasının bu niyetin açık bir göstergesinin olduğu söylenebilir.

Rusya tarafından bölgenin etnisitesi değiştirilmek amacıyla etno-dini faaliyetler yürütülmüştür. Rusların desteği ile zararlı örgütler kuran Ermeniler, Türklere saldırmış, Karabağ'da katliamlar gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla insanlar bölgeden göç etmek zorunda kalmışlardır. 1917'de Lenin önderliğinde Rusya'da iç karışıklıklar meydana gelmiş ve Bolşevik ihtilali yaşanmıştır. Bu ihtilal Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ı bir araya getirmiş ve bir konfederasyon oluşturmalarını sağlamış fakat bu birlikteliği bozmak isteyen Rusya, bu devletleri birbirine karşı kıskırtmış ve konfederasyonun dağılmasına sebep olmuştur (Demirci, 2022, s. 25). Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ayrı ayrı bağımsızlıklarını almış fakat Ermenistan'ın saldırganlık tutumu devam etmiştir, Gürcistan ve bilhassa Azerbaycan'a saldırıları başlamıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığı uluslararası anlamda onaylanmış olsa da Rusya tekrar Azerbaycan'a saldırmış ve işgalci politikasından vazgeçmemiştir, çarlık yıkıldıktan sonra Azerbaycan bağımsızlığını kazanmış olsa da, Rusya'nın bölgeyi hâkimiyeti altına alma isteğinden vazgeçmediği görülmektedir (Özdemir, 2021, s. 89). Nitekim bu bölgeye sahip olma isteğini devam ettiren Rusya, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni tahakküm altına alma çabalarını sürdürmüştür. Baskılar sonucu, Azerbaycan coğrafi komşuları olan Gürcistan ile Ermenistan'a topraklarının neredeyse %10'luk bir kısmını Rusya'nın uyguladığı sert baskı yüzünden bırakmak zorunda kalmıştır. 1920'ye kadar devam eden süreçte bu ülkeler arasında Azerbaycan sahip olduğu Müslüman nüfusu dolayısıyla Ermenistan tarafından etnik temizlik amacı ile yüzlerce yerleşim birimi saldırıya uğramıştır. Bu saldırılar sonucunda yüzbinlerce Müslüman Türkün yaşadığı topraklar yağma ile gasp edilmiş ve bölge halkı Müslüman ve Türk olmanın bedelini canlarıyla ödemiştir (Sariahmetoğlu vd. 2016, s. 122-123).

İlerleyen dönemde Azerbaycan'ın Bolşevikler tarafından işgalinden sonra 1919 yılının 22 Mayıs tarihinde Ermeni asıllı bir Bolşevik lider olan Mikoyan tarafından Sovyet Komünist Parti Başkanı Lenin'e yazılan bu belge de Karabağ'ın Bakü'ye olan bağlılığından koparılmasını ve Erivan'ın kontrolünün eline geçmesini isteyen Taşnaklar olduğundan bahsedilmiştir. Ancak bu belgenin içerisinde oldukça dikkat çeken bir husus vardır ki bu da Karabağ'ın hiçbir şekilde Ermeniler ile herhangi bir alakası bulunmadığıdır (Kurban, 2023, s. 79).

Resim 1. Mikoyan tarafından Lenin'e yazılan mektup.

SSCB'nin ilan edilmesinden sonra da bölgede çeşitli sıkıntılar yaşandığı görülmüştür. İlerleyen zamanlarda Azerbaycan ve Ermenistan arasında çeşitli sınır anlaşmazlıkları yaşanmıştır; Azerbaycan toprağı olan Zengezur toprağı Ermenistan'a verilmiş ve Ermeni nüfusunun yoğun olduğu bölgeler özerkleştirilmiştir. Beraberinde birçok sorun meydana gelmiş, mesele git gide derinleşmiştir. M. Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle aslında pek de bir şeyler değişmemiştir, bu durumda diplomasideki tavrın aynı olduğunu söyleyebiliriz; Ermeni lobilerinin Karabağ için faaliyetlerine izin vermek gibi. Ermenistan'ı destekleyici her karar ve hareket çatışmayı artırmakla kalmamış, bunun yanında yeni sorunların fitilini de ateşlemiştir. Meseledeki atılan ve karara bağlanmaya çalışılan hiçbir siyasi adım, meseleyi çözüme kavuşturamamıştır. Sovyetlerin dağılması ile Azerbaycan'a yönelik tehdit ve saldırıların şiddeti artmıştır, bunun en net örneği ise Hocalı 'da yaşanan soykırımdır. Hocalı, Karabağ'ın önemli yerleşim birimlerinden biriydi. Bunun yanı sıra, burada bir havalimanının bulunması, bölgenin stratejik önemini artıran bir faktördü.

Elbette ki bu gelişimler Ermenistan'ın radarında olup, saldırılarını gerçekleştirdiğinde, saldırılardan kaçan Türkler yerine Ermenileri yerleştirmek istemekte ve Hocalı 'da "Türksüzleştirme" hedefine ulaşılacak istenmektedir (YTB, 2024). 1992 yılı 25 Şubat'ı 26 Şubat'a bağlayan gece yaşanan katliamda 83 çocuk, 106'sı kadın, 70'i yaşlı olmak üzere toplam 613 kişi katledilmiş ve 1275 kişi esir alınmıştır. Esirler-

den 150 kişi de kayıp olarak kayıtlara geçmiş ve 1 milyona yakın Azerbaycan Türkü göç etmek zorunda kalmıştır (Arslan, 2022, s. 539; İletişim Başkanlığı, 2021, s. 20).

Bu süreçte Azerbaycan'da 7 Haziran 1992 tarihinde gerçekleştirilen seçimleri Ebülfez Elçibey kazanmış 16 Haziran 1992'de resmen Azerbaycan Cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak 24 Haziran 1993'te fiilen görevinden ayrılmak durumunda kalmıştır. (İğdeli ve Asal, 2022, s. 22). Bu gelişmelerin ardından 3 Ekim 1993 tarihinde gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Haydar Aliyev, %98,8 oy alarak Azerbaycan'ın yeni cumhurbaşkanı olmuştur (Aljazeera, 2013). Böylece Azerbaycan'da yeni bir siyasi döneme girilmiştir.

Hocalı soykırımından sonraki yıllarda ise Ermenilerin bölgedeki saldırgan tutumu değişmemiştir. O dönemde sayıları yarım milyonu bulan Müslüman Türk yaşadığı bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır. Olanlar bunlar ile kalmamış Ermeni tarafının insan haklarını hiçe sayarak sivillere uyguladığı tehcir ve alıkoymalar gibi faaliyetlerde bulunmuştur. Tüm bu yapılanların insani boyutta açtığı yaraların yanı sıra Karabağ bölgesinde maddi olarak da büyük kayıplar yaşanmasına sebep olmuştur (Kurban, 2023, s. 190). İlerleyen süreçlerde, Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenistan tarafından işgal edilmiştir (Özyılmaz, 2013, s. 200).

1994'te ateşkese sağlayan Aliyev sulh yönünde çalışmalarda bulunmaya gayret etmiştir fakat bu gayretler cevapsız kalmış, netice alamamıştır. Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı'nın meseleyi ağırdan alması, diğer ülkelerin yeterli derecede duyar göstermemeleri ve Rusya'nın bu meselede Ermenistan'a destek vermesi sonucun bir neticeye ulaşmasının önüne geçmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaşın 1980'lerin sonunda başlamasına karşılık, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağlamak için yaklaşık otuz yıl kadar diplomatik çabaları devam ettirse de, ne yazık ki bu çabalardan bir sonuç alamamıştır (İletişim Başkanlığı, 2021, s. 21-25).

Türk Devletleri Teşkilatı

Orta Asya coğrafyası, Soğuk Savaş sonrasında diplomatik açıdan çeşitli değişimlere maruz kalmıştır. Yıkılan Sovyetler Birliği'ne ait olan bölgelerdeki beş Türk devleti bağımsızlıklarını ilan ederek buldukları topraklarda söz sahibi olmuşlardır. Bu gelişmelerden sonra, Türkiye Cumhuriyeti, bu devletler ile ilişkilerini kurma ve geliştirme çabaları içine girmiştir (Akçapa, 2023, s. 475).

1990'lı yıllarda, Sovyetler'in çöküşü ile beraber Türk Dünyası adı altında anılan diplomatik mekanizma içerisinde yerini alan Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Türk-

menistan, Kazakistan ve Özbekistan ülkeleri için ortak işbirliği alanında yeni koşulların oluşması sağlanmıştır. Bundan ötürü, mevzubahis devletler, hem ikili hem de bölgesel seviyede işbirliklerini oluşturmaya yönelik hareketlere başlamışlardır. İşbirliğini sağlayacak ülkeler birbirleri ile dil birliği olan Azerbaycan, Türkiye, Özbekistan ve Kazakistan'ın girişimleri ile toplanarak Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Ülkeler Zirveleri dönemini resmen başlatmışlardır (Gök, 2022, s. 111). 1992 yılından itibaren 2009 yılına kadar düzenlenen zirveler aşağıda verilmiştir (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.):

Yılı	Düzenlendiği Yer	Katılan Ülkeler
1992	Ankara, Türkiye	Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan
1994	İstanbul, Türkiye	Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan
1995	Bişkek, Kırgızistan	Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan
1996	Taşkent, Özbekistan	Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan
1998	Astana, Kazakistan	Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan
2000	Bakü, Azerbaycan	Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan
2001	İstanbul, Türkiye	Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan
2006	Antalya, Türkiye	Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan
2009	Nahçıvan, Azerbaycan	Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan

Tablo 1. 2009 yılına kadar düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı zirveleri

Bu zirveler 2009 yılında Türk Konseyi niteliğine kavuştuktan sonra Türk Dünyası'nın bir araya gelip politik ve ekonomik sorunlara çözümler yaratmaya yönelik örgütsel toplantıların temellerini oluşturmuştur (Kaygusuz, 2020, s. 203).

2009 Nahçıvan Anlaşması

Türk Devletleri Teşkilatı'nı hukuksal bir zemine dayandıran antlaşma ise 3

Ekim 2009 tarihinde bahsedilen ülkeler arasında yapılan Nahçıvan Anlaşmasıdır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.y.). Bu anlaşmada hedeflenen, ülkeler arasında kültürel ve tarihi etkileşimin kuvvetlendirilmesi ile anlaşma içerisinde yer alan devletlerin işbirliği yapma kabiliyetini artırmaktır. Ayrıca, anlaşma içerisinde, birliğin amacı, yapısı, misyonu, ekonomik durum, bütçe ve uluslararası ilişkilere dair bilgiler yer almaktadır (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.). Bunların yanı sıra, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hakları gibi ilkelerin de esas alındığı geçmektedir (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.).

Teşkilatın temel amaç ve görevleri, Nahçıvan Anlaşması'nın 2. Maddesinde görülebileceği gibi aşağıda verilmiştir (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.):

- * Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi;
- * Bölge ve bölge dışında barışın korunması;
- * Dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesi;
- * Uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemlerin koordine edilmesi;
- * Ortak amaçlarla ilgili her alanda etkili bölgesel ve ikili işbirliğinin geliştirilmesi;
- * Ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılması;
- * Kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin amaçlanması;
- * Hukukun üstünlüğünün sağlanması, iyi yönetim ve insan haklarının korunması konularının tartışılması;
- * Bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında etkileşimin genişletilmesi;
- * Kitle iletişim araçlarıyla etkileşimin ve daha yoğun bir iletişimin teşvik edilmesi;
- * Hukuki konularda bilgi değişimi ve adli işbirliğinin teşvik edilmesi.

Anlaşmanın 2. Maddesinde belirtilen amaç ve görevler kısaca, taraf olan ülkelerin arasında işbirliklerinin kuvvetlendirilmesi ve teşkilatın etkinliğini bölgede söz sahibi olmasını sağlayarak artırmasıdır. Nahçıvan'da düzenlenen bu anlaşmadan, Türk dünyasını ilerleyen dönemlerde daha büyük ve etkin bir organizasyon düzeyine taşıyacak olan Türk Devletleri Teşkilatı'nın bir hukuki zemini olarak bahsedilebilir.

3 Ekim 2009 tarihinde Azerbaycan ev sahipliğinde Nahçıvan Özerk Cumhuri-

yeti'nde Türk Devletleri Teşkilatı (önceki adıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi - Türk Konseyi) kurulmuştur. Teşkilatın amacı Türk Devletleri arasında geniş kapsamlı işbirliğini güçlendirmektir.

ALİYEV'İN KONUŞMASI

Nahçıvan'da düzenlenen bu zirvede, İlham Aliyev yaptığı konuşmada dönemin Karabağ meselesi için müzakerelerin uzun zamandır devam ettiğini, ancak bir çözüme ve sonuca kavuşmadığını belirtmiştir. Buna rağmen, süreç ile ilgili son aşamalara gelindiğinden bahsetmiştir. Yine kendisi, Karabağ bölgesinin 20 yıldır işgal altında olduğunu, bu durum karşısında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin verdiği kararların uygulanmadığını söylemiştir. Mevzubahis konu ile ilgili Aliyev, Karabağ sorununun ancak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içerisinde çözülebileceğinden bahsetmiş ve bu düşüncenin diplomatik esaslara dayalı olduğunu belirtmiştir. Bu konu ile ilgili halkların kendi kaderlerini tayin etme esaslarının, içinde buldukları devletlerin toprak bütünlüğü kapsamında başarılı olabileceğini ve bunun dışında olan diğer seçeneklerin tartışılmaz olduğunu altını çizmiştir (Azertac, 2009; Islam Times, 2009; Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2009).

Aliyev, Karabağ meselesi hakkında, bu sorunun yalnızca Azerbaycan için değil, bulunduğu tüm bölge için yapılacak potansiyel işbirliklerini de engelleyen ana faktör olduğunu belirtmiştir. Bölgede büyük fırsatların da var olduğunu belirten Aliyev, sorun çözüldüğü takdirde bölgesel işbirliğinin daha kapsamlı olacağını, iletişim yollarının açılacağını ve karşılıklı çıkarlar doğrultusunda işbirliği yapılabileceğini açıklamıştır. Lakin Azerbaycan topraklarının işgal altında olduğu bir süreçte Ermenistan ile hiçbir şekilde işbirliğinin mümkün olamayacağından da bahsetmiştir. Tüm bu söylemlerin ardından, Karabağ sorununu ve bölgedeki çatışmayı en kısa sürede çözmek için Azerbaycan'ın coğrafi, iktisadi, siyasi ve diğer imkânlarından istifade edeceğini belirtmiştir (Azertac, 2009; Islam Times, 2009; Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2009).

Aliyev'in yaptığı konuşmasının ardından, Türkiye Cumhuriyeti'nin 11. Cumhurbaşkanı olan Abdullah Gül ise Karabağ meselesi üzerine, Kafkasya bölgesindeki çatışmaların ancak özellikle Karabağ'da yaşanan çatışmanın bölge ülkelerinin toprak bütünlüğü içerisinde sonuca ulaştırılabileceğinin vaktinin geldiğini belirtmiştir. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün altını çizdiği bu konuşmada Azerbaycan'ın işgal altında bulunan bu topraklarda işgalin sona ermesinin oldukça önemli olduğundan bahsetmiştir. Çatışmanın çözümü için vaktin geldiğini söyleyen Gül, diyalog, tartışma ve diplomasi aracılığı ile Kafkasya'da barışın temin edileceğinden emin olduğunu ve

barışın teminin de işgalin son bulması ile olacağını söylemiştir. Son olarak Abdullah Gül, Türkiye Cumhuriyeti'nin istikrar, sulh ve güvenlik görüşleri Avrasya ve bölge-mizde geçerli olursa, yaşanan bu problemlerin kısa dönem içerisinde çözüleceğine olan inancını da vurgulamıştır (Azertac, 2009).

Zirve tamamlanırken Aliyev'in yaptığı diğer bir konuşma da oldukça etkili ol-muş ve söylemlerini yineleyecek niteliktedir. Öncelikle zirveye katılan ülkelere teşek-kür eden Aliyev, sonrasında Nahçıvan'ın öneminin Türk Dünyası içerisindeki yerinden söz ederken, Azerbaycan'ın bağımsızlığına vurgu yapmıştır. Nahçıvan'ın stratejik ola-rak Türkiye'ye sınır olan tek bölge olduğunu ve Zengezur bölgesinin Azerbaycan'dan kopartılıp Ermenistan'a verilmesinin Türk Dünyasını coğrafi olarak böldüğünden ya-kınmış ve bu durumun da Türk Dünyasının bir aile olarak işlev görmesini engellediğini belirtmiştir. Ancak, zirvede alınan kararlar ve atılan adımlar ile bağlantının güçlendirileceğinin altını çizmiştir (Azertac, 2009; Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2009).

SONUÇ

İlham Aliyev, Nahçıvan Zirvesi'nde yaptığı konuşmada özellikle bölgesel işbirliği ve Azerbaycan'ın dış politikası konularına değinmiştir. Konuşmasında Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapmış ve bu konuda uluslararası teşkilatların da almış olduğu kararlara Ermenistan'ın uymadığına dikkat çekmiştir. Aliyev, ayrıca, Azerbaycan ekonomisinin son dönemde kaydettiği gelişmeleri ve başarıları da ele almıştır.

Dolaylı olarak Ermenistan ve diğer güçleri bölgesel istikrarın önündeki bariyerler olarak konumlandırmış, buna karşın Azerbaycan ve Türk dünyasının kalkınma, bölgesel işbirliği kapsamında haklı talepleri olduğunu kastederek burada “biz ve on-lar” dikotomisini kullanmıştır. Azerbaycan'ın stratejik manevralarının yasallaşması amacı ile durum içerisindeki mağduriyeti pekiştirmek için “işgal”, “tarihi adaletsizlikler” ve “etnik temizlik” konularına atıflar yapılmıştır. Bunlara ek olarak Azerbaycan'ın önüne çıkartılan engellere rağmen hem ekonomik hem de altyapı alanlarında geliştiğinin altını çizmiş böylelikle de ülkesini küresel sistemde dayanıklı, dirençli ve kendi kendine yetebilen bir konumda olduğunu tasvir etmiştir.

Söylemde, yaşanan tarihi olaylara ve çeşitli uluslararası organizasyonların aldıkları kararlara başvurarak metinlerarasılık yöntemi de kullanılmıştır. Bu yöntem kullanılarak söylemin inandırıcılığı ve iddiaların geçerliliği artırılmıştır. Ayrıca, bu söylem Azerbaycan'ın Karabağ üzerindeki hakkı ve mücadelesini ulusal sınırların

ötesine taşımak için konuyu Türk dünyası seviyesine getirerek Azerbaycan'ın Türk dünyasının içerisinde önemli bir kimliğe sahip olduğunu vurgulamıştır. Ortak tarih ve kültür bağları ile ilgili olan söylemler ortak bir kader anlayışını açığa çıkarmak ve karşılıklı sorumluluk bilincini artırmak amacı ile söylemde yer almıştır. Aliyev'in burada ortak jeopolitik meselelere, işbirliğine ve ortak çıkarlara yaptığı vurgu yalnızca bir çağrı olmamakla birlikte bu hususlar üstüne öneri veren Azerbaycan'ın Türk dünyası içindeki yerini güçlendirmeye yönelik bir stratejik hamle olarak yorumlanmıştır. Sonuç itibarıyla söylemde işgal edilmiş toprakların, bölgesel ittifakların geliştirilmesi hususunun yalnızca Azerbaycan'ın bir endişesi ya da sorunu olarak değil, Türk dünyasının ve bölgenin ortak bir sorunu olarak tanımlanması hedeflenmiştir.

2009 yılında gerçekleştirilen Nahçıvan Zirvesi Türk Dünyası'nın siyasi, ekonomik ve kültürel alanlardaki işbirliğini kurumsallaştırmayı hedefleyen önemli bir adımdır. Bu zirvede Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin (Türk Konseyi) oluşturulmasına yönelik hukuki altyapı hazırlanmış ve Nahçıvan Anlaşması imzalanmıştır.

Düzenlendiği yer itibarı ile zirvenin ev sahipliğinin de bir Türk toprağı olan Nahçıvan'da gerçekleştirildiği vurgusu Aliyev tarafından yapılmıştır. Ayrıca Aliyev, Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgalinin bir an önce sona erdirilmesi yönündeki talebini dile getirmiştir. Bunun yanı sıra Türk Dünyası bilincinin güçlendirilmesi, bölgesel işbirliğinin artırılması ve Karabağ sorununun çözümüne yönelik barışçıl adımların atılmasının hedeflendiğini belirtmiştir.

KAYNAKÇA

- Akçapa, M. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı'nın tarihsel gelişimi: Teşkilatın dünü, bugünü ve yarını. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 473-491.
- Aljazeera. (2013). Azerbaycan'ın seçim geçmişi. <https://www.aljazeera.com.tr/haber/azerbaycanin-secim-gecmisi>. Erişim tarihi: 19.02.2025
- Arslan, A. (2022). Hocalı Katliamının Tarihsel Arka Planı ve Katliamın Türk ve Batı Basınına Yansımaları. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 522-570.
- Aslanlı, A., (2015). KARABAĞ SORUNU VE TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ. Berikan Yayınevi
- Azerbaycan Milli Kitabxanası. (2009). "Naxçıvan zirvə görüşü türkdilli ölkələrin birliyini daha da gücləndirəcəkdir" https://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_oktyabr2009/91663.htm Erişim tarihi: 03.01.2025
- Azertac. (2009). "Naxçıvan Zirvə Görüşü Türkdilli Ölkələrin Birliyini Daha Da Gücləndirəcəkdir. Naxçıvanda Türkdilli Ölkələrin Dövlət Başçılarından Ix Zirvə Görüşü Keçirilmişdir. https://azertag.az/xeber/naxchivan_zirve_gorusu_turkdilli_olkelerin_

- birliyini_daha_da_guclendirecekdir_naxchivanda_turkdilli_olkelerin_dovlet_basc-hilarinin_ix_zirve_gorusu_kechirilmisdir-454620 Erişim tarihi: 03.12.2024
- Beydilli, K. (1988). 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya göçürülen Ermeniler. Türk Tarih Kurumu.
- Çelik, H., & Ekşi, H. (2008). Söylem analizi. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 27(27), 99-117.
- Demirci, H. (2022). Karabağ Sorununun Tarihsel Gelişimi Ve Son Karabağ Mutakabati. *Asya Studies*, 6(Special Issue (Özel Sayı) 2), 19-32.
- Gök, A. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Zaferinin Yarattığı Fırsatlar. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (Spec. Issu), 109-145.
- Islam Times. (2009). “Danışıklar Prosesi Sonuncu Mərhələsindədir” <https://www.islamtimes.com/az/news/12651/dani%C5%9Fiqlar-prosesi-sonuncu-m%C9%99rh%C9%99l%C9%99sind%C9%99dir> Erişim tarihi: 25.12.2024
- İğdeli, E., & Asal, U. Y. (2022). Dağlık Karabağ Sorunu: 1994-2020. İstanbul Ticaret Üniversitesi Working Paper Series, 3(4), 19-29.
- Karaman, E. (2007). Karabağ'a Verilen İsimler ve Bu Vilayetteki Yer İsimlerinde Türk Boylarının İzleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 1-10.
- Karataş, M., & Çevik, A. İ. (2017). Dil öğretiminde “ana lehçe” ile “hedef lehçe” arasındaki ilişkinin (benzerlik) dil becerilerine etkisi (Azerbaycan Türkçesi-Türkiye Türkçesi örneği). *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(3), 579-608.
- Kaygusuz, Y. (2020). Kuruluşunun 10. Yılında Türk Konseyi'nin Türkiye İle Diğer Üye Ülkeler Arasındaki Ticarete Etkileri. *Tesam Akademi Dergisi*, 8(1), 199-236.
- Kurban, V. (2023). *Historical Background of the Karabakh Conflict and Shusha, The Cultural Capital*. Cambridge Scholars Publishing.
- Özdemir, L. (2021). Dağlık Karabağ Meselesinde Değişen Gidişat Ve Türkiye'nin Rolü. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 81-107.
- Özyılmaz, E. V. (2013). Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 191-208.
- Sariahmetoğlu, N. Yeşilot, O. Çapraz, H. & Cabbarlı, H. (2016). *Revan Türkleri: Erivan Türk Yurdudur*. O. Yeşilot, (Ed.). Yeditepe Yayınevi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.), Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa> Erişim tarihi: 06.01.2025
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (t.y.), Türk Devletleri Teşkilatı, <https://disilikiler.ktb.gov.tr/TR-132189/turk-devletleri-teskilati.html>, Erişim tarihi: 06.01.2025
- Türk Devletleri Teşkilatı, (t.y). Türk Konseyi Hakkında, <https://www.turkicstates.org/tr/turk-konseyi-hakkinda> Erişim tarihi: 06.01.2025
- Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı. (2021). *Yukarı Karabağ'da 44 Günde Gelen Zafer: Türkiye-Azerbaycan Kardeşliğinin Nişanesi*. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları

- Van Dijk, T. (2003). Critical discourse analysis. D.Schiffrin. D. Tannen, & E. H. Hamilton (Ed.), In *The Handbook of Discourse Analysis*. (352-372). Oxford: Blakwell Publishing.
- YTB. (2024). 5N1K: Hocalı Katliamı. <https://ytb.gov.tr/haberler/5n1k-hocali-katliami>. Erişim tarihi: 06.02.2025
- Шавров, Н. Н. (1911). Новая угроза русскому делу в Закавказье : предстоящая распродажа Мугани инородцам. Собрание.

TÜRK DÜNYASINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR ŞEHİRCİLİK VE HAVA KİRLİLİĞİ: BIŞKEK ÖRNEĞİ

Ömer Faruk KARAMAN*

Özet

Bişkek, Kırgızistan'ın başkenti olarak, özellikle kış aylarında ciddi boyutlara ulaşan hava kirliliği problemi ile karşı karşıyadır. Hava kirliliğinin temel kaynakları arasında konutların ısıtılması için kullanılan düşük kaliteli kömür, dizel yakıt kullanan motorlu taşıtlar ve şehirdeki termik santral emisyonları bulunmaktadır; ayrıca plansız kentleşme ve yetersiz atık yönetimi durumu daha da kötüleştirmektedir. Kentsel büyüme sırasında çevresel analizlerin eksikliği, hava akımlarının bozulmasına ve kötü havalandırmaya yol açarak kirleticilerin birikmesine neden olmaktadır. Hava kalitesinin kötüleşmesi, halk sağlığı üzerinde solunum ve kardiyovasküler hastalıklar başta olmak üzere ciddi olumsuz etkiler yapmakta ve ülke ekonomisinde yüksek maliyetlere sebep olmaktadır. BM ve uluslararası kuruluşlar Bişkek için temiz enerji kullanımı, enerji verimliliği, sürdürülebilir ulaşım, şehir planlaması ve atık yönetimi alanlarında kapsamlı politikalar geliştirilmesini önermektedir. Bu yaklaşımlar, sürdürülebilir şehircilik anlayışı çerçevesinde, hem mevcut nüfusun sağlık ve yaşam kalitesini artırmayı hem de gelecek nesiller için yaşanabilir bir şehir yaratmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilir Şehircilik, Türk Dünyası, Hava kirliliği, Bişkek, Kırgızistan

* Dr. Öğr. Üyesi, Ömer Faruk Karaman, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye, omerfaruk.karaman@comu.edu.tr, 0000-0003-0353-9805

Sustainable Urbanism and Air Pollution in the Turkic World: The Case of Bishkek

Abstract

Bishkek, the capital of Kyrgyzstan, faces a significant air pollution problem, especially during the winter months, which reaches severe levels. The primary sources of air pollution include low-quality coal used for heating homes, diesel-fueled motor vehicles, and emissions from the city's thermal power plant. Additionally, unplanned urbanization and inadequate waste management further worsen the situation. The lack of environmental assessments during urban growth disrupts air circulation and leads to poor ventilation, causing pollutants to accumulate. The deteriorating air quality has serious adverse effects on public health, particularly respiratory and cardiovascular diseases, and imposes high costs on the country's economy. The UN and international organizations recommend that Bishkek develop comprehensive policies in areas such as clean energy use, energy efficiency, sustainable transportation, urban planning, and waste management. These approaches, framed within the concept of sustainable urban development, aim to both improve the health and quality of life of the current population and create a livable city for future generations

Keywords: Sustainable development, Sustainable urbanization, Turkic world, Air pollution, Bishkek, Kyrgyzstan

GİRİŞ

Sanayileşme ve kentleşme, 17-18. yüzyıllarda Batı ülkelerinde başlayan ve doğayı sınırsız bir kaynak olarak gören bir anlayışla şekillenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında küresel bir model haline gelen bu yaklaşım, hızlı kentleşme, tarım arazilerinin azalması ve çevresel tahribat gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Nüfus artışı, gıda güvensizliği ve temiz su kıtlığı gibi güncel krizler, sürdürülebilir olmayan kentleşme politikalarının sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, 1972 Stockholm Konferansı, doğal kaynakların sınırlılığını ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarının dikkate alınması gerektiğini vurgulayarak sürdürülebilirlik düşüncesinin temellerini atmıştır. Daha sonra Brundtland Raporu (1987), “sürdürülebilir kalkınma” kavramını tanımlayarak ekonomik büyüme ile çevresel koruma arasında bir denge kurulmasını önermiştir. Günümüzde sürdürülebilir şehircilik, yenilenebilir enerji, ekolojik planlama ve döngüsel ekonomi gibi yaklaşımlarla kentsel gelişimin çevresel etkilerini minimize etmeyi hedeflemektedir. Bu perspektif hem mevcut ihtiyaçların karşılanmasını hem de gelecek nesillerin yaşam kalitesinin korunmasını amaçlamaktadır (Kaya ve Taylan Susan, 2020: 912).

Sürdürülebilir şehircilik, günümüzde hızla artan kentleşme baskısı, iklim değişikliği ve kaynak kıtlığı gibi küresel sorunlar karşısında kritik bir öneme sahiptir. Birleşmiş Milletler (BM), bu yaklaşımı yalnızca çevresel sürdürülebilirlikle sınırlı olmayan, aynı zamanda sosyal adalet, ekonomik dirençlilik ve yaşam kalitesini yükselten bütüncül bir model olarak tanımlamaktadır. Özellikle BM'nin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) arasında yer alan SKH 11 “Sürdürülebilir Şehirler ve Topuluklar”, kentlerin daha kapsayıcı, güvenli, erişilebilir ve dayanıklı hale gelmesini hedeflemektedir. BM raporlarında, sürdürülebilir şehircilik için yeşil altyapı sistemleri, enerji verimli binalar, akıllı ulaşım ağları ve katılımcı planlama süreçlerinin benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, kentsel yoksulluğun azaltılması, afet risklerinin minimize edilmesi ve karbon nötr hedeflerine ulaşılması bu sürecin temel bileşenleri olarak öne çıkmaktadır. Sürdürülebilir şehircilik, yalnızca mevcut nesillerin ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, gelecek kuşakların da sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını güvence altına alan stratejik bir yaklaşımdır. Bu bağlamda BM'nin sunduğu politika önerileri ve küresel iyi uygulama örnekleri, akademik çalışmalar ve kentsel dönüşüm projeleri için yol gösterici nitelik taşımaktadır (BM, 2023).

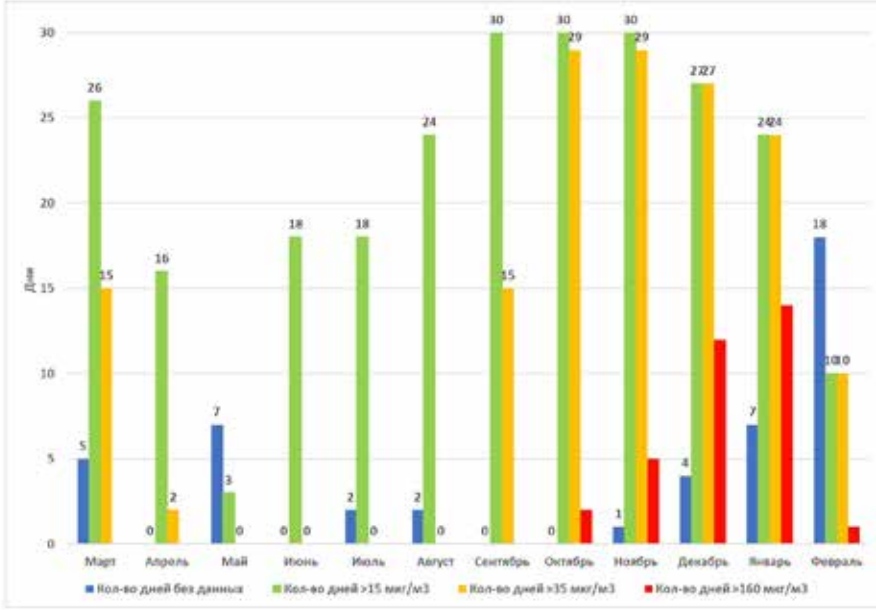
Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 11.6. maddede hava kalitesine vurgu yapılarak şehirlerin kişi başına düşen olumsuz çevresel etkisini azaltmaya yönelik tedbirlerden bahsedilmektedir (BM, 2023). Bu çalışmada Türk dünyasının önemli merkezlerin-

den biri olan Kırgızistan'ın başkenti Bişkek ele alınmış ve son yıllarda önemli, düzeyde artış gösteren hava kirliliği konusu irdelenmiştir. Bu kapsamda Bişkek'te hava kirliliğine neden olan etkenler araştırılarak birtakım çözüm önerileri sunulmuştur.

BIŞKEK'TE HAVA KİRLİLİĞİNİN NEDENLERİ

Bişkek'te hava kirliliği, özellikle kış aylarında kritik seviyelere ulaşarak halk sağlığı ve ekonomiye ciddi zararlar vermektedir. Hava kirliliğinin temel nedenleri arasında konutların ısınmasında kömür kullanımı ve dizel araçlardan kaynaklanan emisyonlar bulunmaktadır. Artan kanıtlar, hava kirliliğinin insan vücudundaki çeşitli organ ve sistemleri etkileyerek ciddi sağlık sorunlarına yol açtığını göstermektedir. Özellikle PM10 ve PM2.5 partikülleri solunum yolu hastalıklarına ve kansere neden olabilirken, PM2.5 partikülleri kan dolaşımına girerek kardiyovasküler hastalık riskini artırabilir (ADB, 2023: 1-2). Bişkek'teki atmosferik hava kirliliği sorunu, şehrin ekolojik durumunu olumsuz etkileyen önemli bir faktördür. Yeni yerleşim alanlarının önceden çevresel analizler yapılmadan inşa edilmesi, şehir içindeki hava akımlarını bozarak hava kirliliğinin artmasına neden olmuştur. Kış aylarında konutların ısıtılması için düşük kaliteli yakıtların kullanılması ve Bişkek termik santralının (Бишкек ТЭЦ) emisyonları ile katalizörden geçmemiş araç egzozları, hava kirliliğinin başlıca kaynakları arasında gösterilebilir. Zira Son 30 yılda Bişkek'te planlı ve plansız inşaatların artması, yerleşim alanlarının yoğunluğunu artırmış ve yeni mahalleler (микрорайоны) ortaya çıkarmıştır. Şehrin eteklerinde kurulan 47 yerleşim bölgesinde yaklaşık 200 bin kişi yaşamaktadır, bu da şehir nüfusunun yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır. Bu yeni yerleşimlerin inşası sırasında çevresel analiz yapılmaması, hava akımlarını olumsuz etkilemiş ve şehirdeki havalandırmayı azaltmıştır (Kudayarov, 2023: 129-132).

Bişkek'teki hava kirliliğinin vahim duruu BM raporlarına da yansımış durumdadır. BM'nin ilgili kuruluşları tarafından Bişkek'te üretilen araştırmanın sonuçları hava kirliliğinin ne kadar ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Bu araştırmaya göre Kötü hava kalitesi kalp-damar, solunum ve onkolojik hastalıklara yol açıyor. Yine bu çalışmaya göre Kırgızistan'da 2010-2019 yılları arasında her yıl meydana gelen ölümlerin yüzde 12-13'ü (4 bin 100-5 bin kişi) hava kirliliğinden kaynaklanıyordu. Ülkede hava kirliliğine bağlı sağlık maliyetlerinin 2015 yılında 388 milyon dolar, yani gayri safi milli gelirin yüzde 6'sı olduğu tahmin ediliyor (BM, 2024).

Resim 1. Bişkek’te hava kalitesinin yıllık seyri

Kaynak: <https://aqcaplatform.asia/analytics/46>

Yukarıdaki görselde Bişkek’teki hava kirliliğinin yıllık seyri gösterilmektedir. Özellikle kış aylarında bu seviyenin alarm verici boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu durumun en önemli etkeni ise ısınma amaçlı faaliyetlerden olduğu düşünülebilir.

Konut Isınması ve Kömür Kullanımı

Araştırmalar, Bişkek’teki hava kirliliğinin ana nedeninin kömürle ısınma olduğunu göstermektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından yapılan ortak bir araştırmaya göre, konut ısınması yıllık PM2.5 emisyonlarının yaklaşık yarısını oluşturmaktadır ve bu oran kış aylarında daha da artmaktadır. UNICEF’in raporu, PM2.5 konsantrasyonunun en yüksek olduğu bölgelerin, kömürün ısınma amacıyla yoğun olarak kullanıldığı yerler olduğunu belirtmektedir. Bu durum, ısınma amacıyla kullanılan kömürün hava kirliliğindeki kritik rolünü açıkça ortaya koymaktadır (ADB, 2023: 4).

Kış aylarında konutların ısıtılması için genellikle kömür kullanılmaktadır ve

bu durum hava kirliliğinin önemli bir kaynağıdır. Kömürün tercih edilmesinin nedeni, gazlaştırma oranının düşük olması ve kömürün daha ekonomik olmasıdır. Ancak, kömürün yanı sıra, ekonomik durumu yetersiz olan bazı bölgelerde eski otomobil lastikleri, plastik atıklar ve diğer yanabilen malzemeler de yakılmaktadır, bu da hava kirliliğini daha da artırmaktadır (Kudayaov, 2023: 133).

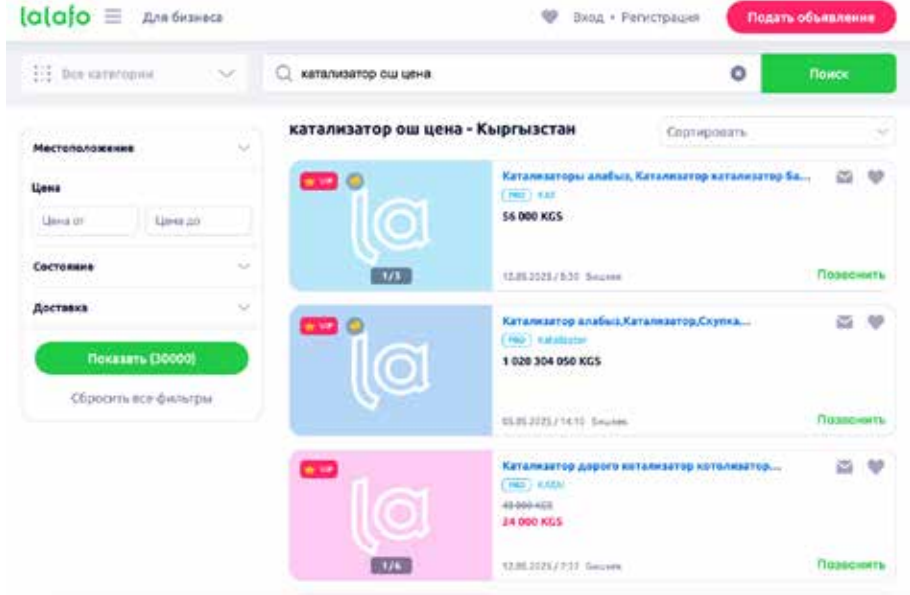
Motorlu Taşıtların Katkısı

Ulaşım sektörü, Bişkek'teki hava kirliliğine önemli bir katkı sağlamaktadır. UNDP ve UNEP'in tahminlerine göre, yıllık emisyonların yaklaşık üçte biri motorlu taşıtlardan kaynaklanmaktadır; özellikle dizel yakıt kullanan kamyon ve minibüsler bu sorunu daha da kötüleştirmektedir. Bireysel araçların sayısındaki artış, trafik yoğunluğunu ve dolayısıyla hava kirliliğini artırmaktadır. Motorlu olmayan ulaşım yöntemlerinin (yaya ve bisiklet) desteklenmesi ve toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesi, şehirdeki araç sayısını azaltarak hava kalitesini iyileştirebilir (ADB, 2023: 4-7).

Bişkek'teki hava kirliliğinin araştırılması konusunda yapılan çalışmalarda otomobillerde zehirli gaz salınımını engellemek için bulunan katalitik konvertör (katalizör) sorununa değinmek gerekir. Zira son yıllarda otomobil sahipleri maddi değeri bulunan bu parçayı sökerek satması ve hatta katalizör satımı sonucunda ortaya çıkmış olan bir sektörden söz etmek mümkündür. Otomobillerdeki katalizör (katalitik konvertör), egzoz gazlarındaki zararlı emisyonları daha az zararlı maddelere dönüştürmek için kullanılan bir çevre dostu sistemdir. Temel görevi, araçların çevreye yaydığı zehirli gazları azaltmaktır. Katalizör, genellikle platin, paladyum ve rodyum gibi değerli metallerle kaplı seramik veya metal bir yapıdan oluşur. Egzoz gazları bu yüzeyden geçerken kimyasal reaksiyonlar gerçekleşir ve zararlı maddeler daha az tehlikeli bileşenlere ayrışır. Katalizör arızalıysa veya tıkanmışsa aracın performansı düşer ve egzoz emisyon değerleri yükselir. Otomobil sahiplerinin katalizörü söküp satmasının başlıca nedeni, içindeki değerli metallerden dolayı yüksek maddi değer taşımasıdır. Katalizörler, platin, paladyum ve rodyum gibi pahalı metaller içerir ve bu metallerin piyasa fiyatları oldukça yüksektir. Bu nedenden dolayı Kırgızistan'daki sosyo-ekonomik yapı da göz önüne alındığında bu durum daha anlaşılır hale gelecektir.

Kırgız hükümeti konuyla ilgili ilk adımları 2021'de atmaya başladı. Ağustos ayında Bakanlar Kurulu çevresel endişeleri gerekçe göstererek katalizör ihracatına 6 aylık yasak getirmişti. 2022 yılında bu yasak yeniden uzatıldı. Barındırdığı değerli madenlerden dolayı satışı popüler hale gelen bu parça hakkında çevreci aktivistlerin hükümete yönelik yoğun baskısı altında böyle bir karar alındı. Çevreciler son birkaç

yıldır Bışek'teki hava kirliliği ve bunun nedenleri üzerine yoğunlaşmış durumda. Zira önemli hava kalitesi ölçüm şirketlerince Bışek hava kirliliği konusunda özellikle kış aylarında dünya sıralamasında ilk sıralarda yer alıyor (azattyk.kg, 2022).

Resim 2. Katalizör alımı için verilen ilanlar

Kaynak: <https://lalajo.kg/kyrgyzstan/zapchasti-i-aksessuary/>

Yukarıdaki görselde Kırgızistan'da yaygın olarak kullanılan alışveriş sitesinde (lalajo) katalizör alımına ilişkin ilanlar görülmektedir. Bunların fiyatı yaklaşık 500 ABD dolarından başlamaktadır. Bu durum da Kırgız yetkililerinin katalizör alım-satımını noktasında yeterli düzeyde engelleyici önlemler almadığını göstermektedir.

SONUÇ

Bışek'te sürdürülebilir şehircilik ve hava kalitesinin iyileştirilmesi için atılması gereken öncelikli adımlar; kömür kullanımının azaltılması, yenilenebilir ve çevreci ısıtma sistemlerinin yaygınlaştırılması, etkili ve temiz toplu taşıma sistemlerinin kurulması ile motorlu taşıt emisyonlarının sıkı denetim altına alınmasıdır. Ayrıca, enerji verimliliğinin artırılması, şehir içi yeşil alanların artırılması ve atık yönetiminin

de modernizasyon, hava kirliliğinin azaltılmasında kilit rol oynayacaktır. Şehir planlamasında çevresel etkilerin dikkate alınması, plansız yapılaşmanın önüne geçilmesi ve halkın bilinçlendirilmesi de sürdürülebilirliğin temel taşlarıdır. Mevcut ekolojik ve sağlık sorunlarının çözümü, kapsamlı ve disiplinlerarası politika uygulamalarını, ulusal ve uluslararası iş birliğini gerektirirken; böylece Bişkek, sürdürülebilir, sağlıklı ve yaşanabilir bir kent olarak gelişme yolunda önemli bir aşama kaydedebilecektir. Bu süreçte, düzenli hava kalitesi izleme ve etkilerin değerlendirilmesi, ilerlemenin somutlaştırılması için zorunludur.

Öneriler

- Yeşil Alanların Korunması ve Artırılması
 - Şehir içindeki mevcut parklar korunmalı ve yeni yeşil alanlar oluşturulmalıdır.
 - Kent içinde ağaçlandırma çalışmaları artırılmalı, betonlaşmanın önüne geçilmelidir.
- Ulaşım ve Altyapının Geliştirilmesi
 - Elektrikli otobüsler ve tramvay gibi çevre dostu toplu taşıma sistemleri yaygınlaştırılmalıdır.
 - Bisiklet yolları ve yaya dostu şehir planlaması güçlendirilmelidir.
 - Trafik yoğunluğunu azaltmak için akıllı trafik yönetim sistemleri uygulanmalıdır.
- Enerji Verimliliği ve Yenilenebilir Enerji Kullanımı
 - Güneş ve rüzgar enerjisi projeleri teşvik edilerek enerji bağımsızlığı artırılmalıdır.
 - Kamu binalarında ve yeni konut projelerinde enerji tasarrufu sağlayan teknolojiler kullanılmalıdır.
 - Akıllı aydınlatma sistemleri yaygınlaştırılmalıdır.
- Su ve Atık Yönetimi
 - Su tasarrufu sağlayan sistemler (yağmur suyu toplama, gri su geri dönüşümü) teşvik edilmelidir.
 - Plastik atıkların azaltılması ve sıfır atık projeleri desteklenmelidir.
- Konut ve Kent Planlaması
 - Plansız yapılaşma önlenmeli, sürdürülebilir kentsel dönüşüm projeleri uygulanmalıdır.
 - Düşük gelirli kesimler için çevre dostu ve uygun fiyatlı konut projeleri

- hayata geçirilmelidir.
- Şehir içi ve kırsal alanlar arasında dengeli bir gelişim sağlanmalıdır.
 - Dijital Dönüşüm ve Akıllı Şehir Uygulamaları
 - Akıllı şehir uygulamaları geliştirilerek su, enerji ve trafik yönetimi optimize edilmelidir.
 - E-devlet ve dijital hizmetler yaygınlaştırılarak bürokratik işlemler hızlandırılmalıdır.
 - Şehirdeki veri tabanlı karar alma mekanizmaları güçlendirilmelidir
 - Hava Kirliliği ile Mücadele
 - Kömür kullanımını azaltarak temiz enerji kaynaklarına geçiş hızlandırılmalıdır.
 - Sanayi bölgelerinde çevre denetimleri artırılmalıdır.
 - Yeşil alanlar artırılarak hava kalitesi iyileştirilmelidir.
 - Katalitik konvertör sökme ve satma
 - Katalitik konvertör sökme ve satma yasağı getirilmelidir.
 - Yetkisiz şekilde konvertör söken ve satanlara ağır para cezaları uygulanmalıdır.
 - Otomotiv tamircileri ve hurdacılar sıkı bir şekilde denetlenmelidir.
 - Yıllık araç muayene zorunluluğu getirilmeli
 - Egzoz emisyon testlerinde katalitik konvertörün varlığı zorunlu hale getirilmelidir.
 - Konvertörsüz araçlara ruhsat iptali veya geçici trafikten men cezası verilmelidir.
 - Konvertörü bozulmuş veya çalınmış araç sahiplerine uygun fiyatlı yedek parça desteği sağlanmalıdır.
 - Devlet, eski veya hasarlı konvertörleri geri dönüşüm kapsamında satın alarak yasa dışı satışı azaltabilir.
 - Katalitik konvertörlerin çevreye olan faydaları hakkında bilgilendirici kampanyalar düzenlenmelidir.
 - Konvertörlerini koruyan araç sahiplerine vergi indirim veya teşvikler sunulabilir.

KAYNAKÇA

- Air Quality Central Asia. (2023). Аналитика: Бывает ли в Бишкеке чистый воздух [Анализ: Бишкек'te temiz hava var mı?]. <https://aqcaplatform.asia/analytics/46>
- Asian Development Bank. (2023). Борьба с загрязнением воздуха в Бишкеке: Дорожная карта по улучшению качества воздуха [Bişkek'te Hava Kirliliğiyle Mücadele: Hava Kalitesini İyileştirmeye Yönelik Bir Yol Haritası]. Bişkek.
- Azattyk. (2022). В Кыргызстане вновь ввели запрет на вывоз автомобильных катализаторов [Kırgızistan, Otomobil Katalitik Konvertörlerinin İhracatına Yasağı Yeniden Getiriyor]. <https://rus.azattyk.org/a/31976260.html>
- BM. (2024). Кыргызстан: загрязнение воздуха – одна из причин преждевременной смерти и проблем со здоровьем [Kırgızistan: Hava Kirliliği Erken Ölüm ve Sağlık Sorunlarının Nedenlerinden Biri]. <https://news.un.org/ru/story/2024/01/1448732>
- Kaya, H. E. ve Taylan Susan, A. (2020). Sürdürülebilir Bir Kentleşme Yaklaşımı Olarak, Ekolojik Planlama ve Eko-Kentler. Kent Araştırmaları Dergisi, 30(11), 909–937.
- Kudayarov, K. A. (2004). Экологические Проблемы Г. Бишкек (Киргизия): Загрязнение Атмосферного Воздуха [Bişkek'in (Kırgızistan) Çevre Sorunları: Hava Kirliliği]. Экономические и социальные проблемы России, No:3, 129-139. doi: 10.31249/espr/2023.03.07
- Lalafo. (2025). <https://lalafo.kg/kyrgyzstan/zapchasti-i-aksessuary/q-%D0%BA%D0%B0%-D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%BE%-D1%80-%D0%BE%D1%88-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%B0>

COMMON CULTURAL TIES ARE THE FOUNDATION OF COOPERATION AMONG TURKIC STATES

Umid ERGASHEV *

Abstract

The Turkic states, bound by a shared cultural heritage and historical connections, offer a compelling example of how common cultural ties can foster cooperation. This study aims to explore the role of cultural commonalities as a foundation for political, economic, and social collaboration among Turkic nations. The research emphasizes the historical and linguistic links, shared traditions, and mutual cultural values that unite these states and examines their impact on modern intergovernmental relations.

The study employs a qualitative methodology, utilizing historical analysis, literature review, and case studies of existing cooperative frameworks such as the Organization of Turkic States. By analyzing the successes and challenges faced by these alliances, the research identifies the key cultural factors driving unity and collaboration among Turkic nations.

Findings indicate that shared linguistic roots, traditional practices, and a collective historical narrative serve as significant motivators for strengthened partnerships. These cultural ties are not only symbolic but also practical in fostering mutual trust and understanding, which are critical for cooperation in areas such as trade, education, and regional security. The study also highlights challenges such as geopolitical pressures and economic disparities that may hinder the realization of deeper integration.

The conclusions underscore the importance of leveraging cultural commonalities to address shared challenges and promote collective development. Initiatives like language preservation, cultural exchange programs, and the promotion of shared history in education systems are recommended to further strengthen these ties. Additionally, enhancing multilateral cooperation through institutional frameworks can facilitate more sustainable and productive relationships among Turkic states.

By focusing on the shared cultural foundation, this research contributes to the broader discourse on regional cooperation and offers actionable insights for policymakers aiming to harness cultural heritage as a unifying force for development and peace.

Keywords: Turkic states, cultural, cooperation, relations.

* Independent researcher of University of World economy and diplomacy, email: umid.ergashevdd@gmail.com

INTRODUCTION

This study aims to explore how shared cultural heritage among Turkic states serves as a foundational element for their cooperation. It examines the historical, linguistic, and cultural commonalities that facilitate collaboration in political, economic, and social spheres. The scope encompasses member states of the Organization of Turkic States (OTS): Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Türkiye, and Uzbekistan, along with observer states like Hungary and Turkmenistan. The methodology involves qualitative analysis of official documents, scholarly articles, and reports from relevant organizations.

The significance of cultural ties in international relations is well-documented, particularly in regional organizations where shared heritage can enhance unity and cooperation. In the context of the Turkic states, cultural commonalities have been pivotal in fostering collaboration since the dissolution of the Soviet Union. Existing literature highlights the role of cultural diplomacy and shared identity in regional integration, but a focused analysis on the Turkic states' cultural cooperation remains limited.

The goal of the organization is to develop comprehensive cooperation between the member states. The main tasks set before the participating countries are the formation and development of a platform for discussing and deepening cooperation, determining the prospects for close relations among the Turkic States, strengthening mutual trust, friendship, good-neighborliness, as well as maintaining stability and security in the region and the world as a whole, developing agreed positions on foreign policy issues of common interest, including within the framework of international organizations and at international forums, coordinating actions in the fight against international terrorism and separatism, extremism, human trafficking, drug trafficking and transnational crimes, encouraging regional and bilateral cooperation in the political, law enforcement, military-technical, trade and economic, energy, transport, credit and financial and cultural and humanitarian spheres, creating favorable conditions for trade and investment, free movement of goods, capital, services, technologies and simplification of financial and banking operations.

Uzbekistan highly values the friendly relations of the fraternal Turkic peoples. Regularly held summits at the highest level have become a productive platform for discussing vital issues and development prospects of the countries of the region. The most interesting thing in this issue is the growing influence of Uzbekistan in the sphere of such integration projects, political and cultural activities. The interaction of the

OTS countries in the field of science and education has significantly intensified in recent years. Uzbek scientists take an active part in international conferences devoted to the issues of studying and popularizing the cultural heritage of the Turkic states. Cooperation in the field of science is further proof that the Turkic peoples intend to jointly and in close cooperation promote national values, culture and rich spiritual heritage.

MAIN SECTIONS

The study is grounded in constructivist theories of international relations, which emphasize the role of shared ideas, norms, and identities in shaping state behavior. Constructivism posits that cultural and historical commonalities can lead to stronger institutional ties and cooperative behavior among states. Data were collected through content analysis of official documents from the OTS, academic journals, and reports from cultural organizations like TURKSOY. [1] The analysis focused on identifying themes related to cultural cooperation, shared heritage, and institutional mechanisms promoting collaboration.

The Turkic states share a rich history dating back to ancient times, with linguistic roots in the Turkic language family. These commonalities have fostered a sense of unity and facilitated communication across borders. The recent initiative to adopt a common Latin-based alphabet exemplifies efforts to strengthen linguistic ties. [2]

The OTS serves as the primary institutional framework for cooperation among Turkic states. Established in 2009, it aims to deepen collaboration in various fields, including culture, education, and economy. [3] Affiliated bodies like TURKSOY and the Turkic Academy play crucial roles in promoting cultural exchange and preserving shared heritage.

The OTS serves as the primary institutional framework for cooperation among Turkic states. Established in 2009, it aims to deepen collaboration in various fields, including culture, education, and economy. Affiliated bodies like TURKSOY and the Turkic Academy play crucial roles in promoting cultural exchange and preserving shared heritage. [4]

Numerous cultural initiatives have been undertaken to strengthen ties among Turkic states. For instance, the Congress of Literature Journals of the Turkic World brings together literary figures to discuss common themes and promote mutual understanding. [5] Such events underscore the importance of cultural diplomacy in fostering regional unity.

The findings align with constructivist theories, illustrating how shared cultural heritage can lead to increased cooperation among states. The OTS and its affiliated bodies have effectively leveraged cultural commonalities to promote collaboration in various sectors. However, challenges remain, including political differences and varying levels of commitment among member states.

As an organization, based on an idea of developing ties between Turkic nations, common culture and identity is a significant component of the OTS. United by a congruent linguistic and religious heritage, the member states, which are former members of the Soviet Union, hold the promise of bridging historical schisms borne from the Soviet era. The commonality of the Turkic language and the adherence to the Islamic faith serve as formidable unifying forces, helping the facilitation of cultural exchanges and collaborations. With concerted endeavors, the OTS is well positioned to serve as the linchpin for fostering a profound cultural synergy among these nations.[6]

Having been under the helm of the Soviet Union, the newly independent nations in Central Asia and the Caucasus have taken enthusiastic steps towards rediscovering their identity since the early 1990s. The OTS, and its predecessor organizations, have provided platforms to these efforts. The inaugural Turkic Speaking Countries Summit, held in Ankara in 1992, set the stage for deeper cultural collaboration among Turkic-speaking nations. The Ankara Declaration highlighted the common cultural, historical, and linguistic threads that unite these countries, acting as a catalyst for enhanced cultural endeavors. A significant milestone in cultivating a shared culture among OTS member states was the establishment of TÜRKSOY (International Organization of Turkic Culture) in 1993. TÜRKSOY's primary mission is to preserve, study, and promote the culture and heritage of Turkic-speaking peoples. Through cultural events, exhibitions, and educational programs, TÜRKSOY plays a pivotal role in showcasing the richness of Turkic cultures. [7]

Furthermore, the inception of the Turkic Academy in 2012 marked another crucial step in nurturing a common cultural identity. Initiated by Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Türkiye, this academy serves as a hub for joint scientific activities in language, literature, culture, and history. It facilitates research and scholarly exchanges that deepen understanding shared cultural heritage. [8]

The Turkic Culture and Heritage Foundation, founded in 2012 with the support of several member states, plays a pivotal role in promoting cultural collaboration. By

endorsing activities related to culture, education, science, human rights, tourism, and more, this foundation bolsters cultural bonds among Turkic-speaking nations. [9]

OTS places significant importance on nurturing a shared cultural identity among its member states. Initiatives such as the TÜRKSOY, the Turkic Academy, and the Turkic Culture and Heritage Foundation have played a crucial role in fostering cultural collaboration, preserving heritage, and promoting a common cultural identity among Turkic-speaking nations, strengthening their bonds and solidarity. The effort to adopt common Latin alphabet by the Turkic states has been an important step towards realizing cultural unity within the Turkic World as well. [10]

Lastly, The “Turkic World Vision – 2040,” ratified at the 8th Summit of OTS encourages the discovery of shared cultural ties and repatriation of cultural heritage. The document also underscores coordination for UNESCO nominations, celebrating Turkic customs, nurturing traditions, and fostering dialogue. Annual cultural events are proposed to strengthen communal bonds. Additionally, the vision calls for diaspora engagement and civil society participation to reinforce shared values and enhance regional connections. [11]

Uzbekistan is one of the centers of the Great Silk Road, therefore, a variety of cultures has reigned on this land since ancient times, which today makes our country attractive to millions of tourists. The work on studying the cultural heritage of the Turkic world is aimed at further enhancing the prestige and status of the Turkic states in the international community. This is carried out through a wide range of events demonstrating the rich history, culture, spiritual values and traditions of the Turkic peoples, the legacy of great scientists and thinkers, their contribution to world civilization.

Today, special attention is paid to the issue of active cooperation with state and non-governmental organizations in order to preserve the historical and cultural heritage of the Uzbek people outside the country. Uzbekistan, which was once closed both to the Turkic world and to many other international organizations, today not only opens its wealth to the world, but also becomes a country putting forward bold initiatives that contribute to the achievement of sustainable development in all areas. The general public and the academic community of the republic are focused on promoting the image and authority of Uzbekistan on the world stage. An important tool in this work is cultural and humanitarian cooperation with foreign countries.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

OTS serves as a vital platform for fostering economic, cultural, and security cooperation among its member states. The economic realm highlights the significant potential for increased trade, connectivity, and prosperity within the region. Initiatives like the Turkic Council, TÜRKSOY, and the Turkic Academy have been instrumental in promoting shared cultural identity and heritage.

One of the most urgent needs among the Turkic states is the development of a coordinated and institutionalized cultural strategy. Although the OTS has made considerable efforts through initiatives like TÜRKSOY and the Turkic Academy, these actions often remain symbolic or fragmented. Events are key instruments of soft power and identity reinforcement. While many cultural celebrations already occur at national levels, there is a need to formalize and synchronize them at the regional level. Media serves as the modern storyteller of culture and identity. Despite the shared language base, there is no unified Turkic media platform that broadcasts across member states.

Millions of Turkic people live abroad, especially in Europe, Russia, and the Middle East. The diaspora is an underutilized asset in the promotion of cultural diplomacy and identity-building. The establishment of Turkic Cultural Centers in major diaspora hubs. The long-term success of cultural cooperation depends on the engagement of the youth. Regional identity must be actively nurtured in schools, universities, and civil society. A Turkic Youth Forum—modeled after the EU’s Erasmus+ or Youth Parliament—would create a space for debate, leadership development, and regional pride.

Bibliography

- TURKSOY. (2018, April 18). Literature Journals of the Turkic World came together in the Cultural Capital. Retrieved April 29, 2025, from <https://www.turksoy.org/en-US/news/2018-04-18-literature-journals-of-the-turkic-world-came-together>
- Abuova, N. (2024, September 23). Turkic States Revive Latin-Based Alphabet to Preserve Linguistic Heritage. *The Astana Times*. Retrieved April 29, 2025, from <https://astanatimes.com/2024/09/turkic-states-revive-latin-based-alphabet-to-preserve-linguistic-heritage/>
- Armenpress. (2023, December 15). Some ideological aspects of Organization of Turkic States. Retrieved April 29, 2025, from <https://armenpress.am/en/article/1125750>
- Organization of Turkic States. (n.d.). About Us. Retrieved April 29, 2025, from <https://www.turkicstates.org/en/organization-of-turkic-states>
- TURKSOY. (2018, April 18). Literature Journals of the Turkic World came together in the Cultural Capital. Retrieved April 29, 2025, from <https://www.turksoy.org/en-US/>

- news/2018-04-18-literature-journals-of-the-turkic-world-came-together
- Potential of Organization of Turkic States in the International System: Promises and Vulnerabilities // Insight Turkey Fall 2023 / Volume 25, Number 4 // <https://www.insightturkey.com/articles/potential-of-organization-of-turkic-states-in-the-international-system-promises-and-vulnerabilities>
- “Türksoy Hakkında,” TÜRKSOY, retrieved October 14, 2023, from <https://www.turksoy.org/turksoy-hakkinda>.
- “Turkic Academy,” Organization of Turkic States, retrieved October 14, 2023, from https://turkicstates.org/en/iliskili-kurumlar/turkic-academy_1.
- “Turkic Culture and Heritage Foundation,” Organization of Turkic States, retrieved October 14, 2023, from https://turkicstates.org/en/iliskili-kurumlar/turkic-culture-and-heritage-foundation_5.
- Ömer Faruk Karaman, “Ortak Kültür ve Değerler Bağlamında Türk Dünyası Entegrasyonu,” *Kriter*, Vol. 6, No. 62 (November 2021), retrieved October 15, 2023, from <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/ortak-kultur-ve-degerler-baglaminda-turkdunyasi-entegrasyonu>.
- “Turkic World Vision - 2040,” Organization of Turkic States. *Bilimleri Dergisi*, 9(2), 189-205.

JEOPOLİTİK REKABET: KÜRESEL GÜÇLERİN TÜRK DÜNYASI POLİTİKALARI

Ahmet ALAN*

Özet

Türk Dünyası, 21. yüzyılda küresel güçlerin stratejik çıkarları açısından kritik bir jeopolitik rekabet alanı hâline gelmiştir. Orta Asya ve Kafkasya’da bulunan Türk cumhuriyetleri, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanarak enerji kaynakları ve stratejik ulaşım güzergâhları ile dünya siyasetinde önemli bir konuma yükselmiştir. Bu bölgenin sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz rezervleri ile Asya ve Avrupa arasında yer alan ulaşım koridorları, özellikle Çin’in “Bir Kuşak, Bir Yol” girişimi, Rusya’nın Avrasya Ekonomik Birliği ve Türkiye’nin Türk Devletleri Teşkilatı gibi girişimlerle küresel rekabetin merkezine yerleşmiştir.

Bu çalışmada, Türk Dünyası’nın jeopolitik, enerji ve ulaşım politikaları ekseninde, ABD, Çin, Rusya, Avrupa Birliği ve Türkiye gibi küresel ve bölgesel güçlerin stratejik yaklaşımları incelenmektedir. Enerji diplomasisi, altyapı yatırımları, ekonomik işbirliği projeleri ve askerî-güvenlik stratejileri, bölgedeki rekabetin temel unsurları olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Trans-Hazar Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru (Orta Koridor), küresel lojistik ve jeopolitik stratejiler açısından kritik bir önem taşımakta ve Türkiye’yi Avrasya’nın kalbinde stratejik bir lojistik merkez olarak konumlandırmaktadır.

Makale, küresel güçlerin Türk Dünyası’ndaki rekabetinin dinamiklerini kapsamlı şekilde analiz ederek, bölgenin ekonomik ve siyasi geleceğini şekillendirecek stratejik öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Jeopolitik Rekabet, Enerji Diplomasisi, Orta Koridor, Türk Devletleri Teşkilatı, Bir Kuşak Bir Yol, Enerji Güvenliği, Avrasya Ekonomik Birliği, Stratejik Lojistik, Küresel Güçler.

* Ahmet Alan- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı Orcid: 0000-0002-6263-5533

Geopolitical Rivalry: Global Powers' Policies Toward the Turkic World

Abstract

In the 21st century, the Turkic World has emerged as a critical geopolitical arena for the strategic interests of global powers. Following the dissolution of the Soviet Union, the Turkic republics of Central Asia and the Caucasus gained independence and rose to geopolitical prominence due to their abundant energy resources and strategically located transportation corridors. The region's rich oil and natural gas reserves, along with its role as a land bridge between Asia and Europe, have placed it at the heart of global competition—especially with initiatives such as China's Belt and Road Initiative, Russia's Eurasian Economic Union, and Turkey's efforts through the Organization of Turkic States. This study examines the strategic approaches of global and regional powers—including the United States, China, Russia, the European Union, and Turkey—toward the Turkic World within the context of geopolitics, energy, and transportation policies. Key elements of this rivalry include energy diplomacy, infrastructure investments, economic cooperation initiatives, and military-security strategies. The Trans-Caspian East-West Middle Corridor (Middle Corridor) in particular has gained significant importance in global logistics and geopolitical strategies, positioning Turkey as a strategic logistics hub at the heart of Eurasia. The article aims to comprehensively analyze the dynamics of global power rivalry in the Turkic World and to offer strategic policy recommendations that may shape the region's economic and political future.

Keywords: Turkic World, Geopolitical Rivalry, Energy Diplomacy, Middle Corridor, Organization of Turkic States, Belt and Road Initiative, Energy Security, Eurasian Economic Union, Strategic Logistics, Global Powers.

GİRİŞ

Jeopolitik rekabet, 21. yüzyılda küresel güçlerin bölgesel etki alanlarını genişletme çabalarının merkezinde yer almaktadır. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk cumhuriyetleri, yeni bir jeopolitik alanın parçası haline gelmiştir (Gökburun, 2021: 4). Zengin enerji kaynakları, stratejik geçiş koridorları ve kültürel bağlar nedeniyle Türk Dünyası, hem bölgesel hem de küresel güçler için stratejik bir hedef haline gelmiştir. Çin'in "Bir Kuşak, Bir Yol" girişimi ve Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği gibi projeleri, bölgedeki etkilerini tahkim etme stratejilerinin birer yansımasıdır (Alpar, 2023: 17). Türkiye ise tarihsel, kültürel ve dilsel ortaklıkları temel alarak Türk Dünyası ile iş birliğini artırmakta, özellikle Türk Devletleri Teşkilatı üzerinden kurumsal düzeyde ilişkilerini pekiştirmektedir (Özsoy, Sipahi & Sayın, 2024: 9). Tüm bu gelişmeler, bölgeyi sadece bir enerji havzası değil, aynı zamanda ideolojik, stratejik ve ekonomik çıkarların çakıştığı bir rekabet alanı hâline getirmiştir. Bu çalışmada, küresel güçlerin Türk Dünyası üzerindeki politikalarının dinamikleri analiz edilerek, bu politikaların bölgesel dengelere olan etkileri değerlendirilecektir. Türk Dünyası'nın jeopolitik önemi, tarihî ve kültürel bağlarının yanı sıra sahip olduğu zengin enerji kaynakları ve stratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Bölgedeki petrol ve doğal gaz rezervleri, enerji güvenliği arayışındaki küresel aktörlerin dikkatini çekmektedir. Özellikle Hazar Denizi havzasındaki enerji kaynakları, hem bölge ülkeleri hem de küresel güçler için stratejik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, enerji nakil hatlarının güzergâhları ve kontrolü, jeopolitik rekabetin odak noktalarından biridir.

Çin'in "Bir Kuşak, Bir Yol" girişimi, Orta Asya'daki altyapı yatırımları ve ticaret koridorları ile bölgedeki etkisini artırmayı hedeflemektedir. Bu girişim, Çin'in enerji kaynaklarına erişimini kolaylaştırırken, bölge ülkelerinin ekonomik kalkınmasına da katkı sağlamaktadır. Ancak, bu durum aynı zamanda Çin'in bölgedeki nüfuzunu artırarak, diğer küresel aktörlerle rekabetini de yoğunlaştırmaktadır. Rusya ise tarihî bağları ve coğrafi yakınlığı sayesinde Orta Asya'da güçlü bir etkiye sahiptir. Avrasya Ekonomik Birliği gibi bölgesel entegrasyon projeleri ile ekonomik iş birliğini teşvik etmekte ve enerji alanında ortaklıklar kurmaktadır. Rusya'nın bölgedeki askeri varlığı ve güvenlik iş birliği anlaşmaları, jeopolitik dengelerde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye, tarihî ve kültürel bağları sayesinde Türk Dünyası ile ilişkilerini derinleştirmekte ve bölgesel iş birliğini teşvik etmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulması, bu iş birliğinin kurumsallaşmasını sağlamış ve ortak projelerin

hayata geçirilmesine zemin hazırlamıştır. Türkiye'nin enerji alanındaki girişimleri, bölgedeki jeopolitik rekabette önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Bölgedeki jeopolitik rekabet, sadece enerji kaynaklarının kontrolü ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda kültürel diplomasi, altyapı yatırımları ve ticaret politikaları gibi alanlarda da kendini göstermektedir. Küresel güçlerin bölgedeki nüfuz mücadelesi, Türk Dünyası ülkelerinin dış politikalarını ve bölgesel iş birliği stratejilerini etkilemektedir. Bu çalışma, küresel güçlerin Türk Dünyası'na yönelik politikalarını ve bu politikaların bölge üzerindeki etkilerini derinlemesine analiz ederek, jeopolitik rekabetin dinamiklerini ve gelecekteki olası gelişmeleri değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

KÜRESEL GÜÇLER BAĞLAMINDA TÜRK DÜNYASINDA ENERJİ İŞBİRLİĞİ

Türk Dünyası, enerji kaynakları bakımından zengin bir coğrafyada yer almakta ve bu durum onu küresel güçlerin stratejik rekabet alanlarından biri hâline getirmektedir. Özellikle Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan gibi ülkeler, petrol ve doğal gaz rezervleriyle öne çıkarken, bu kaynakların işlenmesi ve uluslararası piyasalara taşınması konusunda küresel aktörlerin ilgisini çekmektedir (Kalyuzhnova & Nygaard, 2021: 215). ABD, bölgedeki enerji politikalarına müdahil olma çabasını 1990'lardan itibaren sürdürmektedir. Washington'un temel hedefi, Hazar enerji kaynaklarının Rusya dışı güzergâhlardan dünya piyasalarına taşınmasını desteklemek olmuştur. Bu kapsamda Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı projesi ABD'nin desteklediği stratejik bir girişimdir (Shaffer, 2011: 129). ABD ayrıca, enerji altyapı yatırımları ve bölge ülkelerinin enerji güvenliği politikaları üzerinde etkili olmaya çalışarak, Çin ve Rusya'nın artan etkisini sınırlamayı amaçlamaktadır (Petersen & Barysch, 2011: 73).

Avrupa Birliği (AB) açısından Türk Dünyası, özellikle Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için alternatif bir tedarik bölgesi olarak önem taşımaktadır. AB, Orta Asya'daki enerji üreticisi ülkelerle doğrudan işbirliği arayışında olmuş ve Güney Gaz Koridoru gibi projeleri bu bağlamda desteklemiştir. Ancak AB'nin yaklaşımı çoğu zaman ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik ekseninde ilerlemiş, jeopolitik rekabetten uzak durmaya özen göstermiştir (Umbach, 2010: 249). Çin, bölgeyle olan ilişkilerini büyük ölçüde "Bir Kuşak, Bir Yol" (Belt and Road Initiative – BRI) girişimi çerçevesinde yapılandırmıştır. Çin, enerji güvenliğini sağlamak ve Batı Çin'deki sanayi bölgelerine istikrarlı enerji arzı temin etmek amacıyla, Kazakistan ve Türkmenistan'dan doğrudan Çin'e uzanan petrol ve doğal gaz boru hatlarına büyük yatırımlar yapmıştır (Clarke, 2017: 112). Çin'in bölgedeki enerji yatırımları, altyapı finansmanı ile entegre biçimde

ilerlemekte ve bu durum onu Batılı güçlerden farklılaştırmaktadır. Rusya ise tarihsel bağlar ve mevcut altyapı üzerinden bölge üzerindeki etkisini sürdürme gayretindedir. Sovyet döneminden miras kalan boru hattı ağı ve Gazprom gibi dev enerji şirketleri üzerinden, özellikle Orta Asya doğal gazının Batı pazarlarına ulaşımını kendi kontrolünde tutmak istemektedir (Kobayashi, 2019: 98). Rusya, enerji alanında işbirliği götürütüsü verse de bu süreci büyük ölçüde bölge ülkelerinin hareket alanını sınırlayacak şekilde tasarlamaktadır. Tüm bu dinamikler göz önüne alındığında, Türk Dünyası'ndaki enerji işbirliği meseleleri yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda jeopolitik boyutları da içermektedir. Bölge ülkeleri için enerji kaynakları sadece ekonomik kalkınma aracı değil, aynı zamanda dış politika ve güvenlik stratejilerinin temel unsurlarından biridir. Küresel aktörlerin bölgedeki farklı stratejileri, enerji politikalarını şekillendirmekte ve ülkelerin işbirliği ya da dengeleme arayışlarını derinleştirmektedir.

Enerji işbirliğinin yapısı, küresel güçlerin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda politik ve normatif araçlarla bölgeye yönelmesiyle karmaşık hâle gelmiştir. Türk Dünyası ülkeleri, bu güçler tarafından sunulan farklı işbirliği paketleri arasında stratejik bir denge kurmaya çalışmakta; aynı zamanda kendi ulusal çıkarlarını koruyarak bağımlılığı asgari düzeyde tutmayı hedeflemektedir. Bu noktada, enerji diplomasisi yalnızca boru hatlarının geçtiği rotaları değil, aynı zamanda hangi değerler ve çıkarlar etrafında şekilleneceğini de belirlemektedir (Laruelle, 2020: 12). Özellikle Çin'in enerji diplomasisinde kullandığı kredi temelli yaklaşım, bölge ülkelerine altyapı yatırımı fırsatı sunarken; aynı zamanda uzun vadeli ekonomik bağımlılık ilişkisi de üretmektedir. Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkeler, Çin'in sunduğu finansal olanaklar sayesinde kendi enerji projelerini hızlıca inşa etme imkânı bulmuş, fakat bu süreçte doğal gaz ve petrolün büyük bir kısmını uzun vadeli kontratlarla Çin'e satmak zorunda kalmıştır (Clarke, 2017: 110). Bu durum, enerji işbirliğinin iki taraflı bir kazanç olduğu fikrini zayıflatmakta ve Çin'in bölgedeki nüfuzunu artıran bir araç hâline gelmesine yol açmaktadır. Öte yandan Avrupa Birliği'nin enerji işbirliği teklifleri, daha az cazip görünmesine rağmen özellikle demokratikleşme, çevresel sürdürülebilirlik ve şeffaflık gibi normatif değerleri beraberinde getirmektedir. Ancak bölgedeki otoriter yönetimler açısından bu koşullara uyum sağlamak hem iç politikada hem de dış ilişkilerde dengeyi bozabilecek bir durum olarak görülmektedir (Umbach, 2010: 1231). Dolayısıyla AB'nin "yumuşak güç" stratejisi, bölge ülkeleri tarafından uzun vadeli kalkınma hedefleri için gerekli olmakla birlikte, kısa vadede sınırlı karşılık bulmaktadır.

ABD ise enerji güvenliği kavramını klasik anlamda yorumlamakta, yani enerji

kaynaklarının sadece tedarikini değil, bu kaynakların küresel düzeyde güvenli, serbest ve jeopolitik baskıdan arındırılmış şekilde dolaşımını savunmaktadır (Cohen, 2006: 44). Bu bağlamda, ABD'nin sunduğu stratejik ortaklık modeli, özellikle enerji projelerinin askeri koruma altında gelişmesini desteklemekte; fakat bu tür işbirlikleri bölge ülkeleri açısından çoğu zaman jeopolitik gerilimleri artırıcı bir faktör olarak da değerlendirilmektedir. Rusya'nın enerji diplomasisi ise daha açık ve baskıcı araçlar üzerinden işlemektedir. Gazprom gibi dev kamu şirketleri aracılığıyla bölge ülkelerine enerji tedariki sağlayan Moskova yönetimi, aynı zamanda bu ülkelerin boru hattı alternatifleri üretmesini sınırlamaya çalışmaktadır. Türkmenistan'ın Trans-Hazar doğal gaz hattına dair planları, yıllardır Rusya'nın siyasi baskısı nedeniyle ilerleyememektedir (Kobayashi, 2019: 96). Bu strateji, Rusya'nın bölgedeki enerji oyununu bir "sıfır toplamlı oyun" olarak kurguladığını göstermektedir. Bu çerçevede, Türk Dünyası ülkeleri bir "enerji geçiş bölgesi" olmanın ötesine geçip, kendi enerji diplomasi kapasitelerini geliştirmek zorundadır. Aksi hâlde, küresel güçler arasında sıkışan bu ülkeler, ya boru hatlarının güzergâhına indirgenecek ya da enerji zenginliği jeopolitik bir yük hâline gelecektir. Bu nedenle enerji diplomasisi sadece teknik uzmanlık değil, aynı zamanda jeopolitik vizyon ve stratejik öngörü gerektirmektedir.

TÜRK DÜNYASI ULAŞIM KORİDORLARI VE LOJİSTİK STRATEJİLER

Türk Dünyası, Asya ile Avrupa arasındaki stratejik konumu sayesinde küresel ulaşım koridorları ve lojistik stratejiler açısından önemli bir jeopolitik avantaja sahiptir. Bu bağlamda, Trans-Hazar Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru (kısaca Orta Koridor), bölge ülkelerinin hem kendi aralarındaki entegrasyonunu hem de Asya-Avrupa ticaret bağlantısını güçlendiren en kritik güzergâhlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Çin'den başlayarak Kazakistan, Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşan bu güzergâh, Süveyş Kanalı ve Rusya üzerinden geçen kuzey rotasına alternatif oluşturarak daha hızlı, ekonomik ve siyasi açıdan daha az riskli bir ulaşım imkânı sunmaktadır (Cai, 2020; Ministry of Transport and Infrastructure, 2023; Türk Devletleri Teşkilatı, 2024).

Türkiye, Orta Koridor'un kilit aktörlerinden biri olarak, Asya ile Avrupa arasındaki ticaretin kolaylaştırılmasında kritik bir lojistik merkez hâline gelmiştir. Çin'den başlayıp Avrupa'ya uzanan bu hattın en önemli bağlantılarından biri olan Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu, Türkiye'nin hem bölgesel entegrasyonun güçlenmesinde hem de alternatif tedarik zincirlerinin kurulmasında oynadığı rolü pekiştirmiştir. Ayrıca Marmaray ve Yavuz Sultan Selim Köprüsü gibi altyapı yatırımları, demiryolu taşıma-

cılığı ile Avrupa-Asya bağlantısının kesintisiz devamını mümkün kılmaktadır (Ministry of Transport and Infrastructure, 2023; Coşkun & Bayırbağ, 2022). Türkiye'nin Hazar Denizi geçişli ticaretin organize edildiği Bakü Limanı ile entegrasyonu da, transit sürelerin kısaltılması ve maliyet avantajı yaratılması açısından stratejik öneme sahiptir (Erşen, 2022). Rusya-Ukrayna savaşı ve Covid-19 pandemisinin ardından küresel tedarik zincirlerinde yaşanan kırılmalar, alternatif ulaşım hatlarına olan ihtiyacı artırmış ve Orta Koridor'un jeostratejik önemini pekiştirmiştir. Özellikle Rusya üzerinden geçen Kuzey Koridor'un jeopolitik risklere daha açık hâle gelmesi, hem Çin'in hem de Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya ve Türkiye üzerinden geçen rotalara yönelmesine neden olmuştur. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamındaki yatırımları ile Avrupa'nın Trans-Hazar hattına olan ilgisinin kesişmesi, Türk Dünyası ülkelerine eşsiz bir fırsat penceresi sunmaktadır (Szcudlik, 2021; World Bank, 2023). Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesini bölgesel bütünleşmenin temel unsurlarından biri olarak görmektedir. 2023 yılında kabul edilen Ulaştırma Bakanları Bildirgesi kapsamında, Orta Koridor güzergâhındaki geçiş süreçlerinin basitleştirilmesi, gümrük entegrasyonunun sağlanması ve dijital taşımacılığın teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca TDT'nin koordinasyonu ile oluşturulan Ortak Taşımacılık Ağı Projesi, üye ülkelerin ulaştırma altyapılarını senkronize etmeye ve lojistik maliyetleri düşürmeye odaklanmaktadır (Türk Devletleri Teşkilatı, 2023; Kassenova, 2023).

Orta Koridor, Çin'den Avrupa'ya uzanan ve Türk Dünyası'nı doğrudan etkileyen en önemli ulaştırma güzergâhlarından biridir. Çin'in batısından başlayarak Kazakistan, Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşan bu hat, hem lojistik hem de jeopolitik açıdan stratejik bir alternatif sunmaktadır. Ancak bu güzergâhın verimli işlemesi önünde çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Özellikle altyapı yetersizlikleri, gümrük prosedürlerinin uyumsuzluğu ve sınır geçişlerinde yaşanan gecikmeler, koridorun kesintisiz işleyişini sınırlamaktadır. Hazar Denizi geçişinde düzenli Ro-Ro* hizmetle- * Ro-Ro (Roll-on/Roll-off) taşımacılığı, özellikle tekerlekli kara taşıtlarının denizyoluyla taşınmasında kullanılan bir yöntemdir. Bu sistemde tırlar, kamyonlar, treylerler gibi araçlar kendi tekerlekleri üzerinde gemiye biner (roll-on) ve varış noktasında yine kendi tekerlekleriyle gemiden iner (roll-off). Konteyner taşımacılığından farklı olarak vinçle yükleme-boşaltma işlemi gerekmediği için süreç daha hızlı ve pratik şekilde yürütülür. Bu yöntem, karayolu taşımacılığını denizyoluna entegre ederek zaman ve maliyet açısından avantaj sağlar. Ayrıca multimodal taşımacılığı kolaylaştırdığı için, gümrük süreçlerinde de esneklik yaratır. Orta Koridor güzergâhında, Çin'den gelen yüklerin Kazakistan üzerinden Hazar Denizi'ni aşarak Azerbaycan'a ulaştırılması kritik bir aşamadır. Bu noktada Ro-Ro taşımacılığı, yüklerin hızlı ve kesintisiz biçimde Hazar Denizi'nden geçmesini mümkün kılar. Ancak mevcut durumda, Hazar Denizi üzerinde düzenli ve yüksek kapasiteli Ro-Ro seferlerinin sayısı sınırlıdır. Aktau (Kazakistan) ve Alat (Azerbaycan) limanları bu sürecin merkezinde yer alsa da, altyapı eksiklikleri ve sefer yetersizliği taşıma süresini uzatmakta, lojistik maliyetleri artırmakta ve Orta Koridor'un rekabetçiliğini sınırlamaktadır. Bu nedenle, Hazar Denizi'nde Ro-Ro taşımacılığı kapasitesinin artırılması, Orta Koridor'un etkinliğini artırmak ve Türk Dünyası'nın lojistik bağlantılarını güçlendirmek açısından stratejik bir öneme sahiptir.

rinin eksikliği de taşımacılık sürecini yavaşlatan bir diğer unsurdur (Fokus Plus, 2024).

Bununla birlikte, dijitalleşme seviyesinin düşük olması ve sınır geçiş süreçlerinin hâlâ büyük ölçüde manuel işlemlerle yürütülmesi, lojistik verimliliği azaltmakta ve operasyonel maliyetleri artırmaktadır. Özellikle gümrükler arası veri paylaşımında yaşanan kopukluk, bölge ülkeleri arasında etkin bir ulaşım ağının kurulmasını zorlaştırmaktadır (7Deniz, 2023). Tüm bu zorluklara rağmen, Orta Koridor aynı zamanda büyük fırsatlar da sunmaktadır. Rusya-Ukrayna savaşının ardından Kuzey Koridor'un riskli hale gelmesi, küresel tedarik zincirlerinin alternatif güzergâhlara yönelmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Orta Koridor, hem Çin için Avrupa'ya ulaşımında güvenli bir rota hem de Avrupa için Asya pazarlarına erişimde etkili bir seçenek hâline gelmiştir (Ekonomist, 2023).

Koridorun sunduğu bir diğer fırsat, Türk Dünyası'nın bölgesel entegrasyonuna katkı sağlamasıdır. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Orta Koridor'un güçlendirilmesini bölgesel iş birliğinin temel taşı olarak değerlendirmekte ve bu amaçla gümrük entegrasyonu, dijital taşımacılık ve altyapı uyumu gibi alanlarda ortak projeler geliştirmektedir. 2023'te imzalanan Ulaştırma Bakanları Bildirgesi bu yönde atılmış somut adımlardan biridir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2023). Ayrıca Çin'in "Kuşak ve Yol Girişimi" (BRI) ile Orta Koridor'un uyumlaştırılması, Çin ile Türkiye arasında stratejik bir eşgüdüm alanı yaratmıştır. 2015 yılında imzalanan mutabakat zaptı ile bu niyet resmileştirilmiş ve koridorun Çin için de önemli bir hat hâline gelmesi sağlanmıştır (EkoAvrasya, 2024). Buna karşın, koridor üzerindeki güç rekabeti, çeşitli aktörler arasında diplomatik gerilimlerin artmasına da neden olmaktadır. Rusya, Orta Asya'yı geleneksel etki alanı olarak görmekte ve Türkiye ile Çin'in bölgede artan etkisini dikkatle izlemektedir. Türkiye'nin lojistik ve diplomatik açılımları ise Moskova'nın uzun vadeli stratejik dengelerini sorgulamasına yol açmaktadır (DergiPark, 2023). Bu dinamikler, Orta Koridor'un sadece ekonomik değil, aynı zamanda stratejik ve politik anlamda da önemini artırmaktadır. Orta Koridor; altyapı, dijitalleşme ve kurumsal eşgüdüm gibi alanlarda hâlâ bazı engeller taşısa da, bölge ülkelerine önemli ekonomik ve stratejik fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye'nin bu koridordaki merkezi rolü, hem Türk Dünyası'nın bütünleşmesini hem de küresel güçlerle ilişkilerdeki dengesini yeniden şekillendirecek bir potansiyele sahiptir.

ORTA KORİDOR BAĞLAMINDA ÇİN-RUSYA-TÜRKİYE REKABETİ

Ekonomik Rekabet

Orta Koridor, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) kapsamında önceleri ikincil bir rota olarak görülse de, 2022 sonrası gelişmelerle birlikte stratejik bir arter haline gelmiştir. Çin, uzun süre boyunca Rusya üzerinden geçen Kuzey Koridoru'nu tercih etmiş, zira bu güzergâh hem maliyet açısından daha uygundu hem de teknik altyapısı daha gelişmişti. Ancak Ukrayna Savaşı sonrası yaptırımlar nedeniyle bu rotadaki riskler artınca, Çin Orta Koridor'a yönelmek zorunda kalmıştır (TRENDS Research & Advisory, 2023).

Jeopolitik Strateji

Türkiye, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) aracılığıyla Orta Asya'da tarihsel, kültürel ve siyasi bağları diplomatik avantaja çevirmeye çalışmaktadır. 2022 ve 2024 yıllarında düzenlenen TDT zirvelerinde Orta Koridor'un geliştirilmesi, ulaştırma altyapısının entegrasyonu ve dijital taşımacılık gibi konular öne çıkmış, Türkiye bu süreci yönlendiren başlıca aktör olmuştur (Jamestown Foundation, 2025). Rusya ise Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) ve AEB gibi çok taraflı mekanizmalarla Orta Asya'daki nüfuzunu sürdürmeye çalışmakta, bu alanlarda Türkiye'nin ve Çin'in etkisini sınırlamak için kurumsal araçlar geliştirmektedir. Kazakistan'da ve Tacikistan'da askeri üsler bulunduran Moskova, hem güvenlik garantörü hem de arabulucu kimliğiyle jeopolitik pozisyonunu koruma eğilimindedir (Caspian Policy Center, 2021). Bu süreçte Çin ise Orta Asya ülkeleriyle hem ikili hem de çok taraflı platformlar üzerinden ilişkilerini derinleştirmektedir. 2023 yılında Xi'an'da düzenlenen Çin-Orta Asya Zirvesi, Pekin'in bölgeye yönelik stratejik bakış açısını ve altyapı desteklerini açıkça ortaya koymuştur (Atlantic Council, 2023).

Askerî ve Güvenlik Boyutu

Türkiye, NATO üyesi kimliği ve artan savunma sanayi kapasitesi ile Orta Asya'da askeri ve güvenlik açısından etkinliğini artırmaktadır. Bayraktar TB2 gibi yerli üretim insansız hava araçlarının Kırgızistan ve Özbekistan'a ihracı, Türkiye'nin bölge ordularıyla teknolojik işbirliğini derinleştirmiştir. Ayrıca askeri eğitim ve tatbikatlar aracılığıyla Türkiye, Orta Asya ülkelerinde güvenlik ortağı olarak konumlanmaktadır (Eurasianet, 2023). Rusya ise askeri üsleri, savunma sistemleri ihracatı ve ortak tatbikatlar aracılığıyla Orta Asya'daki güvenlik mimarisinin başlıca belirleyicisidir. 2022 yılında Kazakistan'da çıkan protestolar sırasında KGAÖ'nün ilk kez asker gön-

dermesi, Rusya'nın "son çare güvenlik sağlayıcısı" rolünü açıkça ortaya koymuştur (Caspian Policy Center, 2021). Çin ise bölgede doğrudan askeri varlık göstermemekte, ancak güvenlik işbirliklerini Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çerçevesinde yürütmektedir. Çin yapımı silahların Tacikistan ve Kırgızistan'a satılması, ayrıca eğitim ve güvenlik teknolojisi alanındaki işbirlikleri Pekin'in artan etkisini göstermektedir (Caspian Policy Center, 2021).

Lojistik ve Ulaşım

Orta Koridor, Rusya üzerinden geçen Kuzey Koridor'a kıyasla yaklaşık 2.000 kilometre daha kısa olup, potansiyel olarak 6–10 gün daha hızlı taşıma imkânı sunmaktadır. 2022 sonrası dönemde artan belirsizlikler ve yaptırımlar nedeniyle birçok lojistik firma (örneğin Maersk, MSC) Orta Koridor'a yönelmiştir. Bu gelişmeler koridorun kapasitesinin 2023'te %60'tan fazla artmasına yol açmıştır (SWP Berlin, 2022). Ancak Hazar Denizi geçişi, ray açıklığı farklılıkları ve Ro-Ro seferlerinin sınırlılığı gibi yapısal sorunlar koridorun sürdürülebilirliğini engelleyen faktörlerdir. Buna rağmen Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye gibi ülkeler lojistik merkez yatırımları, liman genişletmeleri ve dijital gümrük uygulamalarıyla bu sorunları çözmeye yönelik adımlar atmaktadır (FPRI, 2023). AB'nin de bu hatta stratejik önem atfetmeye başlamasıyla, Orta Koridor'un lojistik altyapısına yönelik dış fon ve teknik yardım imkanları da artmaktadır. Bu durum koridorun gelecekteki potansiyelini daha da güçlendirmektedir (SWP Berlin, 2022).

SONUÇ

Türk Dünyası, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin çok kutupluluğa evrilmesiyle birlikte, küresel güç rekabetinin yeniden biçimlendiği bir coğrafya olarak öne çıkmaktadır. Enerji kaynakları, ulaşım koridorları ve kültürel kimlik ağlarıyla şekillenen bu alan, artık sadece jeopolitik değil, aynı zamanda jeoekonomik ve jeokültürel bir mücadele zemini hâline gelmiştir. Çin, Rusya, Avrupa Birliği, ABD ve Türkiye gibi aktörlerin bölgedeki hamleleri incelendiğinde, bu rekabetin çok katmanlı ve uzun vadeli stratejik hesaplara dayandığı açıkça görülmektedir.

Çin'in bölgedeki varlığı daha çok ekonomik altyapı yatırımları, finansal paketler ve doğal kaynaklara erişim stratejileriyle karakterize edilirken; bu yaklaşımın arka planında jeopolitik istikrar kadar enerji arz güvenliği kaygısı da yer almaktadır. Çin'in Orta Asya ülkelerine sunduğu projeler, kısa vadede cazip görünse de uzun vadede ekonomik bağımlılık ve stratejik yönelimlerde tek kutupluluğu beraberinde getirme riski taşımaktadır.

Rusya ise, tarihsel olarak “arka bahçesi” olarak gördüğü Orta Asya’da hem sert güç (askeri üsler, güvenlik anlaşmaları) hem de yumuşak güç (dil, medya, dini kurumlar) araçlarını kullanarak etkinliğini sürdürmek istemektedir. Ancak Ukrayna Savaşı sonrası oluşan jeopolitik izolasyon ortamı, Rusya’nın bölgedeki pozisyonunu tartışmalı hâle getirmiş ve bazı Türk Cumhuriyetlerinde Moskova karşıtı yönelimleri güçlendirmiştir. Bu durum, Rusya’nın enerji projeleri ve güvenlik mimarisi üzerindeki hâkimiyetini yeniden inşa etmesini zorlaştırmaktadır.

Türkiye ise, bölgeyle olan tarihî, dilsel ve kültürel bağlarını 21. yüzyılın jeostratejik ihtiyaçlarıyla harmanlayarak, bölgesel liderlik konumunu kurumsallaştırma çabasıdır. Türk Devletleri Teşkilatı’nın kuruluşu, sadece sembolik bir birlikteliğin değil, aynı zamanda alternatif bir jeopolitik vizyonun da ifadesidir. Türkiye’nin savunma sanayii ihracatları, enerji diplomasisi girişimleri ve ulaşım hatları üzerindeki lojistik kapasitesi, bu vizyonun saha üzerindeki yansımalarını somutlaştırmaktadır. Ancak bu süreçte Türkiye’nin sadece tarihî duygulara değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine, yeşil dönüşüme ve dijitalleşmeye dayalı yapısal bir strateji benimsemesi kritik önemdedir.

ABD ve AB’nin bölgeye yönelik politikaları ise çoğu zaman istikrarsız ve dönemsel kalmakta; bölge ülkeleri ile ilişkiler, daha çok enerji arz güvenliğine indirgenmektedir. Normatif değerler (demokratikleşme, insan hakları, şeffaflık) üzerinden kurulan bu ilişkiler, otoriter yapılarla yönetilen Orta Asya ülkeleriyle uyum sorunu yaşamaktadır. Bu da Batı’nın bölgedeki etkisini sınırlamakta ve istikrarlı ittifaklar kurmasını zorlaştırmaktadır.

Bu koşullar altında, Türk Dünyası ülkeleri için en büyük risk, bir güç dengesinin pasif nesnesi hâline gelerek enerji kaynakları, ulaşım hatları veya güvenlik garantileri üzerinden dışa bağımlı politikalar geliştirmektir. Oysa bölge ülkeleri, stratejik özerkliklerini pekiştirecek çok taraflı iş birlikleri, dijital entegrasyon projeleri ve ekonomik çeşitlilik politikalarıyla aktif bir jeopolitik özneye dönüşebilir. Bunun için gerekli olan, karşılıklı güveni önceleyen, kurumsal kapasiteyi artıran ve dış etkiler karşısında kendi stratejik pozisyonunu belirleyebilen bir bölgesel vizyonun geliştirilmesidir.

Son olarak, Türk Dünyası’nın geleceği sadece enerji veya güvenlik politikalarıyla değil, ortak tarih anlatısı, ekonomik eşitlik, yeni nesil ulaşım altyapıları ve dijital iş birliği gibi alanlarla birlikte düşünülmelidir. Bu coğrafyanın rekabetin ötesine ge-

çerkek, dayanışma ve ortak kalkınma zemininde birleşebilmesi, yalnızca bölge halklarının refahını değil, Avrasya'nın istikrarını da doğrudan belirleyecektir.

KAYNAKÇA

- 7Deniz. (2023). Orta Koridor'da dijitalleşme ve gümrük entegrasyonu raporu. Erişim tarihi: 26 Nisan 2025, <https://www.7deniz.net>
- Atlantic Council. (2023). China-Central Asia Summit and Beijing's Long-Term Vision. Erişim tarihi: 15 Nisan 2025, <https://www.atlanticcouncil.org>
- Cai, P. (2020). Understanding China's Belt and Road Initiative. Lowy Institute. Erişim tarihi: 15 Mart 2025, <https://www.loyyinstitute.org>
- Carnegie Endowment. (2023). Russia's Southern Corridor Strategy: Reshaping Eurasian Trade. Erişim tarihi: 10 Mart 2025, <https://carnegieendowment.org>
- Caspian Policy Center. (2021). Russia's Security Architecture in Central Asia. Erişim tarihi: 29 Mart 2025, <https://www.caspianpolicy.org>
- Clarke, M. (2017). China's Belt and Road Initiative and the Eurasian Heartland: The Silk Road Economic Belt. In M. Laruelle (Ed.), *The Chinese Question in Central Asia: Domestic Order, Social Changes, and the Chinese Factor* (pp. 107–125). Lexington Books.
- Coşkun, B., & Bayırbağ, M. K. (2022). Türkiye'nin ulaştırma politikalarında küresel eğilimler ve bölgesel etkiler. *Ulaştırma ve Lojistik Dergisi*, 5(2), 45–61.
- DergiPark. (2023). Rusya'nın Türk Dünyası'na yönelik stratejik yaklaşımı. Erişim tarihi: 28 Mart 2025, <https://dergipark.org.tr>
- EkoAvrasya. (2024). Türkiye-Çin mutabakatı ve Orta Koridor'un stratejik önemi. *EkoAvrasya Dergisi*. Erişim tarihi: 31 Mart 2025, <https://www.ekoavrasya.net>
- Ekonomist. (2023). Orta Koridor'un jeopolitik önemi artıyor. *Ekonomist Dergisi*, 30(8), 10–13.
- Erşen, E. (2022). *Hazar Geçişli Koridorlar ve Türkiye'nin Lojistik Rolü*. İstanbul: ORSAM Yayınları.
- Eurasianet. (2023). Turkey deepens defense cooperation with Central Asia. Erişim tarihi: 14 Mart 2025, <https://eurasianet.org>
- Fokus Plus. (2024). Hazar Denizi Ro-Ro taşımacılığı ve altyapı sorunları. Erişim tarihi: 27 Nisan 2025, <https://www.fokusplus.org>
- FPRI. (2023). Logistical Challenges and Strategic Opportunities on the Middle Corridor. Foreign Policy Research Institute. Erişim tarihi: 12 Mart 2025, <https://www.fpri.org>
- Gökburun, H. (2021). *Türk Dünyası'nın Jeopolitik Konumu ve Küresel Güçler Bağlamında Rekabet*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Jamestown Foundation. (2025). Turkey's Ascendancy in the Turkic World: From Culture to Connectivity. Erişim tarihi: 24 Nisan 2025, <https://jamestown.org>
- Kalyuzhnova, Y., & Nygaard, C. (2021). Energy sector reform and institutional development in Central Asia: The case of Kazakhstan. *Energy Policy*, 151, 112–221. <https://doi>

org/10.1016/j.enpol.2021.112221

- Kassenova, N. (2023). Transport and Integration in the Turkic World. Central Asia Forum Working Paper Series, 3(1), 15–21.
- Kobayashi, Y. (2019). Pipeline Politics and the Struggle for Central Asia. Routledge.
- Laruelle, M. (2020). Russia's Central Asia Policy and the Role of Energy Diplomacy. Eurasian Geography and Economics, 61(1), 1–19. <https://doi.org/10.1080/15387216.2020.1716693>
- Ministry of Transport and Infrastructure. (2023). Turkey's Position in the Middle Corridor and Infrastructure Outlook. T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Yayınları.
- Özsoy, M., Sipahi, B., & Sayın, G. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kurumsallaşma Süreci ve Bölgesel İşbirliği. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Akademisi Yayınları.
- Petersen, A., & Barysch, K. (2011). Russia, China and the geopolitics of energy in Central Asia. Centre for European Reform.
- Shaffer, B. (2011). Energy Politics. University of Pennsylvania Press.
- SWP Berlin. (2022). The Middle Corridor after Ukraine: Strategic Adjustments and Risks. Stiftung Wissenschaft und Politik. Erişim tarihi: 26 Mart 2025, <https://www.swp-berlin.org>
- Szczudlik, J. (2021). China's Strategy in the South Caucasus. Polish Institute of International Affairs. Erişim tarihi: 07 Nisan 2025, <https://pism.pl>
- TRENDS Research & Advisory. (2023). China's Rerouting Strategy: Post-Ukraine Logistics. Erişim tarihi: 05 Nisan 2025, <https://trendsresearch.org>
- TRENDS Research & Advisory. (2024). Türkiye'nin Orta Koridor'daki Yük Taşımacılığı Raporu. Erişim tarihi: 10 Mart 2025, <https://trendsresearch.org>
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2023). Ulaştırma Bakanları Bildirgesi. Erişim tarihi: 26 Nisan 2025, <https://www.turkkon.org>
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2024). Orta Koridor Raporu: 2024 Değerlendirmesi. Erişim tarihi: 09 Mart 2025, <https://www.turkkon.org>
- Umbach, F. (2010). Global energy security and the implications for the EU. Energy Policy, 38(3), 1229–1240. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.01.010>
- World Bank. (2023). Trade Corridors in Central Asia: Enhancing Connectivity. Erişim tarihi: 24 Nisan 2025, <https://www.worldbank.org>

SOFT POWER IN TÜRKİYE: CULTURAL DIPLOMACY IN THE TURKISH WORLD

Gabriel Enrique Sánchez Ramírez *

Abstract

This paper analyzes Türkiye's strategic use of Soft Power to assert itself as a regional leader in the Turkic world. It examines the role of key institutions—particularly the Yurt-dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (The Presidency for Turks Abroad and Related Communities, YTB) and the Türk Dünyası Gençlik Vakfı, (Turkic World Youth Foundation TDGV)—in projecting cultural diplomacy and fostering long-term diplomatic networks. These organizations function as strategic platforms through which Türkiye extends its influence across Central Asia by means of educational programs, scholarships, youth leadership initiatives, and cultural exchange projects.

The study employs a qualitative methodology based on institutional analysis and secondary data sources. It situates Türkiye's Soft Power efforts within a broader framework of international competition, highlighting how these strategies interact with those of other influential actors, such as the European Union, China, and Russia. Particular attention is paid to the EU's renewed engagement in the region through initiatives like the Global Gateway strategy.

This article contributes theoretically by applying Nye's Soft Power framework to a non-Western middle power context, and practically by evaluating how state-sponsored educational and cultural programs shape regional identity and diplomacy. It argues that Türkiye's Soft Power strategy is most effective when it is institutionalized, coordinated, and rooted in shared historical and cultural narratives. Nevertheless, sustaining this influence will require continuous investment, institutional coherence, and a careful navigation of the region's evolving geopolitical landscape.

The findings underscore the importance of understanding soft power not merely as image-building, but as a comprehensive and long-term policy tool capable of shaping alliances, fostering leadership, and reinforcing Türkiye's strategic depth.

Keywords: Central Asia, Educational Initiatives, Foreign Policy, Public Diplomacy, Soft Power.

* Gabriel Enrique Sánchez Ramírez (Venezuela), PhD Candidate in International Relations, Faculty of Political Science, Ankara University, gabriell.sanchez.r@gmail.com, ORCID: 0009-0009-1061-4392

INTRODUCTION

The concept of Soft Power, coined by Joseph Nye, refers to a state's ability to shape preferences through appeal and attraction rather than coercion. Türkiye has increasingly employed this approach, especially within the Turkic world, drawing on historical, linguistic, and cultural ties to enhance its regional influence.

The purpose of this study is to examine Türkiye's Soft Power strategies, focusing particularly on its institutional mechanisms and educational diplomacy tools in Central Asia. The scope of the research is limited to Türkiye's engagement with the Turkic world, analyzing how cultural and educational initiatives contribute to strengthening Türkiye's influence in the region. Methodologically, the study employs qualitative tools such as institutional analysis and secondary data drawn from scholarly sources, official documents, and international indices.

This topic is significant because it situates Türkiye within a broader debate about emerging regional powers and their non-coercive tools of influence. While Soft Power has been widely studied in the context of Western democracies, less attention has been paid to how middle powers like Türkiye adapt and implement these strategies in culturally connected but politically distinct regions like Central Asia. Therefore, this paper seeks to contribute to filling this gap in the literature.

The main research questions are:

How do Türkiye's Soft Power institutions, specifically the YTB and TDGV, shape its influence in Central Asia

What are the strengths and limitations of Türkiye's Soft Power strategy?

The study hypothesizes that Türkiye seeks to strengthen and expand its influence in Central Asia through a deliberate and strategic use of Soft Power, operationalized via institutions such as the Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (The Presidency for Turks Abroad and Related Communities, YTB) and the Türk Dünyası Gençlik Vakfı (Turkic World Youth Foundation, TDGV)

Theoretical Framework

This article took into consideration the term of "Soft Power" which emphasizes the cultural appeal, the shared values, and policies perceived as legitimate. This term was coined by the American political scientist Joseph Nye who identifies three main sources of Soft Power: Culture, political values, and foreign policies when they are

seen as legitimate of having moral authority. In his foundational works, Nye (1990) highlights that in a globalized and interdependent world, attraction often yields more sustainable results than force or inducement. In contrast to Hard Power, which relies on military or economic means, Soft Power seeks to shape preferences and agendas through persuasion and affinity. (Kalin, 2011, p.9)

According to Nye in his work “Bound to Lead: The Changing Nature of American Power” (1990), military force has historically been the dominant instrument of power. While force remains the ultimate form of power in a self-defense system, it has become more costly for modern great powers. In contrast, other instruments, such as communications, organizational and institutional skills, and the manipulation of interdependence, have become crucial tools of power. However, the dynamics of power have evolved, and so too have the strategies employed by leaders. (Nye, 1990, p. 200)

Subsequently, in his work “Soft Power: The Means to Success in World Politics” (2004), Nye delves much deeper into the concept of Soft Power, describing it as follows:

“It is the ability to get what you want through attraction rather than coercion or payments. It arises from the attractiveness of a country’s culture, political ideals, and policies. When our policies are seen as legitimate in the eyes of others, our soft power is enhanced. America has long had a great deal of soft power” (Nye, 2004, p. x)

In the context of Türkiye, Soft Power is deeply intertwined with its cultural diplomacy, historical legacy, and educational outreach, particularly across Turkic-speaking nations. Institutions such as the Presidency for Turks Abroad and Related Communities (YTB), the Yunus Emre Institute, and the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TİKA) embody this approach, reinforcing Türkiye’s regional influence through cultural engagement and humanitarian cooperation.

Of relevance are Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, (The Presidency for Turks Abroad and Related Communities, YTB) and the Türk Dünyası Gençlik Vakfı (Turkic World Youth Foundation, TDGV), whose roles are central to understanding Türkiye’s soft power projection. YTB’s scholarship programs and diaspora engagement contribute to creating long-term educational and diplomatic bonds, while TDGV’s initiatives cultivate a shared identity and foster cooperation among Turkic youth across national boundaries. As Kalın (2011) argues, the essence of Türkiye’s Soft Power lies in its ability to leverage shared history and values to project a narrative of regional solidarity and mutual development. This model, while less im-

mediate in its effects than traditional power instruments, is often more enduring and fosters long-term alliances.

Methodology

This paper adopts a qualitative methodology, combining case study analysis with the examination of institutional frameworks. The primary focus is on how Türkiye's Soft Power instruments—particularly cultural and educational diplomacy—are implemented in Central Asia and the Caucasus. Data sources include academic literature, policy documents, official reports from institutions such as YTB and TDGV. Through its programs, Türkiye not only projects its culture and values, but also builds sustainable transnational networks. The methodology therefore considers how these institutions function as channels of influence and how their activities align with Türkiye's broader foreign policy objectives.

Soft Power Institution in Türkiye

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (The Presidency for Turks Abroad and Related Communities, YTB)

Established to strengthen ties with the Turkish diaspora and related communities, YTB plays a leading role in Türkiye's educational diplomacy. Its flagship initiative, "Türkiye Bursları," is one of the most comprehensive government-funded scholarship programs globally. The program includes tuition, accommodation, health insurance, Turkish language education, and monthly stipends. In 2024 alone, it attracted over 165,000 applicants from around the world, awarding approximately 5,000 scholarships. YTB also organizes academic, cultural, and leadership programs that foster stronger connections between alumni and Türkiye. These graduates, now professionals across various sectors in their home countries, act as informal ambassadors of Turkish culture and values, enhancing bilateral relations and Türkiye's image abroad. (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2024).

Beyond these global statics, YTB has had a particularly strong presence in Central Asia. According to official figures from the Turkish Higher Education Information Management System, thousands of students from the region are currently studying in Türkiye (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2025). The following table illustrates the distribution of Central Asian students as of 2025.

N.º	Country	Number of Students
1	Republic of Türkmenistan	29126
2	Republic of Kazakhstan	11958
3	Republic of Uzbekistan	6247
4	Republic of Azerbaijan	40354
5	Republic of Kyrgyzstan	2282

Table 1. Central Asian Students in Türkiye (2025)

Source: Own elaboration based on data from the official report of the “Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi” -Higher Education Information Management System-. Available at: <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Accessed on February 4, 2025).

Table Description: This table presents the number of students from Central Asia currently studying in Türkiye as of 2025. The data reflects Türkiye’s increasing role as a regional hub for educational diplomacy and cultural exchange. While not all of these students are recipients of YTB scholarships, their presence in Türkiye contributes to the development of long-term interpersonal and institutional ties, reinforcing Türkiye’s soft power through academic integration, cultural familiarity, and mutual understanding.

Türk Dünyası Gençlik Vakfı (Turkic World Youth Foundation, TDGV)

Founded in 2022, as Türk Dünyası Gençlik Vakfı (Turkic World Youth Foundation) plays a critical role in Türkiye’s soft power strategy by fostering cohesion and shared identity among the youth of Turkic nations. Operating as a civil society foundation, TDGV promotes initiatives that transcend national borders and reinforce historical and cultural links between Türkiye and the broader Turkic world. (Türk Dünyası Gençlik Vakfı, 2025)

The Foundation’s core mission is centered on nurturing solidarity, collaboration, and leadership within a new generation of Turkic youth. It organizes a diverse array of events, such as the Turkic World History Festival and, the Turkic World Politics and Leadership Academy, which train youth in diplomacy, regional cooperation, and identity-building across Central Asia, the Caucasus, and the Balkans. (Ibid)

In alignment with Türkiye’s broader public diplomacy efforts, the TDGV outlines the following pillars that guide its strategic engagement in Central Asia:

- i. Promotion of Unity and Solidarity: Through initiatives that integrate the youth

of the Turkic world, the council fosters a sense of common identity among Central Asian countries, thereby reducing the influence of other potential powers in the region.

ii. Strengthening Historical and Cultural Consciousness: The Foundation seeks to ensure that young people recognize and appreciate their shared cultural heritage, actively preserving these elements in the present.

iii. Educational Programs and Youth Mobility: The organization implements academic and cooperative projects with various universities in Türkiye. This not only fosters affinity with Türkiye but also strengthens academic and professional ties within the region.

iv. Organization of International Events and Summits: The frequent organization of events and festivals enhances interaction among young people from Central Asia, among other regions.

v. Support for International Students in Türkiye: It assists foreign students with academic guidance, cultural adaptation, and community integration, reinforcing their emotional and intellectual ties to Türkiye.

It should be noted that a notable portion of the YTB students from Central Asia also actively participate in programs and events organized by the TDGV. Many of them are involved not only as attendees but as active contributors, serving as volunteers in various TDGV-led activities such as the Turkic World Politics and Leadership Academy, and cultural diplomacy symposiums. (Türk Dünyası Parlamenterler Vakfı, 2024) Their involvement is particularly visible in projects that aim to construct a collective memory of the Turkic world and to promote shared values through academic and artistic platforms.

Overall, the TDGV acts as a strategic node in Türkiye's Soft Power network. It bridges civil society and institutional diplomacy by activating grassroots youth engagement and fostering pan-Turkic consciousness. Unlike conventional state-centered initiatives, TDGV functions through horizontal networks that facilitate intercultural communication, collective memory-building, and shared aspirations among Turkic nations.

By working in synergy with other cultural diplomacy platforms—such as the YTB, Yunus Emre Institute, Maarif Foundation, and TİKA—TDGV helps consolidate Türkiye's cultural legitimacy in the region. It does so not through imposition, but by encouraging co-creation, reciprocity, and identity-based affiliation. These character-

ristics distinguish Türkiye's model from global actors like the People's Republic of China and the Federation of Russia, which tend to emphasize infrastructure and trade agreements as primary tools of influence. In contrast, TDGV exemplifies Türkiye's people-centered diplomacy—prioritizing dialogue, trust-building, and symbolic recognition—which fosters long-term cultural alliances rooted in mutual respect and common heritage (Türk Dünyası Gençlik Vakfı, 2025).

Discussion

In this regard, Türkiye's strategy of projecting Soft Power in the Turkic world reveals both its strengths and vulnerabilities as a rising regional actor. The cultural and educational instruments used—especially through institutions such as YTB and TDGV—have enabled Türkiye to engage with Central Asian societies based on shared historical, linguistic, and cultural values rather than economic coercion or military power.

The YTB scholarship program has helped build an international alumni network of thousands of professionals across government, academia, and civil society. These individuals serve as long-term bridges between Türkiye and their home countries, reinforcing trust and mutual recognition. Similarly, TDGV's leadership programs and cultural events have generated a renewed sense of unity among Turkic youth, instilling a shared regional identity and loyalty to Ankara's vision of cooperation.

Despite these gains, Türkiye's Soft Power projection faces structural challenges. Domestic political polarization, economic instability, and external competition from global actors all constrain the effectiveness of these efforts. In this broader geopolitical context, the European Union has also reinforced its engagement in Central Asia, seeking to position itself as a strategic actor in the region. In April 2025, the EU and the five Central Asian republics held their first joint summit in Samarkand, launching a strategic partnership focused on trade, energy, digital connectivity, critical raw materials, and sustainable water management. The European Commission announced a €12 billion investment package under the Global Gateway strategy, aiming to bolster economic development and strengthen resilience in the region. This underscores a growing competition for influence in Central Asia, where Türkiye's cultural and diplomatic initiatives must navigate and respond to the presence of other global actors, including the EU, China, and Russia (European Commission, 2025).

Moreover, the sustainability of initiatives like YTB and TDGV depends on continued financial and political support, as well as rigorous monitoring of their out-

comes and societal impacts. Coordination among soft power institutions and strategic evaluation mechanisms will be essential to ensuring these initiatives remain relevant and effective in an increasingly competitive regional environment.

Still, the Brand Finance Global Soft Power Index offers empirical evidence of Türkiye's rising profile. Climbing to 25th place in the 2024 rankings, Türkiye's diplomatic initiatives and cultural branding strategies are yielding measurable results. The index's multidimensional assessment, which includes education, public diplomacy, and cultural influence, confirms the relevance of these instruments within Türkiye's broader foreign policy. (Brand Finance, 2025).

Ultimately, the discussion suggests that Soft Power, when institutionalized through programs like YTB and TDGV, can serve as a sustainable foreign policy tool—one that enhances Türkiye's legitimacy and leadership across the Turkic region. However, its long-term success will hinge on the adaptability of these tools to shifting geopolitical dynamics, the intensification of external competition, and the internal commitment to democratic governance and inclusivity.

CONCLUSION

Türkiye's cultural and educational diplomacy has positioned it as a central power in the Turkic world. By investing in institutions like YTB, TDGV, Yunus Emre Institute, and TİKA, Türkiye has managed to build networks of affinity and collaboration that extend beyond traditional diplomacy. These initiatives help foster a positive image of Türkiye as a partner in development, education, and regional integration.

The academic contribution of this study lies in its focus on Türkiye as a rising middle power using Soft Power strategies in culturally proximate regions, a topic often overlooked in mainstream literature dominated by Western-centric analyses. Theoretically, it reaffirms the relevance of Nye's Soft Power framework while contextualizing it within Türkiye's regional agenda. Practically, the study highlights the operational value of institutions such as YTB and TDGV, which serve not only as instruments of cultural diplomacy but also as platforms for elite formation and regional engagement.

For future research, it would be useful to conduct fieldwork and interviews with alumni of YTB and participants of TDGV programs to assess their long-term impact on regional policy and diplomacy. Comparative studies between Türkiye's Soft Power, China, Russia, or the EU in Central Asia would also enrich the literature and provide a deeper understanding of how influence is negotiated in a multipolar regional environment.

In particular, greater attention should be paid to the growing presence of the European Union in Central Asia. The EU's increasing engagement—epitomized by initiatives such as the €12 billion Global Gateway investment package—signals a strategic interest in the region that may directly affect Türkiye's ability to act as the primary normative and cultural actor. Future studies should explore the diplomatic implications of this convergence, assessing the potential for cooperation, competition, or hybrid frameworks between Türkiye and the EU.

To sustain its role, Türkiye must continue adapting to regional changes, reinforcing institutional credibility, and investing in long-term partnerships. Expanding the scope and reach of soft power tools, ensuring their alignment with national goals, and evaluating their outcomes regularly will be crucial to strengthening Türkiye's role as a leading soft power actor in the 21st century.

Bibliography

- Brand Finance. (2024). Global Soft Power Index 2024. Brand Finance Plc. <https://www.brandfinance.com/softpower> (Accessed on 08 March 2025)
- European Commission. (2025, April 4). Joint declaration following the first European Union–Central Asia summit. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_25_980 (Accessed on 20 April 2025)
- Kalin, İbrahim. (2011). Soft Power and Public Diplomacy in Turkey. *Perceptions*, Autumn, volume XVI, number 3, pp. 5-23
- Nye, J. S. Jr. (1990). *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books, 1990. *American Political Science Review*,
- Nye, J. S. Jr. (2004). Soft power: The means to success in world politics. *PublicAffairs*.
- Türk Dünyası Gençlik Vakfı. (2025). <https://turkdunyasigenclikvakfi.org/pages/hakkimizda/>
- Türk Dünyası Parlamenterler Vakfı. (2024, May 25). Türk Dünyası Siyaset ve Liderlik Akademisi başlıyor. <https://www.tdpv.org/tr/detay/haberler/turk-dunyasi-siyaset-ve-liderlik-akademisi-basliyor/204846> (Accessed on 20 April 2025)
- Türkiye Scholarships Bursları (2025). Brochure. https://tbbsweb.azureedge.net/tbbsweb/Page/About/medyatanitim/brochure/ingilizce_english_brosur_25.pdf (Accessed on 08 March 2025)
- Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2025). Öğrenim Düzeyine Göre Öğrenci Sayısı 2023-2024 Yükseköğretim İstatistikleri. <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Accessed on 09 March 2025)
- Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (2025). Başkanlığımız. <https://ytb.gov.tr/kurumsal/baskanlik>

ECONOMIC INTEGRATION WITHIN THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES FOR A UNIFIED FUTURE

Sharifa GİRİTLİOĞLU*

Abstract

The economic integration of states with shared values and common roots under a unified platform like the Organization of Turkic States (OTS) represents a significant step toward strengthening regional cooperation and promoting a cohesive economic future. This study conducts a comprehensive assessment of the economic integration process among OTS member states, examining key factors such as trade policies, investment flows, and infrastructure development. While significant progress has been made in enhancing intra-regional trade and investment, challenges such as policy misalignment, regulatory disparities, and uneven economic development continue to hinder full integration. Using a mixed-methods approach, this research combines quantitative analysis of trade flows and investment patterns with qualitative reviews of policy documents and economic agreements. The findings highlight the transformative potential of economic integration within the Turkic world, positioning OTS as an emerging regional and global economic actor. To achieve deeper integration, member states must address structural challenges, enhance policy coordination, and invest in critical infrastructure. Strengthening economic ties will not only boost resilience and shared prosperity but also increase the geopolitical influence of the Turkic World. This study provides valuable insights for policymakers and contributes to broader discussions on regional integration and sustainable development.

Keywords: Organization of Turkic States, Economy, Integration, Turkic World

* PhD, Sharifa Giritlioglu, Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Kazakhstan, sharifa.giritlioglu@ayu.edu.kz, ORCID ID: 0000-0003-4135-4094

Türk Devletler Teşkilatı Çerçevesinde Ekonomik Entegrasyon: Birleşik Bir Gelecek İçin Fırsatlar ve Zorluklar

Özet

Ortak değerlere ve köklere sahip devletlerin Türk Devletleri Örgütü (TDÖ) gibi birleşik bir platform altında ekonomik olarak bütünleşmesi, bölgesel iş birliğinin güçlendirilmesi ve uyumlu bir ekonomik geleceğin teşviki yönünde önemli bir adım teşkil etmektedir. Bu çalışma, ticaret politikaları, yatırım akışları ve altyapı geliştirme gibi temel faktörleri inceleyerek TDT üye devletleri arasındaki ekonomik entegrasyon sürecinin kapsamlı bir değerlendirmesini yürütmektedir. Bölge içi ticaret ve yatırımı artırmada önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da, politika uyumsuzluğu, düzenleyici eşitsizlikler ve eşitsiz ekonomik kalkınma gibi zorluklar tam entegrasyonu engellemeye devam etmektedir. Karma yöntemli bir yaklaşım kullanan bu araştırma, ticaret akışlarının ve yatırım modellerinin nicel analizini politika belgelerinin ve ekonomik anlaşmaların nitel incelemeleriyle birleştirmektedir. Bulgular, Türk dünyasındaki ekonomik entegrasyonun dönüştürücü potansiyelini vurgulayarak TDT'yi yükselen bir bölgesel ve küresel ekonomik aktör olarak konumlandırmaktadır. Daha derin bir entegrasyona ulaşmak için üye devletler yapısal zorlukları ele almalı, politika koordinasyonunu geliştirmeli ve kritik altyapıya yatırım yapmalıdır. Ekonomik bağların güçlendirilmesi yalnızca dayanıklılığı ve paylaşılan refahı artırmakla kalmayacak, aynı zamanda Türk Dünyası'nın jeopolitik etkisini de artıracaktır. Bu çalışma, politika yapımcılar için değerli içgörüler sağlamakta ve bölgesel entegrasyon ve sürdürülebilir kalkınma konusunda daha geniş tartışmalara katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Ekonomi, Entegrasyon, Türk Dünyası

INTRODUCTION

The dissolution of the Soviet Union in 1991 dramatically reshaped the geopolitical landscape of Central Asia, granting independence and sovereignty to numerous states previously under Moscow's control (Spoor, 1997). Among them, five—Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, and Azerbaijan—share deep-rooted Turkic linguistic and cultural ties. As these newly independent nations constructed their political and economic systems, they simultaneously pursued regional cooperation initiatives, motivated by a shared heritage and a strategic geographical position bridging Europe and Asia.

The aspiration for Turkic unity, however, predates the post-Soviet era. Emerging from the 19th-century Turkism movement, figures such as Ismail Gaspiralı, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, and others envisioned stronger collaboration among Turkic peoples based on common language, culture, and ideas (Horata, 2011; Mammadlı, 2022; Çalışkan, 2018). While historical political constraints had long impeded such aspirations, the post-1991 environment opened a renewed pathway for integration efforts.

Formalizing these ambitions, the Organization of Turkic States (OTS)—initially founded as the Cooperation Council of Turkic Speaking States in 2009—aims to foster cooperation in areas including politics, economics, science, education, and culture (Organization of Turkic States, 2024; Republic of Türkiye Ministry of Trade, 2022). With Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Türkiye as founding members, and Uzbekistan, Turkmenistan, Hungary, and the Turkish Republic of Northern Cyprus later joining as full members or observers, the OTS rests on principles of shared language, history, and cultural identity (T.C. Ministry of Foreign Affairs, 2024; Koparan, 2023; Özsoy, 2023).

This study addresses a central research question: What opportunities and challenges characterize economic integration within the Organization of Turkic States, and what strategies can promote a unified economic future? It contributes to the growing scholarship on regional economic integration beyond traditional blocs such as the EU and ASEAN, highlights the influence of cultural identity on economic collaboration, and underscores the increasing relevance of organizations like the OTS amid global geopolitical shifts.

Employing a qualitative and analytical methodology, this research draws from organizational reports, academic studies, and expert commentary. It examines the eco-

conomic policies, trade agreements, and multilateral initiatives shaping the OTS's development, while offering comparative insights from other regional frameworks. The study ultimately provides a systematic evaluation of the drivers and obstacles to integration and proposes targeted recommendations to enhance institutional coordination, harmonize economic policies, and strengthen intra-regional trade within the Turkic world.

ECONOMIC INTEGRATION AND TRADE POLICIES OF OTS MEMBER STATES

Since its establishment, economic integration has remained a cornerstone of the Organization of Turkic States (OTS), serving as a strategic objective and a practical instrument for strengthening regional economic resilience. Enhancing trade cooperation among member countries is central to this vision. Analysis of trade dynamics before and after the formation of the OTS indicates that the organization has had a tangible impact on members' trade performance. Türkiye's trade volume with other OTS states has significantly increased since the organization's inception, surpassing Kazakhstan's trade figures in certain sectors (Çetinkaya & Demirel, 2023). Similarly, bilateral agreements such as the Strategic Partnership and Mutual Assistance Treaty between Türkiye and Azerbaijan have substantially expanded trade flows (Aghayeva, Aliyeva, & Yılmaz, 2024).

In addition to boosting existing trade ties, the OTS framework has facilitated the development of new trade corridors, which has gained renewed urgency following the Russia-Ukraine war. The emergence of alternative transport routes offers an opportunity to increase supply chain efficiency and solidify the Turkic region's role as a strategic logistics bridge between Europe and Asia. These new corridors significantly enhance the global relevance of the OTS, particularly in an era of shifting geopolitical alignments and heightened supply chain vulnerabilities (Toraman, 2024).

A nuanced understanding of the OTS's integration potential requires an examination of the economic profiles of its full and observer members. Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan—all of which are also members of the Commonwealth of Independent States (CIS)—possess considerable natural resource wealth. Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan are among the region's major exporters of oil and natural gas, while Uzbekistan contributes significantly with its production of natural gas, uranium, and gold. Kyrgyzstan, meanwhile, adds to the portfolio with a diverse range of minerals, including chromium, zinc, nickel, and tin. Beyond extractive industries, these countries also hold substantial value in agriculture and textiles.

Kazakhstan ranks among the world's leading wheat producers, Turkmenistan and Uzbekistan dominate in cotton production, and Kyrgyzstan possesses significant potential in the livestock and agricultural sectors (Gündoğdu, 2023, pp. 274–275).

To support and deepen these economic linkages, the OTS has established several institutional mechanisms:

Turkic Chamber of Commerce and Industry (TCCI): Based in Istanbul, the TCCI brings together the business communities and chambers of commerce from both member and observer states, facilitating sustainable business projects and promoting intra-regional trade.

Turkic Investment Fund (TIF): Operational as of February 2024, the TIF is designed to finance joint ventures and promote sectoral integration, strengthening economic solidarity across the Turkic world.

Trade Facilitation Committee (TFC): This committee oversees the OTS Trade Facilitation Strategy, adopted in November 2022, which focuses on streamlining customs procedures and eliminating non-tariff barriers.

Digital Economy Partnership Agreement (DEPA): Signed in November 2024, DEPA seeks to modernize trade infrastructure through the promotion of digital commerce, e-governance systems, and cross-border data exchanges.

Taken together, these initiatives demonstrate the OTS's commitment to advancing not only trade liberalization but also modernization across digital and financial sectors. By combining traditional trade cooperation with forward-looking strategies, the OTS positions itself as a dynamic and adaptive economic bloc within an increasingly complex global economy.

ECONOMIC OUTCOMES AND TRADE PERFORMANCE

With a combined population exceeding 160 million and a total land area of approximately 4.24 million km², the member states of the Organization of Turkic States (OTS) collectively generated a gross domestic product (GDP) surpassing 1.56 trillion USD in 2023. This economic footprint positions the OTS bloc firmly among the top 20 economies globally, highlighting its expanding regional influence, robust demographic base, and growing geopolitical relevance (Bureau of National Statistics Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, 2024; Kyrgyz Republic National Statistical Committee, 2024; Statistical Agency under the

Presidency of the Republic of Uzbekistan, 2025; The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, 2025; Turkish Statistical Institute, 2025; World Bank, 2025) (see Table 1).

	Country	P o p u l a t i o n (2024)	Area (km2)	GDP (2023) (Thou- sands USD)
1	Azerbaijan	10 180 800	86 900	72 356 176
2	Kazakhstan	20 200 000	2 724 900	262 641 892
3	Kyrgyz Republic	7 360 000	199 900	13 987 627
4	Uzbekistan	36 799 000	447 400	101 591 769
5	Türkiye	85 664 000	783 562	1 118 252 920
	Total	160 203 800	4 242 662	1 568 830 384

Table 1. OTS Member States Economic and Demographic Data

Source: (Bureau of National Statistics Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, 2024; Kyrgyz Republic National Statistical Committee, 2024; Statistical Agency under the Presidency of the Republic of Uzbekistan, 2025; The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, 2025; Turkish Statistical Institute, 2025; World Bank, 2025)

This strong foundation, coupled with shared linguistic, cultural, and historical ties, provides significant momentum for advancing regional integration. A core strategic objective for the OTS is to foster greater regional autonomy, reducing dependency on external powers and establishing itself as a self-reliant and cooperative economic bloc (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2024).

Recent trade data further illustrates this growing interdependence. In 2023, the total trade turnover of the Turkic countries with global markets reached approximately 1.2 trillion USD. Intra-OTS trade accounted for 42.3 billion USD of this figure, indicating a steady rise in internal economic activity and signaling the strengthening of economic ties among member states. Empirical evidence confirms that OTS membership has exerted a statistically significant positive impact on trade performance across the bloc (Republic of Türkiye Ministry of Trade, 2024).

INTEGRATION PERSPECTIVES AND OPPORTUNITIES

Economic integration among the OTS member states presents a wide range of strategic opportunities across infrastructure development, financial cooperation, tra-

de facilitation, industrial growth, and institutional collaboration. When supported by structured planning and coordinated implementation, these initiatives could accelerate economic convergence, promote inclusive development, and enhance the Turkic region's global competitiveness (Aydin, 2023).

One of the most promising avenues for regional integration lies in the advancement of the Trans-Caspian International Transport Route (TITR), also known as the Middle Corridor. This vital transit network connects China with Europe via Central Asia and the Caucasus, positioning the OTS region as a critical logistics hub. Strengthening this corridor is expected to enhance freight efficiency and deepen trade linkages with external markets. Recognizing its strategic significance, President Tokayev has emphasized the need for formalized agreements to ensure the stable development of cargo movement along this route (Tokayev, 2022).

Alongside physical connectivity, financial integration remains fundamental to building sustainable economic cooperation. Strengthening institutional instruments such as the Turkic Investment Fund (TIF) is crucial. Expanding the TIF's resources and operational scope would catalyze cross-border initiatives, support enterprise development, and finance key infrastructure projects. A closer synergy between the TIF and the broader OTS framework would significantly bolster regional economic growth and human capital development (Özkan, 2023).

In tandem with financial initiatives, regulatory coherence is vital. Reducing non-tariff barriers and harmonizing fiscal and monetary policies across member states would facilitate smoother trade flows, enhance investor confidence, and contribute to macroeconomic stability (Yıldız, 2022).

Moreover, diversifying integration efforts into sectors such as renewable energy, digital services, and manufacturing is essential for building resilience. Broadening the sectoral base helps mitigate risks associated with over-reliance on traditional industries, fosters competition, and drives innovation (Ersoy, 2023).

Complementing these sectoral expansions, joint investments in key infrastructure areas—such as transportation, energy, telecommunications, and water management—can yield substantial cost savings and operational efficiencies. Upgrading transport networks and promoting clean energy production would enhance regional sustainability and improve connectivity (Koparan, 2023).

Beyond specific sectors, regional integration enlarges domestic markets, enab-

ling firms to realize economies of scale, specialize in high-value activities, and boost productivity. Larger, integrated markets lay the groundwork for more sophisticated industrial development across the OTS.

As integration deepens, stronger interdependencies are expected to emerge in trade, cross-border investment, capital mobility, and technology transfer. These linkages will enhance regional resilience and support the structural transformation of member economies.

Nevertheless, achieving truly inclusive integration requires targeted support for small and medium-sized enterprises (SMEs). Empowering SMEs through capacity-building programs, expanded access to finance, and cross-border networking initiatives is critical for fostering balanced economic growth and ensuring broader participation in regional value chains (Turkic Chamber of Commerce and Industry Association [TCCIA], 2024).

External partnerships can also serve as powerful catalysts for integration. Engagements with actors such as the European Union through aid-for-trade initiatives can provide technical assistance, financial support, and alignment with international trade standards, thereby enhancing the OTS's institutional capacity and external market access (European Commission, 2023).

In summary, widening market access through deeper economic integration enables larger-scale production and investment, particularly benefiting capital-intensive industries. By reducing average production costs and strengthening international competitiveness, OTS member states are well-positioned to advance their presence within global value chains and unlock the full potential of regional economic collaboration.

CHALLENGES OF ECONOMIC INTEGRATION WITHIN THE OTS

Despite the Organization of Turkic States' (OTS) strong ambitions for fostering regional economic integration, persistent structural and institutional challenges continue to constrain progress. Foremost among these obstacles are the absence of a centralized implementation mechanism, the prevailing preference for bilateral engagements over multilateral coordination, and the lack of robust, evidence-based policy frameworks (Eurasian Development Bank, 2022; Smith, 2021; Brown & Zhao, 2020). Fragmented legislative and regulatory systems, coupled with weak cooperation among key economic institutions, further complicate efforts to harmonize economic governance across the region (OECD, 2021; World Bank, 2022).

Moreover, private cross-border investment remains underdeveloped, largely due to legal uncertainties, political risks, and the absence of efficient capital markets (UNCTAD, 2021). Economic instability—reflected in inflationary pressures, fiscal deficits, and external debt vulnerabilities—further weakens the ability of some member states to fully participate in regional initiatives (International Monetary Fund, 2022).

Beyond structural barriers, deeper political and geopolitical issues also hinder integration. Trust deficits among member states, driven by diverging national priorities and political differences, undermine the development of a cohesive regional vision (Kassymov, 2021). In addition, unresolved territorial disputes and persistent “frozen conflicts” continue to erode diplomatic engagement and collective resolve (Peyrouse, 2017). Long-standing border tensions, ethnic divisions, and competing external alignments with powers such as Russia, China, and Western countries further fracture regional unity (Cooley, 2019). Addressing both the tangible institutional deficiencies and the more intangible political divisions is essential if the OTS is to transform its integration aspirations into lasting achievements.

CONCLUSION

The evolving landscape of economic cooperation within the Organization of Turkic States (OTS) reflects a complex interplay of promising opportunities and formidable challenges. As this study has demonstrated, the OTS possesses significant potential to emerge as a prominent regional economic bloc, underpinned by shared historical, linguistic, and cultural ties, as well as its strategic geographical positioning between Europe and Asia. The development of institutional frameworks, such as the Turkic Investment Fund, the Trade Facilitation Strategy, and sector-specific agreements, signals a strong political commitment to deepening regional connectivity and resilience.

Nevertheless, realizing the full promise of integration hinges on overcoming a series of structural, institutional, and geopolitical barriers. The lack of enforceable implementation mechanisms, fragmented economic governance, limited private investment, and unresolved regional disputes continue to slow progress. Furthermore, the persistence of bilateralism over regionalism undermines the collective strength and strategic coherence of the OTS.

Advancing beyond symbolic gestures requires substantive and coordinated policy action. Member states must prioritize the harmonization of legal and institutional frameworks, cultivate mutual trust through sustained diplomatic engagement,

and implement inclusive growth strategies that benefit all members. Particular emphasis must be placed on supporting small and medium-sized enterprises (SMEs) and investing in regional infrastructure development, both critical drivers of broad-based economic participation. Strategic utilization of existing initiatives, such as the Trans-Caspian International Transport Route (TITR), along with enhanced cooperation with external partners like the European Union, can serve as catalysts for accelerating integration.

Ultimately, although the path toward deeper integration remains challenging, it constitutes a strategically vital endeavour. If pursued with sustained political will, visionary leadership, and coordinated efforts, the economic integration of OTS member states can significantly contribute to regional prosperity, stability, and the emergence of a more balanced, multipolar global economic order.

To unlock the full potential of economic integration within the OTS, the following targeted actions are essential:

Create a robust regional body equipped with clear authority, transparent monitoring systems, and enforceable compliance mechanisms to oversee project execution.

Standardize customs regulations, tax policies, investment laws, and financial standards to enhance market predictability, reduce transaction costs, and attract cross-border investment.

Increase capital contributions and expand its mandate to include SME financing, infrastructure projects, and innovation funding. Establish regional credit guarantee schemes to de-risk investments.

Focus on streamlining border procedures, digitizing customs operations, and minimizing non-tariff barriers. Mobilize multilateral financing and public-private partnerships for logistical infrastructure, especially along the TITR.

Launch cross-border incubation programs, provide technical assistance, and simplify financing mechanisms to integrate SMEs into regional value chains and innovation networks.

Promote investment in emerging sectors such as renewable energy, digital technologies, and agro-processing to reduce overdependence on traditional industries and foster competitive growth.

Prioritize diplomatic engagement, mediation mechanisms, and confidence-bu-

ilding initiatives to resolve ongoing and frozen conflicts, laying the groundwork for stronger cooperation.

Establish academic exchange programs, joint research centres, and regional think tanks dedicated to economic integration to support evidence-based policymaking.

Strengthen ties with external actors such as the European Union, the Organization of Islamic Cooperation, and China's Belt and Road Initiative to leverage technical expertise, development funding, and expanded market access.

Implement communication campaigns to raise public awareness of the benefits of regional cooperation, fostering a shared identity and sustaining political momentum for integration.

Ultimately, although the path toward deeper integration remains challenging, it constitutes a strategically vital endeavor. With sustained political will, visionary leadership, and coordinated efforts, the economic integration of OTS member states can significantly contribute to regional prosperity, stability, and the emergence of a more balanced, multipolar global economic order. Embracing internal strengths and forging external partnerships, the OTS can transform its shared history into actionable economic strategies, reshaping the future of the Turkic world and offering a new model for regionalism in an increasingly fragmented global landscape.

Bibliography

- Aghayeva, N., Aliyeva, S., & Yılmaz, M. (2024). Strategic partnerships and trade flows among Turkic states: The Turkey-Azerbaijan model. *Eurasian Economic Studies*, 10(1), 55–70.
- Aydın, M. (2023). *Economic integration prospects among Turkic states*. Ankara: Institute for Regional Studies.
- Brown, T., & Zhao, L. (2020). Policy frameworks for regional economic integration. *Journal of Regional Studies*, 34(2), 145–162.
- Bureau of National Statistics Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. (2024). *Population of the Republic of Kazakhstan (Chislenost' nasele-nija Respubliki Kazahstan)*. Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskoy planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan. <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/spreadsheets/?year=2024&name=19652&period=&type=>
- Çalışkan, V. (2018). Türk Dünyası fikrinin gelişimi: Tarihsel bir perspektif. *Türk Kültürü ve*

- Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 85, 1–22.
- Çetinkaya, H., & Demirel, B. (2023). The economic effects of regional organizations: Evidence from the Organization of Turkic States. *Central Asia Journal of Economics*, 8(2), 101–118.
- Cooley, A. (2019). *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*. Oxford University Press.
- Ersoy, B. (2023). Sectoral diversification strategies in emerging economies: A Turkic states perspective. Eurasia Economic Research Center.
- Eurasian Development Bank. (2022). *Macroeconomic review of Central Asia*. EDB Research Department.
- European Commission. (2023). *Aid for trade: Strengthening regional economic integration*. Brussels: Directorate-General for Trade.
- Gündoğdu, S. (2023). Türk Devletleri arasında ekonomik entegrasyonun potansiyeli. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 270–280.
- Horata, O. (2011). İsmail Gaspiralı'nın düşünce dünyasında dil ve eğitim. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(1), 1–10.
- International Monetary Fund. (2022). *World economic outlook: Recovery during uncertainty*. IMF Publications.
- Kassymov, Y. (2021). Trust and regionalism in Central Asia. *Central Asian Affairs*, 8(1), 55–78.
- Koparan, H. (2023). Regional cooperation and infrastructure development in the Turkic world. *Journal of Eurasian Studies*, 15(1), 33–45.
- Kyrgyz Republic National Statistical Committee. (2024). *Population*. Netsiyonalniy Statisticheskij Komitet Kyrgyzskoj Respubliki. <https://stat.gov.kg/ru/statistics/naselenic/>
- Mammadlı, R. (2022). Türk halklarının birleşmesi düşüncesinin evrimi. *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Dergisi*, 4(2), 124–137.
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye. (2024). *Organization of Turkic States*. <https://www.mfa.gov.tr>
- OECD. (2021). *Enhancing regional cooperation in Central Asia*. OECD Policy Papers.
- Organization of Turkic States. (2024). *About us*. <https://www.turkicstates.org>
- Özkan, A. (2023). *Financing regional development: The role of the Turkic Investment Fund*. Almaty: Center for Economic Studies.
- Özsoy, A. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı'nın ekonomik entegrasyon vizyonu. *Orta Asya Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 48–62.
- Peyrouse, S. (2017). *The Central Asian 'frozen conflicts'*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Republic of Türkiye Ministry of Trade. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı ile ekonomik iş birliği raporu*. <https://www.trade.gov.tr>
- Republic of Türkiye Ministry of Trade. (2024). *Annual trade performance report 2023*. <https://www.trade.gov.tr>

- ps://www.trade.gov.tr
- Smith, J. (2021). Bilateralism vs. regionalism in Eurasian politics. *Eurasian Political Review*, 27(4), 203–218.
- Spoor, M. (1997). The ‘transition economies’ of Central Asia and Mongolia: An overview. *Europe-Asia Studies*, 49(7), 1221–1241.
- Statistical Agency under the Presidency of the Republic of Uzbekistan. (2025). Basic demographic indicators. AGENTSTVO STATISTIKI PRI PREZIDENTE RESPUBLIKI UZBEKISTAN. <https://stat.uz/ru/ofitsialnaya-statistika/demography>
- T.C. Ministry of Foreign Affairs. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı. <https://www.mfa.gov.tr>
- TCCIA. (2024). SME development strategies for regional integration. Tashkent: TCCIA Publications.
- The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. (2025). Key economic indicators.
- The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. (2025). Demographic Indicators of Azerbaijan. <https://www.stat.gov.az/source/demography/?lang=en>
- Tokayev, K. (2022). Speech at the Turkic Council Summit on Regional Connectivity.
- Toraman, A. (2024). New trade corridors in Eurasia: The role of Turkic states post-Ukraine crisis. *Journal of International Trade and Logistics*, 6(1), 89–105.
- Turkish Statistical Institute. (2025). Foreign trade statistics 2024.
- Turkish Statistical Institute. (2025). The Results of Address Based Population Registration System, 2024. TUIK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=The-Results-of-Address-Based-Population-Registration-System-2024-53783&dil=2>
- UNCTAD. (2021). World Investment Report 2021: Investing in sustainable recovery. United Nations Conference on Trade and Development.
- World Bank. (2022). Regional economic integration in Central Asia: Opportunities and challenges. World Bank Group.

ŞEHİR PLANLAMA YOLUYLA TÜRK DÜNYASI BİRLİĞİ İÇİN STRATEJİLER

Fatiha Nur TERLEMEZ*

Özet

Türk Dünyası, tarih boyunca ortak bir medeniyet ve kültür anlayışı etrafında şekillenmiş, geniş bir coğrafyada benzer sosyal, ekonomik ve kültürel bağları paylaşmıştır. Bu bağlamda, şehir planlama sadece fiziksel alanların düzenlenmesi değil, aynı zamanda bu ortak mirasın korunması, geliştirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması açısından stratejik bir araçtır. Türk Dünyası şehirlerinin ortak tarihî ve kültürel mirasları, şehir planlama yoluyla mekânsal entegrasyonun somutlaştırılabileceği önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu çalışma, şehir planlama stratejilerinin Türk Dünyası'nda kültürel ve mekânsal bütünleşmeyi güçlendirme potansiyelini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, şehir planlama süreçlerinin kültürel ve mekânsal etkilerini değerlendirmek için çeşitli yöntemler bir arada kullanılmıştır. Mevcut literatür ve uygulamalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Kültürel etki analizi kapsamında, şehir planlama projelerinin kültürel mirasın korunmasına ve toplumsal kimlik oluşturulmasına olan katkıları ele alınmıştır. Mekânsal etki analizi ise şehirler arası bağlantıların güçlendirilmesi ve ekonomik iş birliğinin artırılmasındaki rolü incelemiştir. Ayrıca, farklı Türk Dünyası şehirlerinde uygulanan projeler karşılaştırmalı durum çalışmaları yöntemiyle analiz edilerek genel eğilimler ve başarı faktörleri belirlenmiştir.

Çalışma, şehir planlamasıyla Türk Dünyası şehirlerinde mekânsal ve kültürel bağların güçlendirilmesinde çeşitli stratejilerin etkin olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda hem tematik şehirler hem de ortak kültürel festivaller, şehirlerin kimlik kazanmasında ve uluslararası tanınırlığını artırmada önemli araçlardır. Ayrıca, Türk Dünyası Şehircilik Kılavuzu, bu süreci görsel ve işlevsel bir bütünlükle desteklemektedir. Tarihi rotaların yeniden canlandırılması, şehirler arası bağlantıları ekonomik ve kültürel açıdan güçlendiren önemli bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Şehir planlaması, Türk Dünyası şehirlerinde mekânsal ve kültürel bütünleşmeyi destekleyen birleştirici bir araçtır. Bu bağlamda, Türk Dünyası Şehircilik Kılavuzu hazırlanarak modern projelerde ortak bir estetik dil benimsenmeli, tematik şehirlerin geliştirilmesi ve kültürel festivallerin düzenlenmesi teşvik edilmelidir. Ayrıca, tarihî rotaların yeniden canlandırılması yoluyla turizm ve ticaret potansiyeli artırılabilir. Şehirler arası bilgi ve deneyim paylaşımının artırılması, sürdürülebilir şehircilik ilkelerinin benimsenmesi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik uluslararası fonların artırılması da önemli öneriler arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Etki, Mekânsal Bütünleşme, Şehircilik Kılavuzu, Şehir Planlama, Tarihi Rotalar, Türk Dünyası.

* Yüksek Şehir Plancısı/Doktora Öğrencisi, Fatiha Nur Terlemez, Gazi Üniversitesi, Türkiye, ozcan.fatihatur@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2502-4530

Strategies For Unity Of The Turkic World Through Urban Planning

Abstract

The Turkic World has historically shaped itself around a shared civilization and cultural understanding, maintaining similar social, economic, and cultural ties across a vast geography. In this context, urban planning is not only about the physical organization of spaces but also serves as a strategic tool for preserving, developing, and transmitting this common heritage to future generations. The shared historical and cultural heritage of Turkic cities presents a significant opportunity to materialize spatial integration through urban planning. This study aims to analyze the potential of urban planning strategies in strengthening cultural and spatial integration within the Turkic World.

Various methods have been employed to assess the cultural and spatial impacts of urban planning processes. Existing literature and practical applications have been thoroughly examined. The cultural impact analysis evaluates the role of urban planning projects in preserving cultural heritage and shaping social identity. The spatial impact analysis investigates the role of urban planning in strengthening inter-city connections and enhancing economic cooperation. Additionally, comparative case studies of different Turkic cities have been conducted to identify general trends and key success factors.

The study highlights that various strategies can effectively enhance spatial and cultural ties in Turkic cities through urban planning. The establishment of thematic cities and shared cultural festivals plays a crucial role in fostering city identity and increasing international recognition. Furthermore, the Turkic World Urban Planning Guide provides visual and functional coherence in this process. The revitalization of historical routes is identified as a key strategy to strengthen economic and cultural ties between cities.

Urban planning serves as a unifying tool for supporting spatial and cultural integration within Turkic cities. In this regard, the Turkic World Urban Planning Guide should be developed to establish a common aesthetic language in modern projects, while the promotion of thematic cities and cultural festivals should be encouraged. Additionally, revitalizing historical routes can boost tourism and trade potential. Enhancing inter-city knowledge and experience sharing, adopting sustainable urban planning principles, and increasing international funding for cultural heritage preservation are also among the key recommendations.

Keywords: Architectural Guide, Cultural Impact, Historical Routes, Spatial Integration, Turkic World, Urban Planning.

GİRİŞ

Bu çalışma, Türk Dünyası'nda şehir planlamasının kültürel ve mekânsal bütünleşmeye etkisini analiz ederek ortak stratejiler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, şehir planlamasının tarihî mirasın korunması, kimlik inşası ve şehirler arası entegrasyon üzerindeki rolünü incelemektedir. Kültürel ve mekânsal etki analizi yöntemleri kullanılarak, şehir planlama projelerinin kültürel miras ve ekonomik iş birliklerine katkısı değerlendirilmiştir. Karşılaştırmalı durum çalışmaları ile farklı şehirlerde uygulanan projeler analiz edilmiş, başarılı şehircilik stratejileri belirlenmiştir.

Şehir planlaması, sadece fiziksel düzenleme değil, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve şehirler arası entegrasyon için önemli bir araçtır. Türk Dünyası şehirleri ortak bir tarihî mirasa sahip olsa da şehircilik alanında ortak stratejiler geliştirme konusunda yeterli ilerleme kaydedilememiştir. Literatürde, UNESCO (2019) kültürel mirasın şehir planlamasına entegrasyonunu vurgularken, Türk Devletleri Teşkilatı (2021) mekânsal entegrasyonu teşvik eden politikaların gerekliliğine dikkat çekmektedir. Ancak, Türk Dünyası şehirleri için özgün şehircilik stratejileri geliştiren çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, şehir planlamasıyla kültürel mirasın korunması, ekonomik iş birliklerinin teşvik edilmesi ve ortak şehircilik ilkelerinin oluşturulması konusunda literatüre katkı sağlamaktadır.

Bu araştırma bazı sorulara yanıt aramaktadır: Türk Dünyası'nda şehir planlama stratejileri kültürel ve mekânsal bütünleşmeyi nasıl etkiler? Tarihî şehir dokusu nasıl korunabilir? Ortak kültürel etkinlikler ve tarihî rotalar şehirler arası entegrasyonu nasıl destekler? Öne sürülen hipotezler, şehir planlamasının şehirler arası bağlantıları güçlendirdiği, tarihî mirasın korunmasının kültürel kimliği desteklediği, tematik şehirlerin ve kültürel festivallerin uluslararası tanınırlığı artırdığı ve sürdürülebilir şehircilik uygulamalarının yaşam kalitesini yükselttiği yönündedir.

TEORİK ÇERÇEVE

Türk Dünyası Şehirlerinin Tarihi Gelişimi ve Planlama İlkeleri

Türk Dünyası şehirleri, tarih boyunca farklı medeniyetlerin etkisi altında şekillenmiş, göçebe-yerleşik dönüşümü, İslam şehir modeli, ticaret yollarına dayalı gelişim ve modern şehirleşme süreçleri gibi önemli aşamalardan geçmiştir. İlk Türk yerleşimleri, genellikle stratejik konumlar ve su kaynaklarına yakın bölgelerde kurulmuş, Uygurlar döneminde ise ilk planlı şehirler ortaya çıkmıştır (Karaca, 2023). Karahanlılar ile birlikte İslam şehir modeli benimsenmiş, cami, medrese ve çarşı merkezli şehir-

leşme anlayışı gelişmiştir. Büyük Selçuklu Devleti döneminde ticaret yolları boyunca hanlar, kervansaraylar ve büyük çarşılar şehir merkezleriyle entegre edilmiştir. Moğol istilası sonrası şehirlerin büyük bir kısmı zarar görmüş, ancak Timur İmparatorluğu dönemiyle birlikte Semerkant ve Buhara gibi kentler anıtsal yapılar ve düzenli şehir planları ile yeniden inşa edilmiştir (Ertürk, 2020).

Osmanlı döneminde vakıf sistemine dayalı şehircilik anlayışı gelişmiş, külliye merkezli şehirleşme yaygınlaşmıştır. Edirne, Bursa, İstanbul gibi şehirler, cami, medrese, hamam, çarşı ve yeşil alanları içeren bütünlük kamusal yapılarla planlanmıştır (Aliagaoglu ve Uğur, 2016). Osmanlı şehir modelinde mahalle sistemi önemli bir sosyal yapı unsuru olarak öne çıkmış, her mahalle cami ve çarşı eksenli bir düzen içinde tasarlanmıştır. Vakıf sistemi, şehirlerde altyapının sürdürülebilir şekilde gelişmesini sağlamış, kamuya ait alanların finansmanı vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Cami ve külliyelerin etrafında şekillenen mahalle yapısı, Osmanlı şehir modelinin temelini oluşturmuştur (Arlı, 2005). 20. yüzyılda ise modernleşme süreçleri hız kazanmış, başkent projeleriyle şehirler yeni yönetim merkezleri haline gelmiştir. Ankara'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olarak planlanması, Türk Dünyası'ndaki diğer ülkeler için de örnek teşkil etmiş, Kazakistan'ın Astana'yı başkent olarak yeniden inşa etmesi gibi projeleri etkilemiştir (Temir, 2020).

Türk Dünyası şehirleri tarih boyunca coğrafi, kültürel ve ticari faktörler doğrultusunda gelişmiş belirli planlama ilkelerine sahip olmuştur. Şehirlerin doğal çevreye uyum sağlaması, su kaynakları ve iklim şartlarına göre şekillenmesi, özellikle Orta Asya şehirlerinde nehir kıyısında kurulan kentlerin gelişimini desteklemiştir (Özdemir, 2005). Ticaret yolları üzerindeki konum, hanlar ve kervansaraylarla desteklenmiş, şehirlerin ekonomik ve mekânsal gelişimini doğrudan etkilemiştir. Cami, medrese ve külliye merkezli şehirleşme modeli, Osmanlı'dan önce Büyük Selçuklular ve Karahanlılar döneminde şekillenmiş, Osmanlı şehirlerinde ise vakıf sisteminin etkisiyle gelişmiştir. Şehirlerin mahalle sistemine dayalı olarak organize edilmesi, sosyal bütünlüşmeyi güçlendirirken, geleneksel pazar yerleri ve çarşılar ticaretin merkezi olmuştur (Akça, 2008).

Modern dönemde, şehir planlamasının sürdürülebilirlik ve teknolojiyle bütünlüşmesi önemli bir gelişme alanı haline gelmiştir. Özellikle Bakü, Astana ve İstanbul gibi şehirler, akıllı şehir projeleri ve sürdürülebilir altyapılarla yeniden şekillenmektedir. Ancak, bu süreçte tarihî ve kültürel kimliğin korunarak modern şehircilik uygulamalarıyla dengelenmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, şehir planlaması Türk Dünyası'nda kültürel mirasın yaşatılmasını, şehirler arası bağlantıların güçlendirilmesini ve ortak mekânsal

entegrasyonun sağlanmasını mümkün kılan önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Şehir Planlamasının Kültürel ve Mekânsal Bütünleşmedeki Rolü

Şehir planlaması, yalnızca fiziksel mekân düzenlemesi değil, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve mekânsal bütünleşmenin sağlanması açısından kritik bir araçtır. Geleneksel kent dokusunun korunması, şehirlerin kimlik kazanmasını ve tarihî mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır (Çatalbaş ve Kılıç, 2022). Kent meydanları ve tarihî alanların sürdürülebilir şekilde korunması, şehirlerin kültürel hafızasını canlı tutmak için önemli bir unsurdur (Özdemir, 2021).

Kentsel dönüşüm süreçleri, şehirlerin geleneksel mekânsal yapısını tehdit edebilmekte, ancak doğru planlama stratejileri ile bu sürecin tarihî miras ile bütünleştirilmesi mümkün olmaktadır. Özellikle Osmanlı ve Selçuklu şehir modellerinde görülen mahalle sistemi, çarşı-küllüye yapısı ve kamusal alan kullanımı, modern şehircilik ile entegre edilerek korunabilir (Özdemir, 2021). Bu tür yaklaşımlar, tarihî kentsel peyzaj anlayışı ile birleştiğinde, modern şehirleşme süreçleriyle tarihî dokunun birlikte yaşamasını sağlayacak sürdürülebilir çözümler sunmaktadır.

Mekânsal bütünleşme açısından, şehir planlaması tarihî kent merkezleri, ticaret yolları ve kültürel etkileşim bölgeleri ile mekânsal sürekliliğin sağlanmasına yardımcı olabilir. İpek Yolu gibi tarihî ticaret yollarının canlandırılması ve ulaşım ağlarının güçlendirilmesi, şehirler arası entegrasyonu destekleyen önemli adımlardır (Caner, 2014). Bu bağlamda, şehir planlaması kültürel mirasın korunmasını teşvik ederken, aynı zamanda modern kentleşme ile tarihî mekânların uyum içinde var olmasını sağlayan stratejiler geliştirmelidir.

Türk Dünyası'nda Şehir Planlama Politikaları Üzerine Çalışmalar

Türk Dünyası, şehircilik alanında ortak bir vizyon geliştirmek amacıyla son yıllarda önemli adımlar atmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), üye ülkeler arasında şehir planlama, altyapı projeleri ve sürdürülebilir kalkınma alanlarında iş birliklerini teşvik etmektedir. Özellikle 2023 yılında kurulan Türk Yatırım Fonu, şehirlerin ekonomik ve mekânsal entegrasyonunu güçlendirecek projelere finansal destek sağlayarak, ulaşım, enerji ve akıllı şehir teknolojileri gibi alanlarda yenilikçi çözümleri teşvik etmektedir (Özsoy, 2023).

Türk şehirlerini birbirine bağlayan en önemli projelerden biri olan Orta Koridor, Asya ile Avrupa arasındaki ticaret yollarını güçlendirme hedefi taşımaktadır. Bu proje kapsamında Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, Hazar Geçiş Projesi ve Orta Asya'da-

ki lojistik merkezler geliştirilerek, şehirler arası ulaşımın ve ekonomik iş birliklerinin artırılması amaçlanmaktadır (Günay vd., 2019). Böylece, Türk Dünyası şehirleri yalnızca ticaret yolları üzerinden ekonomik büyümeye katkı sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda mekânsal olarak da birbirleriyle daha güçlü bağlar kuracaktır.

Şehircilik iş birliklerinin bir diğer önemli boyutu ise kültürel mirasın korunmasıdır. Türk Dünyası Kültür Başkentleri girişimi, şehirlerin tarihî dokusunu modern planlama anlayışıyla uyumlu hâle getirmeyi hedefleyen önemli bir girişimdir. Bursa, Şuşa ve Türkistan gibi şehirlerin kültürel başkent ilan edilmesi, bu şehirlerde restorasyon projelerinin hız kazanmasına, geleneksel kent dokusunun korunmasına ve kültürel mirasın turizm yoluyla daha geniş kitlelere ulaştırılmasına olanak sağlamaktadır (Ertürk, 2020). Şehirler, tarih boyunca olduğu gibi bugün de sadece ekonomik ve politik merkezler değil, aynı zamanda kimliğin ve kültürel hafızanın yaşatıldığı alanlardır.

Tüm bu projeler, Türk Dünyası'nda şehircilik anlayışının ortak bir perspektif kazanmasını sağlamaktadır. Şehir planlaması, yalnızca fiziksel altyapıyı iyileştirmekle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda kültürel kimliği koruyarak sosyal ve ekonomik entegrasyonu desteklemelidir. Türk Devletleri Teşkilatı'nın öncülük ettiği bu çalışmalar, şehirlerin sürdürülebilir gelişimini sağlarken, aynı zamanda bölgesel iş birliğini güçlendiren önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

BULGULAR

Bu çalışmada yapılan kültürel ve mekânsal analizler, Türk Dünyası şehirlerinin farklı sosyo-kültürel ve tarihî gelişim dinamiklerine rağmen ortak şehircilik kodlarına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kültürel etki analizi kapsamında, bazı şehirlerin (Semerkand, Şuşa, Buhara gibi) tarihî kimliklerini koruma konusunda başarılı olduğu, buna karşılık bazı başkentlerde (Bakü, Astana) modernleşme baskısı altında geleneksel dokunun geri planda kaldığı belirlenmiştir.

Mekânsal etki analizinde ise, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu ve Orta Koridor Projesi gibi bölgesel ulaşım yatırımlarının şehirler arası bağlantıları güçlendirdiği, ancak yeşil alan yönetimi ve sürdürülebilirlik konusunda hâlâ ciddi yapısal eksikliklerin bulunduğu görülmüştür. Ayrıca, mahalle kültürü ve kamusal alan kullanımı gibi geleneksel yapılar yer yer dönüşüme uğramakta ve sosyal dayanışma ağları zayıflamaktadır.

Karşılaştırmalı durum çalışmaları, planlama politikalarının kültürel kimlik, ekonomik kalkınma ve mekânsal bütünleşme üzerindeki etkilerini daha net biçimde ortaya koymakta; şehirler arasında farklılık gösteren uygulamaların hem yerel koşul-

lardan hem de ulusal kalkınma vizyonlarından kaynaklandığını göstermektedir.

Kültürel Etki Analizi

Kültürel etki analizi, şehir planlama kararlarının kültürel mirasın korunması, kültürel kimliğin güçlendirilmesi ve toplumsal belleğin devamlılığı üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Tarihi Mirasın Korunması ve Dönüşümü

Bazı Türk şehirleri, tarihî dokularını koruma konusunda büyük ilerlemeler kaydederken, bazıları bu süreçte önemli kayıplar yaşamaktadır. Buhara, Semerkant ve Şuşa gibi UNESCO'nun koruma altına aldığı şehirlerde, tarihî yapılar titizlikle restore edilerek, kentlerin kültürel kimliği korunmuştur (Vurgun, 2016; Bakirova, 2024). Bu şehirlerde, geleneksel çarşılar, camiler ve meydanlar modern altyapı projeleriyle uyumlu hâle getirilerek, geçmiş ve gelecek bir arada yaşatılmaktadır. Ancak, bazı şehirlerde hızlı kentleşme, tarihî mahallelerin yıkılmasına ve yerine yüksek katlı modern yapıların inşa edilmesine neden olmuş, bu da şehirlerin özgün kimliklerini zayıflatmıştır.

Kültürel Kimlik ve Planlama

Türk Dünyası'ndaki birçok şehir, yüzyıllardır kendine özgü mimari ve şehir dokusuna sahip olmuştur. Osmanlı ve Selçuklu şehirlerinde görülen avlulu yapılar, çarşılarla iç içe geçmiş mahalleler ve geniş meydanlar, şehirlerin kültürel hafızasını oluşturur. Konya, Buhara ve Semerkant gibi şehirlerde bu geleneksel dokunun modern kentleşme sürecine uyum sağlayacak şekilde korunduğu görülmektedir (Küçükdağ vd., 2020; Vurgun, 2016). Ancak İstanbul, Bakü ve Astana gibi şehirlerde küresel mimari anlayışın etkisi daha baskın hâle gelmiş, geleneksel mimari unsurların yerine gökdelenler ve modern iş merkezleri inşa edilmiştir (Genim, 2012; Yılmaz ve Kavuncu, 2014). Bu durum, şehirlerin kültürel kimliğini zaman içinde zayıflatabilir ve yerel halkın mekâna olan aidiyet duygusunu azaltabilir.

Mahalle Kültürü ve Sosyal Yapı

Geleneksel Türk şehirlerinde mahalle, sadece fiziksel bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda güçlü sosyal bağların kurulduğu, komşuluk ilişkilerinin geliştiği bir yaşam alanıydı. Cami, çarşı ve meydan etrafında şekillenen mahalle yapısı, insanların bir araya gelmesini sağlıyor, toplumsal dayanışmayı güçlendiriyordu. Ancak günümüzde, modern apartmanlaşma ve kentsel dönüşüm projeleri nedeniyle mahalle kültürü kaybolma riskiyle karşı karşıya. Büyük şehirlerde bu dönüşüm daha hızlı ilerlerken, Konya, Kazan ve Buhara gibi şehirlerde mahalle dokusunu koruma çabaları

devam etmektedir (Küçükdağ vd., 2020; Sadykova, 2021; Vurgun, 2016). Geleneksel mahallelerin korunması, yalnızca fiziksel mekânları değil, aynı zamanda toplumun sosyal yapısını da ayakta tutmak açısından önemlidir.

Mekânsal Etki Analizi

Mekânsal etki analizi, şehir planlama kararlarının fiziksel mekânın organizasyonu, şehirler arası bağlantılar ve mekânsal entegrasyon üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Şehirler Arası Mekansal Bağlantılar ve Altyapı

Türk Dünyası şehirlerinin mekânsal entegrasyonu, özellikle bölgesel ulaşım projeleri ile giderek güçlenmektedir. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu ve Orta Koridor Projesi, ticaret yollarını modernleştirerek, şehirler arası bağlantıları artıran en önemli projeler arasında yer almaktadır (Çakan, 2017). Bu projeler sayesinde, lojistik ağlar genişlerken, ticaret ve insan hareketliliği de hız kazanmaktadır. Ancak, bazı şehirlerde ulaşım altyapısının şehir planlamasına tam olarak entegre edilemediği ve bu nedenle kent içi trafik sorunlarının devam ettiği gözlemlenmektedir.

Yeşil Alan Yönetimi ve Sürdürülebilir Şehircilik

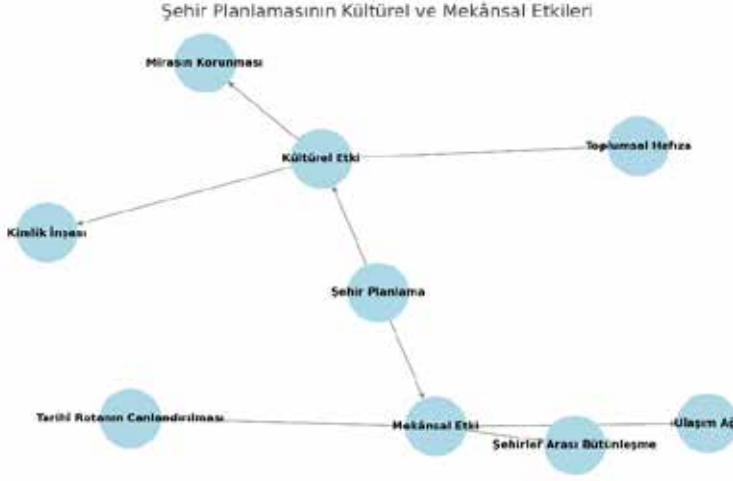
Modern şehirleşme süreçleri, yeşil alanların korunması ve sürdürülebilir şehircilik ilkeleri ile dengelenmelidir. Ancak, Türk Dünyası'ndaki bazı büyük şehirlerde hızlı betonlaşma nedeniyle yeşil alanların giderek azaldığı belirlenmiştir. İstanbul, Taşkent ve Almatı gibi büyük metropollerde yeşil alan kaybı önemli bir sorun hâline gelmiştir (Kavuncu, 2014). Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkeler, yeşil şehir projeleri geliştirerek çevresel sürdürülebilirliği artırmaya çalışmaktadır (Bazarbekova ve Sansyrbayeva, 2019). Ağaçlandırma projeleri, parkların korunması ve sürdürülebilir peyzaj uygulamaları, şehirlerde yaşam kalitesini artırmak için atılan önemli adımlardır.

Akıllı Şehir Uygulamaları

Teknolojik gelişmeler, şehirlerin yönetiminde ve altyapılarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bakü, Astana ve İstanbul gibi metropoller, akıllı ulaşım sistemleri, enerji verimli yapılar ve dijital hizmetlerle akıllı şehir projelerini hayata geçirmektedir. Ancak, Buhara ve Türkistan gibi tarihî şehirlerde, bu teknolojik dönüşümün daha sınırlı olduğu görülmektedir. Tarihî dokunun korunması gerektiği için akıllı şehir projeleri, bu kentlerde daha dikkatli uygulanmalı ve modern teknolojiler ile geleneksel yapılar arasında uyum sağlanmalıdır (Albayrak, 2024).

Şehir Planlamasının Kültürel ve Mekânsal Etkileri

Türk Dünyası şehirlerinde kamusal alanlar, tarihî merkezler ve geleneksel çarşılar, kültürel kimliğin korunmasında ve toplumsal hafızanın sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, modern şehirleşme süreçleri, bu alanların dönüşümünü hızlandırarak, bazen kimlik kaybına ve kültürel süreksizliğe yol açabilmektedir. Şehir planlamasının kültürel ve mekânsal etkilerini anlamak için kimlik inşası, toplumsal hafıza, mirasın korunması, ulaşım ağı ve şehirler arası bütünleşme gibi temel kavramlar incelenmelidir.

Şekil 1.

Şehir Planlamasının Kültürel ve Mekânsal Etkileri

-Kimlik İnşası: Şehirlerin mekânsal yapıları ve kültürel değerleri aracılığıyla kimlik oluşturulmasıdır. Geleneksel çarşılar ve kamusal alanlar bu süreçte önemli rol oynar. Şehir planlaması, tarihî dokuyu koruyarak kimlik inşasını destekleyebilir. Örneğin, Semerkand ve Buhara başarılı örneklerdir.

-Toplumsal Hafıza: Geçmişin mekânlara işlenmesi ve gelecek nesillere aktarılmasıdır. Anıtlar ve tarihî pazarlar toplumsal hafızayı temsil eder. Tarihî bölgelerin korunması, toplumsal hafızanın sürdürülebilirliğini sağlar; aksi halde agresif kentleşme kültürel belleği siler.

-Mirasın Korunması: Tarihî ve kültürel unsurların modern şehircilikle bütünleşmesi sürecidir. Bu, tarihî çarşıların ve geleneksel yapıların korunmasını içerir. Bakü'deki İçerişehir, modern ve geleneksel şehircilik dengesini mekânsal bütünleşmeyi

sağlayan temel unsurlardandır.

-Ulaşım Ağı: Şehir içi ve şehirler arası ulaşım, sağlama örneğidir. Yollar, metro ve toplu taşıma sistemleri erişilebilirliği artırırken, tarihî rotaların ulaşım ağına entegrasyonu, geçmişle günümüzü bağlayan önemli bir stratejidir.

-Şehirler Arası Bütünleşme: Ekonomik ve kültürel entegrasyonu destekleyen şehirler arası bağlantılar, ulaşım altyapısındaki eksiklikler nedeniyle zayıflamaktadır. Kültürel festivaller, tarihî rotaların canlandırılması ve modern ulaşım projeleri, bu kopukluğu gidermeye yönelik önemli adımlardır.

Karşılaştırmalı Durum Analizi

Karşılaştırmalı durum çalışmasının farklı şehirlerin planlamasının kültürel, mekânsal ve ekonomik etkilerini daha kapsamlı bir perspektifle değerlendirmeye yardımcı olması amaçlanmıştır.

Şehir	Kültürel Kimlik	Mekânsal Entegrasyon	Ekonomik Gelişim	Eleştiriler
Bakü	Orta düzeyde korunmuş, modern yapıların baskısı var	Ulaşım altyapısı güçlü, ancak tarihî bölgelerle kopukluk mevcut	Petrol ve turizm odaklı büyüme modeli	Kültürel mirasın korunmasına yönelik yetersiz planlama
Semerkant	Tarihî dokunun korunmasına öncelik verilmiş	Şehir merkezi ve çevresi uyum içerisinde	Kültürel turizme bağlı kalkınma modeli	Turistik mekânların halktan izole edilmesi
Konya	Geleneksel ve modern yapılar arasında uyum	Şehir içi ulaşımı güçlü, ancak tarihî dokuya önem veren koruma projeleri	Kültürel turizm ve sanayi birleşimi	Kentleşme baskısıyla tarihî kimliğin kaybolma riski
Astana	Yeni başkent, modern kimlik inşası odaklı	Planlı şehir yapısı, geniş bulvarlar ve ulaşım ağları	Petrol ve devlet yatırımları odaklı büyüme	Hızlı kentleşme nedeniyle kültürel kimlik inşasında zorluklar
Bişkek	Sovyet planlaması baskın, geleneksel kimlik zayıf	Şehir içi altyapı sınırlı, planlı genişleme mevcut	Tarım, küçük sanayi ve turizm ağırlıklı	Tarihî kimlik ve modernleşme dengesi sağlanamamış
Merv	İpek Yolu'nun en önemli tarihî şehirlerinden biri, güçlü İslam kültürü mirası	Tarihî merkez çevresinde dağılmış yerleşim ağı, koruma eksik	Kültürel turizm potansiyeli yüksek ancak yeterince değerlendirilmiyor	Tarihî yapıların korunamaması, modern müdahalelerin kültürel kimliği tehdit etmesi

Tablo 1. Karşılaştırmalı durum çalışması

Türk Dünyası'ndaki şehirler, kültürel kimlik, mekânsal entegrasyon ve ekonomik gelişim açısından farklı dinamiklere sahiptir. Semerkant ve Konya, kültürel kimliği koruma konusunda başarılı olup turizmi ön planda tutarken (Vurgun, 2016; Küçükdağ vd., 2020). Bakü ve Astana modernleşme sürecinde tarihî dokuyu koruma konusunda zorluklar yaşamaktadır. Bişkek ve Merv gibi şehirler, Sovyet planlamasının etkisi altında kalmış ve kültürel kimliklerini yeterince yansıtamamıştır (Yılmaz ve Kavuncu, 2014; Sağlam ve Sarıyev, 2021).

Mekânsal entegrasyon açısından Astana, planlı yapısıyla öne çıkarken, Bakü'de tarihî ve modern bölgeler arasında kopukluk yaşanmaktadır. Konya'da modern projelerin tarihî dokuyu tehdit ettiği görülmekte, Bişkek ise sınırlı altyapı nedeniyle plansız genişleme sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Ekonomik kalkınma açısından Bakü ve Astana, petrol ve devlet yatırımlarına, Semerkant kültürel turizme, Konya sanayi ve turizmin birleşimine, Bişkek tarım ve küçük sanayi projelerine dayalı bir model izlemektedir.

Şehir planlamasına yönelik eleştirilerde en önemli konular, kültürel mirasın korunamaması, hızlı kentleşmenin kimlik kaybına yol açması ve mekânsal entegrasyon eksiklikleri olarak öne çıkmaktadır. Daha sürdürülebilir şehircilik politikaları geliştirilerek tarihî dokunun korunması, mekânsal bütünleşmenin sağlanması ve modernleşme süreçlerinin kültürel mirası göz ardı etmeden ilerletilmesi büyük önem taşımaktadır.

SONUÇ

Türk Dünyası şehirleri, tarihî ve kültürel kimliklerini koruyarak çağdaş planlama yaklaşımlarını benimsemek zorundadır. Çalışma, şehir planlamasının yalnızca fiziksel mekânın düzenlenmesinden ibaret olmadığını; aynı zamanda kültürel süreklilik, kimlik inşası ve şehirler arası entegrasyon açısından stratejik bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Geleneksel mimarinin korunması, kamusal alanların kültürel anlamlarla yeniden yorumlanması, tarihî ticaret yollarının mekânsal planlamaya entegre edilmesi gibi uygulamalar, kültürel mirasın yaşatılmasına katkı sunmakta; aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirlik için de zemin hazırlamaktadır. Bu süreçte, ortak bir şehircilik dili geliştirmek ve tematik şehir modelleri aracılığıyla planlama ilkelerini somutlaştırmak, bölgesel kimlik inşasında belirleyici olacaktır.

ÖNERİLER

-Tematik şehir modelleri, Türk Dünyası şehirlerinin kendi tarihî, kültürel, do-

ğal ve teknolojik özelliklerine göre yapılandırılmasını amaçlayan bir planlama yaklaşımıdır. Bu modelle şehirlerin özgün kimlikleri korunarak, aynı zamanda işlevsel ve sürdürülebilir gelişim desteklenmektedir.

Tarihî ve kültürel şehirler (örneğin Semerkant, Buhara, Konya), geleneksel dokularıyla öne çıkmakta; bu şehirlerde tarihî yapılar koruma–canlandırma odaklı planlama ile yaşatılmalıdır. Sanat ve kültür merkezleri (İstanbul, Kazan gibi), kültürel etkinlikler ve yaratıcı endüstriler aracılığıyla çok katmanlı kimliklerini ön plana çıkarmalıdır. Ekolojik şehirler, doğal alanlara sahip Orta Asya kentlerinde doğa ile uyumlu, iklim dostu planlama yaklaşımlarını benimsemelidir. Akıllı ve teknoloji şehirleri (örneğin Astana), dijital altyapılarla desteklenen modern planlama modelleriyle geleceğe dönük şehirleşme vizyonunu temsil etmektedir.

-Ortak kültürel festivaller, Türk Dünyası şehirleri arasında kültürel bağı güçlendiren ve etkileşimi artıran önemli araçlardır. Bu festivaller için planlanan mekânlar, sadece etkinlik alanı değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimi destekleyen kamusal ortamlar olmalıdır. Şehir meydanları ve parklar gibi çok amaçlı açık alanlar, konser ve sergi gibi çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapabilirken, tarihî pazar yerleri, kervansaraylar ve çarşılar, geçmişle kurulan bağı güçlendiren ideal mekânlardır. Ayrıca, geçici ve modüler yapılar, esnek kullanımları sayesinde farklı şehirlerde kolayca uygulanabilir çözümler sunar.

Türk Dünyası'nın farklı şehirlerinde temaya dayalı kültürel merkezlerin oluşturulması (örneğin Almatı'da Türk Müziği, Buhara'da El Sanatları Festivali) ise hem kültürel temsiliyeti artırmakta hem de bölgesel etkileşimi teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, kültürel süreklilikle birlikte mekânsal dayanışmayı da güçlendirmektedir.

-Türk Dünyası şehirlerinde ortak mimari ve şehircilik ilkelerinin belirlenmesi, görsel ve mekânsal uyumu sağlamak, tarihî kimliği korumak ve çağdaş ihtiyaçlara yanıt vermek açısından stratejik bir gerekliliktir. Bu kapsamda oluşturulacak şehircilik kılavuzu, farklı coğrafyalarda bulunan şehirlerin ortak kültürel mirasını yansıtırken, modern planlama yaklaşımlarıyla bütünleşmelidir. Geleneksel sokak dokusu, çarşılar, meydanlar ve mahalle yapılarının korunması kültürel sürekliliği desteklemekte; kamusal alanların sosyal etkileşimi artıracak biçimde tasarlanması toplumsal bütünleşmeye katkı sunmaktadır. Ortak mimari standartlar ise estetik ve işlevsel uyumu güçlendirirken, yeşil altyapı, yenilenebilir enerji kullanımı ve akıllı ulaşım sistemleri gibi sürdürülebilir planlama araçları, çevresel ve mekânsal dayanıklılığı artıracaktır.

Bu bütüncül yaklaşım, Türk Dünyası'nda hem kültürel hem de yapısal entegrasyonu destekleyen güçlü bir şehircilik modelinin temelini oluşturmaktadır.

-Tarihî rotaların şehir planlamasına entegre edilmesi, kültürel mirasın korunmasını sağlarken şehirler arası mekânsal bağları da güçlendiren stratejik bir yaklaşımdır. İpek Yolu gibi eski ticaret yolları boyunca yer alan kervansaray, han ve pazar alanlarının restorasyonu hem tarihî kimliği görünür kılmakta hem de kültürel turizmi teşvik etmektedir.

Bu rotaların dijital haritalama sistemleriyle desteklenmesi ve sanal turizm uygulamalarıyla erişilebilir hâle getirilmesi, tarihî mirasın çağdaş kent planlamasıyla bütünleşmesini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, sınır ötesi yürüyüş ve bisiklet rotaları gibi kültürel koridorlar, kentler arasında yeni etkileşim alanları oluşturarak Türk Dünyası'nın mekânsal ve kültürel bütünleşmesine katkı sunmaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, tarihî sürekliliği çağdaş şehircilik ilkeleriyle buluşturan yenilikçi bir planlama anlayışını temsil etmektedir.

Kentlerin salt coğrafi varlıklarının ötesinde, onları şekillendiren ve yaşayanları tanımlayan birer kimlik unsuru olduğu aşikardır. Bu bağlamda, geçmişin zenginliklerini içselleştiren ve geleceğe dönük yenilikçi stratejilerle kurgulanan şehircilik anlayışları, Türk Dünyası'nın ortak kültürel birikiminin ve derin tarihi ilişkilerinin güçlenmesine zemin hazırlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akça, M. (2008). Tarihi Yarımada İçerisinde Bulunan Hanlar Bölgesinin Kentsel Tasarım İlkeleri Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Albayrak, M. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı'nda Ekonomik İşbirliği ve Enerji Politikalarının Mali Yansımaları. *Güncel Mali Araştırmalar*, 27.
- Aliağaoğlu, A., Uğur, A. (2016). Osmanlı şehri. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (38), 203-226.
- Arlı, A. (2005). Cumhuriyet döneminde Türkiye'de Şehirleşme ve Gecekondu Araştırmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (6), 283-352.
- Bakirova, B. (2024). Azerbaycan'ın Kültür Beşiği: Şuşa. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(13), 32-38.
- Bazarbekova, M., Sansyzybayeva, A. (2019). Urban Area Planning and Environment in Kazakhstan's Cities: Case of Almaty. *International Multidisciplinary Scientific Conference: SGEM*, 19(5.2), 775-782.
- Caner, G. (2014). Çok Kültürlülük, Bölünme ve Planlama: Kentsel Bütünleşme İçin Dersler ve Lefkoşa Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çakan, V. (2017). Yeni ipek yolu projesi: Beklentiler sorunlar ve gerçekler. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 35-52.
- Çatalbaş, F., Kılıç, S. E. (2022). Tarihi Kentsel Peyzaj [Historic Urban Landscape (HUL)] Yaklaşımı Perspektifinde İzmir Tarihi Liman Kentinde Planlama ve Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Katılımcı Bir Model. *Megaron*, 17(3), 526-541.
- Ertürk, M. (2020). "Türk Dünyası Kültür Başkentleri" Fırat Yıldız'ın Türk Dünyası Kültür Başkentleri adlı eserin tanıtımı. *Türkiyat Mecmuası (Journal of Turkology)* 30, 1 (2020): 303-312. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.743761>
- Genim, M. S. (2012). "İstanbul ve Mimari", *Şehir ve Kültür: İstanbul*, İstanbul, 263-317.
- Günay, E., Çetiner, S., Sevinç, S., Kütükçü, E. (2019). Tarihi İpek Yolundan Modern İpek Yolu Projesine: Türkiye-Çin Ekonomik İş Birliği Çerçevesinde Orta Koridor ile Kuşak ve Yol Girişimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 157-175.
- Karaca, Ö. (2023). Türklerde Şehir Gelişimi ve Mimarlık Değişimi. *Social Science Research Network*, 1-19.
- Kavuncu, A. Ç. (2014). Özbekistan'da merkez-yerel ilişkisi: Taşkent Mahalleleri üzerine bir deneme. *Bilig*, (71), 123-146.
- Küçükdağ, Y., Arabacı, C., Yenice, M. S. (2020). Tarihî süreç içinde Konya şehrinin fiziki gelişimi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 1-38.
- Sadykova G. (2021). 2014 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Kazan. *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, ed. Fırat Yıldız, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Sağlam S., Sarıyev B. (2021). 2015 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Merv. *Türk Dünyası*

- Kültür Başkanları, ed. Fırat Yıldız, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Özdemir, M. Z. D. (2005). Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış. *Planlama*, 31, 20-25.
- Özdemir, S. (2021). Mekânsal Planlama ve Kültür Varlıklarının Korunması Bağlamında Cumhuriyet Döneminden Günümüze Şehir Meydanları: Konya Anıt Meydanı Hakkında Bir İnceleme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(40), 145-181.
- Özsoy, B. (2023). Türk Dünyası Söylemi İçinde Türk Devletleri Teşkilatı’ nın Rolü ve Önemi. *Anasay*, 25 (2023): 40-55.
- Temir, E. (2020). Türk Dünyası Kültür Başkanları ve İletişim Stratejileri. *Türk Dünyası Kültür Başkanları*, der. Fırat Purtaş ve Fırat Yıldız, Ankara: Salmat Basım.
- Türk Devletleri Teşkilatı/TDK. (2021). Türk Dünyası 2040 Vizyonu. <https://www.turkicstates.org/tr/haber/turk-dunyasi-2040-vizyonu>
- UNESCO. (2019). Culture: Urban Future – Global Report on Culture for Sustainable Urban Development. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245999>
- Vurgun, S. Y. (2016). Buhara emirliğinin iki önemli şehri: Buhara ve Semerkand. *Türk tarihi araştırmaları dergisi*, 1(1), 138-157.
- Yılmaz, M., Kavuncu A. Ç. (2014). Türk Dünyası Başkanları. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi; Ankara.

TÜRKİYE VE AZERBAJYAN GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİNİN İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI'NA ETKİSİ

Mehmet Tarık COPUR*

Özet

Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri selef devletlerle beraber köklü bir tarihe dayanmaktadır. İki devletin birbiriyle olan iş birlikleri bölgesel sorunların aşılmasında etkili olmaktadır. Bu çalışmada Türkiye ve Azerbaycan arasındaki güvenlik iş birliğinin İkinci Karabağ Savaşı'na etkisi analiz edilmektedir. Azerbaycan'ın galibiyetle sonuçlanan İkinci Karabağ Savaşı'nda Türkiye ile olan güvenlik iş birliğinin olumlu etkisinin incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın temel 3 sorusu vardır. Çalışmada; Türkiye ve Azerbaycan arasındaki güvenlik iş birliği ilişkileri nelerdir, İkinci Karabağ Savaşı'nın temel dinamikleri nedir, Türkiye ve Azerbaycan güvenlik iş birliği İkinci Karabağ Savaşı'nı nasıl etkilemiştir soruları cevaplanmaktadır. İki devlet arasındaki savunma ve güvenlik anlaşmaları, savunma sanayi ticareti, askeri yardımlar, Karabağ bölgesinin coğrafi ve siyasi haritası, devlet başkanları ve bakanların dış politika söylemlerinin incelenmesi çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Çalışmanın kaynaklarını devlet kurumlarının yayınları, makaleler, tezler ve haber siteleri oluşturmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki güvenlik iş birliğinin neleri kapsadığı, hangi anlaşmalarla bu iş birliğinin oluşturulduğu, İkinci Karabağ Savaşı'nın temel dinamiklerinin neler olduğu ve iki devlet arasındaki güvenlik iş birliğinin savaşın gidişatını ve akıbetini nasıl etkilediği ortaya çıkarılmaktadır. Sonuç kısmında çalışmanın özetiyle beraber İkinci Karabağ Savaşı'nın bölgesel gelişmelere etkisine ve Türk dünyası açısından önemine değinilmektedir. Öneriler kısmında Türk devletlerinin birbirleriyle olan güvenlik iş birliği ve Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde devam eden entegrasyon konularında tavsiyelerde bulunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Azerbaycan, Güvenlik İş Birliği, İkinci Karabağ Savaşı, Türk Dünyası

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Mehmet Tarık Copur, Milli Savunma Üniversitesi, mtarikc@outlook.com, 0000-0001-9361-3962

The Effect Of Türkiye And Azerbaijan Security Cooperation On The Second Karabakh War

Abstract

Relations between Türkiye and Azerbaijan are based on a deep-rooted history with the predecessor states. The cooperation between the two states is effective in overcoming regional problems. In this study, the impact of security cooperation between Türkiye and Azerbaijan on the Second Karabakh War is analyzed. The aim of the study is to examine the positive impact of security cooperation with Türkiye in the Second Karabakh War, which ended with Azerbaijan's victory. The study has 3 main questions. The questions of what are the security cooperation relations between Türkiye and Azerbaijan, what are the basic dynamics of the Second Karabakh War, and how the security cooperation between Türkiye and Azerbaijan affected the Second Karabakh War are answered. The method of the study is to examine the defense and security agreements between the two states, defense industry trade, military aid, the geographical and political map of the Karabakh region, and the foreign policy statements of the heads of state and ministers. The sources of the study are publications of state institutions, articles, theses and news sites. It reveals what the security cooperation between Türkiye and Azerbaijan covers, which agreements were used to establish this cooperation, what the basic dynamics of the Second Karabakh War were, and how the security cooperation between the two states affected the course and outcome of the war. In the conclusion, together with the summary of the study, the impact of the Second Karabakh War on regional developments and its importance for the Turkish world are mentioned. The recommendations section includes recommendations on the security cooperation between the Turkic states and the ongoing integration within the Organization of Turkic States.

Keywords: Türkiye, Azerbaijan, Security Cooperation, Second Karabakh War, Turkic World

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti, sahip oldukları ortak kimlik nedeniyle devlet bağları olumlu seyreden iki devlet olmuştur. İlişkiler yalnızca modern devletlerle değil, mevcut devletlerin selefleriyle de oldukça eski tarihlere kadar dayanmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1992). Türkiye, Azerbaycan'ın kuruluşundan itibaren siyasi, ekonomik, sosyolojik ve askeri alanlarda büyük desteklerde bulunmuş, Azerbaycan'ın kuruluşunun ardından uluslararası kamuoyunda ilk tanıyan devlet Türkiye olmuştur.

Ortak tarih, din, dil, milliyet, kültür ve yakın coğrafyanın bir getirisi olarak Türkiye ve Azerbaycan arasındaki dostane ilişkiler ticaret ve sosyal faaliyetler gibi düşük politikaların ötesine geçerek güvenlik iş birliği gibi yüksek politikalara ulaşmıştır. İki devlet arasında güvenlik iş birliği yalnızca savunma sanayi ticaretinden ibaret değildir. İki devlet de birbirleriyle benzer değerlere sahip olmaları nedeniyle dış politikalarında hedefleri, çıkarları ve tehditleri de benzerlik göstermektedir. Bu nedenle iki devlet de birbirinin doğal müttefiki olarak kabul edilebilir.

Bu çalışmada Türkiye ve Azerbaycan arasındaki güvenlik iş birliğinin İkinci Karabağ Savaşı'na etkisi ele alınmaktadır. Bu amaçla öncelikle İkinci Karabağ Savaşı'nın temel dinamiklerine değinilmektedir. Ardından Türkiye ve Azerbaycan güvenlik iş birliği incelenmektedir. Son olarak iki devlet arasındaki güvenlik iş birliğinin İkinci Karabağ Savaşı'na etkisi analiz edilmektedir. Sonuç kısmında ise çalışmanın özeti bulunmakla beraber elde edilen bulgular ışığında araştırma soruları cevaplanmaktadır. Buna ek olarak İkinci Karabağ Savaşı'nın bölgesel gelişmelere etkisine ve Türk dünyası açısından önemine değinilmektedir. Son olarak Türk devletlerinin birbirleriyle olan güvenlik iş birliği ve Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde devam eden entegrasyon konularında önemli olan hususlar vurgulanmaktadır.

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI'NIN TEMEL DİNAMİKLERİ

Karabağ Savaşları'nın yaşanmasında tarihi olaylar ve etnik faktörler önemli bir etmendir. 1991 senesinde Sovyetlerin dağılması ve Kafkasya'nın güney bölgelerinden çekilmesi bölgede bir güç boşluğu oluştururken bölgenin demografik yapısına uygun olmayan bir siyasi harita bırakmıştır. Buna ek olarak bölgede tarihi çatışmalardan kaynaklanan olumsuz bir Türk ve Ermeni ilişkisi mevcuttur. Bu durum bölgedeki yerel aktörlerin birbirleriyle çeşitli çatışmalar yaşamasına neden olmuştur. Bölgedeki Türk ve Ermeni topluluklarından oluşan demografik yapı, Osmanlı ve Rusya arasında

yapılan savaşlar ve sonrasında Osmanlı devletine karşı başlayan Ermeni isyanları sırasında birçok kez değişmiştir (Ata Kutuban ve Kaya, 2017: 118-119). Bu değişimler bölgenin istikrarını zedelemiştir. Aynı zamanda tarihi olaylar bölgedeki aktörler arasında bir çatışma kültürünü miras bırakmıştır. Tüm bu durumlar Karabağ bölgesinde çatışmaların çıkmasında önemli bir etmen olmuştur.

Bölgede yaşanan sınır, egemenlik ve uluslararası hukuk sorunları da çatışmaların yaşanmasında önemli nedenlerden birisidir. Sovyetler Birliği'nin sonlanmasının ardından, Ermeni nüfusu, Azerbaycan'ın egemenliği altındaki bu bölgeyi, Ermenistan'a bağlı bir devlet olarak görmek istemiştir. Bu durum, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü açısından tehdit olarak algılanmış ve 1988'de Ermeniler ile Azerbaycanlılar arasında başlayan şiddetli çatışmalara yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde, Dağlık Karabağ'daki Ermeniler Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a bağlanma taleplerini dile getirmiştir. 1991'de Dağlık Karabağ'ın tek taraflı bağımsızlık ilanı, Azerbaycan tarafından kabul edilmemiş ve uluslararası toplum tarafından da tanınmamıştır. Bu durum, egemenlik hakları ve uluslararası hukuk bağlamında ciddi bir anlaşmazlık yaratmıştır (İğdeli ve Asal, 2022: 21-23).

Dağlık Karabağ'ın jeopolitik önemi bölgedeki çatışmanın nedenlerinden bir diğeridir. Bölge, Kafkasya'daki enerji hatları, ticaret yolları, doğal kaynaklar, coğrafya ve askerî açıdan büyük bir öneme sahiptir. İki aktör açısından da bölgenin kaybedilmesi siyasi, ekonomik ve askeri denklemleri değiştireceği için savaşa yol açan önemli bir faktör olmuştur. Bölgenin yer altı kaynakları bakımından zengin olması nedeniyle bölge iki aktör için de ekonomik bir öneme sahiptir (Aktaş, 2001: 16). Aynı zamanda petrol ve doğalgaz boru hatlarının bölge civarından geçiyor olması da bölgeyi bir enerji koridoru haline getirmekte ve stratejik önemini arttırmaktadır. Karabağ'ın Türkiye ve Azerbaycan'ı birbirine bağlayan bir temas bölgesi olması da bölgenin kıymetini arttırmaktadır. Sonuç olarak tüm bu sebeplerden dolayı bölgenin kontrolü elzem bir hale gelmekte ve bu durum çatışmaların oluşmasına neden teşkil etmektedir (Fischer, 2010).

İkinci Karabağ Savaşı'nın yerel aktörleri bulunduğu gibi bu savaş ile yakından ilgilenen dış aktörler mevcuttur. Bu dış aktörlerden savaşı en çok etkileyen iki aktör ise Türkiye ve Rusya'dır. Karabağ bölgesi, Türkiye'nin selef devleti olan Osmanlı Devleti'nin eski toprağıdır. 1514 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından fethedilmiştir (Aslan, 1990: 67). Bölge uzun bir müddet Osmanlı, İnan ve arlık Rusya arasında bir rekabet alanı olmuş ve birçok kez el değişirmiştir (Ata Kutuban ve Kaya, 2017: 116). Dış aktörlerden bir diğeri olan Rusya için de durum Türkiye ile benzerdir. Karabağ

bölgesi Rusya'nın selef devletlerinden olan Çarlık Rusya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) eski toprağıdır. Aynı zamanda savaşın ana iki aktörü olan Azerbaycan ve Ermenistan, SSCB'nin 1991 yılındaki dağılışının ardından bağımsızlıklarını ilan etmiş eski Sovyet devletleridir. Rusya ile bağları oldukça güçlü olan Azerbaycan ve Ermenistan'ın birbiriyle olan mücadelesinde hiç şüphesiz Rusya oldukça etkin bir dış aktör olarak kabul edilebilir.

Dağlık Karabağ bölgesi, Türkiye için stratejik, tarihsel ve ekonomik açılardan büyük bir öneme sahiptir. Türkiye, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü destekleyerek, bölgedeki çatışmalarda aktif bir rol oynamaktadır; bu destek, iki ülke arasındaki güçlü kültürel ve tarihi bağlarla pekişmiştir. Ayrıca, Azerbaycan'ın enerji kaynakları, Türkiye'nin enerji güvenliği için kritik bir rol oynamaktadır ve Dağlık Karabağ'daki çatışmalar, bu kaynaklara ulaşımı ve bölgesel istikrarı doğrudan etkileyebilmektedir (Fischer, 2010). Türkiye'nin Kafkasya açılımı politikasında Azerbaycan bölgesel bir müttefik rolünde olması nedeniyle de Karabağ meselesi Türkiye için önemli bir meseledir (Ekşi, 2009: 106-108). Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destek, aynı zamanda Türk dünyasıyla olan kültürel ve stratejik ilişkilerini güçlendirme amacını taşımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Dağlık Karabağ'daki durumu, sadece bir diplomatik mesele değil, bölgesel güvenlik ve enerji politikaları açısından da kritik bir öneme sahiptir.

Bölgeye yakınlığı bulunan sınırları ve tarihi bağları nedeniyle Rusya da bölgenin etkili aktörlerindedir. Dağlık Karabağ bölgesi, Rusya için hem stratejik hem de tarihsel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Rusya, Ermenistan ile güçlü askeri ve kültürel bağlara sahiptir ve bu ilişki, iki ülkenin ortak Slav-Ortodoks kimliğinden beslenmektedir; Rusya, Ermenistan'ı Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra da bir güvenlik müttefiki olarak görmekte ve bölgedeki nüfuzunu korumak için Ermenistan'a destek sağlamaktadır. Ermenistan'ın Rusya ile olan bu yakın ilişkisi, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki stratejik etkisini sürdürmesine yardımcı olur. Ayrıca, Rusya'nın Dağlık Karabağ'a olan ilgisi, Osmanlı İmparatorluğu ile uzun süredir süregelen Kafkasya'daki rekabetinden de kaynaklanmaktadır; Rusya, bölgedeki eski topraklarını ve etnik olarak Slav olmayan halklar üzerindeki etkisini geri kazanma arzusuyla hareket etmektedir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından, Rusya'nın bu bölgedeki güvenlik ve jeopolitik çıkarları, tarihsel olarak Osmanlı'nın ve daha sonra Türkiye'nin etki alanına karşı bir denetim arayışını da beraberinde getirmektedir. Dağlık Karabağ, Rusya'nın bu eski topraklar üzerindeki etkisini ve bölgesel güç mücadelesindeki rekabetini pekiştiren kritik bir alan olarak öne çıkmaktadır.

TÜRKİYE VE AZERBAYCAN GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİ

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki güvenlik iş birliği 1991 yılında Sovyetlerin dağılması ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından başlamıştır. Bu güvenlik iş birliği iki temel düzeyde sınıflandırılabilir. Birincisi somut güvenlik iş birliği örnekleridir. Bunlar savunma sanayi, askeri eğitim ve strateji, istihbarat gibi hususlardaki iş birliklerini kapsamaktadır. İkinci olarak ise soyut iş birliği örnekleridir. Bunlar ortak söylem geliştirme, dış politika, diplomatik ilişkiler, siyasi bağlantılar gibi hususlardaki iş birliklerini kapsamaktadır.

Güvenlik alanında Türkiye ve Azerbaycan'ın iş birliği oldukça kritik bir öneme sahiptir. Çünkü Sovyetler döneminde Azerbaycan ve Sovyetlere bağlı diğer cumhuriyetlerin silahlı kuvvetlere sahip olmasına izin verilmemiştir (Kocatepe 2022: 141). Buna ek olarak Sovyetler kendisine bağlı cumhuriyetlerin vatandaşlarının merkezi orduda stratejik üst rütbelere gelmesine de müsaade etmemiştir. Bu nedenle Türkiye ile kurulan güvenlik iş birliği Azerbaycan'ın bölgedeki gücünü geliştirmesi için oldukça önemlidir (Özsoy, 2023).

Askeri iş birliğinin temelleri 1992 yılında iki devlet arasındaki işbirliği ve dayanışma anlaşması ile atılmıştır (Resmî Gazete, 1993). Bu anlaşma ile iki devlet arasındaki ortak tatbikatlar, harp okulları ve askeri eğitim gibi konularda iş birliğinin hukuki zemini inşa edilmiştir. Azerbaycan'ın milli ordusunun oluşturulması için Türkiye'den emekli askeri personeller görevlendirilmiş, aynı zamanda Azerbaycan'dan askeri öğrenciler Türkiye'ye gelip eğitim almışlardır (Çetinkaya 2020: 19).

2000'li yıllara gelindiğinde ise iki devlet arasındaki görüşmeler, ziyaretler ve anlaşmalar vasıtasıyla ilişkiler stratejik müttefiklik düzeyine yükselmiştir. Türkiye'nin savunma sanayi ürünleri Azerbaycan'a ihraç edilmiştir. Elektronik sistemler, cephane, giyim gibi askeri ekipmanlar ve çeşitli askeri araçlar ile Azerbaycan'ın envanterini desteklemiştir (Özsoy, 2023: 597-600).

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki güvenlik iş birliğinin bir diğer boyutu olan soyut meseleler de somut meseleler kadar önemlidir. Bu soyut meselelerden birisi de söylemdir. İki devlet de birbirleriyle kurduğu iş birliği ilişkisini oluştururken ve geliştirirken birleştirici bir ortak söylem geliştirmeye önem vermiştir. İlk olarak 1997 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ifade edilen "bir millet, iki devlet" söylemi, iki devletin kimlik olarak ne denli yakın olduğunu karşılıklı olarak beyan ettiğinin bir göstergesidir. Ortak bir dil ve söylem oluşturulması iki devletin iş birliğinin zeminini hazırlaması

ve ortak politikaların üretilmesini teşvik etmesi açısından önemlidir (Ekşi, 2009: 98).

GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİNİN SAVAŞA ETKİSİ

Türkiye'nin Azerbaycan'a sağladığı insansız hava araçları (İHA) ve silahlı insansız hava araçları (SİHA) Azerbaycan'ın İkinci Karabağ Savaşı'nda hava hakimiyetini sağlaması açısından önem arz etmiştir. İHA ve SİHA'ların kullanımı hava hakimiyet teorisi bakımından da oldukça stratejik bir öneme sahiptir. Bu teori nezdinde İkinci Karabağ Savaşı'nda istihbarat, vuruş gücü ve muharebe alanında üstünlük kurmak açısından İHA/SİHA'nın etkisi test edilmiş ve olumlu etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir (Şahin ve Eruçar, 2023: 73-75). Bu askeri araçlar ile Azerbaycan muharebenin hava hakimiyetini eline almış ve Ermenistan silahlı kuvvetlerine karşı psikolojik üstünlük kurmuştur (Alkan ve Mehdizadehyoushanlouei, 2023: 2020).

Azerbaycan'ın kuruluşundan itibaren ordusunun kuruluşu, modernizasyonu, teçhizat ve ekipmanın tedariği, askeri personel eğitimi gibi neredeyse harp eğitiminin tüm dallarını kapsayan alanlarda Türkiye'nin sağladığı destek, Azerbaycan'ın bu savaşta somut olarak üstün gelmesini kolaylaştırmıştır (Özsoy, 2023: 602). Türkiye, dünya kamuoyunda Azerbaycan'ın Karabağ'daki askeri operasyonunun haklı bir mücadele olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla savaş boyunca Azerbaycan'a siyasi, hukuki ve diplomatik destek sağlamıştır (Shiraliyev ve Hasanoğlu, 2024: 292). Bu da Azerbaycan'ın savaş esnasında ve sonrasında uluslararası kamuoyunda yalnız kalmasını sağlaması açısından önemlidir.

Savaşın sonucunda Azerbaycan kati bir zafer kazanmış ve Ermenistan bölgenin kontrolünü bırakmak mecburiyetinde kalmıştır. Savaşın ardından 2021 yılında Türkiye ve Azerbaycan arasında Şuşa Beyannamesi imzalanmıştır. Bu deklarasyon Türkiye ve Azerbaycan'ın güvenlik iş birliğinin geliştirilmesini ve iki ülkeyi stratejik ortaklık seviyesinden müttefiklik seviyesine yükseltmiştir. Beyannamede ittifak kelimesinin geçmesi de oldukça önemlidir. Bu beyanname iki devletin ortak güvenlik anlayışının ne denli büyük bir boyutta olduğunu göstergesidir (Alkan ve Mehdizadehyoushanlouei, 2023: 221-222).

İkinci Karabağ Savaşı'nın bir diğer sonucu ise iki Türk devleti olan Türkiye ve Azerbaycan'ı birbirine kara yoluyla bağlayacak olan Zengezur Koridoru planının hayata geçirilmesini kolaylaştırmasıdır. Bu koridor yalnızca iki Türk devletini değil, aynı zamanda Batı Türkistan bölgesindeki Türk Cumhuriyetleri'nin Azerbaycan ve Türkiye üzerinden Avrupa ile olan bağlantısı açısından da oldukça stratejik bir öneme

sahiptir. Bu savaş, Azerbaycan'ın galip gelmesi bu koridorun oluşturulmasına zemin hazırlayıcı ve ticari faaliyetlerin güvenliğinin sağlanmasını kolaylaştırıcı bir sonuç doğurmuştur (Shiraliyev, 2022: 189).

Savaşın Azerbaycan'ın galibiyetiyle sonuçlanmasının bölgesel düzeyde bazı değişikliklere neden olmuştur. Bu galibiyet ile Türkiye, yıllarca yalnızca Rusya'nın etki alanında bulunan Kafkasya bölgesinde Türkiye'nin de bölgede etkin bir aktör olduğunu kanıtlamıştır. Böylece Güney Kafkasya'nın istikrarı hususunda Türkiye ve Rusya garantör devlet rolünde dış politika uygulamıştır.

SONUÇ

Ortak kimliğe sahip Türkiye ve Azerbaycan devletlerinin arasındaki güvenlik iş birliği hem iki devletin dış politikasını hem de bölgesel gelişmeleri etkilemektedir. Bu gelişmelerden birisi olan Dağlık Karabağ meselesi de bu duruma bir örnektir. Özellikle Azerbaycan ve Ermenistan arasında gerçekleşen İkinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ın Türkiye ile olan güvenlik iş birliği savaşın kaderini belirlemede oldukça etkili olmuştur.

Tarihi, coğrafi ve siyasi miraslar İkinci Karabağ Savaşı'nın temel dinamiklerini oluşturmuştur. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki güvenlik iş birliği ise temelde somut ve soyut olmak üzere iki alanda yürütülmüştür. Bu iş birliği ise savaşta Azerbaycan'ın hava hakimiyeti ve uluslararası kamuoyunda yalnız kalmamasını sağlamıştır.

İkinci Karabağ Savaşı'nın Türkiye ve Azerbaycan lehine sonuçlanması bölgesel düzeyde bazı değişikliklere neden olmuştur. Kafkasya bölgesinde uzun yıllar çatışmaya neden Karabağ meselesinde Azerbaycan'ın kati bir zafer kazanması bölgedeki istikrarın ve barışın inşasına katkı sağlamıştır. Türkiye bölgede aktif bir aktör olarak ön plana çıkmış ve etki alanını arttırmıştır. Aynı zamanda bölgede oluşturulması planlanan Zengezur Koridoru ise Türkiye ve Azerbaycan'ı birbirine kara yoluyla bağlarken Türkiye'yi Batı Türkistan bölgesindeki Türk Cumhuriyetleriyle de dolaylı yoldan bağlantı oluşturmaktadır. Türk dünyasının iş birliğinin ve entegrasyonunun gelişimi hususunda ulaşım ve iletişim oldukça önemli bir ihtiyaçtır ve Kafkasya bölgesindeki bu gelişme ile bu ihtiyaç bir miktar karşılanmış olmaktadır. Güney Kafkasya bölgesinde artan Türkiye ve Azerbaycan nüfuzu, Türk dünyasını Avrasya'da bir adım daha etkin ve önemli bir aktör olarak ön plana çıkarmıştır.

ÖNERİLER

- Askerî ve Savunma İş Birliğinin Derinleştirilmesi ve Kurumsallaştırılması
 - Türkiye ve Azerbaycan arasındaki savunma sanayi iş birliği, ortak üre-

tim ve teknoloji transferi ile kurumsallaştırılmalıdır.

- Ortak tatbikatların sıklığı artırılmalı ve harp akademileri arasında kalıcı değişim programları oluşturulmalıdır.
- Ortak savunma konseyi veya daimî güvenlik komitesi gibi kurumlar ihdas edilerek koordinasyon güçlendirilmeli ve kurumsallaşma sağlanmalıdır.
- Şuşa Beyannamesi'nin Kurumsallaştırılması
 - Şuşa Beyannamesi yalnızca siyasi bir sembol olmaktan çıkarılıp işlevsel kurum ve mekanizmalarla desteklenmelidir.
 - Bu çerçevede ittifak kavramı, pratik savunma ve dış politika uygulamalarına entegre edilmelidir.
- Zengezur Koridoru ve Ulaştırma Entegrasyonunun Geliştirilmesi
 - Zengezur Koridoru sadece Türkiye ve Azerbaycan'ı değil, tüm Türk dünyasını birbirine bağlayacak çok taraflı bir entegrasyon hattına dönüştürülmelidir.
 - Bu hat enerji, ticaret ve lojistik akışlarını optimize edecek şekilde planlanmalıdır.
- Türk Devletleri Arasında Kolektif Güvenlik Mekanizması Kurulması
 - Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde ortak savunma gücü, terörle mücadele ağı ve kriz yönetim merkezi gibi yapılar kurulmalıdır.
 - Türkiye-Azerbaycan güvenlik modeli, Türk dünyasına örnek olacak şekilde çok taraflı iş birliğine dönüştürülmelidir.
- Uluslararası Meşruiyetin Güçlendirilmesi
 - Türkiye ve Azerbaycan, savaş döneminde olduğu gibi ortak kamu diplomasisi çalışmalarıyla uluslararası meşruiyetlerini güçlendirmelidir.
 - Ortak medya içerikleri, akademik yayınlar ve kültürel faaliyetlerle dezenformasyona karşı mücadele edilmelidir.
- Akademik ve Stratejik Araştırma İş Birliklerinin Artırılması
 - Stratejik çalışmalar yürüten düşünce kuruluşları ve üniversiteler arasında ortak araştırma projeleri geliştirilmeli, Karabağ ve Güney Kafkasya çalışmaları teşvik edilmelidir.
 - Güvenlik, dış politika ve jeopolitik alanlarında ortak akademik merkezler kurulmalıdır.
- Bölgesel Aktörlerle Diyalogun Sürdürülmesi
 - Türkiye ve Azerbaycan, bölgesel aktörlerle (Rusya, Gürcistan, İran) diyalogu sürdürerek çatışma yerine istikrarı önceleyen çok taraflı güvenlik

diplomasisine öncülük etmelidir.

- Bölgesel barış girişimlerine aktif katılım sağlanarak Türk-Azeri iş birliği, bölgede istikrar sağlayıcı bir model olarak sunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Hayati, (2001). Dağlık Karabağ Sorunu, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Alkan, M. N. ve Mehdizadehyoushanlouei, M. (2023). Türkiye-Azerbaycan relations in the first and second karabakh wars. *Upa Strategic Affairs* 4, (2), 204-227.
- Aslan, Yasin, (1990). *Can Azerbaycan*, Ankara: Kök Yayınları.
- Ata Kutuban, Ş. D., & Kaya, M. (2017). KARABAĞ'IN SİYASİ SERÜVENİ: İSLAM ÖNCESİNDEN SOVYET İDARESİNE. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 113-124.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1992). Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları arasındaki münâsebetlere dair arşiv belgeleri (Cilt 1: Karabağ-Şuşa, Nahçıvan, Bakü, Gence, Şirvan, Şeki, Revan, Kuba, Hoy, 1578–1914) (Yayın No. 4). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Yayinlar.aspx>
- Ekşi, M. (2009). Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Söylemden Reelpolitığe. *Avrasya Etüdları*, 36(2), 95-112.
- Fischer, S. (2010). *The Nagorno-Karabakh Conflict: A Legal Analysis*. Cambridge University Press.
- Göktürk Çetinkaya, S. (2020). Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu ve Jandarma Merkezli Yardımlar (1992-2014). *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 15-40. <https://doi.org/10.33905/bseusbed.688144>
- İğdeli, E., & Asal, U. Y. (2022). DAĞLIK KARABAĞ SORUNU: 1994-2020. *Working Paper Series*, 3(4), 19-29. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7494751>
- KOCATEPE, Ö. F. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi ve Askerî İş Birliği*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Özsoy, B. (2023). 1918'den 2023'e Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (19), 585-605. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrjt.1354438>
- Resmî Gazete. (1993). Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Dayanışma Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna İlişkin Kanun. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc076/kanuntbmmc076/kanuntbmmc07603905.pdf
- Shiraliyev, M. (2022). Jeopolitik ve Jeoekonomik Perspektiften İkinci Karabağ Savaşı'nın Sonuçları: Zengezur Koridoru'nun Stratejik Önemi.

- Shiraliyev, M., & Hasanoğlu, M. (2024). GÜVENLİKLEŐTİRME TEORİSİ BAğLAMINDA İKİNCİ KARABAğ SAVAŞI SONRASI AZERBAYCAN'IN MİLLİ GÜVENLİK PARADİGMASI. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 13(2), 277-300. <https://doi.org/10.28956/gbd.1570914>,
- Şahin, G., & Eruçar, S. (2023). Hava Hakimiyet Teorisi Kapsamında Çin ve Tayvan Hava Kuvvetlerinin Değerlendirilmesi. Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, 7(2), 71-86.

TÜRKİYE’NİN TÜRK DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLERİ VE TBMM’NİN 28. DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN TÜRK DEVLETLERİ İLE PARLAMENTOLARARASI DOSTLUK GRUPLARI’NIN YÖNETİM KURULLARI

Esin YÜZBAŞI*

Özet

Türkiye’nin Türk Devletleri Teşkilatı üyesi devletler; Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler zamanla daha da gelişmektedir. 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti olarak kurulan ve daha sonra 1983 yılında bağımsızlığına kavuşan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti devletini ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Diğer taraftan, 1991 yılında Sovyetler Birliğinin çökmesi ile Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Bu devletler kısıtlı kaynaklara sahip olmalarına rağmen güçlü birer devlet olma yolunda mücadele etmişlerdir. Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını elde etmeleri Türkiye Cumhuriyeti tarafından olumlu bir gelişme olarak görülmesinin yanı sıra bu devletlerde ilk defa Büyükelçilik açarak onlarla ikili ilişkilere giren devlet yine Türkiye Cumhuriyeti devleti olmuştur. Ayrıca Macaristan ile Türk Dünyası arasında 2015-2016 yıllarında geliştirilmiş olan yakın ilişkiler ve Macarların Asya kökenlerine karşı göstermiş olduğu ilgi Macaristan’ın, Türk devletleri ile daha da yakınlaşmasını sağlamıştır. Macaristan gözlemci statüsü ile 2018 yılında Türk devletleri Teşkilatına katılmıştır. Türkiye’nin, Türk devletleri Teşkilatı üyesi devletler ile başlatmış olduğu bu ikili ilişkiler ve iş birlikleri artarak devam etmektedir. 1992 yılında Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesiyle Ankara’da temelleri atılan, 3 Ekim 2009’da üye devletlerin imzaladığı Nahçıvan Antlaşması ile adı Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi olarak kurulmuş olan örgüt, İstanbul’da 12 Kasım 2021 tarihinde Türk Konseyi Devlet Başkanları 8. Zirvesi’nde önemli bir karar almış ve örgütün “Türk Devletleri Teşkilatı” adıyla yeniden yapılandırılmasına karar verilmiştir. Kurucu üyeliğini; Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan’ın yaptığı bu teşkilata, tam üye olarak 2019 yılında Özbekistan, gözlemci statüsü ile de 2018 yılında Macaristan, 2021 yılında Türkmenistan ve 2022 yılında da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti katılmıştır. Böylece Türk Devletleri arasında dostane ilişkiler ve iş birlikleri geliştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’nın uygun görüşü ve 28.03.1990 tarih ve 3620 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisinin Dış İlişkilerinin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanun Hükümlerine dayanarak ise iki ülke arasında Parlamentolararası Dostluk Grupları oluşturabilmenin yolu açılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye’nin 147 ülke ile Parlamentolararası Dostluk Grubu Anlaşması bulunmaktadır. Türkiye’nin Parlamentolararası Dostluk Grubu ilişkileri bulunan ülkeler arasında Türk Devletleri Teşkilatı üyesi devletleri; Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti de yer almaktadır. Bu çalışmada, Türkiye ile Türk Devletleri Teşkilatı üyesi

* Dr. Öğr. Üyesi, Esin Yüzbaşı, Bartın Üniversitesi, Türkiye, esinyuzbasi@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0685-6120/ Assist. Prof. Dr., Esin Yüzbaşı, Bartın University, Türkiye, esinyuzbasi@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0685-6120.

devletler; Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler ve TBMM'nin 28. Döneminde Türkiye'nin, bu devletlerin her biri ile Parlamentolararası Dostluk Gruplarındaki yönetim kurullarının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Parlamentolararası Dostluk Grupları, Türk Devletleri, İkili ilişkiler.

Turkey's Relations With Turkic States and the Boards of Directors of The Interparliamentary Friendship Groups of Turkey with Turkic States in the 28th Term of TBMM

Abstract

The relations between Turkey and the member states of the Organization of Turkic States; Kazakhstan, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Hungary, Turkmenistan and the Turkish Republic of Northern Cyprus have been developing over time. Turkey was the first country to recognize the Turkish Republic of Northern Cyprus, which was established as the Turkish Federated State of Cyprus in 1975 and later gained independence in 1983. On the other hand, with the collapse of the Soviet Union in 1991, Kazakhstan, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Uzbekistan gained their independence. Despite having limited resources, these states struggled to become strong states. In addition to the fact that the independence of the Turkic Republics was seen as a positive development by the Republic of Turkey, the Republic of Turkey was the first state to establish bilateral relations with these states by opening embassies in these states. In addition, the close relations developed between Hungary and the Turkic World in 2015-2016 and the interest shown by the Hungarians in their Asian roots have enabled Hungary to become even closer to the Turkic states. Hungary joined the Organization of Turkic States with observer status in 2018. The bilateral relations and cooperation that Turkey has initiated with the member states of the Organization of Turkic States continue to increase. The organization, whose foundations were laid in Ankara in 1992 with the Summit of Heads of State of the Turkic Speaking States, and whose name was established as the Cooperation Council of Turkic Speaking States with the Nakhchivan Agreement signed by the member states on October 3, 2009, took an important decision at the 8th Summit of the Heads of State of the Turkic Council in Istanbul on November 12, 2021, and it was decided to restructure the organization under the name of "Organization of Turkic States". The founding members of this organization were Turkey, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Azerbaijan, and Uzbekistan joined as a full member in 2019, Hungary as an observer in 2018, Turkmenistan in 2021 and the Turkish Republic of Northern Cyprus in 2022. Thus, friendly relations and cooperation between the Turkic States were developed. With the favorable opinion of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey and based on the provisions of the Law No. 3620 dated 28.03.1990 on the Regulation of Foreign Relations of the Turkish Grand National Assembly, the way has been opened for the establishment of Inter-Parliamentary Friendship Groups between the two countries. In this context, Turkey has an Inter-Parliamentary Friendship Group Agreement with 147 countries. Among the countries with which Turkey has Inter-Parliamentary Friendship Group relations are

the member states of the Organization of Turkic States; Kazakhstan, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Hungary, Turkmenistan and the Turkish Republic of Northern Cyprus. This study aims to reveal the relations between Turkey and the member states of the Organization of Turkic States; Kazakhstan, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Hungary, Turkmenistan and the Turkish Republic of Northern Cyprus, and the boards of directors of Turkey in the Inter-Parliamentary Friendship Groups with each of these states during the 28th term of the Turkish Grand National Assembly.

Keywords: Türkiye, Inter-Parliamentary Friendship Groups, Turkic States, Bilateral relations.

GİRİŞ

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin dağılmasının ardından Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olmuş ve bu ülkelerle olan ilişkilerini de geliştirme adına girişimlerini artırmıştır (Yüce, 2022, s.7). Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bağımsızlığımıza kavuşan; Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan Cumhuriyetleri ile Türk Dünyası kavramı olarak adlandırılan bir kavram ortaya çıkmıştır. Bu devletler dostane ilişkilere ve iş birliklerine önem verme çalışmalarını başlatmışlar ve bu konuda belli bir mesafe yol almışlardır (Kara, 2017a, s. 329).

Türkiye'nin, Türk devletleriyle Parlamentolararası Dostluk Grubu oluşturması şu şekilde gerçekleşmiştir; 28.03.1990 tarihli ve 3620 sayılı TBMM'nin dış ilişkilerinin düzenlenmesi hususundaki kanun hükümleri çerçevesinde Türkiye'nin, diğer ülkeler ile diğer Parlamentolararası Dostluk Grubu oluşturmasının yolu açılmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisinin, 1990, s.1-4). Bu kanun hükümleri çerçevesinde ve Dışişleri Bakanlığı'nın da uygun görüşü doğrultusunda Türkiye şu ana kadar 147 ülke ile Parlamentolararası Dostluk Grubu oluşturmuştur (TBMM, t.y.a).

24 Ocak 1992 tarihinde Ankara'da Türkiye ve Azerbaycan arasında işbirliği, dostluk ve iyi komşuluk üzerine bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma, 3889 kanun numarası ile 11 Mart 1993 tarihinde TBMM'de kanunlaşmıştır ve 21 Mart 1993 tarihli Resmî Gazetede ilgili kanunun yayınlanmıştır (Kanunlar, 1993, s. 6). 15 Mart 1991 tarihinde ise Alma Ata'da Türkiye ile Kazakistan arasında iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, 3893 kanun numarası ile 11 Mart 1993 tarihinde TBMM'de kanun haline gelmiştir ve 21 Mart 1993 tarihli Resmî Gazetede ilgili kanunun yayınlanmıştır (Kanunlar, 1993, s. 8). 23 Aralık 1991 tarihinde Ankara'da Türkiye-Kırgızistan arasında dostluk ve iş birliği yapılmasını kapsayan bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma, 3891 kanun numarası ile 11 Mart 1993 tarihinde TBMM'de kanunlaşa-

rak 21 Mart 1993 tarihli Resmî Gazetede ilgili kanunun yayınlanmıştır. 3 Mart 1992 tarihinde Bişkek'te Türkiye ve Kırgızistan arasında eğitim, bilim ve kültürel alanlarda iş birliği yapılması adına bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ise, 3890 kanun numarası ile yine 11 Mart 1993 tarihinde TBMM'de kanunlaşmış ve 21 Mart 1993 tarihli Resmî Gazetede ilgili kanunun yayınlanmıştır. 19 Aralık 1991 tarihinde Ankara'da Türkiye'nin Özbekistan ile imzaladığı anlaşmaya göre; iki ülke arasında eğitim, kültür, bilim, spor, sağlık ve turizm alanında iş birliği yapılması kararı alınmış olup bu anlaşma 3892 kanun numarası ile 11 Mart 1993 tarihinde TBMM'de kanunlaşmıştır. Kanun haline gelen bu anlaşma, 21 Mart 1993 tarihli Resmî Gazetede yayınlanmıştır (Kanunlar, 1993, s. 7). Türkiye-Özbekistan arasında 19 Aralık 1991 tarihinde Ankara'da imzalanan ikinci anlaşma ise; Türkiye ve Özbekistan arasında bulunan ilişkilerin ilkeleri ve amaçları üzerine olmuş olup, bu anlaşma da yine 11 Mart 1993 tarihinde TBMM'de kanun haline gelmiştir ve kanun numarası 3895 olmuştur. Bu anlaşma da 21 Mart 1993 tarihli Resmî Gazetede yayınlanmıştır (Kanunlar, 1993, s. 8). 3 Aralık 1991 tarihinde Ankara'da Türkiye ve Türkmenistan arasında imzalanan anlaşmaya göre bu iki ülkenin dostluk ve iş birliği içerisinde bulunması kararı alınmıştır. Bu anlaşma, 3888 kanun numarası ile 11 Mart 1993 tarihinde TBMM'de yasalaşmış ve 21 Mart 1993 tarihli Resmî Gazetede yayınlanmıştır (Kanunlar, 1993, s. 6).

Sovyetlerin dağılmasından sonra Türk devletleri ve de toplulukları arasında ilişkiler kurulmaya başlanmış olup Türk Cumhuriyetleri olarak faaliyete geçilmiştir. Bu etkileşimde Kazakistan lideri Nursultan Nazarbayev'in etkisi büyük olmuştur. Ortak kültür, dil, tarih ve inancın önemine değinen Nazarbayev, Türk devletlerinin geleceği açısından Türk Devletleriyle oluşturulacak bir oluşumun önemini ifade etmiştir (Akarslan, 2025, s. e4). Temelinin Ankara'da 1992'de Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesiyle atıldığı ve 3 Ekim 2009 tarihinde devletler arasında imzalanan Nahçıvan Antlaşması ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi adıyla kurulan bu örgüt, 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da yapılan Türk Konseyi Devlet Başkanları 8. Zirvesi'nde önemli bir karar almış ve "Türk Devletleri Teşkilatı" adıyla tekrar yapılandırılarak Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının otuzuncu yılında önemli bir beyanında bulunulmuştur (Yüce, 2022, s.8). Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan'ın kurucu üyeliğini yaptığı bu teşkilata, Özbekistan 2019 yılında tam üye olarak katılmış olup gözlemci statüsüyle Macaristan 2018 yılında, 2021 yılında Türkmenistan (Akarslan, 2025, s. e4) ve 2022'te de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti dahil olmuştur (Keşikçi & Karaman, 2023, s. 15).

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, TBMM yayınları, TBMM resmi internet sayfası, inceleme ve araştırma eserleri ile internet kaynaklarından yararlanarak Türkiye'nin Türk Devletleri Teşkilatı ülkeler ile ilişkileri ve TBMM'nin 28.Döneminde bu ülkeler ile Parlamentolararası Dostluk Gruplarının yönetim kurullarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

TÜRKİYE'NİN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÜYESİ DEVLETLER İLE İLİŞKİLERİ

Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

Sovyetlerin çökmesiyle birlikte etnik mücadele ve baskı dönemleri yeniden gündeme gelmiş (Ahmetoğlu & Yeşilot, s.7) olup Ermenistan'ın Azerbaycan üzerindeki emelleri Azerbaycan'a karşı işgalci bir tutum takınmasına neden olmuştur. Azerbaycan'ın, Sovyetlerin dağılışı sonrasında 1991 yılının sonlarına doğru bağımsızlığına kavuşması, Azerbaycan için bir dönüm noktası olmuş ayrıca Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinin son dönemleri onun dış politikasını oluşturmuştur. “Bir millet iki devlet” anlayışı kapsamında Türkiye ile ilişkilerini yürüten Azerbaycan, 30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını elde etmiş olup 9 Kasım 1991 de Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur (Ahmetoğlu & Yeşilot, s. 29-30). Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin temeli dostluk ve akrabalık olarak bilinmektedir. Kafkas ve Orta Asya Cumhuriyetleri için Türkiye, bağımsızlıklarını yeni kazanan bu ülkeler için bir model kabul edilmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığının ardından Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri ivme kazanmıştır (Derman, 2022, s.149). Azerbaycan'da Başkonsolosluk görevi yapan Temsilcilik, 14 Ocak 1992'de imzalanan protokolle, Büyükelçiliğe yükseltilmiştir. Günümüzde de Azerbaycan'da Nahçıvan ve Gence Başkonsoloslukları ve Bakü TC. Büyükelçiliği ve faaliyetlerine karşılık Azerbaycan'ın da Ankara Büyükelçiliği ile İstanbul ve Kars Başkonsoloslukları faaliyetlerini sürdürmektedir (Ahmetoğlu & Yeşilot, s. 29-30).

30-31 Ekim 1992 tarihleri arasında Ankara'da organize edilen Birinci Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 21. yılının Türklerin çağı olacağından bahsetmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk yıllarına bakıldığında Türkiye Azerbaycan ilişkileri olumlu yönde geliştiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye, Dağlık Karabağ sorununda dost ülke Azerbaycan'ı desteklemiştir. Daha sonrasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Şubat 1992 Hocalı Katliamında Ermenistan'a askerî müdahale için birçok siyasi parti ve Türk halkına kamuoyu oluşturup bu konuda baskı yapmıştır. Ancak dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ise

bu sorunun Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) yoluyla çözülmesinden yana olmuştur. Hatta Süleyman Demirel, Rusya'yı karşısına almamak adına Azerbaycan'ın bölgedeki sivilleri tahliye etmek için istediği helikopterleri vermeyi de kabul etmemiştir.

Rusya, Suret Hüseyinov'u Azerbaycan'da desteklemiş ve 4 Haziran 1993'te Ebulfeyz Elçibey hükümeti yıkılmıştır. İkinci Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesi İstanbul'da 18-19 Ekim 1994 tarihlerinde toplanmış olup zirvenin sonuçlarına göre; Ermenistan ile Azerbaycan arasında olan Dağlık Karabağ problemi için BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlara uyulması belirlenmiştir. Haydar Aliyev iktidara gelince Türkiye ile Elçibey döneminde imzalanan anlaşmaların dondurulduğu görülmektedir. Ancak gergin başlayan ikili ilişkiler fazla zaman geçmeden düzelmıştır. Hatta petrol taşımacılığının Aliyev tarafından, Türkiye üzerinden gerçekleştirileceğinin belirtmesi ilişkileri daha da güçlendirmiştir. Aliyev'in Ocak 1994'te Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyarette, iki ülkenin ilişkilerinde “tek millet, iki ülke” anlayışının olduğunu ifade etmesi önemli bir gelişme olmuştur. Konuşmadan bir yıl sonra Aliyev'e yapılacak olan bir darbe girişimi, Süleyman Demirel tarafından engellenmiştir. Ekim 2003'te ise İlham Aliyev, babasının yerine geçmiş ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır (Derman, 2022, s.136).

Bazı politik meseleler nedeniyle Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerinde belli dönemlerde durgunluk görülse de Aliyev'in “bir millet, iki devlet” ifadesi iki ülke arasındaki toplumsal ve siyasi ilişkilerde temel teşkil etmiştir. Türkiye'de 15 Temmuz'da gerçekleştirilen hain darbe girişimi ardından Türkiye'nin yanında olan ilk devlet Azerbaycan olmuştur. Ayrıca 30 yıllık işgalden kurtulan Dağlık Karabağ'ın zafer gününü kutlamak adına İlham Aliyev ve Recep Tayyip Erdoğan'ın da iştiraki ile 10 Aralık 2020'de Bakü'de resmî tören düzenlenmiştir (Derman, 2022, s.149).

Türkiye-Kazakistan İlişkileri

Kazaklar, Orta Aya'nın kuzey otlaklarında hüküm sürüyorken 1865'te Taşkent'in alınmasıyla Rusların tesiri altına girmişlerdir (Bacon,1979/1965, s. 41). Bağımsızlığını ilan ettiği ilk yıllarda Kazakistan nüfusuna bakıldığında; nüfusun %37'sini Ruslar oluşturmakta olup bu durum Kazakistan'ın Orta Asya'nın en zengin ülkesi Rusya karşısında başarılı bir dış politika yürütmesini gerekli kılmıştır (Kamalov, 2011, s. 24). Devlet Başkanlığı Genel Seçimleri, Kazakistan'da ilk kez 1 Aralık 1991 tarihinde yapılmış, halkın demokratik tercihi ile N. A. Nazarbayev devlet başkanı olarak seçilmiştir (Kara, 2007, s. 557). Nazarbayev, Moskova'ya ayrıcalık tanımamış ve ABD,

Rusya, İnan, Çin ve Türkiye'ye eşit mesafeli durmuştur (Kamalov, 2011, s. 24).

15 Mart 1991 tarihinde Alma Ata'da Türkiye ile Kazakistan arasındaki iş birliği yapılması adına bir imzalanmıştır. Bu anlaşma, 3893 kanun numarası ile 11 Mart 1993 tarihinde TBMM'de kanun haline gelmiştir ve 21 Mart 1993 tarihli Resmî Gazetede ilgili kanunun yayınlanmıştır (Kanunlar, 1993, s. 8). Kazakistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke yine Türkiye olmuştur (Yüce, 2022, s. 22). Doğal kaynakları ve coğrafi konumu itibarıyla Kazakistan, Türkiye için büyük önem taşımaktadır (Kara, 2017b, s. 111). Türkiye ile Kazakistan arasında günden güne daha da iyiye giden ikili ilişkilerin sebebi sadece tarihi kökenler ve kardeşlik olarak görülmemiştir. İki devletin jeo-stratejik konumlarıyla birlikte Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Türkiye'ye 11-12 Ekim 2012'de yapmış olduğu ziyaretler, iki ülke arasında bir dönüm noktası olmuştur (Kamalov, 2011, s. 24). Kazakistan'ın ekonomik ve siyasi ilişkilerini Yakın ve Orta Doğu ülkeleriyle derinleştirmesi, dengeli bir siyaset yürütmesi adına önem arz etmiştir (Saray, 2007, s. 183).

Türkiye ile Kazakistan arasında 2009 yılında imzalanan Stratejik Ortaklık Antlaşması ve daha sonrasında 2012 yılında kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi bu ilişkilere farklı bir boyut kazandırmıştır. Kazakistan ve Türkiye'nin, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulması adına aktif rol almaları iki ülke ilişkileri açısından ayrıca önem arz etmiştir (Yüce, 2022, s. 37). 19 Mart 2019 tarihinde Cumhurbaşkanlığı görevinden artık ayrılacağını belirten Nazarbayev, Anayasaya göre Senato Başkanlığı görevi yapan Tokayev'in seçimler yapılana kadar bu görevi üstleneceğini belirtmiştir. Böylece Kasım Cömert Tokayev, 20 Mart 2019 tarihinde Cumhurbaşkanlığı görevine başlamıştır (Yüce, 2022, s. 22).

Türkiye-Kırgızistan İlişkileri

Yüzölçümü olarak İç Asya'nın en küçük ülkelerinden Kırgızistan'ın yüzölçümü 198.500 kilometre kare ve nüfusu 2015 yıl istatistiklerine göre yaklaşık 5,7 milyon olup başkenti Bişkek'tir (Gömeç, 1999, s. 200). Kırgızistan, 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığı ilan etmiş ve Moskova direktiflerini uygulamak yerine tek başına çağdaş ve demokratik bir ülke düzeni kurma yoluna gitmiştir. Jeopolitik ve jeoekonomik açıdan bakıldığında doğu ve batı, kuzey ve güney bölgeler arasında adeta bir bağlantı köprüsü özelliğini taşıyan Kırgızistan, dış politikada da iş birliği ilişkilerinin kurulması ve geliştirilmesine yönelmiştir (Zakir, 2021, s. 52).

Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetlerinin gözünde ayrı bir önemi olup bu özelliği

sadece tarihi bağlardan değil nüfusu %70 Türk kökenli olan Orta Asya nüfusundan kaynaklanmıştır. Bir de Türkiye; laik anlayışı, demokratik sistemi ve aktif pazar ekonomisiyle Türk Cumhuriyetlerine rol model olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal'ın, Türk Cumhuriyetlerine yapmış olduğu ziyaretler de ikili ilişkileri geliştiren bir başka etken olarak görülmektedir (Kara, 2017b, s. 144).

Kırgızistan, altın dışında yer altı kaynakları ve gelişmiş bir sanayisi olmaması yönünden Kazakistan'dan ayrıldığı için başka ülkelere dayanmak zorunda kalmış ve bu alanda önceliği Rusya'ya vermiştir (Kamalov, 2011, s. 25). 1993'te Kırgız Cumhuriyeti adını alan bu devlet ile Türkiye arasında; tarihi, etnik ve kültürel bağlara dayanarak çeşitli alanlarda iş birliklerinin yolu açılmıştır. İki devlet arasındaki bu ilişki değişik dönemlere bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Bu ilişkilere bakıldığında; Kırgızistan'ın ilk bağımsızlık yılları döneminden başlamak üzere 2001 yılında gerçekleşen "11 Eylül olayları" ve Kırgızistan'ın 2010 devrimini görülmektedir (Zakir, 2021, s. 52).

Amerika Birleşik Devletleri, 11 Eylül terörist saldırıları nedeniyle Orta Asya Cumhuriyetlerine yönelik daha aktif dış politika uygulama yoluna gitmiştir. ABD'nin yapmış olduğu çağrı üzerine Kırgız Cumhuriyeti, anti terörist operasyonunu desteklemiş ve topraklarında Afganistan müdahalesi adına askeri hava üssünün yerleştirilmesine izin vermiştir. Böylece Kırgızistan'ın özellikle ABD ve batılı ülkelerle ilişkileri yoğunlaşmıştır. Ak Parti yönetiminin iktidar olmasıyla Türkiye'nin Başbakanı olarak seçilen Recep Tayyip Erdoğan döneminde de NATO üyesi olan Türkiye'nin, 2001'de başlayan ABD'nin Afganistan'daki bu askeri müdahalesini desteklemiş olduğunu görmekteyiz (Zakir, 2021, s. 53).

Ayrıca Kırgızistan'da 2005'te gerçekleşen "Lale Devrimi" sonucunda Türkiye ve Kırgızistan arasında sosyo-ekonomik ilişkiler ile güvenlik alanında da birtakım faaliyetlere yoğunlaşıldığı görülmüştür. Ancak Kırgızistan'da Bakiyev yönetimi, devrim sonucunda iktidara gelmiş olup kendi otoriter rejiminin pekiştirilmesi işiyle uğraştığından dolayı Bakiyev yönetimi, daha fazla güvenlik alanıyla ilgilenmiş ve Ankara ve Bişkek yönetimlerinin ilişkileri gelişme göstermemiştir. Kırgızistan'da yönetimde olan Bakiev'in baskıcı rejimine karşılık 7 Nisan 2010'da gerçekleşen halk ayaklanması ile siyasal iktidarın değişikliği söz konusu olmuştur. Almazbek Atambaev'in, Kırgız Cumhuriyeti'nin Başbakanı daha sonra da Başkan olmasıyla Türkiye ile yakın ilişkiler kurulmuş olup karşılıklı iş birliği ve destekleme faaliyetlerinde arttığı görülmüştür. 2-3 Şubat 2011 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan'ın yapmış olduğu Kırgızistan ziyareti, Nisan 2010 olaylarından sonrasında yapılan ilk yüksek düzeyli

ziyaret olmuştur. Ancak iki ülke arasındaki yakın ilişkilerini bozan 2016'da meydana gelen FETÖ sorunu olmuştur. Temmuz 2016'da Türkiye Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun, Kırgızistan'ın FETÖ'ya karşı yaklaşımını değiştirmesi konusunda, Alanya'da yapmış olduğu açıklaması iki devlet arasındaki yakın ilişkileri bozmuştur. Aksi takdirde Türkiye'nin Kırgızistan'a olan yaklaşımını değiştireceği ifade edilmiştir. Kırgız Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı tarafından bu açıklama bir ultimatom şeklinde değerlendirilmiş olup Kırgızistan içişlerine Türkiye'nin karışmamasının gerektiği söylenmiştir. Sooronbay Jeenbekov, 2017'de iktidara gelince iki ülke arasındaki gergin olan ilişkileri tekrar iyileştirmeye önem vermiş ancak uzun süre iktidarda kalmadığı için iki devlet arasındaki ilişkiler adına çok fazla faaliyette bulunamamıştır (Zakir, 2021, s. 53-54). 14 Ekim 2020 tarihinde Kırgızistan Başbakanı olarak Sadır Japarov atanmış ve Cumhurbaşkanlık seçimlerini 10 Ocak 2021 tarihinde kazandığında yeni Devlet Başkanı konumuna gelmiştir. 9-11 Haziran 2021 tarihinde ise Sadır Japarov, Ankara'ya ziyarette bulunmuştur (Zakir, 2021, s. 56).

İki devlet arasında ilişkilere bakıldığında, dönemsel sıkıntılar haricinde iyi olup günümüzde de dostane ve ortaklık çerçevesinde devam etmektedir (Solak, 2017, s. 148).

Türkiye-Özbekistan İlişkileri

Orta Asya'nın tam merkezinde olup başkenti Taşkent olan Özbekistan, bölgesinin en yoğun nüfusuna sahip bir ülke konumundadır (Yaldız, 2018a, s. 283). Özbekistan; tarihi, stratejik konumu, kültürel değerleri, yetişmiş insan gücü ve de ekonomik potansiyeli ile Orta Asya'nın önemli devletlerinden biri olmuştur. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sonrasında bağımsızlığına kavuşan Özbekistan'ı tanıyan ilk devlet yine Türkiye olmuş, 4 Mart 1992 tarihinde iki ülke arasında kurulan diplomatik ilişkiler sonucunda Türkiye, Nisan 1992'de Özbekistan'daki Büyükelçiliğini, Özbekistan da Ocak 1993 tarihinde Türkiye'deki büyükelçiliğini açabilmiştir (Yüce, 2022, s. 38-39). Özbekistan lideri İslam Kerimov, ilk başta Rusya'dan uzak durma politikası güderek ekonomik ve siyasi bağımsızlığını korumayı hedeflemiştir (Kamalov, 2011, s. 28).

Kurucu Devlet Başkanı İslam Kerimov, Türk Topluluklarının dayanışma faaliyetlerini desteklemiştir. Daha sonrasında da Özbekistan ile sıcak ilişkiler devam etmiştir. Ancak bu dönem de plansız yapılan bazı programlara da yer verilmiş olup 10 bin kadar öğrenci, Orta Asya ve diğer yerlerden Türkiye'ye getirilmiştir. İlgi ve denetim açısından yetersizlik yaşayan bu öğrenciler Türkiye'ye karşı hoşnut bir tavır takınmadan yurtlarına dönmüştür (Kanlıdere, 2017, s. 163).

Türkiye, İslam Kerimov'un, ilk ziyaret gerçekleştirdiği ülkelerden biri olmuştur. Daha sonrasında ise Türkiye'den Özbekistan'a ziyaretler yapılmış olup kurucu Devlet Başkanı İslam Kerimov'un ziyaretinden dört ay gibi bir süre sonunda Başbakan Süleyman Demirel ve bir iki yıl sonrasında ise Cumhurbaşkanı Turgut Özal da Özbekistan'ı ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretlerde eğitim, kültür, sağlık, ekonomi, spor turizm, ulaşım, haberleşme vb. alanlarda iki ülke arasında anlaşmalar imzalanmıştır (Yüce, 2022, s. 38-39).

Ancak iki devlet arasındaki bu iyi ilişkiler Türkiye'ye sığınan Özbek muhalif lider olan Muhammed Salih olayı nedeniyle soğumuş, Kerimov'a 1999 yılında Taşkent'te yapılan suikast girişimi ise iki ülke arasındaki ilişkileri daha da soğutmuştur. Özbek muhalifleri Türkiye'nin iade etmemesi Türkiye'ye karşı kırgınlığa neden olmuştur (Kanlıdere, 2017, s. 164).

Recep Tayyip Erdoğan, 2003'te ilişkileri düzeltmek adına Özbekistan'ı ziyarette bulunmuş ancak bu ziyaret ilişkileri tam olarak düzeltememiştir. Türkiye'de bulunan muhalif lider olan Muhammed Salih nedeniyle ilişkilerin düzeltilmesi pek de mümkün olmamış (Kanlıdere, 2017, s. 165), dönem dönem iki devlet arasında krizler devam etmiştir.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 2003'te ki Özbekistan ziyaretinden sonra 2014 yılına kadar iki ülke arasında üst düzey bir görüşme yapılmamıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Özbekistan'a 2014 yılı temmuz ayında iki devlet arasındaki tarihi bağlar, kültürel, ekonomik vb. ilişkilerin derinliğine binaen ziyaret gerçekleştirmiştir. Kerimov'da bu ziyarete sıcak bakmıştır (Ekenci, 2016, s. 19-20).

Kasım 2016'da Özbekistan'a, başkan vekili olan Mirziyoyev döneminde, kalabalık bir heyetle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Özbekistan'a tarihî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 2016 yılında Mirziyoyev'in Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından iki ülke arasında yakınlaşma başlamıştır. Şevket Mirziyoyev döneminde bölge devletleri ile ilişkilerini geliştiren Özbekistan, Türkiye ile olan ikili ilişkilerine de önem vermiştir. 2017 Ekim'de Şevket Mirziyoyev'in Türkiye'yi ziyaret etmesi ile birçok alanda iki devlet arasında anlaşmalara varılmış olup (Yüce, 2022, s. 39) 2018 Nisan'da da Recep Tayyip Erdoğan, Özbekistan'a bir ziyarette daha bulunmuş ve bu gelişmeler bize iki devletin ilişkisinin daha da ilerleyeceğini ortaya koymuştur (Akarslan, 2025, s. e5).

Türkiye-Macaristan İlişkileri

Türk Devletleri Teşkilatı gözlemci üyesi Macaristan'ın tarihi ve Türk Devletleri

Teşkilatı ülkeleri ile ilişkilerine baktığımızda; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yerini ulus devletlere bırakması sonrasında siyasi deneyimlerini yaşamış olan Macarlar kendi ulus devletlerini kurmuşlardır (Akarslan, 2025, s. e5-e6). Macaristan, Kurtuluş savaşında mücadele eden büyük zorluklarla ve kendi silah gücüyle devletini kurmayı başarabilen Türklere hayranlık duyarak, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yapılışını coşku ve hayranlıkla takip etmişlerdir (Çolak, 2009, s. 119). Atatürk dönemi ile birlikte devam eden Macaristan ile kardeş ilişkiler, İkinci Dünya savaşı sonrasında da azalmamıştır (Çolak, 2009, s. 123). Ancak Cumhuriyet döneminde hızlı ilerleyen ilişkiler, Soğuk Savaş döneminde durağanlık göstermiştir (Çelik, 2015, s. 55). Budapeşte'de, Türk elçiliğinin tekrar açılması amacıyla 1946'da Macaristan'a gönderilen heyet, halkın büyük ilgisiyle karşılaşmıştır (Duran, 2020, s.175). 1960'lı yıllarda başlayan Türk-Rus ilişkilerindeki normalleşme süreci ile dış politikada Moskova'yı takipte olan Macaristan'ın, Türkiye ile ilişkilerinin olumlu etkilendiği görülmüştür. Böylece bu tarihten sonra iki devlet arasındaki karşılıklı ziyaretler ve işbirlikleri de yine ön planda olmuştur (Çelik, 2015, s. 41). İki devlet arasındaki bağlantıyı sağlayan en büyük faktör Macar Türkoloji'si olmuştur. Ortak tarih ve kültüre dayandırılan ikili ilişkilerde Macaristan'daki Türkoloji ve Türkiye'deki Hungaroloji faaliyetleri de önemli rol oynamıştır (Çelik, 2015, s. 56).

Macarlar, Sovyetler Birliği'nin uydu devleti konumunda 1989'a kadar varlığını sürdürmüş ve bu dönem içinde büyük ayaklanmalarını yapmışlardır. Ancak Sovyetler tarafından bu ayaklanma bastırılmıştır. 1989'dan başlayarak Sovyetlere karşı ABD'ye yakınlaşmışlar ve yaptıkları Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) üyelikleri ve Avrupa Birliği üyelikleri ile kendilerini Avrupa devleti olarak konumlandırmışlardır (Akarslan, 2025, s. e6).

Macaristan, 2010 yılında iktidar olan Fidesz-Macar Yurttaş Birliği Partisi ve Victor Orban döneminde Doğu ülkeleriyle yakınlık kuran bir Doğu politikası benimsemiş olup dış politikasında Türkiye, Azerbaycan, Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'a daha fazla yer vermiştir. Macarlar, Asya'ya dayanan tarihleri ve Türklerle, kültürel ve tarihi olarak ortak özelliklere sahip olması nedeniyle dış politikasında Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerine ayrıca önem vermiştir. Macaristan Başbakanı Orban, Kıpçak geçmişi olan Macarların düzenli olarak her yıl yapılan Hun Türk Kurultayına değer vermiş olup Türk Dünyasına ayrıcalık tanımıştır.

Macarların kökenlerini Asya olarak görmeleri dolayısıyla Asya kökenlerine ilgi göstermeleri ve 2015-2016 yıllarında Macaristan ile Türk Dünyası'nın geliştirmiş olduğu yakın ilişkiler Türk devletleri ile Macaristan'ın daha da yakınlaşmasını sağlamıştır (Akarslan, 2025, s. e6).

Türkiye-Türkmenistan İlişkileri

Başkenti Aşkabat olan Türkmenistan, Sovyetlerin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan 5 Türk Cumhuriyetlerinden biri olmuştur (Yaldız, 2018b, s. 401). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıklarında sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı Rusların en kötü durumda olduğu ülke Türkmenistan olmuştur. Bu nedenlerle ülkeyi terk eden Rusların göçlerinin en yoğun olduğu yıl 2003 yılı olmuştur (Kamalov, 2011, s. 58). Ancak Sovyetler döneminde Türkmenistan, geri kalmış ve fakir bir ülke iken kendinde var olan yeraltı kaynaklarını kullanmasını bilerek gelişimini sağlamıştır. Bu gelişimde Türkmenistan'ın ilk Devlet Başkanları Saparmurat Türkmenbaşı ve Gurbangülü Berdimuhammedov büyük rol oynamıştır (Özcan, 2017, s. 187-188).

26 Ekim 1991 tarihinde Türkmenistan halk oylamasına gitmiş, referandumda halkın %93'ünün evet oyu kullanması ile bağımsızlığını açıklamıştır. Türkmenistan'ın da bağımsızlığını ilk tanıyan devlet yine Türkiye olmuştur (Gömeç, 1999, s. 281).

29 Şubat 1992'de Türkiye ile Türkmenistan arasında diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra iki ülke arasında ekonomik, kültürel vb. alanlarda birçok anlaşma yapılmıştır. Fakat 12 Aralık 1995 tarihinde Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsü kazanması ve de Türkiye'ye eski Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov'un soğuk davranması ile bu yakın ilişkiyi soğutmuştur. Yine Niyazov'un; Aşkabat'ta, Eski Enerji Bakanı Cumhur Ersümer'e basın karşısında Ekim 1999'da Türk devlet adamlarının kendi ülkelerinin ve milletlerinin çıkarlarını düşünmeyeceğini ifade etmesi ile iki ülke arasındaki ilişkiler daha da bozulmuştur.

2006 yılında Türkmenbaşı'nın vefatı üzerine Türkiye, Türkmenistan ile olan ilişkilerini yoğunlaştırma politikası gütmüştür. İlişkilerine yeni bir hız kazandırmıştır. Türkiye'nin Türkmenistan politikasından birini ekonomik ilişkiler ve eğitim alanındaki ilişkiler oluşturmuş olup o bölgeden Türkiye'ye gelen öğrenciler için ortaya koyduğu Büyük öğrenci Projesi ve Türkiye'nin Orta Asya Türk devletlerinde açmış oldukları okullar üzerinde önemle durulmuştur. Ekonomik ilişkiler anlamında da özellikle Türkmenistan'da Türk firmalarının yapmış oldukları yatırımlar ve iki arasındaki dış ticaret üzerinde durulmuştur.

2007 yılında Türkmenistan'da Kurbankulu Berdimuhammedov yönetimi başa geçmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Aşkabat'ta 5-7 Aralık 2007 tarihlerinde Berdimuhammedov'a Türk dil uzmanlarıyla ziyarette bulunmuş ve Türkmenistan'daki yetkililere 34 harften oluşan ortak alfabe konusunda öneri sunmuştur. İki ülke arasında

daha sonrasında da birtakım ziyaretler daha gerçekleştirilmiştir. Türkmenistan'daki yeni yönetimle, ülkenin takınımış olduğu uluslararası organizasyonlardan uzak durma düşüncesinden vazgeçileceği düşünülmüştür. Türkmenistan'ın uluslararası ilişkilere uzak durma tavrı Türkiye ile Türkmenistan arasındaki ikili ilişkileri de etkilemiştir. 2008 yılındaki Türkiye ziyaretinde Berdimuhammedov'un katılacağı hususunda söz vermesine rağmen Nahçıvan'da 2-3 Ekim 2009 tarihleri arasında düzenlenen Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi programına katılım sağlamamıştır (Türk, 2010, s. 58-59). Ancak Abdullah Gül 11-12 Kasım 2010'da iki ülke arasındaki ekonomik iş birliklerini içeren birtakım ziyaretlerde bulunmuş ve karşılıklı ziyaretler her yıl tekrarlanmıştır. 2007'de başlayan Berdimuhammedov'un görevi 2012 yılında sona ermişse de %97'lik oy olarak 12 Şubat'ta yeniden devlet başkanı olarak seçilmiş, daha sonra da Türkiye'ye ilk yurtdışı gezisinde bulunmuştur. İki devlet arasında dostane devam eden ilişkiler ve ziyaretlerden bir diğeri de 29-31 Mayıs 2013 tarihinde gerçekleşmiştir. Gül'ün yaptığı Türkmenistan ziyaretinde kendisine Fahri Doktora ve Devlet Nişanı verilmiş ve birçok anlaşmaya imza atılmıştır. Berdimuhammedov, 12 Şubat 2017'de yapılan Devlet Başkanlığı seçimini yine büyük oy oranı ile kazanmış 7 yıl daha bu göreve layık görülmüştür. Seçim sonrasında Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'da kendisini telefonla arayarak tebriklerini iletmiştir. İki lider, iki ülke ilişkilerinin daha da artarak devam edeceği vurgusu yapmışlardır (Özcan, 2017, s. 219-222).

Türkiye'de öğrenim gören Orta Asyalı öğrencilere bakıldığında; her dört Orta Asyalı öğrenciden birinin Türkmen olmuştur ve ekonomik ilişkiler anlamında da Türk firmaları Türkmenistan'da yatırımlar yapmıştır (Türk, 2010, s. 63).

Türkiye-KKTC İlişkileri

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına, Adnan Menderes ve Yunan Başbakanı Karamanlis'in, Zürih'te 11 Şubat 1959'da ve Londra'da 19 Şubat 1959'da imzaladıkları anlaşmalar dayanak olmuştur. Kıbrıs'ta Cumhuriyet; Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin desteğiyle 15-16 Ağustos 1960'ta resmen kurulmuş ancak Rum ve Türk toplulukları kendi aralarında anlaşmaya varamadığı için 21 Aralık 1963 tarihinde Türklere yönelik katliamlar yapılmıştır (Devlet, 2021, s. 187). Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 20 Temmuz 1974'te yaptığı hareketle, adanın kuzeyini hâkim olunmuş ve 1975 yılında adanın Türk tarafında Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuştur. Rum kesimi ile anlaşma sağlanamamış, 15 Kasım 1983'te Kuzey KKTC'nin kurulduğu ilan edilmiştir (Devlet, 2021, s. 188).

1960'lı yıllardan itibaren Kıbrıs'ta varlık mücadelesi veren KKTC, 1983 yılında devlet olarak ilan edilmiştir. Ancak BM kararı sonucunda tanınma hususunda Türkiye

haricinde uluslararası sistemden dışlanma problemiyle karşı karşıya kalmıştır. KKTC 1990'dan başlayarak gözlemci olarak uluslararası örgütlenmelere katılım sağlamıştır. KKTC, ilk başta İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ile başladığı gözlemcilik deneyimine 2000'li yıllara gelindiğinde Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) gözlemciliğini de katmıştır. Türk dünyasının iş birliği adına 2000'li yıllarda oluşturulan TDT'nin amacı jeostratejik ve jeopolitik olarak önceliği bölgesel olup daha sonra ise küresel olarak politika üretme kapasitesi bulunan bir teşkilat özelliği taşımaktadır. KKTC'nin, 2022'de resmi olarak Türk dünyasının bir parçası olması ve gözlemci olarak kabulü, Doğu Akdeniz hinterlandında onun gücünü daha da fazla pekiştirecek bir aşama olmuştur. KKTC, TDT'nin siyasi, askeri, stratejik ve ekonomik yapısına güç katacak ve de toplumsal, kültürel, teknolojik, dini vb. alanlarda da TDT üyelerine katkı sunmuştur (Akgün, 2023, s. 57-58).

TÜRKİYE'NİN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÜYESİ ÜLKELER İLE TBMM'NİN 28.DÖNEMİNDE PARLAMENTOLARARASI DOSTLUK GRUPLARI VE YÖNETİM KURULLARI

Türkiye-Azerbaycan Parlamentolararası Dostluk Grubu

Türkiye-Azerbaycan Dostluk Grubunun Türkiye tarafında Meclisin 28.Döneminde Yönetim Kurulunda 10'u asil üye ve 5'i yedek üye olmak üzere 15 milletvekili yer almaktadır. Asil üye milletvekillerinin partilere göre dağılımı; AK Parti: 5, CHP: 2, MHP: 1, İYİ Parti: 1 ve DEM Parti: 1 şeklinde olmuştur. Yönetim Kurulunda bulunan asil üyelere bakıldığında; Başkan; AK Parti İstanbul Mv. Şamil Ayrım, Başkanvekili; AK Parti Konya Mv. Orhan Erdem, Genel Sekreter; AK Parti Iğdır Mv. Cantürk Alagöz, Sayman; Ak Parti Manisa Mv. Bahadır Nahit Yenişehirlioğlu ve diğer asil üyeler; AK Parti İstanbul Mv. Derya Ayaydın, CHP İzmir Mv. Deniz Yücel, CHP Balıkesir Mv. Ensar Aytakin, MHP Kayseri Mv. İsmail Özdemir, İstanbul İyi Parti Mv. Mehmet Satuk Buğra Koyuncu ve DEM Parti Muş Mv. Sümeyye Boz Çakı olduğu görülmektedir.

Yönetim Kurulunda bulunan 5 yedek üyenin hepsi de AK Parti milletvekillerinden belirlenmiştir. Bunlar; Şanlıurfa Milletvekili Abdulkadir Emin Önen, Kars Milletvekili Adem Çalkın, İstanbul Milletvekili Şengül Karşlı, Ardahan Milletvekili Kaan Koç ve Çorum Milletvekili Oğuzhan Kaya'dır.

Denetleme Kurulu Asil Üyeleri ise 3 milletvekilinden oluşmakta olup Ak Parti, CHP' ve MHP'den 1'er üye bulunmaktadır. Bu milletvekilleri; AK Parti Kocaeli Milletvekili Veysel Tipioğlu, CHP Adana Milletvekili Ayhan Barut, MHP Kütahya Milletvekili Ahmet Erbaş'tır. Denetleme Kurulu Yedek Üyeleri ise; Ak Parti Mersin Mv. Ali Kıratlı, Ak Parti İstanbul Mv. Müşerref Pervin Tuba Durgut ve Gelecek Partisi İstanbul Milletvekili Selim Temurci'dir.

Türkiye-Azerbaycan Dostluk Gurubu Azerbaycan tarafında Muhatap Başkan ise Ehliman Emiraslanov'dur (TBMM, t.y.b).

Türkiye-Kazakistan Parlamentolararası Dostluk Grubu

Türkiye-Kazakistan Dostluk Grubunun Türkiye tarafında Meclisin 28.Döneminde Yönetim Kurulu 10'u asil üye ve 5'i yedek üye olmak üzere 15 milletvekilinden oluşturulmuştur. Asil üyeler; AK Parti'den 6, CHP'den 2, MHP'den 1 ve DEM Parti'den 1 milletvekili olacak şekilde belirlenmiş olup bunlar; Ak Parti Şanlıurfa Milletvekili Mehmet Ali Cevheri (Başkan), Ak Parti Erzurum Milletvekili Mehmet Emin Öz (Başkan Vekili), Ak Parti Şanlıurfa Milletvekili Abdulkadir Emin Önen (Genel Sekreter), Ak Parti Uşak Milletvekili İsmail Güneş (Sayman), Ak Parti Mersin Milletvekili Havva Sibel Söylemez, Ak Parti Ankara Milletvekili Kürşad Zorlu, CHP Düzce Milletvekili Talih Özcan, CHP Samsun Milletvekili Murat Çan, MHP Bursa Milletvekili İsmet Büyükataman ve Dem Parti Kocaeli Milletvekili Ömer Faruk Gergerlioğlu'ndan oluşmaktadır. Yönetim Kurulu Yedek Üyesi olan 5 milletvekilinin hepsi de Ak Parti Milletvekillerinden belirlenmiştir. Bu yedek üyeler; Gaziantep Milletvekili Mehmet Eyüp Özkeçeci, İstanbul Milletvekili Sena Nur Çelik Kanat, Manisa Milletvekili Tamer Akkal, Şanlıurfa Milletvekili Hikmet Başak ve Van Milletvekili Burhan Kayatürk'tür

Denetleme Kurulu ise; 3 asil ve 3 yedek üyeden oluşmaktadır. Denetleme Kurulu Asil Üyeleri; Ak Parti Afyonkarahisar Milletvekili İbrahim Yurdunuseven, CHP Kayseri Milletvekili Aşkın Genç ve MHP Sivas Milletvekili Ahmet Özyürek'dir. Denetleme Kurulu Yedek Üyelerinin hepsi de Ak Parti'den belirlenmiş olup, bu üyeler; Bursa Milletvekili Emel Gözükar Durmaz, Antalya Milletvekili İbrahim Ethem Taş ve Kayseri Millet-

vekili Ayşe Böhürler'dir.

Türkiye-Kazakistan Dostluk Gurubu Kazakistan tarafında Muhatap Başkan ise Nurtay Sabilyanov'dur (TBMM, t.y.c).

Türkiye-Kırgızistan Parlamentolararası Dostluk Grubu

Türkiye-Kırgızistan Dostluk Grubunun Türkiye tarafında Meclisin 28.Dönemi Yönetim Kurulunda 10'u asil üye ve 5'i yedek üye olmak üzere 15 milletvekili bulunmaktadır. Asil üyelere bakıldığında; AK Parti'den 5, CHP'den 2, MHP'den 1, DEM Parti'den 1 ve Bağımsız 1 milletvekili yer aldığı görülmektedir. Yönetim Kurulu Asil Üyeleri; Ak Parti Tokat Milletvekili Yusuf Beyazıt (Başkan), Ak Parti Niğde Milletvekili Cevahir Uzkurt (Başkan Vekili), Ak Parti Manisa Milletvekili Ahmet Mücahit Arınç (Genel Sekreter), Ak Parti Bursa Milletvekili Emel Gözükara Durmaz (Sayman), Ak Parti Zonguldak Milletvekili Saffet Bozkurt, CHP İstanbul Milletvekili Fethi Açıkel, CHP Aydın Milletvekili Bülent Tezcan, MHP Samsun Milletvekili İlyas Topsakal, Bağımsız Konya Milletvekili Ünal Karaman'dan oluşmaktadır. Yönetim Kurulu Yedek Üyelerinin hepsi de Ak Parti milletvekillerinden belirlenmiş olup bu üyeler; Ankara Milletvekili Ahmet Fethan Baykoç, Kocaeli Milletvekili Sadettin Hülagü, Muğla Milletvekili Yakup Ötgöz, Osmaniye Milletvekili Seydi Gülsoy ve Siirt Milletvekili Mervan Gül'dür

Denetleme Kurulu Üyeleri 3 asil ve 3 yedek üyeden oluşmakta olup asil üyeler; Ak Parti Balıkesir Milletvekili Mustafa Canbey, MHP Gaziantep Milletvekili Sermet Atay ve Yeni Yol Partisi İstanbul Milletvekili Hasan Karal'dan oluşmaktadır. Denetleme Kurulu Yedek üyelerinin hepsi de Ak Parti'den belirlenmiş ve bu yedek üyeler; Mersin Milletvekili Havva Sibel Söylemez, Bingöl Milletvekili Feyzi Berdibek ve Bursa Milletvekili Ahmet Kılıç'tır (TBMM, t.y.ç).

Türkiye-Özbekistan Parlamentolararası Dostluk Grubu

Türkiye-Özbekistan Dostluk Grubunun Türkiye tarafında Meclisin 28.Döne-

mi Yönetim Kurulu 10'u asil üye ve 5'i yedek üye olmak üzere 15 milletvekilinden oluşturulmuştur. Asil üyeler arasında AK Parti'den 5, CHP'den 2, MHP'den 1, DEM Parti'den 1 ve Bağımsız 1 milletvekili bulunmaktadır. Bu asil üyeler; AK Parti Bursa Milletvekili Osman Mesten (Başkan), MHP Manisa Milletvekili Erkan Akçay (Başkan Vekili), AK Parti İstanbul Milletvekili Şamil Ayrım (Genel Sekreter), AK Parti Kayseri Milletvekili Sayın Bayar Özsoy (Sayman), AK Parti Konya Milletvekili Mustafa Hakan Özer, AK Parti İstanbul Milletvekili Nurettin Alan, CHP Amasya Milletvekili Reşat Karagöz, CHP Çorum Milletvekili Mehmet Tahtasız, DEM Parti Kocaeli Milletvekili Ömer Faruk Gergerlioğlu ve Bağımsız Konya Milletvekili Ünal Karaman'dır. Yedek üyelerin hepsi de Ak Parti milletvekilleri arasından belirlenmiş olup bunlar; Kocaeli Milletvekili Veysel Tipioğlu, Elâzığ Milletvekili Mahmut Rıdvan Nazırlı, Erzurum Milletvekili Abdurrahim Fırat, Muş Milletvekili Mehmet Emin Şimşek ve Gaziantep Milletvekili Bünyamin Bozgeyik'tir.

Denetleme Kurulu ise 3 asil ve 3 yedek üyeden oluşmaktadır. Denetleme Kurulu Asil Üyeleri; MHP'den Mustafa Baki Ersoy, CHP'den Mühip Kanko ve Yeniden Refah Partisinden Ali Yüksel den oluşurken Denetleme Kurulu Yedek Üyeleri Ak Parti milletvekillerinden belirlenmiştir. Bunlar; İstanbul Milletvekili Halis Dalkılıç, Gümüşhane Milletvekili Celalettin Köse ve Zonguldak Milletvekili Ahmet Çolakoğlu'dur.

Türkiye-Özbekistan Dostluk Gurubu Özbekistan tarafında Muhatap Başkan ise Akmal Saidov'dur (TBMM, t.y.d).

Türkiye-Türkmenistan Parlamentolararası Dostluk Grubu

Türkiye-Türkmenistan Dostluk Grubunun Türkiye tarafında Meclisin 28.Dönemi Yönetim Kurulunda 10'u asil üye ve 5'i yedek üye olmak üzere 15 milletvekili bulunmaktadır. Asil üyelere bakıldığında; AK Parti'den 5, CHP'den 2, MHP'den 1, İYİ Parti'den 1, DEM Parti'den 1 milletvekili yer aldığı görülmektedir. Dostluk Grubu Asil Üyeleri arasında AK Parti'den; Amasya Milletvekili Haluk İpek, Zonguldak Milletvekili Saffet Bozkurt, Amasya Milletvekili Hasan Çilez, Mersin Milletvekili Ali Kıratlı, Ankara Milletvekili Yıldırım Tuğrul Türkeş, CHP'den; İstanbul Milletvekili Gökhan Zeybek, Kocaeli Milletvekili Mühip Kanko, MHP'den; Nevşehir Milletvekili

Filiz Kılıç, İYİ Parti'den Muğla Milletvekili Metin Ergun, DEM Parti'den; Kocaeli Milletvekili Ömer Faruk Gergerlioğlu yer almaktadır. Dostluk Grubu Başkanlık görevini; Asil Üyelerden AK Parti Amasya Milletvekili Haluk İpek, Başkan Vekilliği görevini; Asil Üyelerden Saffet Bozkurt, Genel Sekreterlik görevini; Asil Üyelerden AK Parti Amasya Milletvekili Hasan Çilez ve Saymanlık görevini; Mersin Milletvekili Ali Kıratlı'nın yaptığı görülmektedir.

Yönetim Kurulu Yedek Üyelere bakıldığında ise, tüm üyelerin AK Parti'den olduğu görülürken bu milletvekilleri; Bursa Milletvekili Mustafa Yavuz, Bolu Milletvekili Yüksel Coşkunyürek, Sivas Milletvekili Rukiye Toy, İstanbul Milletvekili Müşerref Pervin Tuba Durgut ve İstanbul Milletvekili Yahya Çelik'tir.

Denetleme Kurulunda ise asil ve yedek üye sayıları 3'er milletvekilinden oluşmaktadır. Denetleme Kurulu Asil Üyeleri; AK Parti Antalya Milletvekili Tuba Vural Çokal, CHP Aydın Milletvekili Bülent Tezcan ve MHP Gümüşhane Milletvekili Musa Küçük'den oluşurken Yedek Üyelerin hepsi de AK Parti milletvekillerinden oluşmakta olup bu milletvekilleri; Kars Milletvekili Adem Çalkın, Zonguldak Milletvekili Ahmet Çolakoğlu ve İstanbul Milletvekili İsmail Erdem'dir.

Türkiye-Türkmenistan Dostluk Gurubu Türkmenistan tarafında Muhatap Başkanlık görevini Yusufkulu Eşşayev yapmaktadır (TBMM, t.y.e).

Türkiye-KKTC Parlamentolararası Dostluk Grubu

Türkiye-KKTC Dostluk Grubunun Türkiye tarafında Meclisin 28.Dönemi Yönetim Kurulunda 10'u asil üye ve 5'i yedek üye olmak üzere 15 milletvekili yer almaktadır. Yönetim Kurulu Asil Üyeleri arasında Ak Parti'den 5, CHP'den 2, MHP'den 1, İYİ Parti'den 1 ve DEM Parti'den 1 milletvekili yer almaktadır. Bu asil üyeler; AK Parti Konya Milletvekili Orhan Erdem (Başkan), AK Parti İstanbul Milletvekili Şamil Ayrım (Başkan Vekili), AK Parti Antalya Milletvekili Kemal Çelik (Genel Sekreter), Ak Parti Hatay Milletvekili Hüseyin Yayman (Sayman), Ak Parti Kocaeli Milletvekili Radiye Sezer Katırcıoğlu, CHP Ankara Milletvekili Semra Dinçer, CHP Mersin Milletvekili Gülcan Kış, MHP Kütahya Milletvekili Ahmet Erbaş, İYİ Parti İstanbul

Milletvekili Mustafa Cihan Paçacı ve DEM Parti Mersin Milletvekili Ali Bozan'dan oluşmaktadır. Yönetim Kurulu Yedek Üyelerinin hepsi de AK Parti milletvekillerinden oluşmakta olup bu milletvekilleri; Ankara Milletvekili Zeynep Yıldız, Kahramanmaraş Milletvekili Ömer Oruç Bilal Debgici, Nevşehir Milletvekili Süleyman Özgün, Tekirdağ Milletvekili Mestan Özcan ve Yozgat Milletvekili Süleyman Şahan'dır.

Denetleme Kurulu ise 3 asil ve 3 yedek üyeden oluşmaktadır. Asil üyeler; Ak Parti İstanbul Milletvekili Mustafa Hulki Cevizoğlu, CHP Ankara Milletvekili Aliye Timisi Ersever ve MHP Ankara Milletvekili Ayşe Sibel Ersoy'dan oluşurken yedek üyeler; AK Parti Erzurum Milletvekili Selami Altınok, AK Parti Elâzığ Milletvekili Ejder Açıkcapı ve YENİYOL Partisi Antalya Milletvekili Serap Yazıcı Özbudun'dan oluşmaktadır (TBMM, t.y.f).

Türkiye-Macaristan Parlamentolararası Dostluk Grubu

Türkiye-Macaristan Dostluk Grubunun Meclisin 28.Dönemi Yönetim Kurulu; 10'u asil üye ve 5'i yedek üye olmak üzere 15 milletvekilinden oluşmaktadır. Yönetim Kurulu Asil Üyelerine bakıldığında; Ak Parti'den 5, CHP'den 2, MHP'den 1, İYİ Parti'den 1 ve DEM Parti'den 1 milletvekili bulunduğu görülmektedir. Asil üyeler ise; AK Parti Eskişehir Milletvekili Fatih Dönmez (Başkan), AK Parti Ordu Milletvekili Mahmut Özer (Başkan Vekili), AK Parti Çorum Milletvekili Yusuf Ahlatçı (Genel Sekreter), Ak Parti Hatay Milletvekili Hüseyin Yayman (Sayman), Ak Parti Erzincan Milletvekili Süleyman Karaman, CHP Ankara Milletvekili Cavit Arı, CHP Eskişehir Milletvekili İbrahim Arslan, MHP Kayseri Milletvekili İsmail Özdemir, İYİ Parti Aksaray Milletvekili Turan Yaldır ve DEM Parti Diyarbakır Milletvekili Adalet Kaya'dan oluşmaktadır.

Yönetim Kurulu Yedek Üyelerinin tamamı da AK Parti milletvekillerinden oluşmakta ve bu milletvekilleri; Bolu Milletvekili Yüksel Coşkunyürek, İstanbul Milletvekili Müşerref Pervin Tuba Durgut, Antalya Milletvekili Tuba Vural Çokal, Ankara Milletvekili Yıldırım Tuğrul Türkeş ve Zonguldak Milletvekili Saffet Bozkurt'tur.

Denetleme Kurulu ise 3 asil ve 3 yedek üyeden oluşmakta olup asil üyelere bakıldığında; Ak Parti İstanbul Milletvekili Ümmügülşen Öztürk, CHP Hatay Milletvekili Nermin Yıldırım Kara ve MHP Ankara Milletvekili Sadir Durmaz'dan oluş-

maktadır. Denetleme Kurulu Yedek Üyelerinin tamamı Ak Parti milletvekillerinden oluşmakta olup bu milletvekilleri; Erzurum Milletvekili Abdurrahim Fırat, Elâziğ Milletvekili Mahmut Rıdvan Nazırlı ve Muş Milletvekili Mehmet Emin Şimşek'tir.

Türkiye-Macaristan Dostluk Gurubu Macaristan tarafında Muhatap Başkan ise Atilla Tilki'dir (TBMM, t.y.g).

SONUÇ

1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması ile Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan bağımsızlıklarına kavuşmuş ve bu durum Türkiye Cumhuriyeti tarafından olumlu bir gelişme olarak görülmüştür. Türkiye, Türk Devletlerini tanımasının yanı sıra bu devletlerde ilk defa Büyükelçilik açarak Türk Devletleriyle ikili ilişkilere girmiştir. Kazakistan lideri Nazarbayev, ortak kültür, dil, tarih ve inancın önemine değinerek Türk devletlerinin geleceği açısından Türk Devletleriyle oluşturulacak bir oluşumun önemine dikkat çekmiş ve Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan'ın kurucu üyeliğini yaptığı Türk Devletleri Teşkilatı oluşturulmuştur. Temelinin Ankara'da 1992'de Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesiyle atıldığı ve 3 Ekim 2009 tarihinde devletler arasında imzalanan Nahçıvan Antlaşması ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi adıyla kurulan bu örgüt, 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da yapılan Türk Konseyi Devlet Başkanları 8. Zirvesi'nde önemli bir karar almış ve "Türk Devletleri Teşkilatı" adıyla yeniden yapılandırılmıştır. Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan'ın kurucu üyeliğini yaptığı bu teşkilata, Özbekistan 2019 yılında tam üye olarak katılmış olup gözlemci statüsüyle Macaristan 2018 yılında, 2021 yılında Türkmenistan ve 2022'te de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti dahil olmuştur. Böylece Türk Devletleri arasında dostane ilişkiler ve iş birlikleri geliştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın uygun görüşü ve 28.03.1990 tarihli ve 3620 sayılı TBMM'nin Dış ilişkilerinde düzenlenme yapılması hususundaki kanun hükümlerine dayanarak iki ülke arasında Parlamentolararası Dostluk Grupları oluşturabilmenin yolu açılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin 147 ülke ile Dostluk Grubu Antlaşması bulunmaktadır. Türkiye'nin Dostluk Grubu ilişkileri bulunan ülkeler arasında Türk Devletleri Teşkilatı üyesi devletleri; Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Macaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti de yer almakta olup bu devletler arasında ekonomik, sosyal, kültürel vb. alanlarda ilişkiler yürütülmüştür. TBMM'nin 28. Döneminde Türkiye'nin bu devletler ile Parlamentolararası Dostluk Gruplarının yönetim kurullarında 10 asil ve 5 yedek üye olmak üzere toplam 15 üye bulunmaktadır. Asil üyeler arasında AK Parti'den üyelerin daha fazla sayıda olduğu

görülürken yedek üyelerin hepsi de AK Parti milletvekillerinden oluşturulmuştur. Bu dostluk gruplarının her birinin yönetim kurulundaki başkanlık, başkan vekilliği, genel sekreterlik ve saymanlık görevlerinin de AK Parti milletvekilleri tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu dostluk gruplarındaki denetleme kurullarının her birinde ise 3 asil ve 3 yedek üye olmak üzere toplam 6'şar üye yer aldığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmetoğlu, N.S. & Yeşilot, O. (2017). Azerbaycan Cumhuriyeti. A. Kara & F. Solak (Eds.), Bağımsızlıklarının 25. yılında Türkiye Cumhuriyetleri (Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Gelişimler) (s. 7-73) içinde. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.
- Akarşan, Z. (2025). Türk Devletleri Teşkilatı ve Macaristan. Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 12 (Türk Devletleri Teşkilatı (Dünü, Bugünü, Yarını)), 1-17.
- Akgün, S. (2023). Uluslararası Hukukta Tanınma Kavramı Çerçevesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türk Devletleri Teşkilatı İlişkisi. Sakarya Üniversitesi Türk Akademi Dergisi, 2(1), 48-60.
- Bacon, E. E. (1979). Esir Ortaasya. (T. Say, Çev.). Tercüman Gazetesi Yayını. (1965).
- Çalık, F. (2015). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Macaristan İlişkileri. Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 4(2), 33-60.
- Çolak, M. (2009). 1956 Macar İhtilali ve Türkiye. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Derman, G. S. (2022). Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Siyasi Ve Ekonomik Boyutları Ve Kamu Diplomasisi. TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 123-156.
- Devlet, N. (2021). Çağdaş Türk Devletleri ve Toplulukları. Türk Tarihi ve Kültürü (8. Baskı, s. 175-202) içinde. Pagem Akademi.
- Duran, A. (2020). İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türkiye-Macaristan İlişkileri. History Studies, 12(1).
- Ekenci, İ. (2016). Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye, Özbekistan ve Türkiye-Tacikistan İlişkileri. Galatasaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gömeç, S. Y. (1999). Türk cumhuriyetleri ve toplulukları tarihi. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Kamalov, İ. (2011). Rusya'nın Orta Asya Politikaları. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, İnceleme-Araştırma Dizisi, Yayın, 2.
- Kanlıdere, A. (2017). Özbekistan Cumhuriyeti. A. Kara & F. Solak (Eds.), Bağımsızlıklarının 25. yılında Türkiye Cumhuriyetleri (Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Gelişimler) (s. 153-185) içinde. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.
- Kanunlar. (1993). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 21.03.1993. Sayısı: 21531.

- Kara, A. (2007). Eski devirlerden günümüze Kazakistan ve Kazaklar. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kara, A. (2017a). Türk Dünyasında 25 Yıllık İşbirliği Süreci. A. Kara & F. Solak (Eds.), Bağımsızlıklarının 25. yılında Türkiye Cumhuriyetleri (Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Gelişimler) (s. 329-359) içinde. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.
- Kara, A. (2017b). Kazakistan Cumhuriyeti. A. Kara & F. Solak (Eds.), Bağımsızlıklarının 25. yılında Türkiye Cumhuriyetleri (Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Gelişimler) (s. 73-131) içinde. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.
- Keşikçi, N. S., & Karaman, Ö. F. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı ve Üyelerin Katılım Süreçleri: KKTC ve Türkmenistan Gözlemci Üyeleri. GAB Akademi, 3(2), 11-27.
- Özcan, K. (2017). Türkmenistan Cumhuriyeti. A. Kara & F. Solak (Eds.), Bağımsızlıklarının 25. yılında Türkiye Cumhuriyetleri (Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Gelişimler) (s. 187-246) içinde. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.
- Saray, M. (2007). Kazakistan Tarihi Makaleler. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Solak, F. (2017). Kırgız Cumhuriyeti. A. Kara & F. Solak (Eds.), Bağımsızlıklarının 25. yılında Türkiye Cumhuriyetleri (Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Gelişimler) (s. 133-152) içinde. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.
- Türk, F. (2010). Türkiye-Türkmenistan İlişkileri 1990-2010. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2(2), 57-64.
- Türkiye Büyük Millet Meclisinin Dış İlişkilerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun. (1990). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 06.04.1990. Sayısı: 20484.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (t.y.a). Parlamentolararası Dostluk Grupları. <https://www.tbmm.gov.tr/DostlukGruplari> adresinden 23 Aralık 2024 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (t.y.b). Türkiye-Azerbaycan. <https://www.tbmm.gov.tr/DostlukGruplari/YonetimKurulu?ulkeId=91baaa6e-91dc-463d-bbc-b-017eb4d647b4> adresinden 24 Aralık 2024 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (t.y.c). Türkiye-Kazakistan. <https://www.tbmm.gov.tr/DostlukGruplari/YonetimKurulu?ulkeId=B2FCAEC6-BE-C6-4973-B354-017EB4D64DB1> adresinden 25 Aralık 2024 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (t.y.ç). Türkiye-Kırgızistan. <https://www.tbmm.gov.tr/DostlukGruplari/YonetimKurulu?ulkeId=5C3C7A-6E-6B2D-4AF0-9A26-017EB4D64D13> adresinden 24 Aralık 2024 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (t.y.d). Türkiye-Özbekistan. <https://www.tbmm.gov.tr/DostlukGruplari/YonetimKurulu?ulkeId=F6FE9A87-1C35-4FF0-B36E-017EB4D653B9> adresinden 26 Aralık 2024 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (t.y.e). Türkiye-Türkmenistan. <https://www.tbmm.gov.tr/DostlukGruplari/YonetimKurulu?ulkeId=076A66CD-B16B-4465-B12A-017EB->

- 4D652CB adresinden 28 Aralık 2024 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (t.y.f). Türkiye-KKTC. <https://www.tbmm.gov.tr/DostlukGruplari/YonetimKurulu?ulkeId=A9EAE715-38A3-4569-B11B-01894EF-F8E10> adresinden 27 Aralık 2024 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (t.y.g). Türkiye-Macaristan. <https://www.tbmm.gov.tr/DostlukGruplari/YonetimKurulu?ulkeId=2967EFAA-4BF2-418F-9FFF-017EB-4D64C02> adresinden 27 Aralık 2024 tarihinde alınmıştır.
- Yaldız, A.Ç. (2018a). Özbekistan. A. Çolpan Yaldız & M. Yılmaz (Eds.), Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri (s. 283-344) Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı Yayınları.
- Yaldız, F. (2018b). Türkmenistan. A. Çolpan Yaldız & M. Yılmaz (Eds.), Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri. (s. 401-460) Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı Yayınları.
- Yüce, M. (2022). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile İlişkiler, İstanbul: Seta.
- Zakir, Ç. (2021). Kırgızistan Dış Politikasında Türkiye ile İlişkilerine Genel Bakış. *Reforma* (1694-5158), 91(3).

TÜRK DÜNYASI'NIN GELECEĞİNDE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ

İhsan ÇAPCIOĞLU*

Esra ÇAĞIRAN**

Özet

Türk Dünyası'nın sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınma süreçlerinde yerel yönetimlerin stratejik rolü giderek önem kazanmaktadır. İnsan odaklı hizmet sunma misyonuyla hareket eden belediyeler, karşılıklı öğrenme ve deneyim paylaşımı yoluyla kurumsal gelişimlerini desteklerken, Türk Dünyası'nın ortak hedeflerine ulaşmasında temel bir dinamik haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türk Dünyası'nda yerel yönetimlerin iş birliği mekanizmaları kurarak bölgesel ihtiyaçları tespit etme ve bu ihtiyaçları karşılamadaki katkılarını analiz etmektir. Çalışmada, literatür taraması ve derinlemesine mülakatlara dayalı olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Türk Dünyası'ndaki yerel yönetimlerin iş birliği süreçleri üzerine yapılan akademik çalışmalar incelenerek, mevcut teorik altyapı ve uygulamalar analiz edilmiştir. Derinlemesine mülakatlarla ise Türk Dünyası'ndan gelen yerel yöneticiler, belediye temsilcileri ve strateji müdürlüğü ekiplerinden elde edilen bilgilerle, iş birliği mekanizmalarının kalkınma süreçlerine etkisi somut verilerle ortaya konulmuştur. Türk Dünyası 2040 Vizyonu doğrultusunda, yerel yönetimlerin stratejik iş birliklerini güçlendirmesi, ekonomik ve kültürel bağların derinleşmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, kardeş şehir ilişkileri, ortak projeler ve kültürel etkinlikler gibi iş birliği araçlarının Türk Dünyası'nın entegrasyon sürecine olan katkıları incelenmiştir. Ayrıca, uluslararası ağlar kurarak yerel yönetimlerin bilgi ve deneyim paylaşımını artırma gerekliliği vurgulanmıştır. Bu çalışma, yerel yönetimlerin sosyo-ekonomik kalkınma ve bölgesel entegrasyon süreçlerindeki stratejik rolünü ele alarak, Türk Dünyası'nın geleceği için yerel yönetim iş birliği mekanizmalarının önemini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Türk Dünyası, İş Birliği Mekanizmaları, Kalkınma, Kültürel Etkileşim.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Türkiye, +9005057549312, e-posta: ih sancapcioglu@yahoo.com

** Ar-Ge Personeli, Sultanbeyli Belediyesi, Strateji Geliştirme Müdürlüğü, Türkiye, e-posta: cagiran esra@hotmail.com

The Role Of Local Governments In The Future Of The Turkic World

Abstract

The strategic role of local governments is increasingly important in the socio-economic and cultural development processes of the Turkic World. Municipalities, acting with the mission of providing people-centered services, support their institutional development through mutual learning and experience sharing, while becoming a fundamental dynamic in achieving the common goals of the Turkic World. The aim of this study is to analyze the contribution of local governments in the Turkic World to identifying and meeting regional needs by establishing cooperation mechanisms. In this study, a qualitative research approach employing both literature review and in-depth interviews will be used. Academic studies on the cooperation processes of local governments in the Turkic World will be examined, and the existing theoretical infrastructure and practices will be analyzed. With in-depth interviews, the impact of cooperation mechanisms on development processes will be revealed with concrete data to be obtained from local administrators, municipal representatives and strategy management teams from the Turkic World. In line with the Turkic World 2040 Vision, strengthening the strategic cooperation of local governments ensures the deepening of economic and cultural ties. The contributions of cooperation tools such as sister city relations, joint projects and cultural events to the integration process of the Turkic World will be examined. The necessity of increasing the knowledge and experience sharing of local governments by establishing international networks will be emphasized. This study aims to reveal the importance of local government cooperation mechanisms for the future of the Turkic World by addressing the strategic role of local governments in socio-economic development and regional integration processes.

Keywords: Local Governments, Turkic World, Cooperation Mechanisms, Development, Cultural Interaction.

GİRİŞ

Türk Dünyası, tarihsel, kültürel, dilsel ve ekonomik bağları bulunan Türk halklarının yaşadığı coğrafyayı ifade etmektedir. Bu topluluklar Orta Asya, Kafkasya, Balkanlar ve Orta Doğu'ya yayılmış olup, ortak tarih ve kültüre sahip ülkeleri kapsamaktadır (Bozarslan, 2017). Türk Dünyası'nın bir araya gelme süreci, Osmanlı İmparatorluğu ve SSCB sonrası gelişen ulus inşa süreçleri ile şekillenmiştir. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bağımsızlığını kazanan Orta Asya Türk cumhuriyetleri, siyasi ve ekonomik işbirliği yönünde adımlar atmaya başlamıştır (Mardin, 1991). Türk Devletleri arasındaki iş birliği kurmaya yönelik ilk önemli adım, 30-31 Ekim 1992'de Ankara'da Türkiye'nin ev sahipliğinde düzenlenen Türk Devletleri zirvesidir (Taşağıl, 2012). Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan olmak üzere 6 Türk Devletinin katıldığı zirvede ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi gibi konular ele alınmıştır.

2000'li yılların ortalarına kadar İş birliği kurma çabaları devam etse de bağlayıcı bir örgüt kurulamamış, iş birliği kültürel ve siyasi düzeyde kalmıştır. Bununla birlikte 2009 yılında Nahçıvan'da gerçekleştirilen zirvede Türk Keneşi (Türk Konseyi) resmen kurulmuştur. 2021 yılında ise bu yapı Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) adını alarak kurumsal bir yapıya kavuşmuştur (Türk Devletleri Teşkilatı [TDT], 2025a). Bu süreçte yerel yönetimlerin süreçlere dâhil olması için Türkiye'nin öncülüğünde, Türk Dünyası'ndaki şehirlerin belediyeleri arasında dayanışmayı güçlendirmek amacıyla 2003 yılında TDBB İstanbul'da kurulmuştur (Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2025). Zamanla üye sayısı artan birliğin faaliyetlerine son yıllarda Kardeş şehir projeleri, eğitim programları, kültürel etkinlikler ve teknik deneyim paylaşımı ziyaretleriyle hız kazanmıştır.

TÜRK DÜNYASI 2040 VİZYONU

Türk Dünyası 2040 Vizyonu, Türk Devletleri arasındaki iş birliğini stratejik bir çerçevede güçlendirmek amacıyla 12 Kasım 2021 tarihinde Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) Zirvesi'nde kabul edilmiştir (Türk Devletleri Teşkilatı [TDT], 2025b). Bu vizyon, küresel değişimlere uyum sağlayarak üye devletler arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve güvenlik alanlarında daha derin bir entegrasyon oluşturmayı ve Türk Dünyası'nı uluslararası sistemde daha etkili bir aktör haline getirmeyi hedeflemektedir.

Vizyon belgesi dört temel ilke üzerine inşa edilmiştir (Türk Devletleri Teşkilatı [TDT], 2025c). Bağımsızlık ve egemenlik, üye devletlerin uluslararası alandaki bağımsız politikalarını koruyarak iş birliği süreçlerini geliştirmeyi öngörmektedir.

Dayanışma ve iş birliği ilkesi çerçevesinde, ortak projeler ve mekanizmalar yoluyla devletler arası entegrasyonun güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Küresel rekabet gücü, Türk Devletleri'nin bölgesel ve uluslararası siyasette daha aktif rol almasını desteklemekte, sürdürülebilir kalkınma ise çevre dostu politikalar, yenilikçi teknolojiler ve ekonomik reformlarla bölgesel refahın artırılmasını hedeflemektedir.

Bu vizyonun temel stratejik alanları, siyasi ve güvenlik iş birliği, ekonomik entegrasyon, kültürel ve eğitim alanındaki ortak projeler, dijital dönüşüm ve sürdürülebilir kalkınma gibi konuları kapsamaktadır. Siyasi ve güvenlik iş birliği bağlamında, Türk Devletleri arasında düzenli istişare mekanizmalarının kurulması ve ortak savunma politikalarının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ekonomik entegrasyon kapsamında, Serbest Ticaret Alanı'nın oluşturulması, Türk Yatırım Fonu ile ortak projelerin desteklenmesi ve Orta Koridor üzerinden ulaşım ağlarının güçlendirilmesi gibi önemli adımlar atılmaktadır. Kültürel ve eğitim alanında, ortak tarih, dil ve edebiyat müfredatlarının geliştirilmesi, öğrenci değişim programlarının artırılması ve Türk Dünyası'nda ortak kimlik bilincinin güçlendirilmesi planlanmaktadır.

Dijital ve teknolojik dönüşüm, Türk Devletleri arasında ortak dijital ekonomi, dijital ödeme sistemleri ve savunma sanayii projelerinin geliştirilmesini kapsamaktadır. Aynı zamanda, yapay zekâ ve büyük veri gibi alanlarda iş birliği hedeflenmektedir. Ulaşım, enerji ve çevre politikaları açısından bakıldığında ise Orta Koridor'un güçlendirilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi ve sürdürülebilir tarım politikalarının hayata geçirilmesi öncelikli alanlar olarak belirlenmiştir.

Türk Dünyası 2040 Vizyonu'nun temel ilkelerinden olan Sürdürülebilir Kalkınmaya erişilmesi için yerel yönetimlerin aktif bir rol oynaması önem taşımaktadır. Küresel rekabetin kentler üzerinden yapıldığı çağımızda 2040 vizyonunda ortaya koyulan hedeflerin gerçekleşmesi, yerel yönetimlerin bu konuya yaklaşımı ve hizmetlerini bu doğrultuda düzenlemelerine bağlıdır. Türkiye Cumhurbaşkanlığı tarafından yayımlanan ve ülke geneli 5 yıllık kalkınma politikalarını içeren 12. Kalkınma Planı'nda da "Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) üye ülkeleriyle yürütülen ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlardaki işbirliği "Türk Dünyası 2040 Vizyonu" doğrultusunda derinleştirileceği" vurgulanmaktadır. Bahsi geçen alanlarda işbirliğinin geliştirilmesinde yerel yönetimlere sorumluluklar düşmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2025).

Türkiye'de 30 büyükşehir, 51 il belediyesi, 922 ilçe belediyesi bulun-

maktadır. 750.000 nüfusu aşan illerde büyükşehir belediyeleri kurulmakta olup ilçe düzeyinde ise ilçe belediyesiyle birlikte bölgeye göre il ya da büyükşehir belediyesi de hizmet vermektedir.

Belediyelerin görev alanları atık yönetiminden, ulaşım, park ve bahçelerin yapımından sosyal yardımlara, gençlere yönelik eğitsel ve kültürel faaliyetlerden sağlık destek hizmetlerine kadar geniş bir içeriğe sahiptir. Bu faaliyetleri gerçekleştiren belediyeler ortak projeler, kardeş şehir ilişkileri, dış ilişkiler aracılığıyla diğer belediyeler başta olmak üzere kamu kurumları, STK'lar, özel sektör temsilcileri ve üniversitelerle işbirliği yapabilmektedir. Mevzuatlar ve güncel üst politika belgeleri kurumlar arası işbirliğini destekler ve kolaylaştırır niteliktedir (Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, 2025).

Bu çerçevede çalışmamızda, yerel yönetimlerin sosyo-ekonomik kalkınma ve bölgesel entegrasyon süreçlerindeki stratejik rolü ele alınarak, Türk Dünyası'nın geleceği için yerel yönetim iş birliği mekanizmalarının öneminin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, Türk Dünyası'ndaki yerel yönetimlerin iş birliği süreçlerini derinlemesine anlamak amacıyla literatür taraması ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla veri toplanmıştır. Görüşmeler, 2024 yılı Aralık ayı ile 2025 yılı Ocak ayı arasında, yüz yüze ve çevrim içi yöntemlerle gerçekleştirilmiş, ortalama 45-60 dakika sürmüş ve önceden hazırlanan yarı yapılandırılmış soru formu doğrultusunda yürütülmüştür. Görüşmelerden elde edilen nitel veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiş ve bulgular "yerel yönetimlerin önemi", "iş birliği faaliyetleri", "karşılaşılan sorunlar" ve "önerilen stratejiler" başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

Araştırmaya dâhil edilen belediyelerin seçiminde, belediyelerin coğrafi çeşitlilik göstermesi, hem büyükşehir/il belediyelerini hem de ilçe belediyelerini kapsamaması, kardeş şehir ilişkileri ve kültürel-etkileşim temelli organizasyonlarda yer alma düzeyleri, stratejik planlarında uluslararası iş birliğine yer verip vermemeleri ve araştırmacılarla iletişim kurmaya açık olmaları gibi ölçütler dikkate alınmıştır. Bu çerçevede, toplamda 15 yerel yönetim temsilcisiyle gerçekleştirilen görüşmeler aracılığıyla veri toplanmıştır. Görüşme yapılan belediyelerin isimleri ve bağlı oldukları iller Tablo 1'de sunulmuştur.

İlçe Belediyeleri	Büyükşehir/ İl Belediyeleri
Sultanbeyli Belediyesi	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Pendik Belediyesi	Gaziantep Büyükşehir Belediyesi

Karatay Belediyesi	Samsun Büyükşehir Belediyesi
Bağcılar Belediyesi	Sivas Belediyesi
Esenler Belediyesi	Tokat Belediyesi

Tablo 1. Belediyeler ve Bağlı Oldukları İller

Bu görüşmelerde, yerel yönetimlerin Türk Dünyası’ndaki belediyelerle iş birliği kurma süreçleri, karşılaşılan zorluklar ve iş birliğini güçlendirmeye yönelik çözüm önerileri ele alınmıştır. Elde edilen bulguların, yerel yönetimler arasındaki etkileşimi artırmaya yönelik stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bulgular ve Tartışma

Yerel yönetim temsilcileriyle yapılan görüşmelerde, Türk Dünyası’ndaki yerel yönetimler arasındaki iş birliğinin büyük ölçüde teorik düzeyde kaldığı ve uygulamada istenilen etkinliğe ulaşamadığı tespit edilmiştir. Belediyelerin 2025-2029 stratejik planları incelendiğinde de Türk Dünyasıyla ilişkilerin gelişmesine yönelik hedef veya faaliyetlerin yer almadığı görülmüştür. Bununla birlikte çoğu belediyenin işbirliğini güçlendirmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunduğu da gözlenmiştir.

Yerel Yönetimlerin Önemi

Katılımcılar, belediyelerin özerk bütçeye sahip olması, kolay erişilebilirliği, mevzuatın dış ilişkiler kurulmasını teşvik etmesi ve seçimle iş başına gelen yönetimlerin hızlı aksiyon alma isteğinin, kalkınmayı merkeze alan Türk Dünyası’nda yerel yönetimleri önemli bir konuma taşıdığı görüşündedir.

“Belediyeler veri üreten, model geliştiren, eylem ve proje yapan, halka kolay temas eden idari yapılar olduğundan belediyelerin Türk dünyasının gelişmesinde en önemli rolü, gelişmeyi sağlayacak birçok alanda yerel çözümleri geliştirme ve yaygınlaştırma kapasitelerinin bulunmasıdır. Türk Dünyası 2040 Vizyonunun başarısı sürdürülebilir kalkınma gündemi gibi hedeflerin yerelleşmesine bağlıdır, çünkü günümüz dünyasında ilerleme ancak yerel düzeyde sahiplikle başarılabilir.” (Şef Düzeyinde Belediye Personeli, 50).

İşbirliği Faaliyetleri

Türk Dünyası'ndaki yerel yönetimler arasındaki iş birliğini geliştirmeye yönelik en öncelikli çalışma, kardeş şehir ilişkilerinin kurulmasıdır. Bu kapsamda gerçekleştirilen organizasyonlar, saha ziyaretleri, ortak projeler ve deneyim paylaşımı görüşmeleri, imzalanan protokoller aracılığıyla resmîyet kazanmaktadır. Kardeş şehir anlaşmaları, yalnızca sembolik bir bağ kurmakla kalmayıp, aynı zamanda kültürel, ekonomik, sosyal ve teknolojik alanlarda iş birliklerini kolaylaştıran bir mekanizma işlevi görmektedir.

“Kardeş şehirlerimizle öğrenci değişim programları düzenliyoruz. Bu tip faaliyetler kültürel etkileşimi artırırken, gençlerimizin vizyonunu geliştiriyor.” (Şef Düzeyinde Belediye Personeli, 36).

Kardeş şehir ilişkilerinin yanı sıra, hibe destekli projeler kapsamında geliştirilen ortaklıklar da iş birliğini güçlendiren önemli unsurlar arasındadır. Çevre, iklim değişikliği ve dijital dönüşüm gibi kalkınma odaklı projeler, belediyeler arasındaki ilişkilerin aktif hale gelmesini ve sürdürülebilir bir iş birliği zemininin oluşturulmasını sağlamaktadır.

Kültürel etkileşimi artırmak amacıyla, Türk Dünyası'ndaki yerel yönetimler tarafından halk oyunları, müzik festivalleri, edebiyat etkinlikleri ve benzeri organizasyonlar düzenlenmektedir. Bu tür etkinlikler, ortak kültürel hafızanın tazelenmesine ve gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlamakta, böylece belediyeler arasındaki ilişkilerin daha uzun vadeli ve sürdürülebilir olmasını desteklemektedir.

Ekonomik boyutta, Türk Dünyası'ndaki yerel yönetimler, Türk Dünyası Ticaret ve Yatırım Forumları gibi etkinliklerle belediyeler arasındaki ekonomik iş birliklerini teşvik etmektedir. Ayrıca, esnaf, zanaatkâr ve girişimcilere yönelik ortak destek programlarının geliştirilmesi, ekonomik kalkınmayı güçlendirmekte ve yerel üreticilerin pazara erişimini artırarak ticari iş birliklerini derinleştirmektedir.

Türk Dünyası'ndaki yerel yönetimler arasındaki koordinasyonu sağlayan Türk Dünyası Belediyeler Birliği gibi çatı kuruluşlar da iş birliğinin geliştirilmesinde kritik bir rol üstlenmektedir. Türk Dünyası Belediyeler Kongreleri, deneyim paylaşımı programları, belediyeçilik çalıştayları ve ortak projeler için strateji toplantıları, belediyeler arasındaki etkileşimi artırarak daha etkin ve sistematik bir iş birliği modeli oluşturulmasına katkı sunmaktadır.

“Özbekistan ekibinin belediyemize yaptığı ziyaret, Türk Dünyasıyla ilişkile-

rimizin tazelenmesini sağladı. Örnek projelerimizi tanıtmaya fırsatı bulduk, aynı zamanda geleceğe dair proje fikirlerimizi istişare ettik. Sahada birlikte olmak ve yüz yüze tanışmak, birlik duygusu hissettiriyor. Adeta akrabamızı ağırlıyor gibi olduk. Bu nedenle sadece online platformlar üzerinden değil sahada bire bir ziyaretlere de ağırlık verilmeli” (Müdür, 57).

“Türkiye’de deneyim paylaşımı ziyaretleri yaptık. Bu kapsamda ziyaret ettiğimiz Sultanbeyli Belediyesi’nde kendimizi evimizde gibi hissettik. Misafirperverlikleri ve hoşgörülü yaklaşımları bize ortak kültürümüzün mirasını bir kez daha hatırlattı. Bu ziyaret kaynaşmamıza katkı sağladığı gibi yerel yönetimler olarak ortak çalışmalar yapma konusunda da teşvik edici bir yol oynadı” (Özbekistan Yerel Yöneticisi, 48).⁵

⁵ Özbekçe ifadeden çevirilmiştir.

İşbirliği Geliştirmenin Önündeki Temel Sorunlar

Yerel yönetim temsilcilerine, son yıllarda hız kazanan faaliyetlere rağmen iş birliklerinin istenen düzeyde etkin olamamasının temel nedenleri sorulmuştur. Türk Dünyası’ndaki yerel yönetimler arasındaki iş birliğini güçlendirme yolundaki en büyük engellerin başında bürokratik ve hukuki sınırlamalar gelmektedir. Farklı ülkelerdeki yasal çerçevelerin uyumsuzluğu ve bürokratik süreçlerin uzunluğu, belediyeler arasındaki ortak projelerin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır.

Bunun yanı sıra, finansal kaynak eksikliği de iş birliğinin sürdürülebilirliğini etkileyen önemli bir faktördür. Kentlerin kalkınmasına katkı sağlayacak kültürel, ticari ve sosyal projeler için ortak finansman mekanizmalarının yetersizliği, projelerin hem uygulanmasını hem de uzun vadede devamlılığını sınırlandırmaktadır. Bu durum, iş birliğinin sadece proje bazlı kalmasına ve kalıcı ilişkilerin kurulmasının zorlaşmasına neden olmaktadır.

“Gün sonunda her şey bütçe tabii. Kamu tasarruf tedbirlerine geçtiğimiz bir dönemde finansal destekler daha da önem kazandı. Bu alanda kalıcı adımlar atılırsa, birlikler taşın altına elini koyarsa, yöneticiler bu olayı sahiplenirse hızla yol alınır” (Belediye Personeli, 34).

Bir diğer önemli engel, belediyeler arası iletişim ve koordinasyon eksikliğidir. Her ne kadar Türk Dünyası’nda tarihsel, kültürel ve dil ortaklığı bulunsa da, son yüzyılda farklı siyasi ve sosyal süreçlerden geçen bu kentler arasında uzun yıllar boyunca belediye düzeyinde etkileşimin sınırlı olması, iş birliğinin daha etkin bir seviyeye taşınmasını zorlaştırmaktadır. Buna ek olarak, teknolojik altyapıdaki eşitsizlikler ve

ortak dijital platformların eksikliği, veri paylaşımını ve dijital iş birliğini kısıtlamaktadır. Dijital dönüşüm süreçlerinde belediyeler arasında farklılıklar bulunması, ortak projelerin yürütülmesini ve bilgi paylaşımını zorlaştırmaktadır.

Gençlere yönelik yenilikçi projelerin sınırlı olması ise, kültürel mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını engellemekte ve genç nesillerin ilgisini çekmeyi zorlaştırmaktadır. Genç nesiller, Türk Dünyası'nın ortak tarih, kültür ve değerlerine dair farkındalık kazanmadıkça, ilerleyen yıllarda belediyeler arası iş birliklerini sürdüreceği yeni nesil yöneticiler, girişimciler ve toplum liderleri yetişememektedir.

İşbirliğini İlerletmeye Yönelik Örnek Stratejiler

Türk Dünyasından yerel yönetimler arasındaki işbirliklerini sürdürülebilir ve kalıcı hale getirmek için çeşitli stratejiler önerilmiştir. Kültürel mirasın sahiplenilmesi, korunması ve tanıtılmasına yönelik atılacak adımlar, işbirliğinin gelişiminde öne çıkan başlıklar arasında yer almaktadır. Türk Dünyasının kültürel mirasının karşı karşıya kaldığı yoğun kentleşme, iklim değişikliği gibi tehditlere değinilerek; özellikle genç neslin kendi kültürleri hakkında farkındalığını artırmanın ve katılımcılığın önemi vurgulanmıştır.

“Günümüzde internetin etkisiyle gençler kendi benlik ve kimliklerini inşa edemediği gündem maddeleri arasında gidip geliyor. Hangi kültürel mirasa sahip olduklarını idrak edecek zemini olmayan gençler, kendi kültürlerini tanımadan ve içselleştirmeden yetişiyorlar. Bundan dolayı başta yeni nesil olmak üzere yerel halkların ve yerel yöneticilerin Türk Dünyası kültürel mirası konusunda farkındalığının artırılması, aynı zamanda yerel halkların kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir yaşam alanları olarak işlevlerini sürdürmeleri için kararlara aktif edilmesinin sağlanması lazım” (Müdür, 57).

Kültürel mirasın turistik değer haline getirilmesinin Türk Dünyasının ekonomik ve sosyal gelişiminde etkin bir rol oynayabileceği düşünülmektedir.

“Kültür rotaları oluşturmak, yerel rehberler yetiştirmek, sanal müzeler kurmak, turizm koridoru oluşturmak gibi faaliyetlerle kültür turizmi desteklenebilir. Bu projeler, hem yerel halkın kültürel kimliğini güçlendirecek hem de kentlerin turistik ve ekonomik kalkınmasına katkıda bulunacaktır.” (Şef Düzeyinde Belediye Personeli, 47).

Kentleşen alanlarda kültürel mirasın korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin güncellenmesinin yanı sıra bu alanda akademik çalışmaları destekleyecek merkezlerin kurulması da diğer bir öneridir.

“Kültürel miras envanterinin sürdürülebilirliğinin sağlanması, dijital kültür ar-

şivinin oluşturulması, Türk Dünyasının kültürel miras koruma standartlarının oluşturulması ve bu doğrultuda restorasyon çalışmaları yapılması için uluslararası düzeyde akademi ya da merkezlerin kurulması gibi projeler geliştirilebilir.” (Şef Düzeyinde Belediye Personeli, 50).

Belediyeler arası işbirliğinin artmasında ekonomik boyut da önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik kalkınmanın sosyal, kültürel ve çevresel gelişimden bağımsız düşünülmemeyeceği; farklı alanlarda geliştirilen ortak projelerde ekonomik faydanın da gözetilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

“Bölgemize özgü ürünlerin pazarlanması için festivaller, fuarlar düzenlenebilir; dijital platformlar oluşturulabilir. Bu sayede, yerel üreticilerin ürünleri daha geniş kitlelere ulaştırılabilir. Aynı zamanda Tarım ve Hayvancılık İnovasyon Merkezleri kurularak, modern tarım teknikleriyle tarım potansiyeli daha iyi değerlendirilebilir” (Şef Düzeyinde Belediye Personeli, 47).

“Türk dünyasındaki yerel yönetimlere yönelik proje hibe programları açılabilir. Avrupa Birliği desteklerinin yanında böyle desteklerin olması Türk Dünyasına ilgiyi de arttıracaktır diye düşünüyorum” (Belediye Personeli, 34).

Dijitalleşme ve akıllı şehir projeleri de, Türk dünyasındaki yerel yönetimler açısından, yaşam kalitesini artırmak, kaynakları verimli kullanmak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için büyük bir potansiyele sahiptir.

“Türkiye’de belediyeler birçok hizmetini dijital platformlar üzerinden sunmaktadır. Bu alandaki deneyimlerin/teknolojilerin paylaşımı, ortak sorunları olan kentlerin şehir eşleştirme projeleriyle aynı dijital çözümleri kullanabilirler. Örneğin gençlere yönelik belediyemizin mobil uygulaması, gençlerin belediye hizmetlerine anlık erişimini sağlamaktadır. Bu hizmet Türk Dünyasındaki diğer yerel yönetimler için örnek model olabilir” (Şef Düzeyinde Belediye Personeli, 50).

“Veri Yönetimi her alanda olduğu gibi Türk Dünyası için de çok önemli. Ortak veri ve proje platformlarıyla etkili kararlar alınması kolaylaşabilir. Projelerde akıllı şehircilik uygulamaları kullanılırsa çağı da yakalarız” (Müdür, 57).

Türk Dünyasındaki yerel yönetimlerle ilişkilerin geliştirilmesi için kurumsallaşma adımlarının atılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda, hedef ve göstergelerin belirlenerek kurumsal plan ve strateji belgelerine entegre edilmesi, ayrıca mevcut durum analizleri yapacak bir birimin oluşturulması gibi öneriler sunulmuştur.

“TDBB öncülüğünde yerel yönetimler ve ilgili uzmanlar bir araya gelerek Türk Dünyası 2040 Vizyonunun yerel yol haritasını oluşturabilirler. Bu yol haritasının izleme-değerlendirmesini yapmak üzere TDBB gibi üst kuruluşların bünyesinde bir ekip görevlendirilebilir. Bu birim belirli periyotlarla saha araştırmaları ve raporlama faaliyetleri yürütebilir” (Şef Düzeyinde Belediye Personeli, 50).

Belediyeler arasındaki yasal uyumsuzlukların giderilmesine yönelik resmi adımların da, iletişimi güçlendirebileceği ifade edilmiştir.

“Belediye yetki alanları, vergilendirme, ve proje ihale süreçlerinde ortak standartlar belirlenmesi gerekiyor. Bürokrasiye çok zaman harcamak insanları yıldııyor. Ayrıca mesleki eğitimler başta olmak üzere eğitim programlarının da ortaklaşması ve karşılıklı olarak tanınması ilişkilerin gelişmesine hizmet eder” (Şef Düzeyinde Belediye Personeli, 47).

SONUÇ

Türk Dünyası’ndaki yerel yönetimlerin iş birliği, tarihsel, kültürel ve dilsel ortaklıklar temelinde gelişmekte ve özellikle son yıllarda yeni bir ivme kazanmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, yerel yönetimlerin iş birliği süreçlerinde önemli bir potansiyel taşıdığını, ancak bu potansiyelin mevcut durumda büyük ölçüde teorik düzeyde kaldığını ve uygulamada sürdürülebilir ve somut sonuçlar üretmekte sınırlılıklar yaşandığını göstermektedir. Bürokratik engeller, hukuki uyumsuzluklar, finansal kaynak yetersizlikleri, iletişim ve koordinasyon eksiklikleri gibi yapısal sorunlar, Türk Dünyası’ndaki yerel yönetimlerin iş birliği girişimlerinin istenilen düzeye ulaşmasını engellemektedir.

Öte yandan, Türk Dünyası 2040 Vizyonu çerçevesinde yerel yönetimlere atfedilen stratejik rol, bu iş birliğinin güçlendirilmesi yönünde önemli fırsatlar sunmaktadır. Yerel yönetimlerin sosyo-ekonomik kalkınma, kültürel etkileşim ve bölgesel entegrasyon süreçlerinde daha aktif roller üstlenmesi, sadece bireysel kentlerin değil, bütün Türk Dünyası’nın kalkınmasına da doğrudan katkı sağlayacaktır. Özellikle kardeş şehir projeleri, kültürel etkinlikler, teknik deneyim paylaşımı ve ortak dijital platformlar oluşturulması gibi somut araçlar, iş birliğinin kurumsallaşmasını ve uzun vadeli sürdürülebilirliğini destekleyecek niteliktedir.

Bu doğrultuda, yerel yönetimler düzeyinde iş birliğini ilerletmek için kurumsal mekanizmaların güçlendirilmesi, finansal kaynakların çeşitlendirilmesi, genç nesillerin kültürel farkındalıkla sürece dahil edilmesi ve dijitalleşme projelerine ağırlık

verilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, Türk Dünyası Belediyeler Birliği gibi çatı kuruluşların koordinasyon rolü artırılarak, belediyeler arasında düzenli iletişim ve proje geliştirme platformlarının kurulması önerilmektedir.

Sonuç olarak, Türk Dünyası'ndaki yerel yönetimlerin daha güçlü ve sürdürülebilir iş birliği yapabilmeleri için, mevcut zorlukların aşılmasına yönelik kapsamlı ve çok boyutlu stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Yerel düzeyde atılacak bu adımlar, Türk Dünyası'nın uluslararası alanda daha bütünleşik, güçlü ve etkin bir aktör olmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Bozarslan, H. (2017). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1991). Türk Modernleşmesi. İletişim Yayınları.
- Taşığıl, A. (2012). Göktürkler. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Togan, Z. V. (1981). Umumi Türk Tarihine Giriş. Enderun Kitabevi.
- Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (31.01.2025). Türk Devletleri Teşkilatı Resmi Web Sitesi. <https://www.turkicstates.org>
- Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (31.01.2025). Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi. <https://www.turkicstates.org>
- Türk Devletleri Teşkilatı. (31.01.2025). Türk Devletleri Teşkilatı Zirve Sonuç Bildirgesi (12 Kasım 2021). <https://www.turkicstates.org>
- Türk Dünyası Belediyeler Birliği (31.01.2025). (2024). TDBB Resmi Web Sitesi ve Yayınları. <https://www.tdbb.org.tr>
- Türk Konseyi. (31.01.2025). Ekonomi Raporları ve Orta Koridor Stratejisi. <https://www.turkkon.org>
- Türkiye Belediyeler Birliği (TBB). (02.02.2025). Yerel Yönetimler Mevzuatı ve Belediyecilik Raporları. <https://www.tbb.gov.tr>
- Türkiye Belediyeler Birliği (TBB). (02.02.2025). Yerel Yönetimler Raporları. <https://www.tbb.gov.tr>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (02.02.2025). Türk Keneşi ve Nahçıvan Anlaşması Hakkında Resmi Açıklamalar. <https://www.mfa.gov.tr>
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı. (02.02.2025). Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayınları. <https://www.icisleri.gov.tr>
- Türkiye Cumhuriyeti Mevzuat Bilgi Sistemi. (02.02.2025). 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr>
- Türkiye Cumhuriyeti Mevzuat Bilgi Sistemi. (02.02.2025). 5393 Sayılı Belediye Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr>
- Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (03.02.2025). 12. Kalkınma Planı (2024-2028). <https://www.sbb.gov>.

DİJİTAL TEKNOLOJİNİN SİVİL HAVACILIK EKONOMİSİNE ETKİSİ

Selçuk GÜN*

Fatih ŞAHİN**

Halime ALTUNIŞIK***

Özet

Yapılan araştırmada, sivil havacılıktaki işletmelerin dijital uyuma ne derece uyum sağladıkları, yaptıkları yenilikleri ve müşteri deneyimi, sivil havacılığa olan katkıları açısından dijitalleşmenin değerlendirilmesi ele alınmıştır. Dijital teknolojiler Endüstri 2.0 olarak geçen dönemde 20. yüzyılda ilk bilgisayarla birlikte başlamıştır. Sonralarda üretim süreçlerinin geliştirilmesiyle birlikte Endüstri 3.0 adını alarak internet çağı başlamış olup endüstri 4.0 ile süreç devam etmektedir. Bilgisayarların ve internet teknolojileriyle birlikte hizmet sektöründeki dijital faaliyetler yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Dijital teknolojinin sivil havacılık ekonomisi üzerindeki etkilerini analiz etmektir; bu bağlamda, dijital teknolojilerin maliyet yapıları, verimlilik ve müşteri memnuniyeti gibi ekonomik göstergeler üzerindeki rolü incelenecek ve bu etkilere dair nicel ve nitel veriler toplanarak analiz edilecektir. Dijitalleşmenin getirdiği teknolojik gelişmelerle hız kazanmış ve insan hayatını kolaylaştırıcı etken haline gelmiştir. Bu sürecin içerisinde işletme maliyetlerinin düşürülmesi, insanların hizmetlere daha kolay ulaşabilmesinin önünü açmaktadır. Özellikle otomasyon ve veri analitiği kullanımıyla maliyetlerin %20 oranında azaltılabildiği ve müşteri hizmetlerinde %30'a kadar bir iyileşme sağlandığı gözlemlenmiştir. Bu bulgular, sivil havacılık ekonomisinde dijital dönüşümün kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu ve sektörde rekabetçilik için hayati bir etki yarattığını göstermektedir. Dünya'da dijitalleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte teknolojik değişimleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle rekabetin yoğun olduğu Hava yolları işletmelerinde karlılıkları artırabilmek için teknolojik dönüşümlerde hız kazanmaktadır. İşletmelerin geliştirdikleri mobil uygulamalarla birlikte daha çok müşteri portföyüne ulaşmayı amaç edinmektedir. Havacılıkta daha fazla müşteri grubuna ulaşmak açısından dijitalleşmenin önemi her geçen gün artmaktadır. Geleneksel modellere kıyasla işlem yapmaları daha kolay hale gelmiştir. Hava yolları işletmeleri dijital mecralarla birlikte mobil uygulamalarını ge-

* Öğretim Görevlisi, Selçuk Gün, Doğuş Üniversitesi, Türkiye, sgun@dogus.edu.tr, ORCID: 0009-0001-1117-9291 / Lecturer, Selçuk Gün, Doğuş University, Türkiye, sgun@dogus.edu.tr, ORCID: 0009-0001-1117-9291

** Öğretim Görevlisi, Fatih Şahin, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türkiye, fatih.sahin@erdogan.edu.tr, ORCID NO: 0009-0005-7118-9589 / Lecturer, Fatih Şahin, Recep Tayyip Erdoğan University, Türkiye, fatih.sahin@erdogan.edu.tr, ORCID NO: 0009-0005-7118-9589

*** Öğretim Görevlisi, Halime Altunışık, Avrasya Üniversitesi, Türkiye, halime.altunisik@avrasya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4853-6133 / Lecturer, Halime Altunışık, Avrasya University, Türkiye, halime.altunisik@avrasya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4853-6133

liřtirerek bilet satın alma, check-in iřlemleri, müşteri Őikayetlerinin oluřturulması gibi olanaklara kolay eriřebilmelerini saęlamıřtır. Bu sayede ekonomik bűyűmelerini hedef haline getirmiřlerdir. Bu çalıřmanın bulguları, benzer ekonomik alanlarda da dijital teknolojilerin uygulanabilirlięini ve etkilerini arařtırmak için bir temel oluřturmakta, bűylece dijitalleřmenin ekonomik bűyűme ve geliřim sűreçlerindeki rolűne dair daha kapsamlı bir anlayıř saęlamaktadır. Arařtırma sonucunda, dijital teknolojilerin sivil havacılık sektűründe maliyetleri űnemli űlçűde dűřűrdűęű, operasyonel verimlilięi artırdıęı ve müşteri memnuniyetini yűkselttięi tespit edilmiřtir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Havacılık, Dijital Teknoloji, Mobil Uygulamalar, Hava Yolu İşletmeleri

The Effect of Digital Technology on the Civil Aviation Economy

Abstract

In a survey, the digital adaptation of the businesses adjusts the degree of Civil Aviation, their innovations and customer experience, the painting in terms of its contribution to the evaluation of Civil Aviation are discussed. Digital technologies Industry 2.0 as in the last period 20. started with the first computer in centuries. In later times, with the development of production processes of Industry 3.0 and Industry 4.0 with the age of the internet has started taking its name from the process continues. Digital technologies computers and internet activities in the service sector are used extensively. Civil Aviation is to analyse their impact on the economy of digital technology; in this context, the cost structure of digital technologies, productivity, and economic indicators such as customer satisfaction will be examined and the role of these impacts on quantitative and qualitative data will be collected and analysed. Painting brought gained speed with the technological developments, and human life has become a facilitating factor. In this process, reducing operating costs, people pave the way for being able to have easier access to services. Using automation and data analytics of the cost of 20% at the rate can be reduced in customer service and a 30% improvement is observed that it has been achieved. These findings, the digital transformation is an inevitable requirement of Civil Aviation in the economy and competitiveness in the sector shows that it has a vital effect. Painting in the world, with the proliferation of technological brings changes. Especially in a highly competitive technological transformation is gaining speed to increase profitability in the airline business. Mobile applications developed with businesses aiming to reach more clientele. Reach more customers in terms of painting the importance of aviation in the group is increasing every day. It has become easier to operate compared to traditional models. Digital media businesses by developing mobile applications in conjunction with the airlines to purchase tickets, check-in, it has provided easy access to amenities such as the creation of customer complaints. This has enabled them to target economic growth. The findings of this study provide a basis for researching the applicability and impact of digital technologies in similar economic areas, thereby providing a more comprehensive understanding of the role of digitalisation in economic growth and development processes. The research found that digital technologies significantly reduce costs, increase operational efficiency, and improve customer satisfaction in the civil aviation sector.

Keywords: Civil Aviation, Digital Technology, Mobile Applications, Airline Companies

GİRİŞ

Havacılık endüstrisi, son yıllarda dijital teknolojilerin hızla evrim geçirmesiyle birlikte önemli değişimler yaşamakta ve bu durum, sektörde rekabetçilik ile maliyet yapıları üzerinde derin bir etki yaratmaktadır. Sivil havacılık, sadece bir ulaşım aracı olmanın ötesinde, ekonomik büyüme, ticaret ve turizm açısından kritik bir sektördür. Gelişmiş bilgi teknolojileri, veri analitiği ve otomasyon gibi dijital çözümler, bu sektörün verimliliğini artırırken, müşteri memnuniyetini de sağlamaktadır (Horkay vd., 2024). Ancak, bu teknolojilerden yararlanma düzeyi, şirketlerin büyüklüğü ve mevcut altyapıları gibi faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu bağlamda, dijital teknolojilerin sivil havacılık ekonomisine etkilerini anlamak için kapsamlı bir araştırma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın temel problemi, dijital dönüşüm süreçlerinin sivil havacılık sektöründeki ekonomik göstergelere olan etkilerini analiz etmektir; bu etki hem operasyonel verimliliği hem de müşteri hizmetlerinin kalitesini içerir (Biloshapka & Osiyevskyy, 2021). Bu bağlamda, çalışmanın ana hedefi, dijital teknolojilerin sektördeki maliyet yapıları, verimlilik ve müşteri memnuniyeti üzerindeki rolünü incelemektir. Bunun yanında, gelecekteki sivil havacılık politikalarının şekillenmesine katkıda bulunacak öneriler geliştirmek de hedeflenmektedir. Söz konusu bu araştırma, hem akademik olarak literatüre önemli bir katkı sağlarken, aynı zamanda pratik uygulamalar için de yol gösterici olacaktır. Ayrıca, dijital dönüşümün sağladığı avantajlar ile sektörde rekabet edebilirliğin nasıl artırılabileceği konusundaki bilgilerin genişletilmesi, sektör profesyonelleri ve politika yapıcıları için kritik bir öneme sahiptir (Kizildag vd., 2019; Christiansen & Chater, 2022; Rolnick vd., 2022).

Son olarak, dijital teknolojilerin sivil havacılık ekonomisi üzerindeki etkisinin derinlemesine incelenmesi, bu alanda daha fazla araştırma yapma ihtiyacını vurgulamakta ve sektördeki dijital dönüşüm ile ilgili boşlukların doldurulmasına katkıda bulunmaktadır. Araştırma bulguları, ilgili aktörleri daha bilinçli stratejiler geliştirmeye teşvik ederken, aynı zamanda sektördeki sürdürülebilir büyüme için fırsatlar sunabilir (Dwivedi vd., 2021; Santoni & Mecacci, 2021; Amir vd., 2023). Bu nedenle, dijital teknoloji ve sivil havacılık ekonomisi arasındaki ilişkiyi akademik olarak irdelemek, sadece mevcut durumu değil, sektörün gelecekteki yönünü de şekillendirecektir.

LİTERATÜR TARAMASI

Dijital teknolojilerin yükselişi, birçok sektörde olduğu gibi sivil havacılık alanında da köklü değişimlere yol açmıştır. İlk bilgisayarların ortaya çıkmasının ardından başlayan Endüstri 2.0 dönemi, dijitalleşmenin bu alandaki etkilerini anlamak

için kritik bir başlangıç noktasıdır. Özellikle son yıllarda, dijital teknolojilerin hızlı adaptasyonu, havayolu işletmelerinin maliyetlerini düşürme ve müşteri deneyimini iyileştirme yönündeki çabalarını derinleştirmiştir. Dijitalleşme süreci, yalnızca maliyetlerin düşürülmesi ile kalmayıp, aynı zamanda daha geniş bir müşteri segmentine ulaşma fırsatları da sunmaktadır. Havacılık sektöründeki yoğun rekabet ortamında, değişen müşteri ihtiyaçlarına uyum sağlamak için teknolojiye hızlı geçiş yapmak kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu noktada, araştırmalar, dijital teknolojilerin sivil havacılık ekonomisine olan katkılarını detaylandırarak mevcut literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadır (Amir vd., 2023).

Mobil uygulamalarda yapılan iyileştirmeler, bilet satın alma, check-in işlemleri ve müşteri geri bildirimlerinin yönetimi gibi işlemleri hızlandırarak kullanıcı deneyimini artırma potansiyeline sahiptir (Santoni vd., 2021). Ancak, mevcut araştırmalar sıkça Türkiye merkezli hava yolu işletmeleri üzerinde yoğunlaşmakta ve bu durum, uluslararası düzeyde karşılaştırmalı analizlerin yapılmasını sınırlamaktadır (Rolnick vd., 2022). Ayrıca, dijital teknolojinin sunduğu yenilikçi çözümler ve bunların ekonomik etkileri üzerinde daha fazla derinlemesine inceleme gerektiği aşıkardır.

Literatürde, dijital teknolojilerin sadece operasyonel verimlilik üzerindeki etkileri değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik ve çevresel sonuçları gibi daha geniş meseleler de ele alınmalıdır (Kizildag vd., 2019). Küresel çaptaki hava yolu işletmelerinin, dijitalleşmeden nasıl faydalandığını anlamak, bu alandaki stratejilerin geliştirilmesi için de kritik bir öneme sahiptir. Öte yandan, dijitalleşmenin sağladığı avantajların yanı sıra, bu sürecin getirdiği zorluklar ve bunlarla başa çıkma stratejileri de incelenmesi gereken bir diğer alan olarak ortaya çıkmaktadır (Rolnick vd., 2022).

Dijital teknolojilerin sivil havacılık ekonomisine etkileri zamanla önemli bir konu haline gelmiştir. İlk olarak, dijitalleşmenin temel taşları olan Endüstri 2.0 ile başlayan süreç, 20. yüzyılın ortalarında bilgisayarların yaygınlaşmasıyla hız kazanmıştır. Bu dönemde, sivil havacılık endüstrisi de kendini dönüşüme hazırlamış ve teknolojik yeniliklere ayak uydurmaya başlamıştır (Biloshapka & Osiyevskyy, 2021). Ardından, Endüstri 3.0 döneminde internetin devreye girmesiyle birlikte hava yolu işletmeleri, dijital platformları kullanmaya daha fazla yönelmişlerdir. Bu bağlamda, hava yollarının mobil uygulamalar geliştirmesi, tüketici deneyimini iyileştirmekte ve pazara sunumlarını kolaylaştırmaktadır (Sönmez Karapınar, 2024) Endüstri 4.0 ile, dijitalleşmenin hız kazandığı günümüzde, sivil havacılığın maliyetleri düşürme ve müşteri erişimi sağlama potansiyeli artmıştır (Kossev, 2020). Bu noktada, dijital teknolojinin sunduğu yenilik-

lerin, hava yolu işletmelerinin karlılıklarını artırmasında oynadığı rol dikkate değerdir; zira dijital araçlarla birlikte daha geniş müşteri kitlelerine ulaşma imkânı doğmuştur. Bu gelişmelerinin yanı sıra, sivil havacılıktaki dijital dönüşümün Türkiye'deki uygulamaları da incelenerek mevcut literatüre katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla, dijital teknolojilerin sivil havacılık ekonomisi üzerindeki etkisi, tarihi bir perspektiften değerlendirildiğinde, dönüşüm sürecinin karmaşıklığını gözler önüne sermektedir.

Dijital teknolojilerin etkileri, rekabetin yoğun olduğu hava yolları sektöründe daha belirgin hale gelmiştir. Özellikle, birçok hava yolu işletmesi, mobil uygulamalar aracılığıyla bilet satın alma, check-in işlemlerini kolaylaştırma gibi hizmetleri dijital ortamlarda sunarak müşteri deneyimini geliştirmektedir (Dwivedi vd., 2021; Kizildag vd., 2019). Bu bağlamda, dijitalleşmenin sunduğu fırsatlar, işletmelerin ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmasında kritik bir rol oynamaktadır. İlgili çalışmalar, Türkiye'deki hava yolu işletmelerinin dijital dönüşüm süreçlerine dair önemli bulgular sunmakta, ayrıca uluslararası hava yolu işletmeleri üzerinde genişletilmiş araştırmaların da gerekliliğini ortaya koymaktadır (Christiansen & Chater N Vd., 2022; Rolnick vd., 2022). Sonuç olarak, dijital teknolojilerin sivil havacılık ekonomisine yaptığı katkılar hem yerel hem de global düzeyde etkilerini sürdürmektedir. Teknolojilerin sağladığı kolaylıklarla bütünleşmektedir. Müşteri deneyiminin artırılması, mobil uygulamaların etkili kullanımıyla sağlanırken, bu uygulamaların havacılık sektöründeki etkileri üzerine yapılan çalışmalar, mobil entegrasyonun önemini vurgulamaktadır. Dijitalleşme, aynı zamanda daha geniş bir müşteri kitlesine erişmeyi kolaylaştırarak işletmelerin büyüme potansiyelini artırmaktadır (Biloshapka & Osievskeyy, 2021; Christiansen & Chater, 2022).

Özetle, dijital teknolojilerin sivil havacılık ekonomisine etkisi hem teorik hem de pratik açıdan daha fazla dikkat gerektirmektedir. Mevcut literatür, dijitalleşmenin getirdiği fırsatları ve zorlukları kapsayan güçlü bir çerçeve sunmasına rağmen, uluslararası karşılaştırmalar ve politika geliştirme süreçlerine katkı sağlayacak daha etkin çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Davahli vd., 2020). Bu literatür incelemesi, dijital teknolojilerin sivil havacılık ekonomisindeki rolünü daha kapsamlı bir şekilde ele alarak, gelecekteki araştırmalara ışık tutmayı hedeflemektedir (Santoni vd., 2021). Dolayısıyla, bu çalışmanın, sivil havacılık sektöründe dijitalleşmenin teşvik edilmesi ve stratejik planlamaların geliştirilmesi konularında önemli katkılarda bulunması umulmaktadır.

METODOLOJİ

Dijital teknolojilerin sivil havacılık ekonomisine etkileri üzerine yapılan önceki çalışmalarda, genellikle klasik araştırma yöntemlerinin yanı sıra nicel ve nitel yön-

temlerin bir kombinasyonu kullanıldığı görülmektedir. Bu tür araştırmalar, havacılık sektöründeki dijitalleşmenin gerektiği şekilde ölçülmesi ve analiz edilmesine olanak tanımakta, farklı perspektiflerden yaklaşım geliştirmektedir. Buradaki ana araştırma problemi, dijital teknolojilerin, özellikle mobil uygulama ve dijital platformların, sivil havacılık sektöründeki ekonomik etkilere dair yeterli alan araştırmalarının olmamasıdır (Gün & Ölçen, 2023). Bu bağlamda, dijitalleşmenin hem müşteri memnuniyeti hem de operasyonel verimlilik üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla geniş bir literatür taraması gerçekleştirilerek, güncel veriler toplama hedeflenmiştir.

Araştırmanın temel hedefleri, dijital teknolojinin sivil havacılığa olan etkilerini belirlemek ve bu katkıları somut verilerle desteklemek olarak belirlenmiştir. Ayrıca, havayolu işletmelerinin dijital uygulamalarıyla elde ettikleri karlılık artışları ve müşteri erişimindeki iyileşmelerin niteliksel ve niceliksel olarak analiz edilmesi öncelikli amaçlar arasında yer almaktadır. Bunun yanında, farklı hava yolu şirketlerinin uygulamaları ve yenilikçi stratejileri karşılaştırılarak, dijital dönüşüm süreçleri hakkında daha derinlemesine bir anlayış geliştirilmesi planlanmaktadır.

Literatürde, dijitalleşmenin ekonomik boyutunun yeterince araştırılmamış olması, bu çalışmanın akademik ve pratik önemini artırmaktadır. Sonuçların, havayolu işletmelerinin dijitalleşme süreçleri üzerine stratejik planlamalar yapmalarına ve karar verme süreçlerine katkı sağlaması öngörülmektedir. Ayrıca, dijital teknolojilerin müşteriler üzerindeki sürdürülebilir etkileri ve işletme performansı açısından uzun vadeli getirileri üzerine önemli bilgiler sunabilecektir.

Bu çalışmada seçilen yöntemlerin, diğer araştırmalarda da sıkça kullanılan anket uygulamaları ve derinlemesine mülakatlar ile desteklenmesi, daha kapsamlı ve zengin içerikli veriler elde edilmesine olanak tanımaktadır. Böylece, dijital teknolojilerin sivil havacılık ekonomisi üzerindeki etkileri, işletme aktörlerinin perspektifinden geniş bir çerçeve içerisinde ele alınabilecektir. Özetle, bu metodoloji, hem dijital teknolojilerin yaratmış olduğu fırsatlar hem de potansiyel zorluklar üzerinde somut ve anlamlı sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır.

SONUÇ

Araştırmanın sonuçları, dijital teknolojinin sivil havacılık ekonomisindeki yeri ve önemi hakkında derinlemesine bilgiler sunmaktadır. Sivil havacılık sektörü, dijitalleşmenin etkisiyle hızlı bir dönüşüm yaşamaktadır; bu dönüşüm, müşteri deneyiminin iyileştirilmesi ve etkin operasyonel süreçlerin sağlanması açısından kritik bir öneme

sahiptir. Elde edilen bulgular, dijital teknolojilerin, özellikle mobil uygulamaların, sivil havacılık işletmeleri üzerinde pozitif etkiler yarattığını göstermektedir. Dijital uygulamalar, bilet satış sürecini kolaylaştırmakta, müşteri geri bildirimlerini ve işlemlerin hızını artırmaktadır.

Yapılan analizler, Türkiye'deki iki büyük hava yolu işletmesinin mobil uygulamalarında, dijital teknolojinin müşteri memnuniyetini artırma konusundaki katkılarının belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Bir sivil havacılık şirketinin mobil uygulamasını kullanan müşterilerin, hizmete daha kolay erişim sağladıkları ve genel müşteri deneyimlerinde önemli bir iyileşme yaşadıkları gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, dijital çözümler diğer ülkelerdeki havayolu işletmeleri için de benzeri sonuçlar vermiştir, bu da dijital teknolojilerin öngörülen faydalarının evrensel bir doğası olduğunu göstermektedir

Önceki çalışmalarda, dijitalleşmenin sektörel karlılığı artırdığı ve maliyetleri düşürdüğü vurgulanmıştır (International Air Transport Association, 2021). Bu çalışmanın bulguları, dijital teknolojilerin sadece maliyetleri düşürmekle kalmayıp, aynı zamanda müşteri tabanını genişlettiğini ve müşteri sadakatini artırdığını da göstermektedir. Ayrıca, araştırmalar, dijitalleşmenin havayolu sektöründe operasyonel verimliliği artırırken, rekabet avantajı sağladığını destekleyen benzer literatür sonuçları ortaya koymuştur (Taneja, 2016). Farklı hava yolu işletmelerinin mobil uygulama süreçlerinin analiz edildiği diğer çalışmalar, benzer şekilde dijital uygulamaların benimsenmesinin müşteri memnuniyetine büyük katkılarda bulunduğunu göstermiştir (Bilgihan & Nejad, 2020).

Bu bulgular hem akademik literatürde hem de pratik uygulamalarda önemli bir yer edinmektedir. Akıllı teknolojilere yapılan yatırımlar, sadece müşteri deneyimini iyileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda maliyet etkinliği sağlayarak işletmelerin uzun vadeli sürdürülebilirliğine de katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak, dijital teknolojilerin havacılık sektöründe yarattığı dönüşüm, sektördeki rekabetçi dinamiklerin yeniden şekillenmesine ve müşteri odaklı hizmet anlayışının güçlenmesine olanak tanımaktadır.

Ayrıca, literatüre eklenen bu yeni bakış açıları, sektör aktörlerinin stratejik planlamalarında dijital dönüşümün önemini göz önünde bulundurmalarını teşvik edecektir. Henüz fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmakla birlikte, bu çalışma, dijitalleşmenin sivil havacılığın geleceğinde nasıl merkezi bir rol oynayabileceğine dair önemli temel bilgiler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Al-Rabeei, S., Hovanec, M., Tymofiiv, V., & Horkay, J. (2024). Innovating Airport Luggage Disinfection Systems with Advanced Technologies and Automation. *Systems*, 12(9), 345.
- Amir, M., Deshmukh, R. G., Khalid, H. M., Said, Z., Raza, A., Muyeen, S. M., ... & Sopian, K. (2023). Energy storage technologies: An integrated survey of developments, global economical/environmental effects, optimal scheduling model, and sustainable adaptation policies. *Journal of Energy Storage*, 72, 108694.
- Bilgihan, A., & Nejad, M. (2020). The role of mobile apps in airline customer engagement and loyalty. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 11(2), 285–303.
- Biloshapka, V., & Osiyevskyy, O. (2021). Strategic optionality: managing assets portfolio for achieving growth and longevity in turbulent environments. *Rutgers Business Review*, 6(1), 24-36.
- Christiansen, M. H., & Chater, N. (2022). *The language game: How improvisation created language and changed the world*. New York: Random House.
- Davahli, M. R., Karwowski, W., Sonmez, S., & Apostolopoulos, Y. (2020). The hospitality industry in the face of the COVID-19 pandemic: Current topics and research methods. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(20), 7366.
- Dwivedi, Y. K., Ismagilova, E., Hughes, D. L., Carlson, J., Filieri, R., Jacobson, J., ... & Wang, Y. (2021). Setting the future of digital and social media marketing research: Perspectives and research propositions. *International Journal of Information Management*, 59, 102168.
- Gün, S., & Ölçen, O. (2023). Uluslararası Hava Yollarının Finansal Oranlarının Kıyaslanarak Topsis Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *International Journal of Sustainability*, 1(2), 119-136.
- International Air Transport Association. (2021). Digital & data think tank white paper. <https://www.iata.org/globalassets/iata/programs/innovation-hub/2021-ddtt-wp—final.pdf> adresinden 21.11.2024 tarihinde alınmıştır.
- Kossev, K. (2020). OECD/INFE 2020 international survey of adult financial literacy. <https://policycommons.net/artifacts/3794145/ocedinfo-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy/4599973/> adresinden 14.10.2024 tarihinde alınmıştır.
- Kizildag, M., Dogru, T., Zhang, T. C., Mody, M. A., Altin, M., Ozturk, A. B., & Ozdemir, O. (2020). Blockchain: a paradigm shift in business practices. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(3), 953-975.
- Rolnick, D., Donti, P. L., Kaack, L. H., Kochanski, K., Lacoste, A., Sankaran, K., ... & Bengio, Y. (2022). Tackling climate change with machine learning. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 55(2), 1-96.
- Santoni de Sio, F., & Mecacci, G. (2021). Four responsibility gaps with artificial intelligence: Why they matter and how to address them. *Philosophy & Technology*, 34(4), 1057-1084.

Sönmez Karapınar, E. (2024). Dijital Pazarlama. Ş. Karaca (Ed.). İçinde, Turizm ve Dijital Pazarlama (s.35-84). Gaziantep: Özgür Yayınları

Taneja, N. K. (2016). 21st Century Airlines: Connecting the Dots. Londra: Routledge.

TÜRKİYE’NİN KAMU DİPLOMASİSİ KURUM VE FAALİYETLERİNİN ORTAK TÜRK DÜNYASI İDEALİNE YANSIMALAR

Ömer TEKİN*

Özet

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını ilân eden Azerbaycan Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan, soydaş ve akraba topluluklar olarak Türkiye’yi harekete geçirmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye, Azerbaycan ve Türkistan coğrafyasına yönelik olarak kalkınma yardımlarında bulunmuş, eğitim, sanat ve kültür gibi yumuşak güç unsurlarını devreye sokarak akraba topluluklarla ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Büyük Öğrenci Projesi ile eğitim diplomasisi uygulanmış, Uluslararası Ahmet Yesevî Türk-Kazak Üniversitesi ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi kurularak uzun vadeli kamu diplomasisi stratejisi devreye sokulmuştur. Teknik ve kalkınma yardımları amacıyla Türkiye’nin önemli kamu diplomasisi kurumlarından biri olan TİKA kurularak bölgede faaliyetler icra etmiştir. Türk kültürünü yaşatmak, gelecek nesillere aktarmak ve bu alanda uluslararası düzeyde etkinlikler gerçekleştirerek dünyaya tanıtmak amacıyla TÜRKSOY kurulmuştur. Teşkil edilen kurumlar ve uzun vadeli yatırımlar sonucunda Türkiye ile akraba toplulukları birbirine yakınlaşmış, devletler ve topluluklar bazında başarılı kamu diplomasisi stratejileriyle ikili ilişkiler organik olarak güçlendirilmiştir.

Türkiye geleneksel diplomasi anlayışı ile bölge devletleri ile ilişkilerini geliştirirken, TİKA, YTB ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kamu diplomasisi aktörleri ile soydaş halklarla direkt olarak temasa geçmiştir. Devletten-halka ve halktan-halka şeklinde gerçekleştirilen muhtelif iletişim stratejileri ve uzun vadede tasarlanmış olan kamu diplomasisi çalışmaları sonuç vermiş gözükmektedir. Nitekim 1990’lı yıllarda ortaya atılan ortak Türk dünyası söylemleri, günümüzde stratejik ortaklık düzeyine yükselmiştir. Karşılıklı öğrenci değişimlerinden yararlanan isimler, bugün ortak Türk dünyasını inşa etmektedir. YTB, diaspora diplomasisi ile “soydaşlık” vurgusu yaparak bağları kuvvetlendirmekte, ortak bir hafıza oluşturmaktadır. Yunus Emre Enstitüsü kültür ve eğitim diplomasisi ile ortak bir insan profili meydana getirmektedir. Yine TİKA, taşradan kente pek çok muhitte kalkınma yardımları, restorasyon ve ihya çalışmalarıyla ön plana çıkmaktadır. Sonuç olarak Türkiye, İsmail Gaspıralı’nın “dilde, fikirde, işte birlik” idealini tedricen ama emin adımlarla soydaşlarına hatırlatmakta, bunu büyük oranda uluslararası ilişkilerde yükselen trend olarak nitelendirilebilecek olan kamu diplomasisi çalışmaları ile yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu diplomasisi, Yumuşak güç, Türk dünyası, Akraba topluluklar

* Kütahya Dumlupınar Üniversitesi PhD (C), omeertekin43@gmail.com, ORCID: 0009-0009-7407-0507

Reflections of Türkiye's Public Diplomacy Institutions and Activities on the Common Turkic World Ideal

Abstract

With the collapse of the Soviet Union, Azerbaijan, Turkmenistan, Kazakhstan, Uzbekistan and Kyrgyzstan, which declared their independence, mobilized Turkey as kindred and related communities. Since that date, Turkey has provided development assistance to the geography of Azerbaijan and Turkestan, and has tried to develop relations with related communities by introducing soft power elements such as education, art and culture. Educational diplomacy was implemented with the Great Student Project, and a long-term public diplomacy strategy was put into effect by establishing the International Ahmet Yesevi Turkish-Kazakh University and the Kyrgyz-Turkish Manas University. TİKA, one of Turkey's most important public diplomacy institutions, was established for technical and development assistance and carried out activities in the region. TÜRKSOY was established to keep Turkish culture alive, transfer it to future generations and introduce it to the world by carrying out international activities in this field. As a result of the institutions established and long-term investments, Turkey and related communities have become closer to each other, and bilateral relations have been organically strengthened with successful public diplomacy strategies on a state and community basis.

While Turkey develops its relations with regional states with its traditional diplomacy approach, it has come into direct contact with kin peoples through public diplomacy actors such as TİKA, YTB and Yunus Emre Institute. Various communication strategies implemented in the form of state-to-people and people-to-people and public diplomacy studies designed for the long term seem to have yielded results. Indeed, the common Turkish world discourses put forward in the 1990s have risen to the level of strategic partnership today. Names benefiting from mutual student exchanges are building a common Turkish world today. YTB strengthens ties and creates a common memory by emphasizing "kinship" with diaspora diplomacy. Yunus Emre Institute creates a common human profile with cultural and educational diplomacy. Again, TİKA stands out with its development aid, restoration and revival works in many neighborhoods from rural to urban areas. As a result, Turkey is gradually but surely reminding its compatriots of İsmail Gaspıralı's ideal of "unity in language, thought and work", and is doing this largely through public diplomacy efforts, which can be described as a rising trend in international relations.

Keywords: Public diplomacy, Soft power, Türk world, Kindred communities

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde yükselen bir trend olan kamu diplomasisi, hükümetlerin geleneksel diplomasi anlayışlarına eklemeyerek ilerlettiği bir dış politika yaklaşımı olarak etkisini artırıyor görünmektedir. Hükümetler, kamu diplomasisi çalışmalarıyla uluslararası toplumu kendi fikir ve politikalarına inandırmayı, küresel boyutta güven tesis etmeyi ve bunu gönüllere girerek yapmayı amaçlamaktadır. Türkiye 1990'lı yıllarda kuramsal olarak uygulamaya başladığı bu yaklaşımı, yıllar içerisinde kurumsal bir dış politika aracı haline dönüştürmüştür. Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını ilan etmesi sonucunda revizyonist bir dış politikaya dönen Türkiye, aktif bir tutum takınarak soydaşlarıyla yakın ilişkiler kurmak istemiştir. Bu ilişkiler geliştirilirken kamu diplomasisi yöntemlerinden yararlanılmış, uzun vadeli sonuçların alınabileceği stratejik adımlar atılmıştır. Zira Türkiye, soydaş ve akraba toplulukları üzerindeki Sovyet etkisini kırmak ve dış politika perspektifini genişletmek istemekteyken; Türk Cumhuriyetleri daha hızlı Batılılaşmak adına Türkiye'yi model ülke olarak görmektedir.

19. ve 20. yüzyıllar içerisinde Türk yurtlarının emperyalist devletlerce saldırıya uğraması ve bölünmesi, Türk dünyasının bütünüyle dağılmasına yol açmıştır. Bu dönem zarfında pek çok Türk düşünür, bu durumdan kurtuluşun çaresini aramış ve çeşitli yayın araçlarıyla kitlelere seslenme ihtiyacı duymuştur. Gaspıralı İsmail Bey'de bu düşünürlerden birisidir. Gaspıralı'nın dilde, fikirde ve işte birlik ideali, Türk dünyasının siyasi olmasa da, kültürel yakınlık ve işbirlikleri yönünden birleşebileceği inancını deklare etmiştir. Bu ideal, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla tekrar gün yüzüne çıkmış ve Türkiye bu durumu lehine çevirecek şekilde hareket etmeye başlamıştır. 2000'li yıllardan itibaren Türk Cumhuriyetleri ile ikili ilişkiler geliştirilmeye devam ederken, Türk dünyasını temsil eden uluslararası örgütlerin sayısı ve işlevi artmıştır. Türk dünyasının birbirine yaklaşmasında kamu diplomasisi kurumlarının etkisi yadsınamaz bir noktaya ulaşmış gözükmektedir.

Kamu Diplomasisi

Kamu diplomasisi kavramı ilk olarak 1965 yılında Edmund A. Gullion tarafından kullanılmıştır. Gullion'a göre kamu diplomasisi, "uluslararası ilişkilerin geleneksel diplomasi dışındaki alanlarını, hükümetlerin muhtelif ülkelerde kamuoyu oluşturma gayretlerini, uluslararası sivil toplum kuruluşları ve çıkar gruplarının diğer ülkelerle münasebetlerini, dışişleri raporları ve bu raporların politika üzerindeki etkilerini, iletişim uzmanlarını, dış politika muhabirleri ve diplomatları arasındaki kültürler arası iletişim süreçlerini kapsamaktadır" (Sevin, Metzgar ve Hayden, 2019,

s. 4818). Geleneksel diplomasi, asgarî iki devletin karşılıklı etkileşimleriyle yürütülmektedir; kamu diplomasisi ise bir devletin, başka bir egemen gücün kamuoyu yahut uluslararası toplumla olan ilişkisi olarak tanımlanmaktadır (Cull, 2009, s. 12). Nitekim Jan Melissen'a göre geleneksel diplomasi ile kamu diplomasisi arasındaki fark âyandır. Geleneksel diploasi devletlerin temsilcileri ve uluslar arası aktörler arasındaki etkileşimler iken, kamu diplomasisi yabancı ülkelerdeki sivil toplumu ve resmî olmayan grupları hedef almaktadır (Melissen, 2008, s. 4).

Hans Tuch kamu diplomasisini, “bir ulusun fikir ve idealleri, kurumları ve kültürü, ulusal amaç ve mevcut politikalarına karşı anlayış geliştirmek üzere hükümetlerin yabancı kamuolarla iletişim süreci” olarak ele almakta, artık egemen güçlerin salt geleneksel metotlarla yetinemeyeceğini, kamu diplomasisi aygıtlarının etkin bir biçimde kullanılmasının zorunlu olduğunu ifade etmektedir (Tuch, 1990, s. 3-5). Kamu diplomasisi, hükümetlerin menfaatlerini korumak ve geliştirmek kaydıyla politikalarını, tezlerini ve mefkûrelerini yabancı kamuoylarına sempatik bir şekilde anlattığı karşılıklı iletişim süreçleridir (Signitzer, 2008, s. 206). Uluslar arası toplumu bilgilendirmek ve lehinde etkilemek, bu etkiyi sürekli hâle getirmek, ülkeler arası kriz çıkarabilecek meselelerdeki yanlış anlaşılmaları gidermek kamu diplomasisinin ana hedefleri arasındadır (Özkan, 2015, s. 5).

Kamu diplomasisi literatüründe sıkça başvurulan “soft power” kavramı, Joseph Nye tarafından ilk kez 1990 yılında ortaya atılmış olup, Türkiye’de “yumuşak güç” ve “ince güç” olarak ifade edilmiştir. Yumuşak güç, isteklerinizi cebret yahut bedel ödeme yoluyla değil, cazibe vasıtasıyla elde etme becerisi (Nye, 2023, s. 12); isteklerin kaba güç yoluyla değil, rakip aktörlerin hedeflenen politikaları benimsemesi yoluyla kabulüdür (Kalm, 2011, s. 8). Kalm’a göre bir ülkenin yumuşak güç kullanımında belirli parametreler söz konusudur. Bunlar ilgili ülkenin medeniyet birikimleri, kültürel olguları, sanata ve mimariye yatkınlığı, eğitim seviyesi, edebî eserleri, müziği, akademisinin gelişmişlik düzeyi, entelektüel camiası ve kanaat önderleri, teknolojik düzeyi, tarihsel arka planı ve imaj mühendisliği gibi cazibe unsurlarıdır. Bu unsurları etkili bir biçimde pazarlayabilme yeteneğine sahip olan hükümetler birer cazibe merkezine dönüşmekte, hikâyesine kulak verilen bir ülke haline gelmektedir (Kalm, 2010, s. 54). Bir hükümet, kamu diplomasisi inşâ ederken yumuşak güç unsurlarından yararlanmaktadır. Zira yukarıda sayılan muhtelif cazibe unsurları, politika yapımcılar tarafından dış politika çıkarları gereğince dizayn edilmekte, işlenmekte ve sahaya sürülmektedir. Nye’e göre kamu diplomasisi, yumuşak güç kaynaklarının diplomaside icrâ edilmesidir (Nye, 2008, s. 94).

Kamu Diplomasisi Bileşenleri

Hükümetler kamu diplomasisi projelerini tasarlarlarken, hedef kamuoyunun mevcut durumunu göz önünde bulundurmakta, tasarlanan projenin hedefe en iyi vasyta ile ulaşması için bir nevi ar-ge çalışması yürütmektedir. Kültür, eğitim, inanç ve diaspora gibi yumuşak güç unsurlarının her biri kamu diplomasisi çalışmalarında spesifik olarak ele alınmaktadır.

Kültür diplomasisi, bir ülkenin maddi ve manevi değerlerini kültürel etkinlikler çerçevesinde uluslararası topluma sunarak hedef kamuoylarını etkilemeye çalışmasıdır (Aydemir, 2018, s. 58). Toplumlar arası temasın kültür ve sanat gibi evrensel değerlere atıfta bulunan olgular etrafında kurulması, geçici bir politik manevradan ziyade, kalıcı bir ilişkiyi ifade etmektedir. Zira devletler arasındaki ilişkiler dönemsel olarak negatif seyretse bile, toplumlar arası ilişkilerin pozitif olması ikili ilişkiler için daima açık kapı bırakmaktadır (Ekşi, 2018, s. 190). Bu bağlamda kamu diplomasisi çalışmalarında kültür-sanat faaliyetlerinden yararlanmak; müzik, resim, edebiyat, gastronomi ve spor gibi alanları iletişim süreçlerine dâhil etmek uzun vadede karşılıklı etkileşime fayda sağlar görünmektedir.

Eğitimde kültür gibi kamu diplomasisi yapımlarında devletler tarafından beslenen temel bir kaynak olarak görülmektedir. Öğrenci değişim programları, muhtelif ülkelerde açılan eğitim kurumları, akademisyen mübadeleleri ve uluslararası sempozyumlar, eğitim diplomasisinin omurgasını oluşturmaktadır.

İnanç diplomasisi, hükümetlerin uluslararası toplumla tesis ettiği ilişkilerde, hedef kamuoyuyla kendi kamuoyu aynı dine mensup ise iletişim süreçlerinde kullanılabilir ilk bileşen olarak değerlendirilmektedir (Baydemir, 2022, s. 347). İnanç diplomasisi, toplumların kalplerine giden en keskin yolun dinî inançlar olduğu (Smith, 1994, s. 13) tezinden hareketle, kamu diplomasisi çalışmalarında ön plana çıkmaktadır.

Diaspora diplomasisi, hükümetlerin kamu diplomasisi faaliyetlerinde başvurdukları bir diğer alt bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. Hükümetler, diaspora diplomasisiyle dünyanın pek çok yerinde mukim bulunan soydaş ve vatandaşları aracılığıyla küresel ölçekte kamuoyu oluşturmaya ve ülke imajına katkıda bulunmaya çalışmaktadır (Budak, 2020, s. 536). Bir ülkenin kamu diplomasisi icrâ edeceği ülkede diasporası ne kadar kuvvetliyse, o derece avantaj sahibi gözükmektedir. Nitekim mukim bulunduğu ülkenin siyasi elitleri ve karar alıcıları üzerinde yaptırım gücü olan diasporalar, öz vatandaşlarına kamu diplomasisi uygulama alanı açma noktasında ciddi avantaj sağlamaktadır.

Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Perspektifi ve Tecrübesi

Türkiye, yirminci yüzyılın ikinci yarısında kavramsallaştırılan ve bir dış politika anlayışı olarak yerleşen kamu diplomasisi ile 1990'lı yıllarda tanışmıştır. Teorik ve kuramsal olarak kavramla geç tanışan Türkiye, muhteva bakımından kamu diplomasisine yabancı görünmemektedir. Türkiye, Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin birikimleri üzerine inşâ edilmiş, bulunduğu coğrafyada yaklaşık bin yıllık bir maziye sahiptir. Selçuklu Devleti zamanında, Kur'an'da "te'li'fu'l-kulüb", yani "gönülleri uzlaştırma" olarak geçen yumuşak güç politikası gazi dervişlerin faaliyetleriyle neşvünema bulmuştur. Osmanlı Devleti zamanında ise kamu diplomasisi faaliyetleri, istimâlet politikası merkezli olmuştur. İstimâlet, "kendine meylettirme, kendi tarafına kazandırma" anlamına gelmektedir. Bu politikanın icrâ edileceği sınır ötesi bölgelerde yerli unsurların can, mal ve inanç hürriyeti garantisi temin edilmekte, bu teminat bizzat Sultan'ın ahidnameleri ile tatbik edilmektedir (İnalçık, 2012, s. 3).

Türkiye'nin seleflerinden almış olduğu kamu diplomasisi yaklaşımli tecrübeleri bunlarla sınırlı değildir. Vakıflar, tekkeler, ahî teşkilatının işlevi, beynelminel münasebetler için teşkil edilen kurumlar, yabancı kamuoylarını bilgilendirme amacıyla husule getirilen iletişim faaliyetleri de Türkiye'ye miras kalmıştır. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türkiye'nin kamu diplomasisi bazı çalışmalarına tesadüf etmek mümkündür. Anadolu Ajansı, Matbuat Umum Müdürlüğü, La Turquie Kemaliste dergisi, yurtdışında açılan haberler büroları ve halkevleri bunlardan bazılarıdır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan bağımsızlığını ilân etmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, siyasî olarak sıkışan uluslararası iklimde bunu Türkiye için bir fırsat olarak görmüş, statükocu dış politika anlayışını terk ederek revizyonist bir yol izlemeye karar vermiştir. Türkiye'nin kamu diplomasisiyle resmî olarak tanışması da bu yıllarda gerçekleşmiştir (Aydın ve Poyraz, 2020, s. 19). Türkiye, Batı merkezli dış politika anlayışını muhafaza ederken, pergelin ayağını genişleterek Balkanlar, Kafkasya ve Türkistan coğrafyalarında daha aktif rol alacağı bir dönemin kapısını aralamıştır. Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetleri böyle bir konjonktür ve dış politika anlayışı ile başlamıştır. Özal ile filizlenen ve Demirel ile devam eden bu anlayış, dönem dönem sekteye uğramış, 2000'li yıllarda daha kurumsal bir hale getirilmiştir.

2002 yılında iktidara gelen AK Parti ile birlikte kamu diplomasisi ve yumuşak güç kavramları dış politikada daha belirgin hâle gelmiştir. Zira 2010 yılında kurula-

cak olan Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü'nün (KDK) ilk başkanı İbrahim Kalın, Türkiye'nin yumuşak güç kapasitesinin biçimi ve kapsamıyla diğer ülkelere nazaran farklılık taşıdığını belirtmiştir. Türkiye'nin, Balkanlardan Türkistan'ın içlerine dek uzanan yumuşak güç potansiyelinin tarih ve kültür derinliğinden kaynaklandığı vurgulanmıştır. Tarihsel ve kültürel derinliğin bölge dinamiklerini harekete geçirmesi ve yeni etkileşim alanları oluşturması hedeflenmiştir (Kalın, 2011, s. 10). KDK, muhtelif alanlarda kamu diplomasisi çalışmaları yürüten kurumların koordinasyonunu sağlamak amacıyla kurulmuş; "Türkiye'nin söyleyecek bir sözü, paylaşacak bir hikâyesi var" şiarıyla teşkil edilmiştir (Göksu, 2023, s. 854).

KDK'nın yürütmüş olduğu görev, genişletilmiş ve geliştirilmiş olarak 2018 yılından itibaren Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'na (CİB) tevdi edilmiştir. CİB, bütüncül bir iletişim stratejisi çerçevesinde Türkiye'nin tüm kurumları ile koordineli iletişim çabaları sürdürmek, Türkiye'ye değer kattığı düşünülen diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak "Türkiye markasını güçlendirmek" için çalışmaktadır (İletişim Başkanlığı, 2024). Hâlihazırda Türkiye'nin kamu diplomasisi perspektifi, stratejisi ve faaliyetleri, CİB bünyesinde Kamu Diplomasisi Daire Başkanlığı'na tasarlanmaktadır. Türkiye'nin yeni dönemdeki kamu diplomasisi vizyonu, "Türkiye, Türkiye'den büyüktür" şiarına dayanmaktadır. Bu vizyon, Türkiye'nin salt kendi hudutları içerisinde değil, aynı zamanda "gönül coğrafyası" olarak da adlandırılan çok geniş bir coğrafyada varlık gösterebilmesi imkânını sağlamaktadır. Türkiye'nin bu noktadaki nihaî hedefi, kamu diplomasisi yöntemlerini kullanarak uluslararası toplumda güçlü, itibarlı ve güvenilir bir Türkiye markası yaratmaktır.

Dilde, Fikirde, İşte Birlik

Dilde, fikirde, işte birlik ideali, Rusya'daki Türkçülük ve yenileşme hareketlerinin belki de en önemli mümessili olarak görülen Gaspıralı İsmail Bey tarafından ortaya atılmıştır. 1851 yılında Kırım/Bahçesaray'da dünyaya gelen Gaspıralı, gençlik yıllarında bir dönem İstanbul'da bulunmuş ve Yeni Osmanlılar hareketinin temsilcilerinden etkilenmiştir (Toker, 2004, s. 32). Çalışmalarını ve düşün dünyasını Türkçülük üzerine tasarlayan Gaspıralı, genç yaşından itibaren gazete ve dergiler aracılığıyla fikirlerini yayma imkânı bulmuştur. Türk dünyasının Azeri, Başkurt, Kazak, Karakalpak, Kırgız, Özbek, Tatar ve Türkmen gibi ayrı topluluklar olarak zikredilmesinin karşısında durmuş, Türk dünyasının bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur (Ercilasun, 1992, s. 358).

Gaspıralı'ya göre Türk birliğini sağlamak için evvelen dil birliği sağlanmalıdır.

Tahayyülü, “İstanbul’daki hamal ve kayıkçı ile Şarkî Türkistan’daki deve sürücüsü ve koyun çobanının” anlaşabileceği bir dil birliğidir (Kırımlı, 2010, s. 47). Gaspıralı, ortak edebi dil olarak Osmanlı Türkçesi’ni işaret etmektedir. Zira Osmanlı Türkçesi cihanşümül bir devletin dilidir. İlâveten dünyadaki Türklerin gerek eğitim gerekse de ticaret için geldikleri bir ülkedir. Buna karşılık Osmanlı Türkçesi’nde de bir takım sadeleşmeler olmalı, Arapça ve Farsça kavramlar olabildiğince az kullanılmalı, Kırım ve diğer bölgelerdeki lehçelerden alıntılar yapılmalıdır (Toker, 2004, s. 36).

Gaspıralı, dil birliğinden sonra fikir birliği düşüncesine odaklanmaktadır. Fikir birliğinden kastı, en basit anlamıyla ortak Türk kültür birliği olarak açıklanmaktadır. Dünya üzerinde yaşayan bütün Türklerin fikrî hürriyeti ve farkındalığı artırılmalı ve Türk milleti şuuru uyandırılmalıdır. Bunun yolu da ortak bir dil ve kültürden geçmektedir. Ancak bu merhaleden sonra sosyolojik, politik ve iktisadî birlik kurulabilecek ve Türklerin kalkınmasına katkı sağlanabilecektir. Gaspıralı, dilde ve fikirde birlik sağlandıktan sonra işte birlik sağlanabileceğini iddia etmektedir. Zira bu ikisi gerçekleştirilip, sağlam bir zemin oluşturulmadıkça işte birliğin pek mümkün olmadığını söylemektedir (Acar, 2018, s. 17).

“Bazı düşünceler vardır ki o bize yasaktır. Onları bizden sonra gelecek nesillere bırakalım, biz manevî birliği yapalım, dilleri birleştirelim. Siyasî birliği başkaları düşünsün” (Kırımlı, 2010, s. 47) diyen Gaspıralı, dönemin şartlarında ilk olarak dilde birliğin sağlanması gerektiğini, fikirde ve işte birliğin ancak sonraki nesillerce bu temel üzerine bina edilebileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, ortak dil olarak işaret ettiği İstanbul Türkçesi, Türk dünyasınca aşına olunan bir dil olarak bugüne uzanmıştır. Türkiye, özellikle 1990’lı yıllardan itibaren “dilde, fikirde, işte birlik” idealini kamu diplomasisi kurum ve faaliyetleriyle gerçekleştirmek için çalışmalar icrâ etmekte, dünyanın muhtelif yerlerinde yaşayan soydaş ve akraba topluluklarla stratejik iletişim süreçleri yürütmektedir.

Türkiye’nin Kamu Diplomasisi Kurumlarının Türk Dünyasına Katkıları

Sovyetler Birliği’nden ayrılan Türk Cumhuriyetleri, bölgedeki Rus etkisini kırmak ve Batı’ya açılarak yeni dünyaya entegre olmak için Türkiye’nin desteğini beklemektedir. Dönemin Cumhurbaşkanı Özal’ın bu durumu Türkiye için bir fırsat olarak görmesi; dinî, millî, tarihî ve kültürel bağları kullanarak ikili ilişkileri tesis etmesi ile Türkiye ile Azerbaycan ve Türkistan coğrafyası arasında yeni bir döneme girilmiştir. Türkiye, Türk dünyasına yönelik ilk kamu diplomasisi faaliyetlerini 1990’lı yılların başında gerçekleştirmiş, yıllar içerisinde artırarak devam ettirmiştir. Gaspıralı İsmâ-

il Bey'in Türk dünyasına yönelik "dilde, fikirde, işte birlik" mefkûresi, Türkiye'nin kamu diplomasisi kurumlarının faaliyetleriyle de tebarüz etmektedir. Türk dış politikasının önemli sacayaklarından birini oluşturan kamu diplomasisi kurumları, belirli bir strateji ve uyum içerisinde hareket ederek soydaş ve akraba topluluklarla eğitim, teknoloji, sağlık, inanç, restorasyon ve kalkınma gibi birçok alanda işbirliği yapmaktadır.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik ilk kamu diplomasisi çalışmaları eğitim alanında olmuştur. Gaspıralı'nın da işaret ettiği üzere dil birliği sağlanmadan, soydaş ve akraba topluluklar birbirini anlamadan ileri aşamalı işbirliklerinin meydana gelmesi epey güç gözükmektedir. Türkiye'de bu anlayışı benimseyerek bölgedeki topluluklarla ilk olarak dil birliğini sağlamaya yönelik çalışmalara girişmiştir. Bu çalışmalardan ilki, Büyük Öğrenci Projesi'dir (BÖP). Uluslararası öğrenci değişim programları, kamu diplomasisi stratejilerinde uzun vadede netice alınabilen projeler arasındadır. Cull'un belirttiği gibi, eğitim için gittiği bir ülkede uzun yıllar geçirecek o coğrafyanın sosyolojisine alışan ve kültürünü benimseyen bir öğrenci, ana vatanına geri döndüğünde eğitim aldığı ülkeye dair pozitif perspektif taşıyacak, kariyer yolculuğu boyunca ikili ilişkilerin gelişmesi için rol oynayacaktır (Cull, 2009, s. 20). Türkiye, BÖP ile Türk Cumhuriyetleri'nin eğitim düzeyini yükseltmek, Türkiye'ye dost nesiller yetiştirmek ve Türkiye Türkçesini yaymayı amaçlamaktadır. BÖP, 1992-1993 senesinde aktif hâle getirilmiştir. Türkiye'ye gelen öğrencilere burs imkânı sağlanmış; sağlık, ulaşım ve barınma gibi ihtiyaçları da ücretsiz olarak devlet tarafından karşılanmıştır (Kartal, 2019, s. 53). Ancak Türkiye'nin o dönemdeki istikrarsız siyasî iklimi ve ekonomik açmazlar nedeniyle proje sekteye uğramış, en azından ilk dönemde istenilen katkıyı verememiştir.

Türkiye'nin eğitim alanında gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerden bir diğeri de ilkokul, lise ve üniversite olmak üzere Türkistan'da açmış olduğu okullardır. 6 Haziran 1991 tarihinde açılan Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi ve 30 Eylül 1995 tarihinde açılan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, bu eğitim kurumlarının en dikkat çekenleridir. Türk-Kazak Üniversitesi'nin tüzüğü'nün ilk maddesinde yer alan, "Türkiye Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti ve diğer Türk Cumhuriyetleri ile Türk Topluluklarındaki üniversite çağında bulunan gençlerin bir çatı altında Türklük bilinci ve uluslar arası eğitim ve çağdaş bilimin gereklerine göre eğitimlerini sağlamak" (Boya, 2008, s. 5) ibaresi, Gaspıralı'nın dil birliği idealini yansıtması bakımından oldukça manidar gözükmektedir.

Türkiye, 2000'li yıllarla birlikte Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik kamu diplomasisi çalışmalarını hızlandırmış, eğitim ve kültür diplomasisi başta olmak üzere

projelerini kamu diplomasisi kurumlarına tasnif etmiştir. Gaspıralı İsmail Bey'in önce dilde ve fikirde, sonra işte birlik ideali göz önünde bulundurularak Türkiye'nin kamu diplomasisi kurumları ve faaliyetleri ele alınacaktır.

Yunus Emre Enstitüsü (YEE)

YEE, faaliyetlerine 2009 yılı itibarıyla başlamış olup, Türk dilini ve kültürünü yaymak amacıyla teşkil edilmiş bir kurumdur. Yurtdışında Türkçe dersleri vermek ve Türkçe öğretimini destekleyici faaliyetlerde bulunmak; Türk dili ve edebiyatı alanında akademisyenlere ve Türkologlara katkılar sağlamak; Türkçe eğitimi alanlara eğitim ve araştırma bursları vermek YEE'nin eğitim alanında dil birliğini sağlamak adına icrâ etmiş olduğu faaliyetlerdendir. Bu çalışmalara ilaveten kültür çalışmaları da YEE'nin faaliyet alanı içerisindedir. Kültürel etkinlikler düzenlemek ve desteklemek; Türk kültürünü tanıtmak; muhtelif ülkelerdeki resmî kurumlar ve sivil toplum örgütleriyle işbirlikleri yaparak çalışmalar düzenlemek YEE'nin üstlenmiş olduğu faaliyetlerdir (Parlakpınar, 2014, s. 276).

Türkçe'nin bir dünya dili olarak uluslararası topluma mâl edilerek yaygınlaştırılması adına Yunus Emre Türkçe Eğitim ve Öğretim Merkezi kurulmuştur. Bu kurum her sene dünyanın pek çok bölgesinde Türkçe Yaz Okulu programları düzenlenmektedir (Güzel, 2016, s. 354). YEE bünyesinde Kültür Merkezleri açılmaktadır. Bu merkezlerde Türkiye'yi tanıttıcı geleneksel el sanatları kursları, sergiler, konserler, söyleşi ve paneller, akademik toplantılar ve imza günleri gibi etkinlikler düzenlenmektedir (Parlakpınar, 2014, s. 277). Türkoloji Projesi, YEE'nin en dikkat çeken çalışmalarından biri olarak görülmektedir. Proje, Türkiye'nin Balkanlar, Kafkasya ve Türkistan bölgeleriyle bağlarının kuvvetlendirilmesi adına 1999 yılında TİKA öncülüğünde başlatılmış, Eylül 2011 itibarıyla YEE'ye devredilmiştir (Ekşi, 2018, s. 337). YEE, Türk dilini, edebiyatını, kültürünü ve sanatını tanıtmak ve bu konuda eğitim almak isteyen gönüllülere yurtdışında olanak sağlamak amacıyla, Türkoloji Projesi kapsamında işbirlikleri yapmaktadır. Türkoloji ve Türkçe Yaz Okulu programlarıyla YEE her sene yüzlerce öğrenciyi Türkiye'de Türkçe öğrenmeye ve Türkiye'yi yakından tanımaya davet etmektedir. Bu projelere katılan öğrenciler, gönüllü Türkiye elçisi olarak ülkelere dönmekte, bu vesileyle Türkiye ile dünya arasında gönül köprüleri kurmaktadır (Yunus Emre Enstitüsü, 2024, s. 236-239).

YEE, Gaspıralı'nın işaret ettiği dil birliğini sağlamak adına Türkiye'yi ve Türkiye Türkçesi'ni başta Türkistan olmak üzere dünyanın muhtelif yerlerinde temsil etmektedir. Eğitim ve kültür diplomasisi başta olmak üzere yumuşak güç unsurlarını

kullanarak Türkiye markasını güçlendiren YEE, dünyanın her yerinde Türkiye ile bağ kuran Türkiye'ye dost insan sayısını artırmaktadır.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), 6 Nisan 2010 tarihinde Türkiye'nin diaspora diplomasisini yürütmek amacıyla kurulmuştur. YTB'nin sorumluluk sahası "Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızla ilgili çalışmalar yapmak ve sorunlarına çözüm üretmek; Soydaş ve akraba topluluklar ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bu topluluklara yönelik faaliyetler yürütmek" (Resmi Gazete, 24.03.2010) olarak açıklanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak yurtdışında mukim bulunan diasporaya yönelik çalışmalara ilaveten, Türkiye'nin soydaş ve akraba toplulukları ile ilgili çalışmalarda YTB'nin faaliyet sahası içindedir. YTB, tarihsel süreçte oluşmuş ortak bir medeniyet havzasındaki kardeşlik bağlarını güçlendirmek amacıyla birçok projeye öncülük etmektedir.

YTB'nin Türk dünyasına yönelik faaliyetlerinden en önemlisi Uluslararası Öğrenci Projesi (BÖP) olarak görülmektedir. 1992 yılında başlatılan ancak muhtelif sebeplerle aksayan BÖP, 2012 yılından itibaren YTB'nin sorumluluğunda, "Türkiye Bursları" olarak yürütülmektedir. Türkiye Bursları, dünyanın pek çok bölgesinden Türkiye'ye yükseköğrenim görmek amacıyla gelen nitelikli öğrencilere oldukça zengin ve kapsamlı bir burs imkânı vermektedir. Türkiye Bursları'na talep oldukça fazladır. Zira lisans ve lisansüstü düzeyler ile uzun ve kısa süreli programlar çerçevesinde her yıl 175'i aşkın ülkeden yaklaşık 165.000 başvurunun alındığı verilerine ulaşılmaktadır. Hâlihazırda 15 bin uluslararası öğrenci, Türkiye Burslusu olarak eğitim görmektedir. Türkiye'de eğitimini tamamlayıp kendi ülkesine dönen isimler, "Türkiye Mezunları" olarak ülkeleriyle Türkiye arasındaki ilişkilere her alanda katkı sağlarken, diğer yandan toplumlararası işbirliğini ve ortak anlayışın kuvvetlendirilmesini sağlamaktadır. Türkiye Mezunları ailesi, yaklaşık 150 bin mezunıyla ciddi bir insan potansiyeline sahiptir ve Türkiye dostu nesiller yetişmesinde önemli bir görev üstlenmektedir (YTB, 2024). Öğrencilik hayatlarından kariyer yolculuklarına kadar mezunlarıyla iltisak halinde olan YTB, uzun vadeli kamu diplomasisi icrâ etmektedir (Düzenci, 2022, s. 85).

YTB, soydaş ve akraba topluluklara yönelik yürüttüğü çalışmaları Kardeş Topluluklar olarak isimlendirmekte, bu alandaki faaliyetler Kültürel ve Sosyal İlişkiler Daire Başkanlığı'nca yürütülmektedir. Türk dünyası başta olmak üzere Kafkasya, Balkanlar, Avrupa, Orta Doğu ve Afrika ülkelerine yönelik çalışmalara yönelik hedefler şu şekilde açıklanmaktadır: "Sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerimizin geli-

şimine yönelik kamu diplomasisi ve kültürel diplomasisi faaliyetlerinin yürütülmesi; Tarihi ve kültürel bağlarımız olan kardeş topluluklarla işbirliği geliştirilerek ülkelerimiz arasındaki ilişkilere katkıda bulunulması; Türkiye Mezunlarının buldukları ülkelerde daha organize ve aktif olmalarını ve Türkiye ile olan ilişkilerini korumalarına yönelik çalışmalar yapılması” (YTB, 2024). YTB, Sözlü Tarih Çalışmaları Projesi ile kardeş topluluklara yönelik tarihi değerlerin kayda alınmasını ve bu konuda kamuoyu oluşturulmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda kardeş topluluklar ile ortak hafızaya haiz Türkiye, geçmişte yaşanan zorunlu göç, soykırım ve asimilasyon gibi acı hadiseleri genç nesillere aktararak diri tutma niyetindedir (YTB, 2024).

YTB, diaspora, eğitim ve kültürel diplomasi alanlarında muhtelif çalışmalar yürüterek dilde ve fikirde birlik idealine katkı sunmaktadır.

Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSÖY)

TÜRKSÖY, Türk devletleri ve toplulukları arasında kültürel diplomasi alanında çalışmalar yapmak; Türk dünyasında kültür, sanat, dil, tarih ve edebiyat gibi öğeleri öne çıkaran faaliyetler düzenlemek; Türk dünyasına katkı sunacak projelere destekte bulunmak ve soydaş topluluklar arasındaki bağları kuvvetlendirmek amacıyla 1993 yılında kurulmuştur (Aliyi, 2020, s. 69).

TÜRKSÖY, Türkiye'nin kültür diplomasisi alanındaki kamu diplomasisi faaliyetlerini icra ettiği bir teşkilat hüviyetini taşımaktadır. Nevruz ve Sabuntay gibi millî bayramlar hakkında farkındalık oluşturmak, Türk dünyasının kültür unsurlarını tanıtmak, sanatçıları bir araya getirerek tanışıklığı artırmak ve dünya çapında sergi, sempozyum ve konserler düzenleyerek ortak Türk dünyası projelerini uluslararası topluma ulaştırmak yürütülen çalışmalardan bazılarıdır (Erol ve Çelik, 2017, s. 27). Türk Dünyası Kültür Başkentleri projesi TÜRKSÖY'un mahiyetini artıran bir proje olmuştur. Bu projenin temel amacı, Türkçe konuşan ülkeler arasında dostane ilişkilerin kurulması, Türk dilinin, sanatının, tarihinin ve geleneklerinin ortaya konularak geliştirilmesi, muhafaza edilmesi ve gelecek nesillere aktarılmasıdır (TÜRKSÖY Kültür Başkentleri, 2024).

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)

27 Ocak 1992 tarihinde Türkistan ve Balkanlar'da bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin muhtelif ihtiyaçlarına ve Ortadoğu ile Afrika'da gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarına destek vermek amacıyla kurulan TİKA, Türkiye'nin dış politikası mucibince hareket eden en köklü kamu diplomasisi kurumu olarak görülmektedir (Hatipoğlu, 2018, s. 103). TİKA, Türk Cumhuriyetleri'nin kendi sosyal yapısını üret-

mesi, ulusal kimlik inşasını tamamlaması, kültürel ve siyasal haklarını geliştirmesi, özellikle teknik altyapı meselelerinde eksikliklerinin giderilmesi adına Türkiye'nin yumuşak gücü olarak bölgede faaliyetlerine başlamıştır. TİKA, 1990'lı yıllar boyunca Türkistan'da eğitim, ulaşım, sağlık, ziraî ve sınaî kalkınma, restorasyon, maliye ve turizm gibi pek çok alanda projeler üretmiştir. Bu projelerden bazıları hayata geçirilirken, bazıları da 2000'li yıllarla beraber gerçekleştirilmiştir (Çiçek, 2015, s. 108-109). İlk yıllarında ekseriyetle sosyokültürel ve ekonomik alanlarda çalışmalar yapan TİKA, zaman içerisinde eğitim ve kültürel işbirlikleri de tesis etmeye başlamıştır. Türk Cumhuriyetlerindeki kalkınma hamlelerinin sürdürülebilirliği açısından nitelikli insan sayısının artırılmasına çalışan TİKA, okul, kütüphane ve laboratuvar gibi destekler sağlarken, yükseköğrenim kurumlarına teknik yardımlarda bulunmuştur (Çiçek, 2015, s. 110). 2001 yılında yeniden teşkilatlandırılan TİKA'nın amacı şu şekilde ifade edilmektedir: “Başta Türk dilinin konuşulduğu cumhuriyetler ve akraba topluluklar ile Türkiye'ye komşu ülkeler olmak üzere, kalkınma yolundaki ülkeler ve topluluklarla diğer ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, bu ülke ve topluluklarla ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki işbirliğini projeler ve programlar aracılığıyla geliştirmek” (Resmi Gazete, 12.05.2001).

TİKA, bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri'nin kurumsallaşmasında, sigortacılık faaliyetlerinde ve yerel yönetimlere destek noktasında da katkılar sağlamıştır. Türkistan bölgesinde ihyaya ihtiyaç duyan yapılar ve eserlerde TİKA tarafından restore edilmektedir (Yılmaz ve Kılıçoğlu, 2018, s. 155-156). Faaliyet alanı belirli bir dal ile sınırlı kalmayan TİKA, kültürden sanata, sağlıktan ulaşım, kurumsal destekten restorasyona kadar birçok alanda bölge ülkelerine Türkiye'nin yardım elini uzatmakta, kamu diplomasisi çalışmalarına ivme kazandırmaktadır.

1992 yılında Türk Cumhuriyetleri'ne kalkınma yardımları sağlamak amacıyla teşkil edilen TİKA, otuz yılı aşkın bir sürenin sonunda küresel çapta bir kamu diplomasisi aktörü haline gelmiştir. 2023 yılı verilerine göre TİKA 61 ülkede 63 Program Ofisiyle çalışmalarını sürdürmeye, dilde ve fikirde birlik çalışmalarına ek olarak işte birlik idealine de katkı sunmaya devam etmektedir.

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanmış, bu dönemde Türkiye tarafından Türkistan Açılımı gerçekleştirilerek bu coğrafyaya muhtelif yardımlarda bulunulmuştur. Yıllar içerisinde kamu diplomasisi bileşenlerini oluşturan alanların her biri için kamu diplomasisi kurumları teşkil

edilmiş, bu kurumlar Türkistan başta olmak üzere dünyanın pek çok bölgesinde etkin faaliyetler gerçekleştirmiştir. Türk dünyasını oluşturan devlet ve toplulukların yer aldığı uluslararası kuruluşlar ile Türk devletleri arasındaki ikili ilişkiler geliştirilerek işbirlikleri artırılmış, soydaş halklar arasındaki bağlar kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Türkiye, girişken ve öncül tavrıyla Gaspıralı İsmail Bey'in dilde, işte, fikirde birlik idealini, tedricen ama kararlı bir şekilde hayata geçirmek için aktif bir dış politika işletmektedir.

Türk devletlerinin küresel ölçekte ortak kamu diplomasisi faaliyetleri icrâ etmesi de mümkün görünmektedir. TÜRKSOY tarafından organize edilen nevrüz kutlamaları ABD ve Avrupa'nın pek çok yerinde yabancı kamuoylarına tanıtılmaktadır. Yine Türk Akademisi kültür, dil, edebiyat, folklor ve sanat alanında bilimsel çalışmalar yaparak uluslararası topluma Türk dünyasını tanıtmaktadır. Son olarak TÜRKPA, ortak kültürel mirasın korunmasına, geliştirilmesine ve tanıtılmasına katkı sağlamaktadır. Türk dünyasını oluşturan devletlerin paydaş olduğu bu organizasyonlar, Türk dünyasının küresel düzeyde tanıtılmasında kamu diplomasisinden yararlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2018). İsmail Bey Gaspıralı ve Türk birliği düşüncesi. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 9-19.
- Aliyi, F. (2020). Yönetişim ilkeleri çerçevesinde uluslararası örgütlerde yönetim: TÜRKSOY örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Aydemir, E. (2018). Kamu diplomasisi: Ülkeler-Avrupa Birliği kurumlar-uygulamalar (1. Baskı). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Aydın, A., & Poyraz, E. (2021). Halkla İlişkiler uygulamalarında bir alan olarak kamu diplomasisinin yeri ve önemi. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 11(1), 12-27.
- Boya, A. (2008). Ahmet Yesevi Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Budak, E. (2020). Türk diasporasına yönelik dijital diplomasi: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(1), 535-558.
- Cull, N. J. (2009). Public diplomacy before Gullion. In N. Snow, & PM Taylor. *Handbook of public diplomacy*.
- Cull, N. J. (2009). *Public diplomacy: Lessons from the past* (Vol. 12). Los Angeles: Figueroa Press.
- Çiçek, A. (2015). Kamu diplomasisi ve TİKA Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),

- Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Düzenci, A. (2022). Türk dış politikasında kamu diplomasisinin yeri: TİKA ve YTB örnekleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ekşi, M. (2018). Kamu diplomasisi ve Ak Parti dönemi Türk dış politikası (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ekşi, M. (2018). Kamu diplomasisi ve Ak Parti dönemi Türk dış politikası (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ercilasun, A. B. (1992). İsmail Gaspralı'nın fikirleri, Türk dünyası üzerine incelemeler. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erol, M. S., & Çelik, K. E. (2017). Türk dünyasında işbirliği denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), 15-32.
- Göksu, O. (2023). 21. yüzyılda Türkiye'nin kamu diplomasisi ve yumuşak gücü: Yapısı, araçları ve mesajları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 10(2), 845-870.
- Güzel, S. Ç. (2016). Dış yardımlarda destekleyici bir unsur olarak kültürel diplomasi ve Yunus Emre Enstitüsü örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(2), 343-359.
- Hatipoğlu, O. G. (2018). Farklı bir kamu kurumu olarak TİKA: Örgüt yapısının dönüşümü hakkında bir analiz. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 1(1), 99-116.
- İnalçık, H. (2012). Osmanlı döneminde Balkanlar tarihi üzerinde yeni araştırmalar. Erişim Adresi:[https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:et3oLv9bnaQJ:scholar.google.com/+%C4%B0nalç% C4%B1k,+H.+\(2012\).+Osmanlı% C4%B1+D% C3%B6neminde+Balkanlar+tarihi+% C3%BCzerinde+yeni+ara% C5%9Ft% C4%B1rmalar.&hl=tr&as_sdt=0,5](https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:et3oLv9bnaQJ:scholar.google.com/+%C4%B0nalç% C4%B1k,+H.+(2012).+Osmanlı% C4%B1+D% C3%B6neminde+Balkanlar+tarihi+% C3%BCzerinde+yeni+ara% C5%9Ft% C4%B1rmalar.&hl=tr&as_sdt=0,5)
- Kalın, İ. (2011). Soft power and public diplomacy in Turkey. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 16(3), 5-23.
- Kalın, İ. (2010). Türk dış politikası ve kamu diplomasisi (1. Basım). İstanbul: MÜSİAD Yayınları.
- Kalın, İ. (2011). Soft power and public diplomacy in Turkey. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 16(3), 5-23.
- Kartal, A. (2019). Türkiye'nin Orta Asya Türk devletleri üzerindeki kamu diplomasisi faaliyetleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Kırımlı, H. (2010). Kırım Tatarlarında milli kimlik ve milli hareketler (1905-1916). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Melissen, J. (2008). The new public diplomacy: Can it be done?. *Netherlands Institute of International Relations*, 1-25.
- Nye Jr, J. S. (2008). Public diplomacy and soft power. *The annals of the American academy of political and social science*, 616(1), 94-109.

- Nye, J. S. (2023). *Yumuşak güç: Dünya siyasetinde başarının araçları* (Çev: R. İnan Aydın). (4. Basım). Ankara: Serbest Yayınlar.
- Özkan, A. (2015). 21. yüzyılın stratejik vizyonu kamu diplomasisi ve Türkiye'nin kamu diplomasisi imkanları. *Stratejik rapor*, 70, 1-29.
- Parlakpınar, A. G. M. (2014). Yunus Emre Enstitüsü'nün Türkoloji alanındaki faaliyetleri. *Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı Bildiri Kitabı*, 274-286.
- Resmi Gazete. (2001, 12 Mayıs). Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının teşkilât ve görevleri hakkında kanun. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/05/20010512.htm>
- Resmi Gazete. (2010, 24 Mart). Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı teşkilat ve görevleri hakkında kanun. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/04/20100406-1.htm>
- Sevin, E., Metzgar, E. T., & Hayden, C. (2019). The scholarship of public diplomacy: Analysis of a growing field. *International Journal of Communication*, (13), 4814-4837.
- Signitzer, B. (2008). *Public Relations and Public Diplomacy, Some Conceptual Explorations*. Ansgar Zerfass, Betteke van Ruler, Krishnamurthy Sriramesh, (Eds.), *Public Relations Research European and Internationals Perspectives and Innovations*
- Smith, H. (1994). *The illustrated world's religions: a guide to our wisdom traditions*. (1st ed.). New York: Harper San Francisco.
- Toker, M. (2004). İsmail Gaspiralı ve "dilde birlik" fikri üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (16), 31-45.
- Tuch, H. N. (1990). *Communicating with the world: U. S. public diplomacy overseas* (1st ed.). New York: St. Martin's Press.
- Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı. (2024). *Kültür başkentleri*. Erişim Adresi: <https://www.turksoy.org/kultur-baskentleri>
- Yılmaz, A. N., & Kılıçoğlu, G. (2018). Türkiye'nin Orta Asya'daki yumuşak gücü ve kamu diplomasisi uygulamalarının analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 119(235), 141-184.
- Yunus Emre Enstitüsü. (2024). *Faaliyet raporu 2023*. Erişim Adresi: https://www.yee.org.tr/sites/default/files/yayin/2023_yillik_faaliyet_raporu.pdf
- Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. (2024). *Destek ve burs programları*. Erişim Adresi: <https://ytb.gov.tr/daireler/yurtdisi-vatandaslar/vatandaslik>
- Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. (2024). *Kardeş topluluklar*. Erişim Adresi: <https://ytb.gov.tr/daireler/kardes-topluluklar>

TÜRKİYE’NİN ASYA POLİTİKASININ KEŞMİR MESELESİNİN ÇÖZÜMÜNDE ROLÜ

Gülfem AKYILDIZ*

Özet

Türkiye’nin Asya politikası, özellikle son yıllarda bölgesel ve küresel ölçekte daha aktif hale gelmiştir. Bu politikanın önemli bir ayağını Güney Asya’daki stratejik meseleler ve özellikle Keşmir Sorunu oluşturmaktadır. Keşmir, Hindistan ve Pakistan arasında yıllardır süregelen bir çatışma bölgesi olup, bölgesel barış ve istikrar için önemli bir sorundur. Türkiye, tarihsel ve kültürel bağları nedeniyle Keşmir meselesine özel bir önem atfetmiş ve bu sorunun çözümüne yönelik çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Yeniden Asya Girişimi çerçevesinde Türkiye, Asya kıtasıyla ekonomik, siyasi ve diplomatik bağlarını güçlendirme hedefi doğrultusunda, Pakistan ile iş birliğini artırmıştır. Özellikle İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Birleşmiş Milletler (BM) platformlarında Türkiye’nin Keşmir halkının haklarını savunan açıklamaları dikkat çekmiştir. Türkiye, Keşmir meselesinin barışçıl yollarla çözülmesini savunarak, bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Gelecekte, Türkiye’nin diplomatik girişimlerini artırarak Keşmir meselesinin uluslararası gündemde kalmasını sağlaması beklenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’nin Asya politikasında çok boyutlu ve barış odaklı yaklaşımı, Keşmir Sorunu’nun çözümüne yönelik önemli bir stratejik adım olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’nin Asya Politikası, Keşmir Sorunu, Pakistan, Yeniden Asya Girişimi, Güney Asya.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Bölge Çalışmaları Enstitüsü, gulfemakyldz@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0856-4030>

The Role of Turkey's Asia Policy in the Resolution of the Kashmir Issue

Abstract

Turkey's Asia policy has become more active at both regional and global levels in recent years. An important pillar of this policy is addressing strategic issues in South Asia, particularly the Kashmir Conflict. Kashmir has been a long-standing conflict zone between India and Pakistan and is crucial for regional peace and stability. Due to its historical and cultural ties, Turkey attaches special importance to the Kashmir issue and has undertaken various diplomatic initiatives to resolve the conflict. As part of the Renewed Asia Initiative, Turkey aims to strengthen its economic, political, and diplomatic ties with the Asian continent, enhancing its cooperation with Pakistan. Turkey's statements advocating the rights of the Kashmiri people in international platforms such as the Organization of Islamic Cooperation (OIC) and the United Nations (UN) have drawn significant attention. By promoting a peaceful solution to the Kashmir issue, Turkey aims to contribute to regional security and stability. In the future, it is expected that Turkey will increase its diplomatic efforts to keep the Kashmir issue on the international agenda. In this context, Turkey's multidimensional and peace-oriented approach in its Asia policy is considered a significant strategic step toward resolving the Kashmir Conflict.

Keywords: Turkey's Asia Policy, Kashmir Conflict, Pakistan, Renewed Asia Initiative, South Asia

GİRİŞ

1947 yılına kadar İngiltere'nin sömürgesi, Asya'da iki komşu ülke olan, nüfusu bir milyarı aşan büyük bir haline gelen ve ulusal güç oluşturan Hindistan ile; nüfusu Müslümanların çoğunlukta olduğu bilinen Pakistan, aralarındaki Keşmir sorunuyla tarih ve siyasette önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde izlediği çok yönlü dış politika, son yıllarda Asya kıtasına yönelik stratejik açılımlarını hızlandırmıştır (Aydın, 2021, s.45). Özellikle 2019 yılında Dışişleri Bakanlığı tarafından açıklanan “Yeniden Asya” girişimi, Türkiye'nin Asya-Pasifik bölgesindeki artan ekonomik, siyasi ve kültürel güce daha fazla entegre olmayı hedeflediğini göstermektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2019, s. 3). Bu bağlamda, Güney Asya'da istikrar ve barışın sağlanması, Türkiye'nin Asya politikalarının temel önceliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Pakistan ve Hindistan arasında uzun yıllardır devam eden Keşmir sorunu, yalnızca iki ülkenin değil, bölgesel ve küresel aktörlerin de ilgisini çeken bir kriz alanıdır. Türkiye, Asya açılımı çerçevesinde bu meselede çözüm odaklı yaklaşımlar geliştirme potansiyeline sahiptir (Kardaş, 2020, s.72). Keşmir meselesi, tarihsel olarak 1947 yılında Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından ortaya çıkmış ve günümüze kadar süregelen en köklü ihtilaflardan biri haline gelmiştir (Siddiqa, 2020, s. 89). Bölgedeki ihtilaf, hem dini ve etnik kimlik tartışmaları hem de stratejik sınır anlaşmazlıkları nedeniyle derinleşmiştir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 1948 yılında aldığı kararlarla tarafların bölgedeki durumu referanduma götürmesi gerektiği ifade edilse de bu süreç bugüne kadar tamamlanamamıştır (United Nations, 1948, s.12). Özellikle Hindistan hükümetinin 2019 yılında Cammu ve Keşmir'in özel statüsünü kaldırması, sorunun daha da derinleşmesine neden olmuştur (Malik, 2020, s.41). Türkiye, Güney Asya'daki bu meselede tarafsız bir arabulucu veya kolaylaştırıcı rol üstlenebilecek potansiyel bir aktör olarak öne çıkmaktadır (Çelikpala & Yılmaz, 2021, s.55). Pakistan ile Türkiye arasındaki köklü dostane ilişkiler ve iki ülkenin tarihsel bağları, bu durumu daha da güçlendirmektedir. Her iki ülke de İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gibi platformlarda ortak çıkarları savunmakta ve uluslararası arenada birbirlerinin siyasi destekçisi olmaktadır (Akhtar, 2021, s.132). Türkiye'nin, Asya'daki etkisini artırma ve bölgedeki krizlere daha aktif bir şekilde müdahil olma politikası, Keşmir meselesinin çözümüne katkı sağlayabilecek bir zemin hazırlamaktadır (Kınık & Gürbüz, 2022, s.68).

Türkiye'nin Asya politikası çerçevesinde Keşmir meselesine yönelik yaklaşımı, yalnızca bölgesel barış ve istikrara katkı sağlamak amacı taşımamakta, aynı

zamanda çok taraflı platformlarda aktif rol üstlenme ve diplomatik gücünü artırma hedefi ile de ilişkilendirilmektedir (Sever, 2022, s.44). Türkiye'nin "Yeniden Asya" girişimi kapsamında, bölgesel krizlere yapıcı ve çözüm odaklı yaklaşımlar geliştirme çabası, Türkiye'nin uluslararası görünürlüğünü artırmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2019, s. 4). Bu makale, Türkiye'nin Asya politikasının Keşmir meselesine olan bakış açısını ve bu bağlamda çözüm sürecine yapabileceği katkıları incelemeyi amaçlamaktadır. Makalede, Türkiye'nin tarafsız bir arabulucu olarak üstlenebileceği roller, bölgesel ve küresel dengeler ışığında değerlendirilecek; Pakistan, Hindistan ve diğer uluslararası aktörlerle yürütülen diplomatik temasların Keşmir üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Ayrıca, Türkiye'nin İİT ve Birleşmiş Milletler gibi platformlardaki girişimleri, Keşmir meselesinde olası çözüme katkı sunma potansiyeli çerçevesinde ele alınacaktır (Kardaş, 2020, s.77; Malik, 2020, s.43).

TÜRKİYE'NİN GÜNEY ASYA POLİTİKASI

Türkiye'nin Güney Asya politikası, son yıllarda küresel ve bölgesel değişimlerin etkisiyle stratejik bir dönüşüm sürecine girmiştir. Güney Asya, özellikle Pakistan, Hindistan ve Bangladeş gibi ülkelerin bulunduğu ve hem ekonomik hem de jeopolitik açıdan kritik bir bölgeyi temsil etmektedir (Aydın, 2021, s.45). Türkiye, bu bölgeyle tarihsel, kültürel ve dini bağlarının yanı sıra stratejik çıkarlarını da göz önünde bulundurarak Güney Asya ülkeleriyle ilişkilerini derinleştirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle Pakistan ile Türkiye arasındaki dostane ilişkiler, Türkiye'nin Güney Asya politikalarının temel direğini oluşturmaktadır (Çelikpala & Yılmaz, 2021, s.53). Türkiye'nin Güney Asya ile olan ilişkileri, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda İngiliz sömürgeciliğine karşı Güney Asya'daki Müslüman topluluklarla kurduğu ilişkiler, Türkiye-Pakistan dostluğunun temelini oluşturmuştur (Kardaş, 2020, s. 72). 20. yüzyılın başlarında Hilafet Hareketi sürecinde Güney Asya'daki Müslüman toplulukların Osmanlı'ya verdiği destek, bu tarihsel bağları daha da güçlendirmiştir (Malik, 2020, s.89). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da bu ilişkiler devam etmiş, özellikle Pakistan'ın 1947'de bağımsızlığını kazanmasının ardından Ankara-İslamabad hattında güçlü bir diplomatik iş birliği kurulmuştur (Akhtar, 2021, s.134). Bu tarihsel bağlar, Türkiye'nin Güney Asya'daki politikalarını etkileyen önemli bir faktör olmaya devam etmektedir. Türkiye, Pakistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden biri olmuş ve iki ülke arasındaki dostane ilişkiler, karşılıklı destek ve iş birliğiyle günümüze kadar sürdürülmüştür.

Türkiye'nin Güney Asya'daki diplomatik varlığı, özellikle Pakistan ve Bangla-

deş ile olan ilişkilerde yoğunlaşmaktadır. Türkiye, bu ülkelerle diplomatik temaslarını İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gibi çok taraflı platformlarda da sürdürmektedir (Sever, 2022, s. 44). Özellikle Pakistan ile olan ilişkiler, stratejik ortaklık seviyesinde değerlendirilmektedir. İki ülke arasındaki askeri, ekonomik ve kültürel iş birliği, bölgesel ve uluslararası düzeyde ortak çıkarların korunmasına odaklanmaktadır (Çelikpala & Yılmaz, 2021, s. 56). Türkiye, Hindistan ile de ekonomik ve diplomatik ilişkilerini geliştirme çabası içindedir. Ancak Hindistan'ın Keşmir meselesindeki tutumu, iki ülke arasındaki ilişkileri zaman zaman zorlaştırmaktadır (Malik, 2020, s. 91). Türkiye, Keşmir halkının haklarının korunması ve sorunun uluslararası hukuk çerçevesinde çözülmesi gerektiğini savunmaktadır Güney Asya ülkeleriyle ekonomik ilişkileri de giderek artmaktadır. Türkiye, özellikle Pakistan ve Bangladeş ile ticaret hacmini artırma hedefindedir. 2021 yılında Türkiye ile Pakistan arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 1,1 milyar dolara ulaşmıştır (TÜİK, 2022, s.23). Bununla birlikte, Türkiye'nin Güney Asya'da ekonomik ilişkilerini daha da derinleştirme için yeni serbest ticaret anlaşmaları ve ekonomik iş birliği projeleri üzerinde çalıştığı bilinmektedir (Kınık & Gürbüz, 2022, s.68).Türkiye'nin savunma sanayisi alanındaki gelişimi, Güney Asya ülkeleriyle yapılan iş birliklerinde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye, Pakistan'a insansız hava araçları (İHA), helikopter ve savaş gemisi gibi savunma sanayisi ürünleri ihraç etmektedir (Çelikpala & Yılmaz, 2021, s.61). Bu iş birliği, Türkiye'nin bölgedeki stratejik etkisini artırmasına katkıda bulunmaktadır.

Güney Asya politikalarında güvenlik ve askeri iş birliği de önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye ve Pakistan, terörle mücadele ve savunma alanında uzun yıllardır yakın iş birliği içindedir. Özellikle Taliban'ın Afganistan'da yeniden iktidara gelmesinin ardından Türkiye, Güney Asya'da güvenlik konularında daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır (Siddiqa, 2020, s.102). Türkiye, Güney Asya'daki güvenlik sorunlarına barışçıl ve diplomatik çözüm yollarını desteklemekte, bölgedeki krizlerin çözümünde yapıcı bir rol üstlenmeyi hedeflemektedir (Sever, 2022, s.47). Özellikle Keşmir meselesi, Türkiye'nin bölgedeki güvenlik politikalarının merkezinde yer almaktadır. Türkiye, Keşmir sorununda Pakistan'ın pozisyonunu desteklemekte ve Hindistan'a çözüm için uluslararası hukuk çerçevesinde adım atma çağrısında bulunmaktadır.

Sonuç olarak değerlendirdiğimizde Türkiye'nin Güney Asya politikası, tarihsel bağlar, stratejik ortaklıklar ve ekonomik iş birliği üzerine inşa edilmiştir. Türkiye, özellikle Pakistan ile olan dostane ilişkilerini geliştirerek bölgedeki etkisini artırmayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra Türkiye, Güney Asya'da barış ve istikrarın sağlan-

ması için diplomatik çabalarını sürdürmekte ve bölgesel krizlere çözüm arayışında yapıcı bir rol üstlenmeyi amaçlamaktadır.

TÜRKİYE-PAKİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkiye ve Pakistan arasındaki ilişkiler, tarihsel, kültürel, dini ve stratejik bağlar üzerine kurulmuş olup, iki ülke arasında güçlü bir dostluk ve iş birliği bağı geliştirilmiştir. Bu ilişkiler, ortak tarihsel deneyimlerin yanı sıra güvenlik, ekonomi, eğitim ve kültür alanlarında da derinleşmiş ve özellikle uluslararası platformlarda iki ülkenin birbirini desteklemesiyle stratejik ortaklığa dönüşmüştür (Aydın, 2021, s. 45). İki ülke arasındaki ilişkiler Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Güney Asya'daki Müslüman topluluklar, Osmanlı Hilafetini destekleyerek 20. yüzyılın başlarında Hilafet Hareketi'nin önemli bir parçası olmuşlardır (Çelikpala & Yılmaz, 2021, s.341). Hilafet Hareketi, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını önlemek ve Müslüman dünyasında birliğin devamını sağlamak amacıyla Güney Asya Müslümanları tarafından başlatılmıştır. Bu bağlamda, Güney Asya Müslümanlarının Türkiye'ye olan desteği, iki ülke arasındaki tarihsel dostluğun temel taşlarından biri olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra, Türkiye ve Pakistan arasındaki ilişkiler daha da güçlenmiştir. Türkiye, 1947 yılında Pakistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur (Dışişleri Bakanlığı, 2019, s. 4). Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler, karşılıklı dostluk ve dayanışma çerçevesinde gelişmiş, özellikle Pakistan'ın Türkiye'nin modernleşme ve laikleşme sürecini örnek alması dikkat çekmiştir (Karadaş, 2020, s. 72).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Pakistan'ın Keşmir konusundaki haklı davasını uluslararası platformlarda sürekli olarak dile getirmekte ve Keşmir halkının haklarının korunmasını savunmaktadır (Erdoğan, 2021, s. 2). Bu destek, Pakistan'ın Hindistan ile olan Keşmir sorununda Türkiye'nin önemli bir müttefik olduğunu göstermektedir (Malik, 2020, s. 93). Pakistan da Türkiye'nin uluslararası alanda karşılaştığı zorluklarda sürekli olarak Ankara'ya destek vermektedir. Özellikle 2016 yılındaki darbe girişiminin ardından Pakistan hükümeti, Türkiye ile dayanışma içerisinde olduğunu belirtmiş ve Fethullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) Pakistan'daki faaliyetlerini durdurma kararı almıştır (Çelikpala & Yılmaz, 2021, s. 347).

İki ülke arasında güvenlik ve askeri iş birliği uzun yıllara dayanmaktadır. İki ülke, terörle mücadele ve bölgesel güvenlik konularında iş birliği yapmaktadır (Siddiqa, 2020, s. 102). Özellikle Taliban'ın Afganistan'da yeniden iktidara gelmesinin

ardından Türkiye, Güney Asya'daki güvenlik konularında daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır (Sever, 2022, s. 47). Türkiye, Pakistan ile askeri eğitim, ortak tatbikatlar ve savunma sanayisi projelerinde de yakın iş birliği içerisinde. Ayrıca, iki ülke arasında terörle mücadelede bilgi paylaşımı ve ortak operasyonlara yönelik anlaşmalar bulunmaktadır.

Türkiye ve Pakistan arasındaki ilişkiler, tarihsel bağlar, diplomatik iş birlikleri ve ekonomik ortaklıklar temelinde güçlü bir dostluk üzerine inşa edilmiştir. İki ülke, karşılıklı destek ve dayanışma anlayışıyla uluslararası platformlarda birbirlerini savunmakta ve stratejik ortaklıklarını derinleştirmektedir. Türkiye'nin Güney Asya politikasında Pakistan'ın önemli bir yer tutması, iki ülkenin bölgesel ve küresel dengeler açısından birbirini tamamlayıcı bir rol oynamasını sağlamaktadır.

Keşmir Sorunu, Hindistan ve Pakistan arasında 1947 yılından bu yana süregelen bir çatışma alanıdır ve Güney Asya'nın en önemli jeopolitik meselelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından ortaya çıkan bu sorun, bölgede birçok savaşa ve krizlere yol açmıştır. Keşmir'deki durum, yalnızca Hindistan ve Pakistan'ı değil, aynı zamanda uluslararası toplumu da yakından ilgilendirmektedir. Türkiye, Keşmir meselesine tarihsel, dini ve kültürel bağlar nedeniyle özel bir önem atfetmiş ve bu konudaki duruşunu uluslararası platformlarda açıkça ifade etmiştir. Türkiye'nin Keşmir'e yaklaşımı, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gibi uluslararası kuruluşlar çerçevesinde şekillenmiş ve bu tutum, özellikle Pakistan ile olan yakın ilişkilerle daha da güçlenmiştir. Türkiye, Keşmir halkının kendi kaderini tayin hakkını destekleyen bir politika izlerken, Hindistan'ın bölgedeki askeri müdahaleleri ve insan hakları ihlallerini eleştirmiştir. Türkiye, Keşmir Sorunu'na ilişkin diplomatik çabalarını çeşitli uluslararası platformlarda ve ikili ilişkilerde sürdürmektedir. Bu çabalar, özellikle İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi kuruluşlar çerçevesinde belirginleşmiştir. Türkiye'nin Keşmir halkına yönelik desteği, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmalarla uluslararası arenada görünür hale gelmiştir. Erdoğan, 2019 yılında yaptığı bir konuşmada, 'Keşmir sorununun diyalog yoluyla çözülmesi gerektiğini' ifade etmiş ve Hindistan'ın bölgedeki askeri müdahalelerini eleştirmiştir. Türkiye'nin diplomatik çabalarının bir diğer önemli ayağı, İİT toplantılarındaki girişimleridir. Türkiye, Keşmir halkının haklarının korunması için İİT'nin daha aktif bir rol oynaması gerektiğini vurgulamış ve bu konuda çeşitli kararların alınmasını sağlamıştır. Örneğin, 2020 yılında İİT tarafından düzenlenen Keşmir toplantısında Türkiye'nin girişimleriyle bölgedeki insan hakları

ihlalleri kınanmış ve Keşmir halkına destek verilmiştir.

Bunların yanı sıra, Türkiye'nin Pakistan ile olan ikili ilişkileri de Keşmir konusundaki tutumunu güçlendiren bir faktördür. Türkiye ve Pakistan arasında savunma, ekonomi ve kültürel alanlarda güçlü bağlar bulunmaktadır. Türkiye'nin Pakistan ile yaptığı ortak askeri tatbikatlar ve ticaret anlaşmaları, iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin bir göstergesidir. Bu ilişkiler, Türkiye'nin Keşmir konusundaki diplomatik duruşunu da pekiştirmiştir. Türkiye'nin diplomatik çabalarının bir diğer örneği, Keşmir'deki insan hakları ihlallerine dikkat çekmek amacıyla uluslararası kamuoyunu bilgilendirme girişimleridir. Türkiye, bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmekte ve bu konudaki raporları İİT ve BM gibi platformlarda gündeme getirmektedir. Bu çabalar, Türkiye'nin Keşmir meselesine yalnızca siyasi değil, aynı zamanda insani bir perspektiften de yaklaştığını göstermektedir.

Keşmir Sorunu, Hindistan ve Pakistan arasında 1947'den bu yana devam eden bir çatışma alanıdır. Hindistan'ın bağımsızlığı sonrasında Keşmir'in statüsüne dair yaşanan belirsizlik, iki ülke arasında defalarca savaşa ve çatışmaya yol açmıştır. Keşmir'deki Müslüman nüfusun kendi kaderini tayin hakkı, özellikle Pakistan tarafından desteklenmektedir (Ahmad, 2021, s. 45-67). Türkiye, tarihsel ve kültürel bağları nedeniyle bu meselede Pakistan'ın yanında yer almış ve Keşmir halkının haklarını savunmuştur. Türkiye'nin Keşmir sorununa yönelik diplomatik çabaları, uluslararası kamuoyunda çeşitli tepkiler almıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Türkiye'nin girişimleriyle Keşmir halkının haklarını destekleyen kararlar almıştır (Khan & Akhtar, 2019, s. 356-360). Ancak Hindistan, Türkiye'nin bu tutumunu eleştirerek, Türkiye'nin içişlerine karıştığını iddia etmiştir. Buna rağmen, Türkiye'nin Pakistan ile olan ilişkileri bu süreçte daha da güçlenmiştir. Türkiye, Pakistan ile savunma, ticaret ve kültürel alanlarda ortak projeler yürütmeye devam etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Keşmir yaklaşımı, yalnızca insani ve dini nedenlerle değil, aynı zamanda bölgesel güç dengeleri açısından da değerlendirilebilir. Sonuç olarak Türkiye'nin Keşmir yaklaşımı, tarihsel, dini ve insani değerler temelinde şekillenmiştir. Türkiye, Keşmir halkının kendi kaderini tayin hakkını savunarak bölgedeki barış ve istikrara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Son yıllarda Hindistan'ın Keşmir'e yönelik politikalarına karşı çıkan Türkiye, bu konuda uluslararası kamuoyunda daha aktif bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin Keşmir yaklaşımı, gelecekte de Güney Asya'daki barış çabalarına katkı sağlamaya devam edecektir.

YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ VE PAKİSTAN

Yeniden Asya Girişimi, Türkiye'nin Asya kıtasıyla olan ekonomik, politik ve kültürel bağlarını güçlendirmeyi hedefleyen kapsamlı bir dış politika stratejisidir. Bu

girişim, Asya'nın yükselen gücüne adapte olmayı ve Türkiye'nin bölgedeki etkisini artırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Pakistan, jeopolitik konumu ve Türkiye ile olan güçlü ilişkileri nedeniyle bu girişimde stratejik bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Türkiye, Asya kıtasıyla olan ilişkilerini güçlendirme amacı doğrultusunda 2019 yılında Yeniden Asya Girişimi'ni başlatmıştır. Bu girişim, ekonomik, diplomatik ve kültürel ilişkilerin derinleştirilmesini hedeflemektedir. Pakistan, Güney Asya'nın jeopolitik açıdan en kritik ülkelerinden biri olarak, bu girişimde önemli bir rol oynamaktadır (Ahmad, 2021, s. 45-67). Türkiye'nin Asya kıtasındaki hedeflerine ulaşmasında Pakistan'ın desteği stratejik bir öneme sahiptir. Yeniden Asya Girişimi, Asya'nın yükselen ekonomik ve politik gücüne adapte olmayı amaçlayan bir dış politika stratejisidir. Türkiye, bu girişimle, Asya kıtasıyla olan bağlarını daha da güçlendirmek ve bölgedeki etkinliğini artırmak istemektedir (Yılmaz, 2020, s. 123-145). Girişim, özellikle Asya'daki enerji, ticaret ve güvenlik alanlarında iş birliklerini artırmayı hedeflemektedir.

Türkiye ve Pakistan arasındaki stratejik iş birliği, bölgesel ve küresel güç dengeleri üzerinde de etkili olmuştur. Özellikle Güney Asya'daki güvenlik sorunları ve jeopolitik rekabet, iki ülkenin iş birliğini daha da önemli hale getirmiştir (Ahmad, 2021, s. 45-67). Gelecekte, Türkiye ve Pakistan arasındaki iş birliklerinin daha da güçlenmesi beklenmektedir. Özellikle savunma, ticaret ve diplomasi alanlarındaki ortak projeler, iki ülkenin bölgesel ve küresel düzeyde daha etkili hale gelmesine katkı sağlayacaktır (Ahmad, 2021, s.45-67).

Yeniden Asya Girişimi, Türkiye'nin Asya kıtasıyla olan ilişkilerini güçlendirme stratejisinin bir parçasıdır. Bu girişimde Pakistan, hem jeopolitik konumu hem de Türkiye ile olan tarihsel dostluğu nedeniyle stratejik bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Gelecekte, iki ülke arasındaki iş birliklerinin artması ve bölgesel barışa katkı sağlanması beklenmektedir.

SONUÇ

Türkiye'nin Asya politikasında Keşmir meselesinin çözümü, sadece bölgesel ilişkilerin değil, aynı zamanda uluslararası barış ve istikrar çabalarının da bir parçası olarak görülmektedir. Keşmir Sorunu, Güney Asya'da uzun süredir devam eden bir çatışma alanı olup, Pakistan ve Hindistan arasında birçok savaşa ve gerilime yol açmıştır. Bu sorunun çözümü, yalnızca bu iki ülke arasında değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel güvenlik dengeleri üzerinde de doğrudan etkiler yaratmaktadır. Türkiye, tarihsel bağları ve İslam dayanışması çerçevesinde Keşmir halkının haklarını savunmuş ve bu sorunun barışçıl yollarla çözülmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

Türkiye'nin Asya politikasında önemli bir yere sahip olan Pakistan ile olan güçlü ilişkiler, Keşmir meselesindeki diplomatik girişimlerini de desteklemektedir. Türkiye, Pakistan ile savunma, ticaret ve kültürel alanlarda iş birliklerini artırarak, Keşmir halkının haklarını uluslararası platformlarda savunmaktadır. Özellikle İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi kuruluşlarda Türkiye'nin Keşmir meselesine yönelik açıklamaları, Keşmir halkının kendi kaderini tayin hakkını savunmaya yönelik önemli diplomatik adımlar olarak değerlendirilmektedir.

Yeniden Asya Girişimi kapsamında Türkiye, Asya kıtasıyla olan ekonomik ve diplomatik ilişkilerini derinleştirme hedefi doğrultusunda, Güney Asya'daki sorunlara çözüm bulma çabalarına katkı sunmayı sürdürmektedir. Bu girişim, Türkiye'nin Asya politikası çerçevesinde Keşmir meselesine daha aktif bir şekilde müdahil olmasını sağlamıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmalar, Keşmir halkının haklarını uluslararası kamuoyunun dikkatine sunma açısından önemli bir adım olmuştur. Türkiye, bu platformlarda Keşmir'deki insan hakları ihlallerine ve bölgedeki askeri müdahalelere dikkat çekerek, Keşmir halkının barışçıl çözüm taleplerini desteklemektedir.

Türkiye'nin Asya politikasındaki çok boyutlu yaklaşımı, Keşmir meselesinin çözümüne yönelik diplomatik çabaları da içermektedir. Türkiye, Pakistan ile olan tarihi dostluk bağlarını güçlendirerek, Keşmir Sorunu'nun uluslararası gündemde kalmasını sağlamaktadır. Türkiye'nin bu konuda gösterdiği diplomatik girişimler, bölgedeki barış çabalarına önemli katkılar sağlamaktadır. Gelecekte, Türkiye'nin bu girişimlerini daha da artırarak, Güney Asya'daki barış ve istikrarı desteklemesi beklenmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Asya politikası çerçevesinde Keşmir meselesine yaklaşımı, barışçıl çözümlere yönelik bir diplomatik strateji olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin diplomatik girişimlerinin ve uluslararası platformlardaki açıklamalarının, Keşmir halkının haklarının korunmasına ve bölgedeki gerilimin azalmasına katkı sunması beklenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Asya politikasında barış ve istikrar odaklı bir yaklaşımı benimsemeye devam etmesi, Keşmir Sorunu'nun çözümüne yönelik çabaların başarısı için kritik bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, I. (2021). *The Kashmir Conflict and International Relations*. Oxford University Press. (pp. 45-67)
- Ahmad, M. (2021). *Historical Ties Between Turkey and Pakistan*. *Journal of International Relations*, 45(2), 123-134.

- Ahmad, M. (2022). Historical Connections Between Turkey and India. *Journal of Asian Studies*, 34(3), 201-215.
- Ahmad, M. (2022). Turkey's Historical Ties with Pakistan and the Kashmir Issue. *Journal of South Asian Studies*, 38(2), 154-162.
- Ahmad, S. (1996). *Modernization in Turkey and its impact on South Asia*. New Delhi: Academic Press.
- Ansari, K. (2011). *The Caliphate Movement and Indian Muslims*. London: Oxford University Press.
- Bilal, S. (2022). Economic Cooperation Between Turkey and Pakistan: Opportunities and Challenges. *South Asia Review*, 38(1), 87-105.
- Bilal, S. (2023). Economic Opportunities Between Turkey and India: Trade and Investment. *South Asia Review*, 39(2), 87-106.
- Çelik, A. (2021). Osmanlı ve Babür İmparatorlukları Arasındaki Bağlar. *İstanbul Üniversitesi Yayınları*, s. 45-67.
- Çelik, A. (2021). Türkiye'nin Güney Asya Politikası: Tarihsel ve Politik Perspektifler. *Ankara Üniversitesi Yayınları*, s. 87-95.
- Çelik, A. (2023). Türkiye-Pakistan İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Yayınları*.
- Erdoğan, R. T. (2019). United Nations General Assembly Speech. Retrieved from <https://www.un.org>. (pp. 1-5)
- Khan, M. A. (2020). Pakistan-Turkey relations in the 21st century: Opportunities and challenges. *Islamabad: Institute of Strategic Studies*.
- Khan, M. A., & Akhtar, S. (2019). Pakistan-Turkey Relations: A Historical Perspective. *International Journal of Middle East Studies*, 51(3), 345-367. (pp. 356-360)
- Khan, R. (2019). Strategic Alliance: Turkey and Pakistan in Cold War Politics. *Asian Studies Quarterly*, 12(3), 201-225.
- Khan, R. (2020). The Kashmir Conflict and Turkey's Role in South Asia. *Global Policy Journal*, 17(3), 176-185.
- Korkmaz, T. (2022). Turkey's Diplomatic Stance on the Kashmir Issue. *Middle East Journal*, 31(1), 41-50.
- Kumar, R. (2020). India-Turkey Relations in the Post-Cold War Era. *Global Policy Journal*, 15(4), 123-145.
- Kumar, S. (2021). India-Turkey Relations: Challenges and Opportunities. *Asian Affairs Quarterly*, 29(4), 221-230.
- Ministry of Trade. (2023). *Turkey-India trade relations: Annual report 2023*. Ankara: Ministry of Trade.
- Özkan, M. (2018). Türkiye'nin Güney Asya Politikası: Keşmir Örneği. *İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları*. (pp. 78-95)
- Sharma, R. (2020). *India-Turkey relations: Navigating strategic differences*. New Delhi: Indi-

- an Strategic Forum.
- Yılmaz, E. (2023). Cultural and Educational Exchanges Between Turkey and India. *Middle East Journal*, 30(1), 77-92.
- Yılmaz, E. (2023). Cultural Exchange and Education in Turkey-Pakistan Relations. *Middle East Journal*, 29(4), 99-115
- Yılmaz, E. (2023). Turkey's Political Engagement in the Kashmir Conflict. *South Asia Review*, 39(2), 75-85.
- Yılmaz, S. (2020). Türkiye'nin Dış Politikası ve Keşmir Meselesi. Ankara: Bilkent Üniversitesi Yayınları. (pp. 123-145)
- Yunus Emre Enstitüsü. (2023). Cultural diplomacy in South Asia: Annual report 2023. Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Zaman, S. (2021). Turkey's foreign policy in South Asia: A focus on Pakistan. Karachi: Pakistan Policy Institute.

SOSYAL GİRİŞİMCİLİK: TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE KALKINMA İÇİN YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR

Məmmədova SAMİRƏ*

Özet

Araştırmanın Amacı: Bu araştırmanın temel amacı, sosyal girişimciliğin toplumların sosyal ve ekonomik gelişimine olan etkisini incelemek ve başarılı sosyal girişimcilik modellerini belirlemektir. Sosyal girişimcilik, toplumsal sorunların çözümüne yönelik yenilikçi yaklaşımlarla sürdürülebilir değer yaratmayı hedefleyen bir girişimcilik türüdür. Bu modellerin topluma sağladığı faydaları anlamayı ve bu yaklaşımların daha geniş bir çerçevede uygulanabilirliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Yöntem: Araştırma, sosyal girişimcilik uygulamalarını analiz etmek için nitel bir yaklaşım benimsemiştir. Grameen Bank, OneWorld Health ve Sekem gibi uluslararası örneklerin vaka analizi yöntemiyle incelenmesi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular: İncelenen sosyal girişimcilik projeleri, ekonomik kalkınmaya ve toplumsal eşitliğe önemli katkılar sağlamaktadır. Örneğin, Grameen Bank yoksullara kredi sağlayarak finansal kapsayıcılığı artırırken, Sekem ekonomik ve sosyal değer yaratmıştır. Uluslararası kuruluşların desteğiyle sosyal girişimcilik, yerel düzeyde etkili sonuçlar üretmiştir.

Sonuçlar: Sosyal girişimcilik, toplumsal eşitliğin sağlanması ve ekonomik istikrarın desteklenmesi açısından önemli bir role sahiptir. Sosyal girişimciler, yerel düzeyde başlayarak küresel ölçekte etkili olabilecek projelerle hem sosyal hem de ekonomik kalkınmayı desteklemektedir. Bu girişimler, toplumsal sorunlara yenilikçi ve sürdürülebilir çözümler sunarak kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal girişimcilik, ekonomik kalkınma, sosyal yönler, sosyal kalkınma

* Öğretim Görevlisi / Öğretmen, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, samira.mammadova@unec.edu.az

Giriş

Sosyal girişimcilik, bireylerin ve toplulukların sosyal sorunlara yenilikçi çözümler üretme amacı güttüğü bir alan olarak son yıllarda küresel düzeyde önemli bir ivme kazanmıştır. Bu kavram, ekonomik kazanç sağlamakla birlikte toplumsal etki yaratma hedefini de öne çıkaran girişimcilik biçimidir. Sosyal girişimciler, sosyal sorunları ele alarak, sürdürülebilir çözümler geliştirmekte ve bu süreçte toplumsal farkındalık yaratmaktadır. Bu çerçevede eğitim, sağlık, çevre koruma gibi farklı alanlarda yürütülen projeler, sosyal girişimciliğin somut örneklerini ortaya koymaktadır. Sosyal girişimlerin etkisi, sadece belirli bir topluluk için değil, aynı zamanda daha geniş kitleler ve sistemler üzerinde de hissedilmektedir. Yenilikçi projeler ve sosyal girişimcilik, toplumsal kalkınmanın dinamik bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu projeler, var olan problemlere yeni bakış açıları getirerek, bireylerin yaşam kalitesini artırmanın yanı sıra toplumsal dönüşümü teşvik etmektedir (Somwethee, P., vd.,2025). Örneğin, kadınların ekonomik hayata katılımını artırmaya yönelik programlar ya da çevre dostu alternatif enerji çözümleri, hem sosyoekonomik bir gelişme sağlamış hem de toplumsal değerleri şekillendirmiştir. Sosyal girişimlerin başarı odaklı olmasının yanında, toplumsal adalet, eşitlik ve sürdürülebilirlik gibi kavramları ön planda tutması, bu girişimlerin etkisinin farklı boyutlarını yansıtmaktadır. Ayrıca, bu projelerin ölçeklenebilirliği ve erişilebilirliği, onların toplum üzerindeki uzun vadeli etkilerini güçlendiren unsurlar arasında yer almaktadır.

Sosyal girişimcilik toplumsal sorunlara nasıl etki ediyor?

H1. Sosyal girişimcilik faaliyetleri toplumda sosyal hizmetlere erişimi iyileştirir.

Sosyal girişimcilik ekonomik sürdürülebilirliğe nasıl etki ediyor?

H2. Sosyal girişimcilik kavramının geliştirilmesi ekonomik sürdürülebilirliği sağlar ve ekonomik refahı iyileştirir.

Farklı sektörlerdeki (eğitim, tarım, çevre) sosyal projeler etki açısından aynı mıdır?

H3. Sosyal projelerin etkisi uygulama alanına göre değişmektedir. Sosyal etki, ekonomik ve eğitim sektöründe çevresel olana göre daha yüksektir.

Literatür taraması

Sosyal girişimcilik, sosyal sorunları çözmeye yönelik süreç ve yaklaşımlar bütünüdür bu alan, iş dünyası ve toplumsal fayda arasındaki sınırları bulanıklaştırarak, geleneksel kar odaklı işletmelerden farklı bir model ortaya koyar (Zhang, K., vd.,2025).

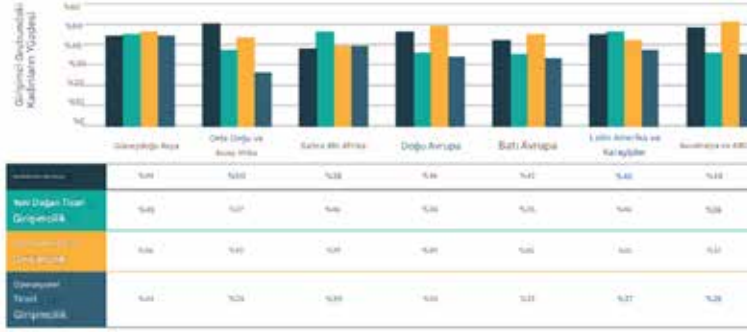
Sosyal girişimciler, kâr amacı gütmeyen organizasyonlar veya sosyal etki yaratmaya odaklanan işletmeler aracılığıyla, toplumsal değişimi desteklemek ve sürdürülebilir çözümler üretmek amacıyla yenilikçi projeler geliştirir. Bu girişimler, yoksulluk, eğitim, sağlık, çevre ve insan hakları gibi çeşitli alanlarda somut etkiler yaratmayı hedeflerken, aynı zamanda bu etkilere ekonomik katkılar da sağlamayı amaçlamaktadır (Sharifi, S., Khoshnevisan, F., 2025). Sosyal girişimcilerin amaçları, toplumda belirlediği meseleleri çözmek ve bu çözümleri ölçeklendirerek geniş kitlelere ulaşmak olarak şekillenir. Sosyal girişimciliğin temel özelliklerinden biri, sosyal misyonunun yanı sıra yenilikçi bir girişimcilik anlayışını benimsemesidir (Imanuella, S. F., vd., 2025). Bu, sosyal sorunlara yaratıcı çözümler getirerek, iş modelini çeşitli ekonomik sürdürülebilirlik biçimleri ile entegre etmeyi gerektirir. Sosyal girişimciler, bu yenilikçi projeleri geliştirirken, topluma karşı olan sorumluluklarını ön planda tutar ve bu süreçte çeşitli paydaşlarla iş birliği yapar (Yoon, S., Ho, J. Y., 2025). Ayrıca, sosyal girişimciliğin büyümesi, toplumsal etkiyi artırmak amacıyla farklı finansman kaynaklarının entegrasyonunu da teşvik eder hibeler, bağışlar, sosyal etki yatırımları gibi çeşitli kaynaklar, sosyal girişimlerin sürdürülebilir bir şekilde faaliyet göstermesini sağlamak için temel taşlarını oluşturur (Savaget, P., vd., 2025). Sonuç olarak, sosyal girişimcilik, sadece yenilikçi ve sürdürülebilir çözümler geliştirmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumdaki pek çok soruna da kalıcı ve anlamlı bir şekilde yanıt verme potansiyeline sahip bir disiplindir.

Tablo 1. Sosyal girişimcilerin özellikleri

Kaynak: Pangriya, R., 2019

Tablo 2. Erkekler ve kadınlar tarafından sosyal girişimcilik faaliyetlerinin küresel yaygınlık oranları

Kaynak: Terjesen, S.,2017

Bir sosyal girişimci, bu tür ulaşılabilirlikteki eşitsizlikleri, bu tür sosyal sorunların altında yatan nedenleri veya bu tür alanlarda yaşamaya bağlı sosyal damgayı düzeltmek isteyebilir. Bir sosyal girişimcinin birincil amacı para kazanmak değildir (Ukil, M. I., 2025). Ancak, misyonunda başarılı olmak için, bir sosyal girişimcinin yine de finansal olarak akıllı olması gerekir.

Sosyal Girişimcilerin Biçimleri

Topluluğun Sosyal Girişimcisi

Genellikle yaşadıkları toplulukta, bir topluluk sosyal girişimcisi küçük bir coğrafi alanın ihtiyaçlarına en büyük önceliği verir. Bu tür bir sosyal girişimci, projesinin belirli karakterinden çok, yerel bölgelerine fayda sağlayan işletmelerinin genel hedefine odaklanır.

Genellikle, bu tür bir sosyal girişimci, topluluklarında yakın bağlar kurar ve bu bağları kaynakların kasabalarında nasıl hareket ettiğini etkilemek için kullanır. Topluluk sosyal girişimcisi, yerel işletmeler ve topluluk üyeleri, topluluğun gereksinimlerinin karşılanmasını ve mantıklı ittifakların oluşturulmasını sağlamak için iş birliği yapar. Kâr Amacı Gütmeyen Sosyal İşletme Sahibi

Daha yaygın sosyal girişimci türü, başkalarına yardım eden ancak özellikle doğru- dan topluluklarına yardım etmeyen genel olarak ilan edilmiş bir amaca sahip kuruluşları yöneten kâr amacı gütmeyen sosyal girişimcilerdir. Uzaktan veya çevrimiçi sosyal girişimcilik, daha misyon odaklı hedeflere sahip kuruluşlar kurmayı daha basit hale getirmiştir.

Genellikle, kâr amacı gütmeyen sosyal girişimler bir şirket gibi çalışır. Temel

fark, kâr amacı gütmeyen şirketin net kârının genellikle daha fazla program geliştirme için kuruluşa geri gönderilmesidir. Kâr amacı gütmeyen bir sosyal girişimci, kâr elde edecek yatırımcılardan ziyade, amacına yönelik olabildiğince fazla para harcamayı hedefler (<https://www.investopedia.com/terms/s/social-entrepreneur.asp> Erişim tarihi 29.04.2025).

Dönüşümdeki Sosyal Girişimci

Yeni kurulan kâr amacı gütmeyen bir sosyal işletme, genişledikçe genellikle dönüşümcü bir sosyal girişimciye dönüşür. Yerel kâr amacı gütmeyen kuruluşların büyümesi de hedeflerini yansıtabilir. Dönüşümcü bir sosyal girişimci, bir programın erişimini birçok farklı alana yardımcı olacak şekilde genişletmek ister. Örneğin, Goodwill'in geniş erişimini düşünün; küçük bir kâr amacı gütmeyen sosyal işletme olarak başlayan şey, çok daha fazla kural ve yasaya sahip çok daha zengin, daha genel bir organizasyona dönüştü. Bazen, sosyal girişimci projeleri ulusal ve coğrafi sınırları aşar. Bazen, insanlar yoksulluk, üzüntü veya yaşam koşullarının eksikliği gibi geniş sosyal fikirleri ele almaya çalışabilirler. Genellikle, sosyal girişimci belirli bir alandaki bir sorunu ele almaya çalışır. Ancak, bu köklü sorunlar genellikle belirli bir alana özgü değildir (Fauzi, M. A., vd.,2025). Bir bölgede bulunan cevapların çoğu başka bir bölgeye atfedilebilir. Bu tür şirketler açıkça en fazla erişime sahiptir. Örneğin, Bill & Melinda Gates Vakfı'nın kapsamını düşünün. Dünyanın dört bir yanındaki insanları etkileyen çeşitli hastalıklar için aşı bulma çabaları, küresel sosyal girişimlerin açık bir örneğidir.

Yöntem

Bu çalışmada sosyal girişimcilik alanında uygulanan modelleri değerlendirmek amacıyla nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Örnek olarak OneWorld Health, Grameen Bank ve Sekem verilebilir. Veri toplamada bilimsel makaleler, uluslararası kuruluş raporları ve web kaynakları kullanıldı.

Sosyal girişimcilik, toplumsal sorunları yenilikçi ve sürdürülebilir yollarla çözmeyi amaçlayan bir ekonomik faaliyet türü olarak modern zamanlarda hızla gelişmektedir. Bu yönde uluslararası alanda çok sayıda başarılı örnek bulunmaktadır bunlar arasında Grameen Bank (Bangladeş), OneWorld Health (ABD) ve Sekem'in (Mısır) girişimleri özel ilgiyi hak etmektedir. Her üç model de farklı alanlarda faaliyet gösterse de ortak noktaları, toplumsal faydayı ekonomik mekanizmalarla birleştirebilmeleridir.

Grameen Bank modelinin temel özelliği, mikro kredilerin kadınlara yönelik olması ve bunun sonucunda yoksulluğun azaltılmasıdır. Bu küçük, teminatsız kredi-

ler, Bangladeş'teki kadınların bireysel girişimcilik ve üretim faaliyetlerine odaklanarak ekonomik olarak güçlenmesine yol açtı. Bu modelin asıl başarısı sosyal etkisinde, yani kredi sonrası aile gelirinin artması ve kadınların sosyal statüsünün iyileşmesidir. Grameen Bank'ın faaliyetlerinde güvene dayalı yaklaşım, yüksek geri ödeme oranları ve toplum temelli destek sistemi önemli rol oynamıştır.

OneWorld Health, sağlık sektöründe faaliyet gösteren, kar amacı gütmeyen bir sosyal girişim modelidir. Bu girişimin amacı tropikal hastalıkların tedavisi için kaliteli ve uygun fiyatlı ilaçlar üretmektir. OneWorld Health, ilaç sektörünün kar odaklı modeline daha kapsayıcı ve sosyal açıdan daha adil bir yaklaşım sunuyor. Hindistan gibi ülkelerde hastalıklarla mücadele için ucuz ilaç temini, yalnızca halk sağlığının kalitesini iyileştirmekle kalmadı, aynı zamanda yaşam standardını da yükseltti.

Sekem modeli, sosyal girişimciliğin daha bütünsel ve entegre bir biçimidir. Sadece tarımda ekolojik prensiplerin uygulanmasıyla sınırlı kalmayıp eğitim, sağlık, kültürel gelişim alanlarını da kapsamaktadır. Mısır'ın çöl bölgesinde inşa edilen bu proje, binlerce kişiye iş imkânı sağlamanın yanı sıra çevre dostu üretim yöntemlerini de teşvik ediyor. Sekem modeli, sürdürülebilir kalkınmanın üç temel ayağı olan ekonomik, sosyal ve çevresel faktörleri bir araya getiren nadir girişimlerden biridir. Bu girişimin başarısı, yerel kaynaklara dayalı sistematik yaklaşımı ve yapısında yatmaktadır.

Bulgular

Çalışmanın sonuçlarına göre incelenen sosyal girişimcilik modelleri toplumdaki çeşitli sorunlara etki etmektedir:

Grameen Bank: Mikro kredi programıyla yoksul kadınların ekonomik faaliyetlere katılmalarını sağlayarak finansal özgürlüğe kavuşmalarına yardımcı oldu.

OneWorld Health: Uygun fiyatlı ilaçlar üreterek sağlık hizmetlerine erişimi artırdı ve Hindistan gibi ülkelerde hastalıkların tedavisinde rol oynadı.

Sekem: Ekolojik tarımı, eğitim ve sağlıkla birleştirerek Mısır'da binlerce kişiye iş imkânı sağladı ve sürdürülebilir kalkınmayı sağladı.

Sonuç

Bu makale, sosyal girişimciliğin yaratıcı ve sürdürülebilir çözümlerle toplumu nasıl değiştirebileceğini ve böylece zor sorunları nasıl ele alabileceğini göstermektedir. Grameen Bank, OneWorld Health ve Sekem'in analizleri, sosyal girişimlerin sosyal eşitliği ve ekonomik güçlenmeyi büyük ölçüde desteklemiştir. Ayrıca yapı-

lan araştırmalar hipotezleri büyük ölçüde doğrulamıştır. Sosyal girişimcilik toplumun sosyal ve ekonomik kalkınmasında rol oynar. Bir diğer husus ise analizin farklı alanlarda farklı etkiler ortaya çıkarmış olmasıdır.

Kaynakça

- Fauzi, M. A., Muhamad Tamyez, P. F., & Kumar, S. (2025). Social entrepreneurship and social innovation in ASEAN: past, present, and future trends. *Journal of Social Entrepreneurship*, 16(1), 146–168.
- Imanuella, S. F., Idris, A., & Kamaruddin, N. (2025). Social entrepreneurship and rural development in post-independence Indonesia. *Social Enterprise Journal*, 21(1), 46–66.
- Pangriya, R. (2019). Hidden aspects of social entrepreneurs' life: a content analysis. 9, 66. <https://doi.org/10.1186/s40497-019-0199-6>
- Savaget, P., Ozcan, P., & Pitsis, T. (2025). Social Entrepreneurs as Ecosystem Catalysts: The Dynamics of Forming and Withdrawing from a Self-Sustaining Ecosystem. *Journal of Management Studies*, 62(1), 246–278.
- Sharifi, S., & Khoshnevisan, F. (2025). Social entrepreneurship: recognition of sociocultural competencies in the higher education future. *Journal of Applied Research in Higher Education*, 17(1), 439–453.
- Somwethee, P., Ru-Zhue, J., Aujiरणongpan, S., Chanthawong, A., & Usman, B. (2025). Developing social entrepreneurial capability in Thai community enterprises: The roles of intellectual capital, creating shared value, and organizational agility on sustainability. *Social Sciences & Humanities Open*, 11, 101269.
- Terjesen, S. (2017). Social entrepreneurship among women and men in the United States. Small Business Administration and National Women's Business Council. <https://www.nwbc.gov/research/social-entrepreneurship-amongst-women-and-men-united-states>
- Ukil, M. I. (2025). Factors determining social entrepreneurial intention in a developing economy. *Journal of Social Entrepreneurship*, 16(1), 124–145.
- Yoon, S., & Ho, J. Y. (2025). Delivering sustainable development via social innovation: Cases of social entrepreneurship in South Korea and Singapore. *Sustainable Development*, 33(1), 416–430.
- Zhang, K., Li, R., & Meng, Q. (2025). Education or experience? A study of the relationship between entrepreneurs and social enterprise mission drift. *Society and Business Review*, 20(1), 35–51.
- Investopedia. (2025, April 29). Social entrepreneur. <https://www.investopedia.com/terms/s/social-entrepreneur.asp> (Erişim tarihi 29.04.2025)

ZİRVE DİPLOMASİSİ BAĞLAMINDA TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI: BÖLGESEL İŞ BİRLİĞİ VE KÜRESEL ETKİLER

Aidana BAKTYBEK KYZY*

Özet

Bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çerçevesinde zirve diplomasisinin bölgesel iş birliği ve küresel etkiler üzerindeki rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'nin tam üye olduğu; Macaristan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türkmenistan ve Ekonomik İş Birliği Teşkilatı'nın gözlemci statüsünde bulunduğu bir uluslararası kuruluş olarak, Türk dili konuşan ülkeler arasında iş birliği sağlamayı amaçlamaktadır. Bugüne kadar TDT 11 Zirve Toplantısı gerçekleştirmiştir. Bu zirveler, teşkilatın jeopolitik hedeflerini hayata geçirmek, bölgesel iş birliğini pekiştirmek ve uluslararası etkisini artırmak için kritik bir araç haline gelmiştir. Devlet veya hükümet başkanlarının, diğer ülkelerle veya bölgesel ve küresel aktörlerle doğrudan ve üst düzey bir etkileşim içinde olduğu bir diplomasi türü olarak tanımlanan zirve diplomasisi, küresel güçler arasındaki rekabetin arttığı bu dönemde daha belirginleşmiş ve TDT'nin dış politika stratejilerinde önemi vurgulanmıştır.

Çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı'nın gerçekleştirdiği zirveleri inceleyerek, bu süreçlerin bölgesel güvenlik, ekonomik iş birliği ve kültürel entegrasyon gibi alanlarda nasıl etkin bir diplomatik araç olarak kullanıldığını analiz etmektedir. Bulgular, zirve diplomasisi süreçlerinin TDT'nin uluslararası ilişkilerde daha görünür ve etkili bir aktör olmasına katkı sağladığını göstermektedir. Ayrıca, zirve toplantılarının, katılımcı devletler arasındaki güveni pekiştiren ve iş birliğini derinleştiren önemli bir diplomatik araç olduğu tespit edilmiştir. Çalışma, nitel bir yöntemle gerçekleştirilen literatür taraması ve doküman analizine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zirve Diplomasisi, Zirve Toplantıları, Türk Devletleri Teşkilatı
Keywords: Summit Diplomacy, Summit Meetings, Organization of Turkic States

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Aidana Baktybek Kzyzy, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Kırgızistan, aidanawsm@gmail.com, 0009-0001-6686-2178

Organization of Turkic States in the Context of Summit Diplomacy: Regional Cooperation and Global Impacts

Abstract

This study aims to examine the role of summit diplomacy on regional cooperation and global impact within the framework of the Organisation of Turkic States (OTS). The Organisation of Turkic States, as an international organisation with Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkey as full members and Hungary, the Turkish Republic of Northern Cyprus, Turkmenistan and the Organisation for Economic Cooperation as observers, aims to ensure cooperation among Turkic-speaking countries. To date, the OTS has held 11 Summit Meetings. These summits have become a critical tool for realising the geopolitical objectives of the organisation, consolidating regional cooperation and increasing its international influence. Summit diplomacy, defined as a type of diplomacy in which heads of state or government interact directly and at a high level with other countries or regional and global actors, has become more prominent in this period of increased competition between global powers and its importance has been emphasised in the foreign policy strategies of the OTS.

The study examines the summits held by the Organisation of Turkic States and analyses how these processes have been used as an effective diplomatic tool in areas such as regional security, economic cooperation and cultural integration. The findings show that summit diplomacy processes contribute to the OTS becoming a more visible and effective actor in international relations. Moreover, summit meetings have been found to be an important diplomatic tool that reinforces trust and deepens cooperation among the participating states. The study is based on a qualitative literature review and document analysis.

Keywords: Summit Diplomacy, Summit Meetings, Organization of Turkic States

GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyılın başından itibaren uluslararası sistemde yaşanan çok boyutlu dönüşümler, bölgesel örgütlenmelerin ve çok taraflı diplomatik pratiklerin önemini yeniden gündeme taşımıştır. Küresel düzeyde güç dengelerinin değişmesi, Batı merkezli dünya düzeninin sorgulanması ve Avrasya coğrafyasının jeopolitik öneminin artmasıyla birlikte, bölgesel aktörlerin stratejik manevra alanları da genişlemiştir. Bu bağlamda, Türk dili konuşan ülkeler arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve güvenlik temelli iş birliğini kurumsallaştırma amacıyla kurulan Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), bölgesel bir güç merkezi olma yolunda önemli adımlar atmaktadır. Özellikle 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması'nın imzalanması ve Türk Konseyi'nin kurumsal yapıya kavuşturulması, bu sürecin kurumsal çerçevesini belirleyen dönüm noktalarından biri olmuştur. Sonraki süreçte gerçekleştirilen liderler zirveleri, teşkilatın normatif zeminini pekiştirmiş, ortak vizyonun somut politikalara dönüşmesine zemin hazırlamıştır.

Zirve diplomasisi, devlet başkanları ve hükümet liderlerinin doğrudan katılımıyla gerçekleştirilen üst düzey toplantılar aracılığıyla yürütülen bir diplomasi biçimi olarak, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde giderek daha fazla önem kazanan bir dış politika aracıdır (Yılmaz, 2022: 190). Uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde değerlendirildiğinde, zirve diplomasisi yalnızca sembolik bir gösteri olmanın ötesinde, stratejik kararların alındığı, karşılıklı güven inşasının sağlandığı ve çok taraflı anlaşmaların temellerinin atıldığı bir müzakere ve yönetim platformudur. Bu tür diplomatik temaslar, aktörlerin karşılıklı çıkar alanlarını belirlemelerine, iş birliği fırsatlarını maksimize etmelerine ve kriz durumlarında ortak refleksler geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı'nın zirve süreçleri, tam da bu işlevsel çerçevede, bölgesel düzenin inşasında etkin bir araç olarak öne çıkmaktadır.

TDT'nin ortaya çıkışı, yalnızca tarihsel, etnik veya kültürel bağlara dayanan bir nostaljiden ibaret değildir. Aksine, örgütün kurumsallaşma süreci ve zaman içinde kazandığı jeopolitik ağırlık, onu bölgesel entegrasyon arayışları bağlamında rasyonel ve stratejik bir aktör haline getirmiştir. Teşkilat bünyesinde gerçekleştirilen zirveler, bu dönüşümün en görünür boyutlarından birini teşkil etmektedir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan gibi tam üye ülkelerin yanı sıra; Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Macaristan ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı gibi gözlemci üyelerin katılımıyla düzenlenen zirveler, hem bölgesel güvenliğin tesisi hem de ekonomik ve kültürel bağların derinleştirilmesi açısından kritik rol oynamaktadır.

Uluslararası ilişkiler literatüründe, bölgesel örgütlerin etkinliği sıklıkla kurum-

sallaşma düzeyi, ortak norm ve değerlerin varlığı ile karar alma süreçlerinin esnekliği üzerinden değerlendirilir. Bu açıdan bakıldığında, TDT zirveleri yalnızca protokol düzeyinde buluşmalar olarak değil, aynı zamanda örgütün stratejik hedeflerini pekiştiren ve bölgesel koordinasyonu güçlendiren mekanizmalar olarak görülmelidir. Zirve diplomasisi aracılığıyla, üye devletler arasında dış politika uyumu sağlanmakta, ekonomik iş birliği projeleri hayata geçirilmekte ve ortak güvenlik stratejileri geliştirilmektedir. Bu bağlamda, TDT zirvelerinin değerlendirilmesi, teşkilatın uluslararası sistemdeki konumlanışını ve küresel etkisini anlamak açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışma, zirve diplomasisinin Türk Devletleri Teşkilatı bağlamındaki kurumsal ve işlevsel boyutunu inceleyerek, bu diplomasi biçiminin bölgesel iş birliğini nasıl şekillendirdiğini ve teşkilatın uluslararası alandaki görünürlüğüne nasıl katkı sunduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel argümanı, TDT'nin zirve süreçlerinin yalnızca bölgesel düzeyde değil, aynı zamanda küresel düzlemde de diplomatik etkinliğin artmasına hizmet eden stratejik platformlar olduğu yönündedir. Bu bağlamda, literatür taraması ve doküman analizi yöntemleriyle elde edilen bulgular doğrultusunda, zirve diplomasisinin kurumsal inşa, bölgesel güvenlik mimarisi, ekonomik bütünleşme ve kültürel ortaklık gibi temel alanlardaki etkileri çok boyutlu olarak ele alınacaktır.

DİPLOMASİ VE ZİRVE DİPLOMASİSİ KAVRAMLARI

Diplomasi, tarihsel olarak insan toplulukları arasında barışçıl ilişkiler kurmak amacıyla şekillenen en eski siyasi etkileşim biçimlerinden biridir. Antik çağlarda, özellikle de Antik Yunan'da, diplomasi sözlü iletişim temelli bir süreçti. Retorikte olduğu gibi yalnızca hitabetin estetik biçimine değil, aynı zamanda aktarılan bilginin içeriğine de büyük önem atfedilmiştir. Bu dönemde diplomasi başarısı, yalnızca temsilcinin ifade yeteneğine değil, aynı zamanda muhatap elçinin dinleme ve anlama kapasitesine de bağlıydı (Galtung, 1964: 38). Dolayısıyla diplomasi, karşılıklı anlayış temel alan bir süreç olarak şekillenmiştir.

“Diplomasi” terimi, köken olarak Antik Yunanca “katlamak” anlamına gelen *diploun* fiilinden türeyen *díplōma* sözcüğüne dayanmaktadır. Antik Yunan'da bu terim, devlet görevlilerine verilen, ikiye katlanmış plaka biçimindeki yazılı belgelere işaret etmekteydi (Demir, 2024: 1642). Bu belgeler, genellikle elçilere verilen güven mektuplarını temsil ederdi. Kelimenin zamanla dönüşerek modern diplomasi terimini oluşturması, diplomasi'nin antik dönemden itibaren yazılı ve sözlü temsilin birleşimiyle geliştiğini göstermektedir.

Modern dönemde ise diplomasi, çok daha geniş ve kapsamlı bir kavram haline gelmiştir. Genellikle uluslararası ilişkiler bağlamında devletler arasındaki karşılıklı etkileşim süreçlerini ifade eder. Bu süreç, çoğunlukla devletlerin dış politikalarının uygulanmasında kullanılan barışçıl yolları kapsar (Abdurahmanlı ve Bağış, 2021: 142). Bu bağlamda diplomasi, dış politikayı hayata geçirme aracı olarak teknik bilgi, strateji, temsil yeteneği ve kriz yönetimi gibi unsurları barındıran askeri olmayan önlemler bütünüdür. Özellikle savaş dışı yöntemlerle ulusal çıkarların savunulması yönüyle diplomasi, uluslararası hukuk düzeni içinde meşru bir enstrüman olarak konumlanmaktadır.

Küreselleşmenin hız kazandığı ve devletler arası karşılıklı bağımlılığın arttığı 21. yüzyıl koşullarında, diplomasi yalnızca teknik düzeyde değil, en üst siyasi düzeyde de daha sık ve yoğun olarak uygulanmaktadır. Bu gelişmeler, literatürde “zirve diplomasisi” olarak adlandırılan olgunun önemini artırmıştır. Zirve diplomasisi, devlet başkanları ve hükümet liderlerinin doğrudan katılımıyla gerçekleşen yüksek düzeyli müzakere ve temas süreçlerini ifade eder (Dunn, 1996: 7). Bu zirveler hem ikili hem de çok taraflı düzeyde devletlerarası meselelerin kapsamlı ve doğrudan tartışılmasına olanak sağlar. Özellikle ikili iş birliği konularında hızlı karar alma, güven inşa etme ve stratejik anlaşmaların doğrudan imzalanması açısından etkili bir yöntemdir (Modelska, 1972).

Zirve diplomasisinin başarısı yalnızca içerik odaklı değildir; liderlerin kişisel etkileşimleri, sempaticleri ya da antipaticleri de sürecin yönünü doğrudan etkileyebilir. Dolayısıyla bu tür diplomasi hem avantajlar hem de sınırlılıklar içerir. Bununla birlikte, günümüzde bu diplomasi biçimi uluslararası ilişkilerde yerleşik bir uygulama haline gelmiştir. Zirve toplantıları, küresel güçler arasındaki rekabetin yoğunlaştığı ortamlarda özellikle dikkat çeker hâle gelmiş ve jeopolitik hedeflerin gerçekleştirilmesinde kritik bir araç konumuna ulaşmıştır (Goldstein, 1996: 23-37).

Zirve diplomasisi yeni bir fenomen olmamakla birlikte, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önem kazanmıştır. Örneğin, I. Dünya Savaşı sonrası düzenlenen 1919 Paris Barış Konferansı, profesyonel diplomasiye duyulan güvenin zedelendiği bir ortamda, halkı temsil eden aktörlerin karar alma süreçlerine katılımı ilkesiyle yürütülmüştür. 1930’lu yılların jeopolitik gerilimleri ve II. Dünya Savaşı sürecindeki konferans diplomasi, devlet başkanlarının doğrudan katılımıyla yürütülen diplomatik sürecin etkinliğini göstermiştir. 1950 yılında Winston Churchill’in “zirve” terimini ilk kez kullanarak Doğu-Batı gerginliğini azaltma çağrısı, bu kavramın uluslararası literatürde yer bulmasına zemin hazırlamıştır (Abdurahmanlı ve Bağış, 2021: 146).

Modern devletler sistemi çerçevesinde zirve diplomasisi, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucu olarak 19. yüzyılda Avrupa’da uygulanmaya başlanmıştır. Ancak, 20. yüzyılın başlarına kadar bu tür zirvelerin etkin bir diplomasi aracı olduğunu savunmak zordur.

Birinci Dünya Savaşı’nın profesyonel diplomasiyi gözden düşürmesi ve önemli kararların halkı temsil edenler tarafından alınması gerektiği kanısının yerleşmesiyle, bu tür diplomasi 1919 Paris Konferansı’nda tekrar doğmuştur. Bir durgunluktan sonra, 1930’ların gerilimleri, II. Dünya Savaşı sırasında devam eden konferans diplomasisini yeniden canlandırmıştır. Daha sonra, teknoloji diplomasının temposunu yeniden hızlandırdıkça hükümet başkanları arasındaki zirve toplantıları norm haline gelmiştir. 1930’larda devlet adamları, 1960’larda Sovyet-Amerikan “sıcak hattı” tarafından özetlenen bir uygulama olan birbirlerini aramaya başlamışlardır. Uçakların ve devletlerarası uçuşların gelişimi ile liderler, savaş sonrası dünyada sık sık bir araya gelmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da Batılı galipler arasında Churchill tarafından teşvik edilen zirve diplomasisi, bir yandan çok taraflı diplomasinin gelişmesi, diğer taraftan Soğuk Savaş’ın yarattığı endişeler nedeniyle yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamışlardır. Esasen «zirve» terimini de ilk defa Churchill, 1950 şubat ayındaki bir konuşmasında kullanmış «Doğu-Batı gerginliklerini hafifletmek için zirve görüşmelerinden» söz etmiştir. 1970’lerden bu yana zirvelerin yeni bir kalitesi düzenlilik haline gelmiştir: tartışma için sorular biriktikçe düzenlenmek yerine, yüksek ve en yüksek seviyelerdeki toplantıların belirlenen zaman aralıklarından geçmesi alışılmadık bir durum değil. Böylece zirveler, geçici toplantılar ile uluslararası kurumların çalışmalarında devletler arası temasların sürdürülmesi için bir ara biçim haline gelmiştir.

Dekolonizasyon süreciyle birlikte uluslararası ilişkilerdeki devlet sayısındaki artış, bölgesel iş birliği süreçlerinin güçlenmesine yol açmış ve devlet veya hükümet başkanları düzeyindeki görüşmelerin sayısını artırmıştır. Ulaşım ve iletişimdeki teknolojik yenilikler, liderlerin ve onları destekleyen heyetlerin seyahatini kolaylaştırmış, güvenliklerini sağlamıştır. Ve zirve diplomasisi, daha sık başvuru alan bir etkileşim yöntemi haline gelmiştir. Tarihi bağlamda, zirve diplomasisinin en önemli örneklerinden biri olarak 1919 yılında düzenlenen Paris Barış Konferansı öne çıkmaktadır. Bu konferansa, Fransa, Birleşik Krallık, ABD ve İtalya’nın devlet veya hükümet başkanları katılmıştır. Ayrıca, II. Dünya Savaşı sırasında Roosevelt, Churchill ve Stalin’in katılımıyla gerçekleştirilen görüşmeler de zirve diplomasisinin örnekleri arasında yer almaktadır. Bu görüşmeler, uluslararası ilişkilerdeki önemli dönüm nok-

talarını belirlemiş ve zirve diplomasisinin evrimine katkıda bulunmuştur.

1970'lerden itibaren ise zirveler, yalnızca kriz anlarında değil, belirli aralıklarla düzenlenen düzenli temaslar halini almıştır. Böylece zirve diplomasisi, geçici toplantılar ile sürekli işleyen uluslararası kurumlar arasında bir "ara form" olarak uluslararası ilişkilerde yer edinmiştir. Liderlerin doğrudan bir araya geldiği bu temaslar, klasik diplomasiye zamana yayılmış süreçlerine nazaran daha sonuç odaklı ve hızlıdır. Özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde, liderlerin kısa sürede bir araya gelebilmesi, diplomasi pratiğinde devrim niteliğinde bir dönüşüm yaratmıştır (Soulé, 2020: 634).

Bu bağlamda, diplomasi yalnızca dış politika aracı olarak değil, aynı zamanda devletlerin küresel sahnedeki meşruiyetlerini ve algılarını yönetme yöntemi olarak da önem kazanmıştır. Zirve diplomasisi ise, en yetkili aktörlerin karar alma sürecine doğrudan dahil olmaları açısından etkili bir uygulama biçimi olmaya devam etmektedir (Asa ve Güder, 2024: 150).

Küreselleşme süreçlerinin hızlanan dinamikleri ve modern dünyanın devletleri arasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasıyla birlikte, en üst düzeydeki diplomasi daha yoğun ve daha önemli hale gelmektedir. Uluslararası aktörler, diğer düzeylerdeki müzakerelerde her zaman mümkün olmayan, çok çeşitli devletlerarası meselelerin birbiriyle bağlantılı bir şekilde tartışılmasını mümkün kılan avantajlarını kullanmaya çalışmaktadır. Zirvelerin düzenlenmesinde önemli bir faktör, ikili iş birliği konularının ilkeli ve hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulması olasılığıdır; ancak bu tür toplantıların ilk elden bilgi edinme, görüş alışverişinde bulunma ve önemli anlaşmalara varma fırsatı sağlaması da önemlidir. Ayrıca, en üst düzey devlet yetkilileri tarafından imzalanan bu anlaşmalar, ikili antlaşma ve anlaşmaların uygulanması için ek güvenceler sağlamaktadır. Bununla birlikte, üst düzey diplomasiye sadece kişisel sempati tarafından değil, aynı zamanda dış politika kararlarını etkilemesi kaçınılmaz olan antipatiler tarafından da belirlendiği için bir sınırlaması da vardır. Devletlerin veya uluslararası örgütlerin üst düzey temsilcilerinin katıldığı yüz yüze toplantılar şeklinde vücut bulan zirveler, uluslararası politikada siyasi etkileşimin yerleşik bir unsuru haline gelmiştir. Jeopolitik hedeflerin hayata geçirilmesi noktasında kilit bir araç haline gelen zirveler, yeni olmakla birlikte küresel güçler arasındaki rekabet yoğunlaştıkça daha görünür olmuştur. Bu kapsamda liderler ve devletler arasında güven inşası için temel bir alan sağlama işlevine sahip olan zirveler, diplomasiye önemli bir bileşeni olmayı sürdürmektedir.

Zirveler, siyasal liderlerin birbirlerinin niyetleri hakkında bilgi edinmesini sağlamaktadır. Bu şekilde diplomatların klasik bilgi edinme işlevi, devlet veya hükümet başkanı seviyesinde gerçekleşmektedir. Bu durumla bağlantılı olarak zirveler, karşılıklı belirsizlikleri ve şüpheleri ortadan kaldırmakta ve katılımcı taraflar arasında daha geniş ölçekte iş birliği fırsatları yaratabilmektedir. Özellikle çok taraflı zirveler, uluslararası ticaret ve finans, küresel salgınlar, terörizm ve iklim değişikliği gibi farklı alanları ilgilendiren ve ulusal sınırları aşan sorunların tartışılmasına imkân tanımaktadır. Ayrıca zirve diplomasisi yoluyla liderlerin diplomatik süreçlere dahil olması, temsil ettikleri devletlerin ulusal imajının iyileştirilmesi açısından katkı sağlayabilmektedir.

Günümüzde zirve diplomasisi örnekleri arasında, Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı Zirvesi, Afrika Birliği Zirvesi, Arap Birliği Zirvesi, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği Zirvesi, Avrupa Birliği-ABD Zirvesi, Türk Devletleri Teşkilatı Zirveleri önemli yer tutmaktadır. Bu zirveler, bölgesel ve uluslararası meselelerin tartışıldığı, iş birliği fırsatlarının değerlendirildiği ve çeşitli aktörlerin bir araya gelerek ortak politikalar geliştirdiği platformlar olarak öne çıkmaktadır.

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ZİRVELERİ SÜRECİ

Devletlerin belirli politik, ekonomik, kültürel ya da güvenlik temelli hedeflerine ulaşmak amacıyla kurumsal bir yapı altında bir araya gelmeleri sonucunda ortaya çıkan uluslararası örgütler, günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde, yalnızca devletler arası iş birliğinin aracı değil, aynı zamanda uluslararası hukukun özerk ve etkin aktörleri olarak da önemli bir yer işgal etmektedir. Genellikle uluslararası bir anlaşma çerçevesinde belirli amaçları gerçekleştirmek üzere kurulan bu örgütler, işlevlerini bünyelerinde barındırdıkları organlar aracılığıyla yürütmekte ve kurumsal kapasitele-ri ölçüsünde uluslararası sistemde kalıcı bir görünürlük kazanmaktadır.

Bu bağlamda, kuruluş temelleri 1992 yılına kadar uzanan ve nihai kurumsal yapısını 3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan Anlaşması'nın imzalanmasıyla kazanan "Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)", Türk dünyasını ortak tarih, dil ve kültürel kimlik ekseninde bir araya getiren önemli bir bölgesel örgüt olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu anlaşma ile "Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi" adı altında kurumsal varlığını kazanan teşkilat, 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da düzenlenen 8. Zirve toplantısında kabul edilen İstanbul Bildirisi ile bugünkü ismini almış ve bu değişiklik, örgütün yalnızca sembolik düzeyde değil, aynı zamanda fonksiyonel açıdan da daha geniş ve bütüncül bir misyon üstlendiğini göstermiştir (Erkiner ve Eray, 2022: 226).

Nahçıvan Anlaşması'nın 1. maddesinde açıkça belirtildiği üzere TDT, “uluslararası bir kuruluş” niteliği taşımakta olup, bu statüsü sayesinde hem bölgesel hem de küresel düzeyde meşruiyet kazanmıştır. Teşkilatın en yüksek karar alma organı olan Devlet Başkanları Konseyi'nin düzenlediği zirve toplantıları, TDT Zirvesi olarak adlandırılmakta ve üye devletler arasında çok katmanlı iş birliğinin kurumsal zeminini teşkil etmektedir. Söz konusu zirveler, yalnızca karşılıklı güvenin inşasına katkı sunan bir diplomatik platform değil, aynı zamanda Türk dünyasının uluslararası arenadaki görünürlüğünü ve etki kapasitesini artırmaya yönelik stratejik bir araç olarak işlev görmektedir (Aydilek, 2022: 720).

Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen jeopolitik dengeler, ulus-aşırı iş birliklerini teşvik etmiş; özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri, hem iç siyasal ve kurumsal yapılanmalarını oluşturma sürecine girmiş hem de Türkiye Cumhuriyeti ile tarihsel bağlara dayalı çok yönlü ilişkiler geliştirme eğilimi göstermiştir. Bu süreçte, 1990'lı yılların başından itibaren düzenli aralıklarla gerçekleştirilen zirveler, zamanla kurumsal bir mahiyet kazanarak, 2009 yılında Türk Konseyi'nin (bugünkü adıyla TDT) kurulmasıyla birlikte kalıcı ve yapılandırılmış bir iş birliği mekanizmasına dönüşmüştür.

Bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı'nın tarihsel gelişimini ve kurumsal evrimini iki ana dönem çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır: Kurumsallaşma Öncesi Zirveler Dönemi (1992–2009) ve Kurumsallaşma Sonrası Yapısal Gelişim Süreci (2009–günümüz). İlk dönem, Türk dünyası arasındaki iş birliği arayışlarının ve diplomatik temasların kurumsal olmayan biçimlerini analiz ederken; ikinci dönem, TDT'nin hukuki statüsünü, kurumsal kapasitesini, organlarının işleyişini ve uluslararası sistemdeki yerini inceleyen analitik bir çerçeve sunacaktır.

Kurumsallaşma Öncesi Zirveler Dönemi (1992-2009)

1992 yılında Ankara'da gerçekleştirilen ve “Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi” adıyla literatüre geçen ilk zirve, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türk dünyasının uluslararası sistemde ilk kez bir araya gelmesini temsil etmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ev sahipliğinde düzenlenen bu zirveye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan liderleri katılmış, böylece Türk dünyası arasında çok taraflı diplomatik iş birliği süreci başlatılmıştır. Zirvenin sonunda yayımlanan **Ankara Bildirisi**, yalnızca iyi niyet beyanı olmanın ötesine geçerek; bölgesel güvenlik, ekonomik entegrasyon, enerji iş birliği ve barışçıl uyumsuzluk çözümü gibi konularda ortak vizyonu ortaya koymuştur (turkicstates.org).

Bu ilk adımı izleyen zirveler hem içerik hem de katılım düzeyi bakımından Türk dünyası diplomasi tarihinde önemli bir yer edinmiştir. 1994 yılında İstanbul'da düzenlenen ikinci zirve, Dağlık Karabağ meselesi nedeniyle ertelenmiş olsa da bölgesel çatışmaların Türk dünyası iş birliği sürecine etkisini göstermesi açısından kayda değerdir. Bu zirvede imzalanan **İstanbul Bildirisi**, devletlerin bağımsızlık ve toprak bütünlüğü ilkelerine olan bağlılıklarını teyit etmiş, karşılıklı iç işlerine müdahalesizlik ilkesini vurgulamıştır (turkicstates.org).

1995'te Bişkek, 1996'da Taşkent, 1998'de Astana ve 2000 yılında Bakü'de gerçekleştirilen zirveler, ekonomik ve teknik iş birliğini öne çıkarmış, ulaşım altyapılarının entegrasyonu, enerji koridorları, bankacılık ve yatırım düzenlemeleri gibi konular ilk kez somut eylem planları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Özellikle 1996 Taşkent Zirvesi'nde Daimî Sekreteryaya kurulması yönündeki karar, daha sonra oluşacak Türk Konseyi'nin yapısal temelini oluşturmuştur (turkicstates.org).

2001 ve 2006'da İstanbul ve Antalya'da düzenlenen zirveler, dönemsel diplomatik duraksamalara rağmen, iş birliği fikrinin sürdürüldüğünü göstermektedir. 2009 Nahçıvan Zirvesi ise bu sürecin zirve noktası olmuş ve **Nahçıvan Anlaşması** ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin (Türk Konseyi) kuruluşu ilan edilmiştir. Bu karar, zirve diplomasisinin kurumsal bir yapıya evrilmesini sağlamış, devletlerarası düzlemde yeni bir entegrasyon modelini hayata geçirmiştir (Çınar ve Uzun, 2023: 146).

Zirve Sayısı	Zirve Adı	Tarih	Şehir (Ülke)
1. Zirve	Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi	30 Ekim 1992	Ankara (Türkiye)
2. Zirve	Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi	18–19 Ekim 1994	İstanbul (Türkiye)
3. Zirve	Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi	20–21 Ağustos 1995	Bişkek (Kırgızistan)
4. Zirve	Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi	21 Ekim 1996	Taşkent (Özbekistan)
5. Zirve	Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi	10 Haziran 1998	Astana (Kazakistan)

6.	Zirve	Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi	8 Nisan 2000	Bakü (Azerbaycan)
7.	Zirve	Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi	16 Ekim 2001	İstanbul (Türkiye)
8.	Zirve	Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi	17 Kasım 2006	Antalya (Türkiye)
9.	Zirve	Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi	2-3 Ekim 2009	Nahçıvan (Azerbaycan)
10.	Zirve	Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi	15-16 Eylül 2010	İstanbul (Türkiye)

Tablo 1.

1992–2010 Arası Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri Kurumsallaşma Sonrası Zirveler Dönemi (2009-Günümüz)

Türk Konseyi'nin kuruluşuyla birlikte, daha önce dağınık ve dönemsel olarak sürdürülen iş birliği faaliyetleri kurumsal bir çatı altında toplanmış ve sürdürülebilir politikaların geliştirilmesine imkân tanımıştır. 2011 yılında Kazakistan'ın Almatı şehrinde gerçekleştirilen ilk zirve, “Ekonomik ve Ticari İş birliği” temasıyla düzenlenmiş; bu durum, teşkilatın sadece kültürel değil, aynı zamanda ekonomik boyutta da bir entegrasyon projesi olduğunu ortaya koymuştur (turkicstates.org).

2012 Bişkek Zirvesi'nde Türk Konseyi'nin bayrağı kabul edilmiş, böylece sembolik kurumsallaşmanın tamamlandığı bir aşamaya geçilmiştir. Türk Cumhuriyetlerinin bayrak renklerinden ilham alan bu bayrak, birlik ve ortaklık mesajını uluslararası alana güçlü şekilde iletmiştir. Bu zirvede aynı zamanda **Türk Kültür ve Miras Vakfı** ile **Türk Akademisi** gibi yapılar desteklenmiş, Türk dili ve tarihi üzerine bilimsel çalışmalar teşvik edilmiştir (turkicstates.org).

2013 yılında Azerbaycan'ın Gebele kentinde yapılan üçüncü zirve, “ulaştırma” teması etrafında şekillenmiş ve ülkeler arası bağlantısının artırılması yönünde mutabakat sağlanmıştır. Özellikle ulaştırma, enerji ve dijital ağların entegrasyonu, Türk Dünyası'nın bölgesel entegrasyon kapasitesini artırıcı bir araç olarak ele alınmıştır. Bu çizgi, 2014 Bodrum Zirvesi'nde ekonomi, enerji ve güvenlik konularının

ele alınmasıyla daha da derinleşmiş; Karabağ meselesinde Azerbaycan'a ve Kıbrıs meselesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne verilen destek, teşkilatın siyasi konulara duyarlılığını da göstermiştir.

2015 Astana Zirvesi'nde medya ve enformasyon alanında iş birliği öne çıkmış; 2018'de Çolpan Ata'da yapılan 6. zirvede gençlik ve spor temaları merkeze alınmış ve Macaristan'a gözlemci statüsü verilmiştir. Bu gelişme, Türk Konseyi'nin Avrupa ile ilişkileri açısından yeni bir diplomatik açılım anlamına gelmiştir. 2019 Bakü Zirvesi'nde Özbekistan'ın tam üyelikle Konsey'e dâhil olması, teşkilatın jeopolitik kapsayıcılığını artıran kritik bir adım olmuştur (turkicstates.org).

COVID-19 pandemisi sürecinde 2020 yılında yapılan ilk olağanüstü çevrim içi toplantı, Konsey'in esneklik ve müdahale kapasitesini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Takip eden 2021 Türkistan ve İstanbul zirveleri, yeni kurumsal bir vizyonun ortaya konulduğu toplantılar olmuştur. İstanbul'da alınan karar neticesinde, Konsey'in ismi **Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)** olarak değiştirilmiş; böylece uluslararası hukukta devletlerarası bir örgüt kimliği resmen kazanılmıştır. Aynı zirvede "Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi" onaylanmış, "Türk Yatırım Fonu"nun kurulmasına karar verilmiş ve Türk Konseyi dönem başkanlığı Türkiye'ye devredilmiştir (turkicstates.org).

2022 Semerkant Zirvesi'nde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gözlemci üye olarak kabul edilmiş ve bu karar Avrupa Birliği çevrelerinde eleştirilmiş olsa da Türk dünyası içi dayanışmanın somut bir göstergesi olmuştur. 2023 Astana Zirvesi'nde "Türk Devri" vurgusu yapılmış, kültür, tarih ve dil ortaklığı üzerinden bir bütünleşme vizyonu yeniden teyit edilmiştir. 2024 Bışkek Zirvesi'nde kabul edilen "Türk Dünyası Şartı" ve "Türk Yeşil Vizyonu" belgeleri, sürdürülebilir kalkınma ve dijital entegrasyon konularında bölgesel politikaların derinleştirilmesini amaçlamaktadır (turkicstates.org).

Zirve Sayısı	Zirve Adı	Tarih	Şehir (Ülke)
1. Zirve	Türk Konseyi 1. Zirvesi – Ekonomik ve Ticari İş birliği	20–21 Ekim 2011	Almatı (Kazakistan)
2. Zirve	Türk Konseyi 2. Zirvesi – Eğitim, Bilim ve Kültürel İş birliği	22–23 Ağustos 2012	Bışkek (Kırgızistan)
3. Zirve	Türk Konseyi 3. Zirvesi – Ulaştırma	15–16 Ağustos 2013	Gebele (Azerbaycan)

4. Zirve	Türk Konseyi 4. Zirvesi – Turizm	4–5 Haziran 2014	Bodrum (Türkiye)
5. Zirve	Türk Konseyi 5. Zirvesi – Medya ve Enformasyon Teknolojileri	11 Eylül 2015	Astana (Kazakistan)
6. Zirve	Türk Konseyi 6. Zirvesi – Gençlik ve Spor	2 Eylül 2018	Çolpon-Ata (Kırgızistan)
7. Zirve	Türk Konseyi 7. Zirvesi – Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Desteklenmesi	15 Ekim 2019	Bakü (Azerbaycan)
Olağanüstü	Türk Konseyi Olağanüstü Zirvesi – COVID-19 Küresel Salgını ile Mücadelede Dayanışma ve İş birliği	10 Nisan 2020	Çevrimiçi
8. Zirve	Türk Konseyi 8. Zirvesi – Dijital Çağ’da Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler	12 Kasım 2021	İstanbul (Türkiye)
9. Zirve	Türk Devletleri Teşkilatı 9. Zirvesi – Türk Medeniyeti için Yeni Dönem: Ortak Kalkınma ve Refaha Doğru	11 Kasım 2022	Semerkant (Özbekistan)
10. Zirve	Türk Devletleri Teşkilatı 10. Zirvesi – TURKTIME (Türk Devri)	3 Kasım 2023	Astana (Kazakistan)
11. Zirve	Türk Devletleri Teşkilatı 11. Zirvesi – Türk Dünyasının Güçlendirilmesi: Ekonomik Entegrasyon, Sürdürülebilir Kalkınma, Dijital Gelecek ve Herkes için Güvenlik	6 Kasım 2024	Bişkek (Kırgızistan)

Tablo 2.

Türk Konseyi / Türk Devletleri Teşkilatı Zirveleri (2011–2024)

Türk Devletleri Teşkilatı’nın bugünkü yapısal formasyonu, yaklaşık otuz yıllık bir diplomatik sürecin ürünüdür. 1992 yılında başlatılan zirve diplomasisi, sadece niyet beyanlarıyla sınırlı kalmamış, bölgesel ve küresel konjonktürün gereklilikleri doğrultusunda zamanla kurumsallaşmış ve çok boyutlu bir entegrasyon mekanizma-

sına dönüşmüştür. Kurumsallaşma öncesi dönemde siyasi irade ve kültürel ortaklık ekseninde şekillenen ilişkiler, Konsey'in kurulması ve teşkilata dönüşmesiyle birlikte çok taraflı iş birliği boyutunu kazanmıştır.

Türk Devletleri Teşkilatı bugün itibarıyla, yalnızca Türk dünyasını temsil eden bölgesel bir örgüt olmanın ötesine geçerek, Avrasya coğrafyasında ekonomik, siyasi ve kültürel bir güç odağı olma yolunda ilerlemektedir. Gözlemci üyelik, iş birliği fonları, ortak eğitim ve kültür kurumları, dijital stratejiler ve sürdürülebilirlik vizyonu gibi dinamik yapılar, teşkilatın kurumsal kapasitesini daha da artırmaktadır. Tüm bu gelişmeler, Türk Dünyası'nın çok merkezli dünya sisteminde etkili ve görünür bir aktör haline gelme potansiyelini ortaya koymaktadır.

ZİRVE DİPLOMASİSİNİN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN STRATEJİK DÖNÜŞÜMÜNDEKİ ROLÜ

TDT'nin kurumsal gelişiminde ve uluslararası siyasal sistemdeki konumlanmasında zirve diplomasisi merkezi bir işlev üstlenmektedir. TDT'nin periyodik zirveleri, yalnızca liderler düzeyinde yürütülen yüksek profilli temaslar olarak değil, aynı zamanda teşkilatın stratejik yöneliminin şekillendiği ve kurumsal kapasitesinin pekiştirildiği çok katmanlı diplomatik platformlar olarak değerlendirilmektedir. Zirveler, Türk Dünyası'nın ortak vizyonunu formüle eden, karar alma süreçlerini yönlendiren ve iş birliğini somutlaştıran temel araçlar arasında yer almaktadır.

Çok kutupluluğun giderek belirginleştiği mevcut uluslararası sistemde, TDT'nin zirveler aracılığıyla geliştirdiği iş birlikleri ve sergilediği diplomatik duruş, örgütün yalnızca bir kültürel birliktelik çerçevesinde değil, jeopolitik bir aktör olarak da konumlandığını göstermektedir. Bu bağlamda, Türk Dünyası 2040 Vizyonu gibi uzun vadeli stratejik belgelerin zirveler aracılığıyla benimsenmesi, TDT'nin küresel düzeyde kurumsallaşma iradesini ve siyasi hedeflerini ortaya koymaktadır. Zirveler, üye devletler arasında eşgüdümün sağlandığı ve bölgesel stratejik önceliklerin tespit edildiği temel platformlar olarak, örgütün uluslararası görünürlüğünü ve etkisini artırmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden süreçte ortaya çıkan bölgesel yeneden yapılanma, Türk Dünyası'na tarihsel bağların ötesinde, ortak güvenlik, ekonomi ve enerji eksenlerinde yeni bir iş birliği zemini sunmuştur. Bu sürecin ilk somut adımı, 1992 Ankara Zirvesi ile atılmış, devam eden zirve trafiği 2009 yılında Türk Konseyi'nin kurulmasıyla kurumsal bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Nihayetinde, 2021 İstanbul Zirvesi'nde kabul edilen TDT kimliği, zirvelerin sadece sembolik değil, aynı

zamanda normatif ve yapısal düzeyde dönüştürücü etkisini gözler önüne sermektedir.

TDT zirveleri, klasik devletlerarası ilişkilerin ötesine geçerek, kolektif karar alma, ortak norm üretimi ve kültürel kimlik inşası gibi çok boyutlu süreçlere ev sahipliği yapmaktadır. Bu diplomatik mekanizma sayesinde teşkilat, bölgesel dayanışmayı kurumsallaştırmakta, ortak tehdit algılarına dayalı bir güvenlik anlayışı geliştirmekte ve ekonomik entegrasyonun altyapısını güçlendirmektedir. Ayrıca, zirveler aracılığıyla şekillenen çok yönlü iş birlikleri, TDT'nin yalnızca Avrasya coğrafyasında değil, küresel ölçekte de çok taraflılık ve işlevsellik ilkeleri doğrultusunda etkin bir aktör olarak konumlanmasını sağlamaktadır.

TDT'nin zirve diplomasisi pratiği, bölgesel dayanışmanın kurumsallaşmasına, ortak dış politika vizyonunun şekillendirilmesine ve uluslararası sistemde daha görünür, daha dirençli ve daha etkili bir aktör olarak konumlanmasına katkı sunmaktadır. Bu bağlamda zirve diplomasisi, sadece bir diplomatik teknik değil; aynı zamanda bölgesel kimlik inşasının, stratejik öngörü kapasitesinin ve çok taraflı yönetim anlayışının somut bir tezahürüdür. Gelecek dönemde bu mekanizmanın daha da derinleştirilmesi, TDT'nin içsel uyumunu ve dışa dönük etkinliğini artırarak, teşkilatın çok kutuplu küresel düzende kalıcı ve belirleyici bir aktör haline gelmesini mümkün kılacaktır.

Zirve diplomasisi ayrıca TDT'nin küresel ölçekte stratejik pozisyonlanmasında da belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Çok kutupluluğun belirginleştiği ve orta ölçekli güçlerin yeni roller üstlendiği günümüz uluslararası sisteminde, TDT zirveleri hem bölgesel hem de küresel aktörlerle çok yönlü ilişkiler geliştirme kapasitesini artırmıştır. Bu bağlamda Türk Dünyası 2040 Vizyonu, sadece bir stratejik plan değil, aynı zamanda TDT'nin uzun vadeli uluslararası angajmanının normatif ve pratik çerçevesini belirleyen bir yol haritası olarak değerlendirilmelidir. Bu vizyon, zirve süreçlerinin diplomatik kapasiteyi pekiştiren birer yönetim aracı haline geldiğini teyit etmektedir.

Sonuç olarak, TDT zirveleri, örgütün stratejik kapasitesini tahkim eden, normatif yönelimlerini belirleyen ve kurumsal kimliğini pekiştiren temel diplomatik araçlardır. Önümüzdeki süreçte bu zirvelerin, daha kapsayıcı ve katılımcı mekanizmalarla desteklenmesi, Türk Dünyası'nın uluslararası sistemdeki etkisini artıracak ve TDT'yi sürdürülebilir bölgesel iş birliği modellerinin öncüsü konumuna taşıyacaktır.

SONUÇ

Diplomasi kavramı, tarihsel süreçte geçirdiği evrim ve çok boyutlu doğası ne-

deniyle tekil bir tanım çerçevesine indirgenemeyecek kadar karmaşık bir olgudur. Bu durum, diplomasiyi özel bir inceleme alanı olarak ele alan araştırmacılar açısından kavramsal belirsizlikler ve yöntemsel zorluklar yaratmaktadır. Diplomasi teriminin hem dış politika uygulama aracı olarak dar anlamda, hem de devletlerarası etkileşim modeli olarak geniş anlamda kullanılması, bu çok katmanlı yapının en somut yansımalarından biridir. Uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde şiddet dışı yöntemlerin benimsenmesi ve barışçıl araçlarla ulusal çıkarların gerçekleştirilmesi, modern diplomasi'nin temel karakteristiklerinden biri haline gelmiştir.

Zirve diplomasisi, bu kapsamda devletlerin dış politikalarının uygulanmasında giderek daha merkezi bir rol üstlenmiş, özellikle küreselleşmenin ivme kazanmasıyla birlikte uluslararası siyasetin kurumsallaşmış bir bileşeni olmuştur. Liderler düzeyindeki zirveler, yalnızca stratejik konuların müzakere edildiği platformlar olarak değil, aynı zamanda devletler arasında güven inşasına, karşılıklı belirsizliklerin azaltılmasına ve uzun vadeli iş birliği zeminlerinin oluşturulmasına hizmet eden çok yönlü araçlardır. Bu tür görüşmelerin sıklık kazanması, yalnızca artan devlet sayısıyla değil, aynı zamanda iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki dönüşümle de yakından ilişkilidir. Böylece diplomasi, yalnızca profesyonel diplomatlar düzeyinde yürütülen bir süreç olmaktan çıkıp, doğrudan devlet ve hükümet başkanları düzeyine taşınmıştır.

Tarihsel örnekler, zirve diplomasisinin uluslararası ilişkilerde kritik eşiklerde nasıl belirleyici olabildiğini ortaya koymaktadır. 1919 Paris Barış Konferansı ile başlayan ve II. Dünya Savaşı süresince Churchill, Roosevelt ve Stalin'in katılımıyla gerçekleşen görüşmelerle devam eden bu süreç, zirve diplomasisinin uluslararası krizlerin çözümündeki rolünü pekiştirmiştir. 20. yüzyıldan itibaren artan önemiyle birlikte zirve diplomasisi, günümüzde uluslararası ticaretten çevre politikalarına, güvenlik meselelerinden pandemiye kadar geniş bir yelpazedeki konuların tartışıldığı çok taraflı müzakere zeminlerine dönüşmüştür.

Zirveler, aynı zamanda liderlerin iç politikadaki konumlarını güçlendirmelerine, meşruiyetlerini pekiştirmelerine ve ulusal imajlarını uluslararası alanda yeniden inşa etmelerine imkân tanıyan stratejik araçlardır. Bununla birlikte, kişisel sempati ve antipatilerin karar alma süreçleri üzerindeki etkisi, zirve diplomasisinin potansiyel sınırlılıklarını da gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, en üst düzey temasların etkinliği, yalnızca protokol ve sembolik göstergelere değil, aynı zamanda yapıcı diyalog zemini oluşturmaya yönelik diplomatik stratejilere bağlıdır.

Zirve diplomasisi modern uluslararası ilişkilerde vazgeçilmez bir unsur haline

gelmiş; lider düzeyinde yürütülen diplomatik temaslar hem geleneksel diplomasi anlayışını dönüştürmüş hem de dış politika yapım süreçlerinin daha dinamik ve çok aktörlü bir hâl almasına zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede zirve diplomasisinin, küresel rekabetin derinleştiği ve çok taraflı iş birliğinin giderek daha gerekli hale geldiği çağdaş uluslararası sistemde, stratejik bir diplomasi biçimi olarak önemini koruyacağı açıktır.

Diplomasi literatüründe giderek daha merkezi bir konuma yerleşen zirve diplomasi pratiği, özellikle çok aktörlü ve çok katmanlı uluslararası ilişkiler sisteminde, devletlerin dış politika hedeflerini gerçekleştirmede etkili bir platform sunmaktadır. Bu bağlamda TDT zirveleri, yalnızca Türk Dünyası içerisindeki ülkeler arasında değil, aynı zamanda Avrasya'nın jeopolitik yapısında da kayda değer bir dönüşüm yaratma potansiyeli taşımaktadır.

TDT zirvelerinin güvenlik, ekonomik iş birliği ve kültürel entegrasyon alanlarında sağladığı çıktılar, bu zirvelerin geleneksel diplomasi sınırlarını aşarak daha yapısal ve sürdürülebilir iş birliği modellerine dönüşmesine olanak tanımaktadır. Özellikle güvenlik alanında ortak tehdit algısı ve bölgesel istikrarsızlıklara karşı kolektif tepki mekanizmalarının geliştirilmesi, TDT'nin bölgesel güvenlik mimarisinde kurumsal bir aktör haline gelmesini kolaylaştırmaktadır. Bu durum, örgütün yalnızca söylemsel düzeyde değil, aynı zamanda uygulama sahasında da güvenlik politikalarının üreticisi ve taşıyıcısı olabileceğini göstermektedir.

Ekonomik entegrasyon boyutunda TDT zirveleri, üye devletler arasında ekonomik ilişkilerin kurumsallaşması ve çeşitlenmesi açısından önemli fırsatlar yaratmıştır. Türk Yatırım Fonu gibi mekanizmalar aracılığıyla ekonomik iş birliğinin finansal altyapısı oluşturulurken, ulaştırma, enerji, dijitalleşme ve yeşil dönüşüm gibi stratejik alanlarda yapılan iş birliği çağrıları, uzun vadede Türk Dünyası'nın ekonomik dayanışmasını pekiştirecek bir çerçevenin inşasına işaret etmektedir. Bu bağlamda TDT zirveleri, bölgesel kalkınma stratejilerinin ortaklaşa belirlenmesini ve uygulanmasını mümkün kılan bütünleşik bir ekonomik vizyonun taşıyıcısı olmuştur.

Kültürel entegrasyon açısından ise zirve toplantıları, ortak bir kimlik bilincinin inşa edilmesi yönünde önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim, gençlik, medya ve spor gibi alanlarda gerçekleştirilen projeler, yalnızca kültürel alışverişi teşvik etmekle kalmayıp, aynı zamanda nesiller arası süreklilik sağlayacak ortak değerlerin kurumsallaşmasına olanak tanımaktadır. Bu durum, kültürel diplomasiye yeni bir boyut kazandırmakta; ulusal kimliklerin çatışmasından ziyade, bölgesel bir üst kimliğin inşasını mümkün kılmak-

tadır. TDT zirvelerinde bu tür temaların giderek daha fazla gündem oluşturması, Türk Dünyası arasında normatif bir birliklilik arayışının da güçlendiğine işaret etmektedir.

Zirve diplomasisi, TDT'nin küresel düzeydeki stratejik konumlanmasında da belirleyici bir rol oynamaktadır. Çok kutuplu uluslararası sistemin şekillendiği günümüzde, TDT'nin zirveler aracılığıyla sergilediği politik tutumlar ve geliştirdiği stratejik iş birlikleri, örgütü sadece bir bölgesel birlik olmaktan çıkararak uluslararası ilişkilerde giderek daha görünür ve etkili bir aktör konumuna yükseltmiştir. Özellikle Türk Dünyası 2040 Vizyonu, TDT'nin küresel sisteme uzun vadeli katkı sunma iradesini yansıtan temel bir stratejik çerçeve olarak değerlendirilmelidir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından başlayan bölgesel yeniden yapılanma süreci, Türk Dünyası'nı yalnızca tarihsel ve kültürel bağlar temelinde değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve stratejik bir eksende yeniden bir araya getirmiştir. 1992'de Ankara Bildirisi ile başlatılan zirve süreci, 2009'da kurumsal bir yapıya dönüşerek, Türk Konseyi'nin kurulmasıyla yeni bir aşamaya taşınmış, nihayetinde 2021 İstanbul Zirvesi ile Türk Devletleri Teşkilatı kimliği altında yeniden tanımlanmıştır. Bu kurumsal evrim, Türk Dünyası'nın entegrasyon kapasitesinin yalnızca sembolik değil, aynı zamanda kurumsal ve fonksiyonel bir temele dayandığını göstermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, TDT zirvelerinin hem içerik hem de yapısal bağlamda çok boyutlu bir diplomasi aracına dönüştüğünü göstermektedir. Zirve diplomasisi sayesinde TDT, ortak tehdit ve fırsat algısına dayalı bir güvenlik anlayışı, derinleşen ekonomik entegrasyon modelleri ve ortak kimlik inşası temelli kültürel iş birlikleri geliştirerek, bölgesel dayanışmayı kurumsallaştırmaktadır. Bu durum, Türk Devletleri Teşkilatı'nı yalnızca Avrasya ölçeğinde değil, aynı zamanda küresel ölçekte çok kutupluluğu destekleyen, işlevsel ve vizyoner bir aktör konumuna yükseltmiştir. Gelecek dönemlerde TDT'nin daha kapsayıcı, daha kapsayıcı ve daha kolektif güvenlik ve kalkınma politikaları geliştirmesi hem örgütün içsel dayanıklılığını artıracak hem de uluslararası sistemde Türk Dünyası'nın etkisini daha da görünür kılacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdurahmanlı, E., & Bağış, E. (2021). Diplomasi Tanımı ve Uluslararası Konjonktürde Mevcut olan Diplomasi Türleri. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 140-160.
- Akçapa, M. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı'nın tarihsel gelişimi: Teşkilatın dünü, bugünü ve yarını. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 473-491.
- Al, A., & Kılıç, B. (2017). Yeni küresel yönetimde esnek diplomasinin rolü: G20 örneği. *Si-yaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 13-22.

- Asa, R., & Güder, B. E. (2024). 21. Yüzyılda Zirve Diplomasisi Bağlamında Türkiye-Afrika İlişkileri. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSH-SR)*, 11(103), 149-164.
- Asker, A. ve Şener, A. (2021). Türk Dünyasında İş Birliği ve Entegrasyon Sürecinin Kurumsallaşması Üzerine, *Yeni Türkiye*, 121, (İşte Birlik Özel Sayısı-1), 97-105.
- Aydilek, E. (2022). Türk devletleri teşkilatının siyasi ve ekonomik potansiyeli. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(3), 716-728.
- Çınar, Y., & Uzun, Y. U. (2023). Köklü Geçmişten Güçlü Geleceğe Türk Devletleri Teşkilatı: Küresel Ekonomik-Siyasal Potansiyeli ve Teşkilatın Geleceğine Dair Öngörüler. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(Özel Sayı), 141-156.
- Demir, L. (2024). Dijitalleşen Dünyada Diplomasi, Eğitim ve Dil. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 1640-1649.
- Ekici, K. D. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı Ve Tarihçesi. *TURAN-SAM*, 14(53), 325-328.
- Ergüven, N. S. (2017). Devletler Arasında Diplomasi İlişkilerinin Yürütülmesinde Genel Yetkili Organların Rolü ve Ayrıcalıkları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2179-2192.
- Erkiner, H. H., & Eray, İ. (2022). Uluslararası hukuk bakımından bir uluslararası örgüt olarak Türk Devletleri Teşkilatı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 217-250.
- Galtung, J. (1964). Summit Meetings and International Relations. *Journal of Peace Research*, 1(1), 36-54.
- Gündoğdu, S. (2023). Türkiye'nin Jeopolitik Açılımı: Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(03), 266-279.
- Keşikçi, N. S., & Karaman, Ö. F. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı ve Üyelerin Katılım Süreçleri: KKTC ve Türkmenistan Gözlemci Üyeleri. *GAB Akademi*, 3(2), 11-27.
- Merve, E. A., & Yi, L. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı: Ortak Bir Amaç İçin Çeşitli Motivasyonlar. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 33(1), 35-54.
- Özsoy, B. (2023). 'TÜRK DÜNYASI'SÖYLEMİ İÇİNDE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN ROLÜ VE ÖNEMİ. *Anasay*, (25), 40-55.
- Soulé, F. (2020). 'Africa+ 1'summit diplomacy and the 'new scramble'narrative: Recentring African agency. *African Affairs*, 119(477), 633-646.
- Şeyban, S. 21. Yüzyılda Türk Dünyasının Liderlik Yapısı: Türk Devletleri Teşkilatı. *PROCEEDINGS BOOK*, 169.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2025). Devlet Başkanları Zirveleri. <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler>
- Ünver, O. C. Yeni Asya Jeopolitiği Bağlamında Türk Devletleri Teşkilatı.
- Yılmaz, E. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı: Tarihsel Bir Analiz.
- Yılmaz, S. (2022). Asya-Avrupa Diyaloğu: Zirve Diplomasisi Bağlamında Bir Değerlendirme. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 189-205.

MANAS SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİSİNDE YAYINLANAN ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Seyil NAJİMUDİNOVA*

Akif KORKMAZ**

Salih KIRDEMİR***

Elbek KALBEKOV****

Özet

Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, ilk olarak 2001 yılında yayın hayatına başlamış ve TÜBİTAK ULAKBİM veri tabanında yer alan sosyal alanda yayın yapan Türkçe, Kırgızca, İngilizce ve Rusça makaleler kabul eden Türk Dünyasında belirli bir yeri olan dergidir. Derginin bilim ve danışma kurulunda Kırgızistan, Türkiye, Kazakistan ve Özbekistan'ın bilim adamları yer almıştır. Bu çalışmanın amacı, 2002 - 2024 tarihleri arasında Manas Sosyal Araştırmalar Dergisinde örgütsel davranış alanında yayınlanmış makaleleri inceleyerek, örgütsel davranış alanı ile ilgili çalışmaların eğilimlerini ortaya koymaktır. Çalışmalarının 50'sinin Türkiye'de, 2'sinin Kırgızistan'da ve 1 adetinin Azerbaycan'da yapıldığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında 53 çalışma bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Araştırma sonucuna göre yıllara göre makale sayılarında dalgalanmalar olduğu, çalışmaların önemli bir kısmında nicel araştırma yaklaşımı ve anket tekniği kullanıldığı saptanmıştır. Yapılan incelemede 30 çalışmanın 2 yazarlı, 14 çalışmanın 1 yazarlı, 7 çalışmanın 3 yazarlı ve sadece 2 çalışmanın 4 yazarlı olduğu bulunmuştur. Çalışma yazarlarının coğrafisine bakıldığında, Türk Dünyası ülkeleri arası örgütsel davranış alanında yazarların ortak çalışma noktasında daha az işbirliklerine gittikleri ortaya konulmuştur. Diğer yandan örgütsel

* Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan, orcid.org/0000-0003-3848-6635, seyil.najimudinova@manas.edu.kg

** Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan, orcid.org/0000-0002-2470-445, akif.korkmaz@manas.edu.kg

*** Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan, orcid.org/0000-0002-9202-4629, salih.kirdemir@manas.edu.kg

**** Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan, orcid.org/0000-0002-3194-5475, elbek.kalbekov@manas.edu.kg

davranış alanı kültürler arası karşılaştırma gibi araştırmalara elverişli ve uygun alanlardandır. Ayrıca araştırma kapsamında en çok sırasıyla örgütsel bağlılık, örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel güven, algılanan örgütsel destek, örgütsel sinizm ve örgütsel stres konuların çalışıldığı belirlenmiştir. Bununla birlikte çalışmaların neredeyse tamamına yakınının Türkiye’de yapıldığı ve en çok eğitim sektörüne yoğunlaştığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Davranış, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bibliyometrik Analiz

Bibliometric Analysis of Organizational Behaviour Studies Published in MANAS Journal of Social Studies

Abstract

Manas Journal Social Research, first published in 2001, is a journal with a certain place in the Turkic World, which publishes articles in Turkish, Kyrgyz, English and Russian in the social disciplines, included in the TUBITAK ULAKBIM database. Scientists from Kyrgyzstan, Türkiye, Kazakhstan and Uzbekistan took part in the scientific and advisory board of the journal. The aim of this study is to examine the articles published in the field of organizational behavior in the Manas Journal Social Research, between 2002 and 2024 and to reveal the trends of studies related to the field of organizational behavior. It was determined that 50 of the studies were conducted in Turkey, 2 in Kyrgyzstan and 1 in Azerbaijan. Within the scope of the research, 53 studies were subjected to bibliometric analysis. According to the results of the research, it was determined that there were fluctuations in the number of articles according to years, and a significant number of studies used quantitative research approach and survey technique. It was found that 30 studies had 2 coauthors, 14 studies had 1 author, 7 studies had 3 coauthors and only 2 studies had 4 coauthors. Considering the geography of the authors of the studies, it was revealed that the authors in the field of organizational behavior among the countries of the Turkic World cooperate less at the point of joint work. On the other hand, the field of organizational behavior is one of the fields that is convenient and suitable for research such as cross-cultural comparison. In addition, within the scope of the research, it was determined that organizational commitment, organizational justice, organizational citizenship behavior, organizational trust, perceived organizational support, organizational cynicism and organizational stress were studied the most, respectively. However, it was observed that almost all of the studies were conducted in Türkiye and mostly focused on the education sector.

Keywords: Organizational Behavior, Manas Journal Social Research, Bibliometric Analysis

Giriş

Örgütsel davranış, 1950'lerin sonu ile 1960'ların başında, insan ve yönetim sorunlarına dair farklı bakış açılarını birleştirmek ve örgüt içindeki davranış dinamiklerini anlama girişimleriyle örgüt teorisinden ayrı bir uzmanlık alanı olarak ortaya çıkmıştır (Hiriyappa, 2009:5). Bununla birlikte örgütsel davranış, örgütü oluşturan insan topluluklarının eylem, tutum ve davranışları hakkında bilgi edinilmesini amaçlayan bir alandır (Bayrakçı, 2022:147).

Örgütsel davranış organizasyonlardaki davranışın üç belirleyicisini yani bireyler, gruplar ve yapıyı inceleyen bir çalışma alanıdır. Ayrıca örgütsel davranışın bireyler, gruplar ve yapının davranış üzerindeki etkisi hakkında edindiği bilgileri örgütlerin daha etkin çalışmasını sağlamak için uyguladığı belirtilmektedir. Dolayısıyla örgütsel davranış, insanların bir kuruluşta ne yaptıklarının ve davranışlarının kuruluşun performansını nasıl etkilediğinin incelenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte örgütsel davranış motivasyon, lider davranışı ve gücü, kişiler arası iletişim, grup yapısı ve süreçleri, öğrenme, tutum geliştirme ve algılama, değişim süreçleri, çatışma, iş tasarımı ve iş stresi gibi temel konuları içermektedir (Robbins ve Judge, 2013).

Örgütsel davranış; evrimi farklı dışsal unsurlar tarafından şekillendirilen, birey-örgüt ile örgüt-çevre ara yüzlerini ve örgüt içinde insan davranışını inceleyen antropoloji, sosyoloji, ekonomi ve politika bilimi disiplinlerinden ortaya çıkmış bir sosyal bilim (davranış bilimi) disiplini olarak ifade edilmektedir (Tunç, 2018). Bu bağlamda örgütsel davranış disiplini bireysel ve örgütsel etkililik aracılığıyla performansı artırmak amacıyla çalışma ortamındaki birey ve grup davranışını bilimsel yöntemleri kullanarak incelemekte ve anlamaya çalışmaktadır (Coşkun ve Tabak, 2017). Yine örgütsel davranış, insan davranışı ile ilgili bilginin; teknoloji, yapı ve sosyal sistemler gibi örgütün diğer unsurlarıyla olan ilişkisinin araştırılması ve uygulanması şeklinde ifade edilmektedir. Bununla birlikte örgütsel davranış, insanların örgüt içinde sergiledikleri tutum ve davranışların sistematik olarak incelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Karacaoğlu, 2019).

Örgütsel davranış, örgüt içinde bireylerin ve grupların tutumlarını ve davranışlarını inceleyen bir disiplindir. Bu inceleme, işlerin verimli bir şekilde yürütülmesini ve değişime uyum sağlanmasını amaçlamaktadır (Kalwani ve Mahesh, 2020). Dolayısıyla örgütsel davranış ortaya çıkan eğilimlere, örgütlerde ve çevrelerindeki dışsal değişikliklere dayanılarak, yeni teorilerin oluşturulmasını sağlamakla birlikte örgütsel olguların daha iyi anlaşılması için umut vaat eden araştırma alanları

hakkında önerilerde bulunmaktadır (O'Reilly, 1991).

Örgütsel davranış örgüt içindeki kişilerin ve grupların davranışlarının nedenlerini, nasıl ortaya çıktığını ve aralarındaki ilişkileri kapsamaktadır. İnsan davranışlarının çok çeşitli olması örgütsel davranış alanında çeşitliliğe neden olmuş ve araştırmacılara oldukça geniş bir alan yaratmıştır (Ateş ve Senal, 2020). Bu bağlamda örgütsel davranış alanında yapılan araştırmalar farklı zaman diliminde farklı konulara odaklanmıştır (House ve Singh, 1987). Dolayısıyla bu çalışmada 2002- 20 Mayıs 2024 tarihleri arasında Manas Sosyal Araştırmalar Dergisinde örgütsel davranış alanı ile ilgili yayınlanan makalelerin incelenmesi amacından yola çıkılmıştır. Bu amaç doğrultusunda “örgütsel” ve “Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi” anahtar kelimeleri kullanılarak makale taraması yapılmıştır. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisinde yayınlanan örgütsel davranış çalışmaları yıl, yazar sayısı, anahtar kelimeler, kullanılan araştırma yöntemi, veri toplama teknikleri, örneklem sayısı, dil, çalışmanın yapıldığı ülke, sektör ve yazar kurumuna göre analiz edilmiştir.

Literatür Taraması

Örgütsel davranış alanında yapılan çalışmaların yapısı, kullanılan yöntemler ve odaklanılan konuları tespit etmeye yönelik birçok araştırma bulunmaktadır. Erdem (2009), ulusal yönetim ve organizasyon kongrelerinde sunulan bildirimleri incelemiş ve örgütsel davranış çalışmalarının sırasıyla kültür, liderlik, bağlılık ve mobbing olmak üzere dört tema üzerinde yoğunlaştığı sonucuna ulaşmıştır. Bir diğer çalışmada Ak-yol ve Akçay (2015), 2000-2010 yılları arasında Türkiye’deki üniversitelerde örgütsel davranış alanında yapılmış 1978 adet yüksek lisans ve doktora tezini analiz etmiştir. Araştırma bulgularına göre, lisansüstü tezlerde örgütsel davranış alanında en çok çalışılan konuların sırasıyla liderlik ve iş tatmini, en az çalışılan konuların ise örgüt gelişimi ve örgütsel girişimcilik olduğu belirlenmiştir. Başka bir çalışmada Kızıldağ ve Özkara (2016), 1993-2014 yılları arasında düzenlenen ulusal yönetim ve organizasyon kongrelerinde örgütsel davranış alanıyla ilgili yayınlamış bildirimleri incelemiştir. Araştırma bulgularına göre örgütsel davranışla ilgili bildiri sayılarının yıllara göre arttığı, nicel çalışmaların çoğunlukta olduğu son zamanlarda ise nitel araştırmaların tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte en çok araştırılan ilk beş konunun sırasıyla örgütsel bağlılık, liderlik, olumsuz davranışlar, iş tatmini/doyumu, örgüt kültürü ve iklimi olduğu, en az çalışılan konuların ise psikolojik sözleşme, motivasyon ve pozitif örgütsel davranış/psikoloji olduğu ifade edilmektedir.

Coşkun ve Tabak (2017), 1995-2015 yılları arasında içinde ‘örgütsel davranış’

anahtar kelimesi geçen 325 yüksek lisans ve doktora tezini analiz etmiştir. Araştırma bulgularına bakıldığında örgütsel davranışla ilgili yazılan lisansüstü tezlerin 164 tezle en çok işletme anabilim dalında, 16 tezle ise eğitim bilimleri anabilim dalında yazıldığı anlaşılmaktadır. Yazılan tezlerde yoğunlaşılan anahtar kelimelerin örgütsel davranış, örgütsel bağlılık, örgütsel adalet ve örgütsel vatandaşlık davranışı olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Yorulmaz vd. (2022) tarafından denizcilik alanında örgütsel davranış konularıyla ilgili yazılmış 23 tez ve 28 makale değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre tez çalışmalarında odaklanılan konular iş tatmini, örgütsel bağlılık, iş performansı, örgütsel stres, örgüt kültürü, tükenmişlik, mobbing ve örgütsel vatandaşlık olurken makale çalışmalarında ise iş tatmini, örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti ve iş performansı konuları şeklinde ifade edilmiştir. Diğer bir çalışmada Bayrakçı (2022), Türkiye’de 2021 yılında örgütsel davranış ile ilgili yazılmış lisansüstü tezleri incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre çalışmaların çoğunda nicel araştırma yönteminin tercih edildiği, yüksek lisans tezlerinde en çok kullanılan anahtar kelimenin iş tatmini, doktora tezlerinde ise lider-üye etkileşimi olduğu belirlenmiştir.

Gümüş ve Yeksan (2019) tarafından 2010-2018 yılları arası ulusal turizm kongrelerinin bildiri kitaplarında yayınlanan örgütsel davranış araştırmaları incelenmiştir. Belirtilen yıllar arasında turizm kongrelerinde sunulan 873 bildirinin 113 tanesinin örgütsel davranışla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel davranış alanında en çok çalışılan konuların sırasıyla iş tatmini, örgütsel bağlılık ve örgütsel sessizlik olduğu anlaşılmakla birlikte duygusal tükenmişlik, işten ayrılma niyeti, örgütsel vatandaşlık, örgütsel adalet, liderlik davranışları ve iş performansı gibi konularda çalışılmıştır. Bununla birlikte yazılan bildirilerin tamamına yakınında nicel-anket araştırma yöntemi kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine Mücevher vd. (2020), 2013-2019 yılları arasında düzenlenen Örgütsel Davranış Kongrelerinde sunulmuş 690 bildiriye incelemişlerdir. Araştırma bulgularına göre 2013-2019 yıllarında gerçekleştirilen örgütsel davranış kongrelerinde ortalama 98 bildiri sunulduğu belirlenmiştir. Sunulan bildiri çalışmalarının önemli bir kısmında nicel araştırma yöntemi kullanıldığı, veri toplamak için ise anket tekniği tercih edildiği saptanmıştır. Bildirilerde en çok çalışılan beş konu sırasıyla liderlik-yöneticilik, işe yönelik olumlu davranışlar, örgütsel bağlılık, üretkenlik karşıtı davranışlar ve pozitif örgütsel davranış konusudur. Bununla birlikte en az çalışılan konular ise ekonomi, edebiyat, ahilik, bilgi uçurma ve kurumsal itibar olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra araştırmalarda son yıllarda nitel araştırma yöntemi ve yapısal eşitlik modelleme analizi kullanımında artış olduğu gözlemlenmiştir.

Kalwani ve Mahesh (2020) 1990-2019 yılları arasında EBSCO, Emerald, Springer, Elsevier, Wiley, ProQuest, JStor ve Taylor and Francis gibi veri tabanlarında 'örgütsel davranış', 'sistemik literatür taraması' ve 'literatür taraması' anahtar kelimeleri ile tarama yaparak örgütsel davranışla ilgili 81 makale elde etmiştir. Bu alanda en çok makale yazılan ülkeler ABD ve İngiltere olarak tespit edilmiştir. Çalışmalarda en çok liderlik ve motivasyon konuları araştırılmıştır. Ayrıca en çok makale yayınlayan dergilerin Journal of Management ve The Leadership Quarterly olduğu ifade edilmiştir.

Ченцова (2021) yıllar bazında ekonomi alanında Nobel Ödülüne layık görülen eserlerin bir analizini yapmış ve araştırmaların finansal teoriler, sözleşme teorileri, kurumsal teoriler, açık artırma teorileri, yoksulluk ve zenginlik teorileri, ekonomik modellerin işleyişinin niceliksel yönlerinin incelenmesi ve yenilikçi kalkınma konularına yoğunlaştığını tespit etmiştir. Bununla birlikte örgütsel davranış konuları dahil olmak üzere davranışsal teorilerle ilgili yapılan çalışmaların da Nobel Ödülü aldığı belirlenmiştir. Bu çalışmaların başlıca öncelik alanları beşerî sermaye, insan psikolojisi ve irrasyonel davranışlar olarak saptanmıştır.

Triculescu (2022), 2018-2022 yılları arasında Web of Science (WoS) veri tabanında örgütsel davranış ile ilgili yayınlanmış 1188 makaleyi incelemiştir. Araştırma bulgularına göre son 5 yılda en fazla makale yayınına sahip ülkelerin sırasıyla; 292 makale ile Çin Halk Cumhuriyeti, 260 makale ile ABD ve 107 makale ile Pakistan olduğu gözlemlenmiştir. Bu üç ülkenin yayınlanan makalelerin yarısından fazlasına sahip olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte 2021 yılına kadar örgütsel davranış alanında yazılan makalelerde en yaygın kullanılan anahtar kelimelerin performans, aracılık rolü, örgütsel vatandaşlık davranışı olduğu belirlenmiştir. Ancak 2022 yılında yayınlanan makalelerde öz-düzenleme, kamu sektörü, yeşil örgütsel kimlik anahtar kelimelerinin daha sık kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın amacı ve önemi, veri toplama süreci ve verilerin analiziyle ilgili metodolojik bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Örgütsel davranış, yönetim ve organizasyon biliminin bir alt dalı olarak çalışılmakta ve örgüt içinde sergilenen davranışları incelemektedir (Koyuncu, 2015). Bu bağlamda örgütlerde yaşanan değişimlerle birlikte örgütsel davranış alanı da değişmektedir. Örgütte meydana gelen değişimler örgütsel davranış alanının farklı sorun

ve çalışma alanlarına odaklanmasına neden olmaktadır (Rousseau, 1997). Dolayısıyla bu çalışmanın amacı 2002-Mayıs 2024 tarihleri arasında Manas Sosyal Araştırmalar Dergisinde örgütsel davranış alanı ile ilgili yayınlanan makalelerin incelenerek, örgütsel davranış alanı ile ilgili çalışmaların eğilimlerini ortaya koymaktır. Böylece örgütsel davranış araştırmalarında öne çıkan kavramlar, kullanılan teknikler ve yoğunlaşılacak konular tespit edilerek literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Verilerin Toplanması

Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, ilk olarak 2001 yılında yayın hayatına başlamış ve 2012 yılına kadar Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün yayınladığı "Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi" adıyla basılarak yayımlanmıştır. 2012 yılından itibaren ise "Manas Journal of Social Studies" adıyla yılda 4 defa elektronik olarak yayımlanmaktadır. TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı Komitesi tarafından 2017 yılından itibaren veri tabanına alınmaya uygun bulunmuştur. Dergi, Çalışma Ekonomisi, Edebiyat, Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme, Felsefe, Güzel Sanatlar, İktisat, İlahiyat, Mahalli İdareler, Maliye, Medya ve İletişim, İşletme, Muhasebe ve Finans, Pazarlama, Psikoloji, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Sosyoloji, Spor Bilimleri, Tarih, Turizm, Türk Dili, Uluslararası İlişkiler, Üretim Yönetimi, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Organizasyon alanında Türkçe, Kırgızca, İngilizce ve Rusça makaleler kabul etmektedir.

Bu çalışmada veri seti olarak 2002-2024 yılları arasında Manas Sosyal Araştırmalar Dergisinde yayınlanmış 53 adet Örgütsel Davranış makalesi incelenmiştir. Araştırma kapsamında değerlendirilen makaleler DergiPark veri tabanından "örgütsel" ve "Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi" anahtar kelimeleri kullanılarak elde edilmiş ve analize tabi tutulmuştur.

Verilerin Analizi

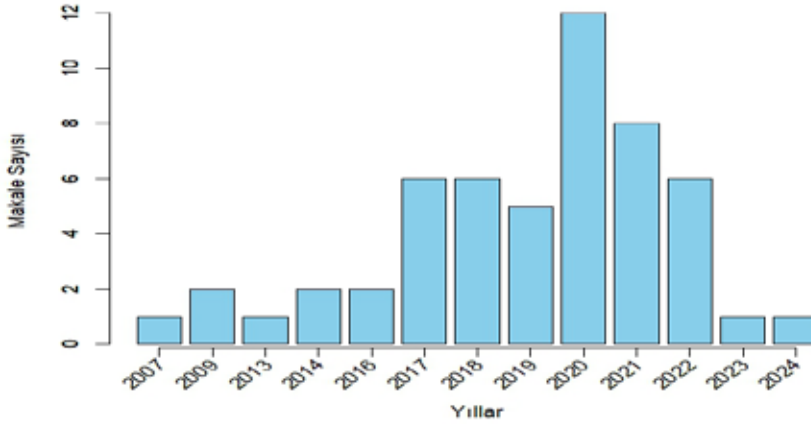
Bibliyometri; kitap, dergi ve diğer bilgi kaynaklarının istatistiksel olarak incelenerek ilgili alan yazının hangi yönde ilerlediğini ve nasıl geliştiğini ortaya çıkaran bir inceleme alanıdır (Broadus, 1987; Tayfun vd., 2018). Bibliyometrik analiz ise yayınların veya belgelerin niteliklerinin istatistiksel yöntemlerle analiz edilerek bilimsel olarak çeşitli bulgular elde edilmesine imkân sağlamaktadır. Bununla birlikte bibliyometrik analiz ile incelenen alan yazında öne çıkan konular, kavramlar ve kullanılan araştırma teknikleri belirlenmektedir (Al & Coştur, 2007; Mücevher vd., 2020). Dolayısıyla bu çalışma kapsamında elde edilen makaleler bibliyometrik analize tabi

tutulmuştur. Makaleler yıl, yazar sayısı, anahtar kelimeler, kullanılan araştırma yöntemi, veri toplama teknikleri, örneklem sayısı, dil, çalışmanın yapıldığı ülke, sektör ve yazar kurumuna göre incelenmiştir. Bunun yanı sıra çalışma bulguları açık kaynak kodlu R Studio programı aracılığıyla analiz edilerek görselleştirilmiştir.

Bulgular

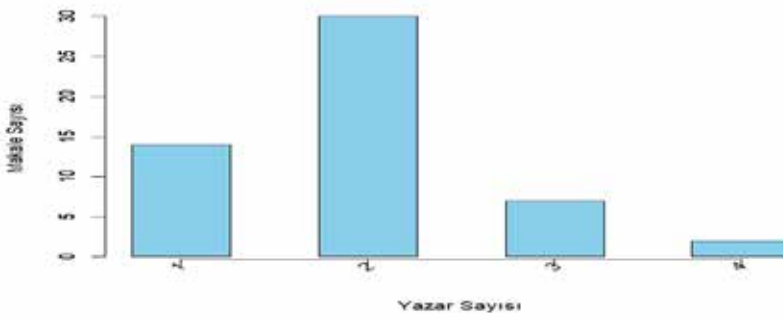
Araştırmanın bu bölümünde Manas Sosyal Araştırmalar Dergisinde 2002-2024 yılları arasında yayınlanan örgütsel davranış makalelerine yönelik analiz bulguları yer almaktadır.

Grafik 1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Manas sosyal araştırmalar dergisinde yayınlamış makalelerin yıllara göre dağılımı Grafik 1’de verilmiştir. Dergide 2002 ile Mayıs 2024 tarihleri arasında örgütsel davranış konularıyla ilgili toplam 53 adet makale yayınlanmıştır. Dergide 2002-2006 yılları arasında örgütsel davranış alanı ile ilgili çalışma yayınlanmamış olmakla birlikte ilk örgütsel davranış makalesi 2007 yılında yayınlanmıştır. Yıllara göre yayınlanan makale sayılarında dalgalanmalar olduğu ve en çok örgütsel davranış makalesinin (f=12) 2020 yılında yayınlandığı belirlenmiştir.

Grafik 2. Çalışmaların Yazar Sayılarına Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında yer alan makalelerdeki, yazar sayılarının dağılımı Grafik 2’de gösterilmektedir. Bulgulara Manas sosyal araştırmalar dergisinde sırasıyla en fazla 30 makale ile 2; 14 makaleyle 1 yazarlı araştırmaların yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte 7 çalışmanın 3 yazarlı, 2 çalışmanın 4 yazarlı olduğu tespit edilmiştir.

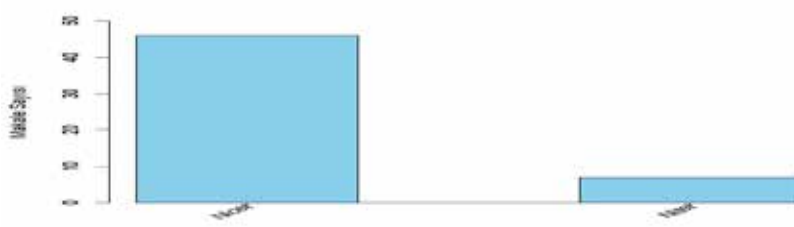
Grafik 3. Çalışmalarda Kullanılan Anahtar Kelimelere Ait Kelime Bulutu

Çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelere ilişkin kelime bulutu Grafik 3’te verilmiştir. Manas sosyal araştırmalar dergisinde yayınlanmış örgütsel davranış çalışmalarındaki anahtar kelimelerin kullanım sıklığı 1 ile 13 arasında değişmektedir. İlgili grafikte kullanım sıklığı 2 ile 13 arasında olan anahtar kelimeler yer almaktadır. Kullanılan anahtar kelimelerin sıklığı dikkate alındığında en çok çalışılan konuların sırasıyla; örgütsel bağlılık (f=13), örgütsel adalet (f=5), örgütsel vatandaşlık davranışı (f=5), örgütsel güven (f=4), algılanan örgütsel destek (f=3), örgütsel sinizm (f=3) ve örgütsel stres (f=3) olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte örgütsel davranış alanında yapılan önceki bibliyometrik analiz çalışmalarında “örgütsel bağlılık” konusu en çok

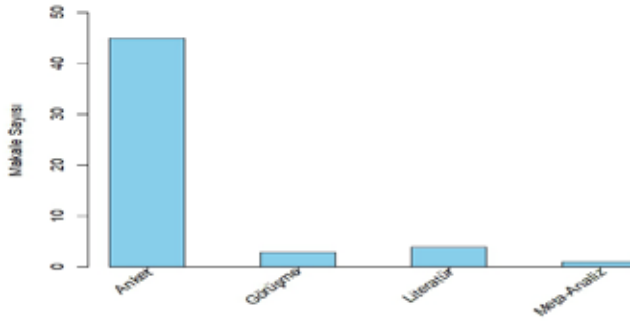
çalışılan konulardan birisi olarak bildirilmiştir (Coşkun ve Tabak, 2017; Gümüş ve Yeksan, 2019; Kızıldağ ve Özkara, 2016; Mücevher vd., 2020; Yorulmaz vd., 2022).

Grafik 4. Çalışmaların Kullanılan Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Manas sosyal araştırmalar dergisinde yayınlamış örgütsel davranış çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemlerinin sayıları Grafik 4'te bulunmaktadır. Bulgular incelendiğinde 46 çalışmada nicel araştırma yaklaşımı kullanılırken 7 çalışmada ise nitel araştırma yöntemi kullanıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışmaların önemli bir kısmının nicel yöntemlerle yapıldığı anlaşılmaktadır. Elden edilen bu sonuç daha önce yapılan bibliyometrik analiz çalışmalarının bulguları ile benzerdir (Gümüş ve Yeksan, 2019; Kızıldağ ve Özkara, 2016; Mücevher vd., 2020).

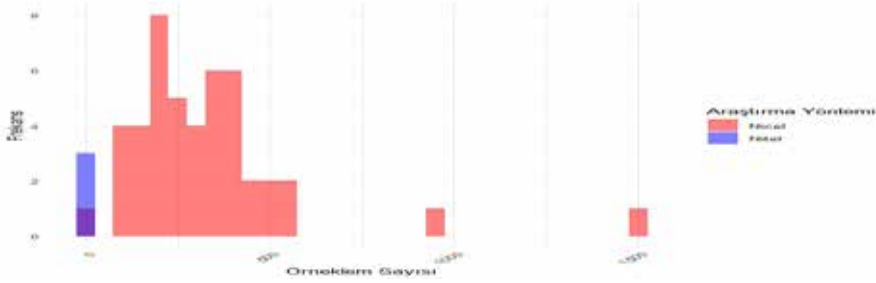
Grafik 5. Çalışmalarda Kullanılan Veri Toplama Tekniklerinin Dağılımı

Manas sosyal araştırmalar dergisinde yayınlamış örgütsel davranış çalışmalarında tercih edilen veri toplama teknikleri Grafik 5'te gösterilmektedir. Bulgulara göre çalışmaların büyük çoğunluğunda veri toplama aracı olarak anket (f=45) kullanılmıştır. Bununla beraber 3 çalışmada görüşme tekniği kullanılırken 4 çalışmada ise

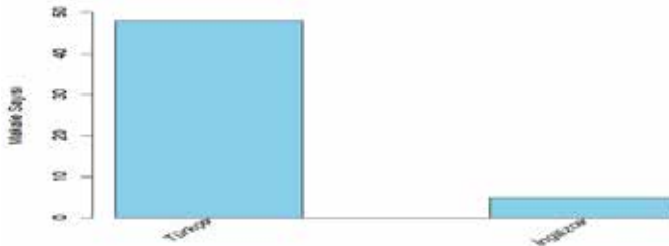
literatür analizi yapılmıştır. Sadece bir çalışmada meta-analiz tercih edilmiştir. Çalışmalarda anket tekniğinin sıklıkla tercih edilmesinin nedeni araştırma kapsamında değerlendiren çalışmaların önemli bir kısmının nicel araştırma olması ile açıklanabilir.

Grafik 6. Çalışmalarda Ulaşılan Örneklem Sayılarının Dağılımı

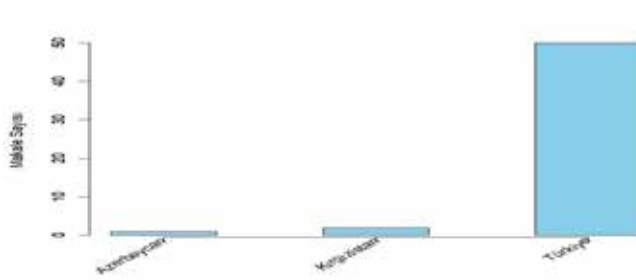
Manas Sosyal Araştırmalar Dergisinde yayınlanmış örgütsel davranış çalışmalarında ulaşılan örneklem sayıları Grafik 6'da verilmiştir. Nitel araştırmalarda örneklem sayıları 0 ile 13 arasında iken nicel araştırmalarda 24 ile 1506 arasında seyretmektedir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan 7 çalışmadan 2'si 13 örnekle, 1'i ise 11 örnekle ile yapılmış ve diğer 4 çalışmada örneklem sayısı belirtilmemiştir. Nicel araştırmalarda ise 42 çalışmada örneklem sayıları 24 ile 500 arasında değerler almıştır. Sadece 4 çalışmada 500'ün üzerinde örneklem sayısı elde edilmiştir. Örneklem sayısı 500'ün üzerinde olan çalışmalar eğitim alanından yapılmıştır. Bulgular dikkate alındığında eğitim alanında yapılan çalışmaların örneklem sayılarının genel olarak yüksek olduğu ve 1506 denek ile en yüksek örneklemlenmiş çalışmanın da eğitim alanında yapıldığı belirlenmiştir.

Grafik 7. Çalışmaların Yayın Diline Göre Dağılımı

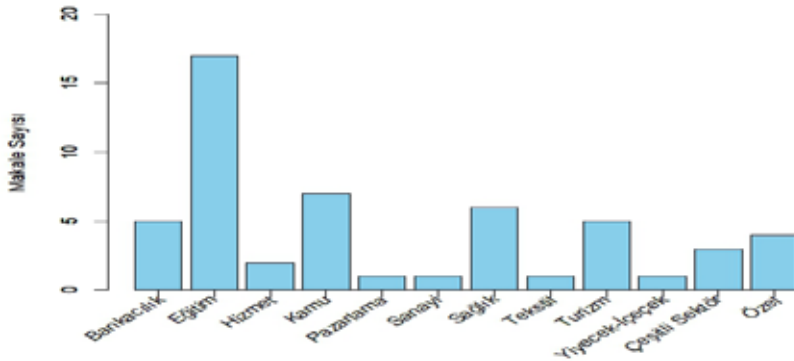
Manas sosyal araştırmalar dergisinde yayınlanmış örgütsel davranış çalışmalarının hangi dilde yayınlandığı incelenmiş ve bulgular Grafik 7’de gsterilmiştir. Bulgulara bakıldığında 48 çalışmanın Türkçe, 5 çalışmanın ise İngilizce olarak yayınlandığı bulunmuştur.

Grafik 8. Çalışmaların Yapıldığı lkelere Göre Dağılımı

Manas sosyal araştırmalar dergisinde yayınlanmış örgütsel davranış çalışmalarının yapıldığı ülkelere göre dağılımı Grafik 8’de yer almaktadır. alışmalarının 50’sinin Türkiye’de, 2’sinin Kırgızistan’da ve 1 adetinin Azerbaycan’da yapıldığı tespit edilmiştir. Bulgulara göre çalışmaların neredeyse tamamının Türkiye’de yapıldığı anlaşılmaktadır.

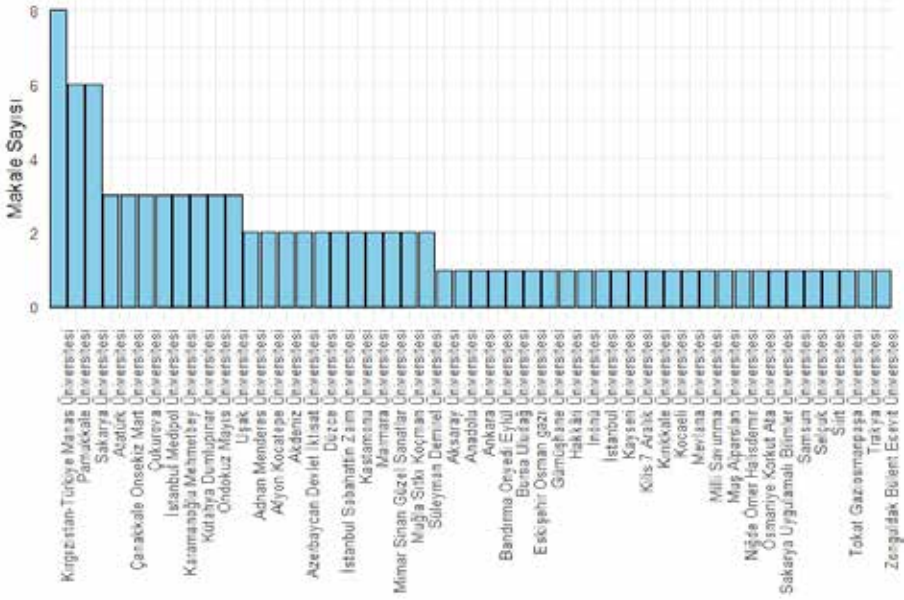
Grafik 9. Çalışmaların Yapıldığı Sektöre Göre Dağılımı

Manas sosyal araştırmalar dergisinde yayınlanmış örgütsel davranış çalışma-

larının sektörel dağılımı Grafik 9’da gösterilmektedir. Çalışmaların 12 farklı sektörde yapıldığı belirlenmiştir. Bulgular incelendiğinde en çok araştırmanın eğitim sektöründe ($f=17$) yapılmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 7 araştırmanın kamu, 6 araştırmanın sağlık sektöründe yapıldığı, turizm ve bankacılık sektöründe ise 5’er çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra yiyecek-içecek, sanayi, tekstil ve pazarlama sektöründe 1’er çalışma yapıldığı bulunmuştur.

Grafik 10. Yazarların Üniversitelere Göre Dağılımı

Manas sosyal araştırmalar dergisinde yayınlanmış örgütsel davranış çalışmaları yazarlarının üniversitelerine göre analiz edilmiş ve yukarıdaki Grafik 10 hazırlanmıştır. Bulgular incelendiğinde dergide yayınlanmış çalışmalarda yazar kurumu olarak en çok Kırğızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ($f=8$) belirtilmiştir. Bununla birlikte Pamukkale Üniversitesi ($f=6$) ve Sakarya Üniversitesi ’de ($f=6$) sıkça belirtilen yazar kurumu olarak tespit edilmiştir.

Sonuç

Bibliyometrik analiz çalışmaları ile disiplinler kendilerini daha yakından tanımakta ve araştırmacılar alanlarının yapısı hakkında bilgi sahibi olmaktadır (Al ve Coş-

tur, 2007:157). Dolayısıyla bu çalışmada Manas Sosyal Araştırmalar Dergisinde 2002-2024 yılları arasında örgütsel davranış alanında yayınlanmış makaleler analiz edilmiştir.

Çalışma sonuçlarına göre Manas Sosyal Araştırmalar Dergisinde 2002 ve 2006 yılları arasında örgütsel davranış ile ilgili makale yayınlanmamıştır. Dergide ilk örgütsel davranış çalışması 2007 yılında yayınlanmıştır. Bununla beraber örgütsel davranış araştırmalarında yıllara göre dalgalanmalar olduğu ve bazı yıllar makale yayını yapılmadığı belirlenmiştir. Buna ek olarak en çok örgütsel davranış çalışması 12 makale ile 2022 yılında yapılmıştır. Yine dergideki örgütsel davranış çalışmaları yazar sayısı bakımından incelenmiştir. Yapılan incelemede 30 çalışmanın 2 yazarlı, 14 çalışmanın 1 yazarlı, 7 çalışmanın 3 yazarlı ve sadece 2 çalışmanın 4 yazarlı olduğu bulunmuştur.

Araştırma kapsamında yer alan çalışmaların anahtar kelimeleri incelenmiş ve kelime bulutu oluşturulmuştur. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisinde yayınlanan örgütsel davranış araştırmalarındaki anahtar kelimelerin sıklığı 1 ile 13 arasında değişmektedir. Bununla birlikte sıklıkla çalışılan konuların sırasıyla; örgütsel bağlılık (f=13), örgütsel adalet (f=5), örgütsel vatandaşlık davranışı (f=5), örgütsel güven (f=4), algılanan örgütsel destek (f=3), örgütsel sinizm (f=3) ve örgütsel stres (f=3) olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra en çok çalışılan “örgütsel bağlılık” konusu önceki çalışmalar tarafından da en çok araştırılan konular arasında gösterilmektedir (Coşkun ve Tabak, 2017; Gümüş ve Yeksan, 2019; Kızıldağ ve Özkara, 2016; Mücevher vd., 2020; Yorulmaz vd., 2022).

Bulgulara göre Manas Sosyal Araştırmalar Dergisinde yayınlanmış örgütsel davranış çalışmalarının 46’sı nicel, 7’si ise nitel araştırma yaklaşımı kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca çalışmalarda kullanılan veri toplama teknikleri incelendiğinde 45 çalışmada anket, 3 çalışmada görüşme, 4 çalışmada literatür analizi ve sadece 1 çalışmada meta-analiz tekniği kullanıldığı belirlenmiştir. Bununla birlikte nitel çalışmalarda genel olarak 11-13 civarı örneklem sayısı ile araştırma yapılmıştır. Nicel çalışmalarda ise örneklem sayıları 24 ile 500 aralığında değerler almış ve sadece 4 çalışmada 500 üzerinde örneklem sayısına ulaşılmıştır. Ayrıca 1506 denek ile en yüksek örneklemler çalışmanın eğitim alanında yapıldığı belirlenmiştir.

Araştırma bulgularına göre incelenen çalışmaların 48’i Türkçe 5’i ise İngilizce olarak yayınlanmıştır. Ayrıca çalışmaların önemli bir kısmının Türkiye’de (f=50) yapıldığı belirlenmiştir. Bununla birlikte 2 çalışmanın Kırgızistan’da 1 çalışmanın ise Azerbaycan’da yapıldığı tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre Manas Sosyal Araştırmalar Dergisinde yayımlanmış çalışmaların 12 farklı sektörde yapıldığı saptanmıştır. Sonuçlara göre 17 çalışma ile en çok araştırmanın eğitim sektöründe yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca kamuda 7, sağlıkta 6, turizm ve bankacılık sektöründe 5'er çalışma yapılmıştır. Bununla beraber yiyecek-içecek, sanayi, tekstil ve pazarlama sektöründe 1'er çalışma yapıldığı saptanmıştır. Yine araştırma da yazarların kurumları da incelenmiştir. Sonuçlara göre yazarlar kurum olarak en çok Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesini belirtmişlerdir.

Bu çalışma Manas Sosyal Araştırmalar dergisinde 2002-20 Mayıs 2024 tarihleri arasında örgütsel davranış alanında yayınlanmış 53 makale ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlar bu 53 makale ile ilgilidir. Bundan sonraki araştırmacılara farklı dergilerde yayınlanmış örgütsel davranış çalışmalarının incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca birkaç farklı dergi de yayımlanmış örgütsel davranış çalışmalarının karşılaştırmalı analiz edilmesi de önemli olacaktır. Bununla birlikte araştırma bulgularından hareketle, örgütsel davranışın çalışma alanının insan ve insan davranışı olması nedeniyle nitel araştırma yaklaşımı ile yapılacak çalışmaların da literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akyol, B., ve Akçay, R. C. (2015). Türkiye'deki örgütsel davranış çalışmalarının analizi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(1), 149-170.
- Al, U., ve Coştur, R. (2007). Türk Psikoloji Dergisi'nin bibliyometrik profili. *Türk kütüphaneciliği*, 21(2), 142-163.
- Ateş, B. A., ve Senal, S. (2020). Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Örgütsel Davranış Konularının Analizi. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 13(3), 519-541.
- Bayrakçı, E. (2022). Türkiye'de Örgütsel Davranış Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 6(1), 146-164.
- Broadus, R. N. (1987). Toward a Definition of "Bibliometrics". *Scientometrics*, 12(5-6), 373-379. <https://doi.org/10.1007/BF02016680>
- Coşkun, H. E., ve Tabak, A. (2017). Örgütsel davranış çalıştığımızda aslında ne çalışıyoruz?: Türkiye'de yapılan lisansüstü tezler üzerinden bir değerlendirme. *İş ve İnsan Dergisi*, 4(2), 101-111.
- Erdem, F. (2009). Örgütsel davranış araştırmalarında niş alanlar nasıl belirleniyor? Ulusal yönetim ve organizasyon kongresi yazını üzerine kısa bir değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 65-78.

- Gümüş, A., ve Yeksan, Ö. (2019). Ulusal Turizm Kongrelerinde Örgütsel Davranış Alanında Yapılan Bildirilerin Bibliyometrik Analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0, 153-175.
- Hiriyappa, B. (2009). *Organizational behavior*. New Age International. https://www.google.com/books?hl=en&lr=&id=_XnPfi83cbkC&oi=fnd&pg=PA1&dq=Hiriyappa,+B.+&ots=CuFtD3f00z&sig=LyoFpWq-giOyH8MeoPEiNDSVICFY
- House, R. J., ve Singh, J. V. (1987). Organizational Behavior: Some New Directions for I/O Psychology. *Annual Review of Psychology*, 38(1), 669-718. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.38.020187.003321>
- Kalwani, S., ve Mahesh, J. (2020). Trends in Organizational Behavior: A Systematic Review and Research Directions. *Journal of Business & Management*, 26(1).
- Karacaoğlu, K. (2019). *Örgütsel davranış kavramı ve gelişimi*. <http://acikerisim.nevsehir.edu.tr/handle/20.500.11787/2000>
- Kızıldağ, D., & Özkara, B. (2016). Türkiye’de örgütsel davranış araştırmalarındaki yönelimler: Ulusal yönetim ve organizasyon kongresi örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 611-631.
- Koyuncu, S. (2015). Örgütsel davranış alanında odaklanılan konular ve kullanılan yöntemler: 2010-2015 yılları ulusal işletmecilik kongre bildirileri üzerine bir inceleme. *İş ve İnsan Dergisi*, 2(2), 127-135.
- Mücevher, M. H., Demirgil, Z., Çetinceli, K., ve Özdemir, K. (2020). Örgütsel Davranış Alanındaki Yönelimler: Örgütsel Davranış Kongrelerinde Sunulan Bildirilerin Bibliyometrik Analizi. *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 24-36.
- O’Reilly, C. A. (1991). Organizational Behavior: Where We’ve Been, Where We’re Going. *Annual Review of Psychology*, 42(1), 427-458. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.42.020191.002235>
- Rousseau, D. M. (1997). Organizational Behavior in The New Organizational Era. *Annual Review of Psychology*, 48(1), 515-546. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.48.1.515>
- Tayfun, A., Ülker, M., Gökçe, Y., Tengilimoğlu, E., Sürücü, Ç., ve Durmaz, M. (2018). *Turizm alanında yiyecek ve içecek ile ilgili lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi*. <https://acikerisim.selcuk.edu.tr/items/485356ca-43a7-4082-a740-d843887caaaf>
- Triculescu, M. (2022). A Bibliometric Analysis on Organizational Behavior. *Revista de Management Comparat Internațional*, 23(4), 517-524.
- Tunç, T. (2018). Örgütsel Davranışta Yeni Ufuklar: Yüksek Lisans Öğrencileri Bağlamında Bir Çalışma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 52, 325-352.
- Yorulmaz, M., Büyük, N., ve Akarsu, U. B. (2022). Denizcilik Alanında Örgütsel Davranış Konuları İle İlgili Yapılmış Ulusal Literatürdeki Çalışmaların Bibli-

yometrik Analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 23-51.

Ченцова, Е. П. (2021). Осмысление Новых Реалий В Организационном Поведении С Учетом Контекстуальных Аспектов. *Современные Проблемы Горно-Металлургического Комплекса. Наука И Производство*, 245-248. <https://elibrary.ru/item.asp?id=48862450>

